

**AHMET CEVAT PAŞA’NIN TÂRİH-İ ASKERÎ-İ OSMÂNÎ
(KÎTÂB-I RÂBÎ’) ADLI ESERİNİN
TRANSKRİPSİYONLU METNİ**

Ahmet Hilmi ÇOBAN

Yüksek Lisans Tezi

Danışman: Doç.Dr. Ahmet YARAMIŞ

Eylül 2009

Afyonkarahisar

T.C.
AFYON KOCATEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

AHMET CEVAT PAŞA’NIN TÂRİH-İ ASKERÎ-İ
OSMÂNÎ (KİTÂB-I RÂBİ’) ADLI ESERİNİN
TRANSKRİPSİYONLU METNİ

Hazırlayan
Ahmet Hilmi Çoban

Danışman
Doç. Dr. Ahmet YARAMIŞ

AFYONKARAHİSAR - 2009

Bu Tez çalışması BAPK’ça desteklenmiştir. Proje no: 07.FENED.07

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “ Ahmet Cevat Paşa’nın Târih-i Askerî-i Osmânî (Kitâb-ı Râbî) Adlı Eserinin Transkripsiyonlu Metni” isimli çalışmamın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakça’da gösterilen eserlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanmış olduğumu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

10.09.2009

AHMET HİLMİ ÇOBAN

TEZ JÜRİSİ KARARI VE ONAY SAYFASI

JÜRİ ÜYELERİ

İMZA

Tez Danışmanı

Doç. Dr. Ahmet YARAMIŞ

.....

Jüri Üyeleri

Doç.Dr. Mustafa GÜLER

.....

Doç.Dr.Ahmet Ali GAZEL

.....

Tarih anabilim dalı yüksek lisans öğrencisi Ahmet Hilmi ÇOBAN'ın “Ahmet Cevat Paşa'nın Târih-i Askerî-i Osmânî (Kitâb-ı Râbi') Adlı Eserinin Transkripsiyonlu Metni” başlıklı tezi 10 / 09 / 2009 tarihinde saat 14:00'da Lisansüstü Eğitim Öğretim ve Sınav Yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca yukarıda isim ve imzaları bulunan jüri üyeleri tarafından değerlendirilerek kabul edilmiştir.

Doç. Dr. Mehmet KARAKAŞ

MÜDÜR

YÜKSEK LİSANS TEZ ÖZETİ
AHMET CEVAT PAŞA’NIN TÂRÎH-İ ASKERÎ-İ OSMÂNÎ (KİTÂB-I RÂBÎ’)
ADLI ESERİNİN TRANSKRİPSİYONLU METNİ

Ahmet Hilmi ÇOBAN

Tarih Anabilim Dalı

AFYON KOCATEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

Eylül 2009

TEZ DANIŞMANI : Doç Dr. Ahmet Yaramış

On dokuzuncu yüzyıl, dağılma ile karşı karşıya kalan Osmanlı Devleti açısından, kendini yenileyerek eski ihtişamlı günlerine kavuşmak için yaptığı ıslahat hamlelerinin olduğu bir dönemdir diyebiliriz. Özellikle II. Mahmut ile başlayan köklü ıslahatlar, bütün yüzyıl boyunca devam etmiştir. Bu ıslahatlar içinde askeri olanlar, devlet için daha öncelikli görülmüştür. Bu amaçla ordunun batı tarzı düzenlenme çabası, devletin yıkılışına kadar devam etmiştir.

Osmanlının son dönem içinde yetiştirdiği önemli entelektüellerden biri olan Ahmet Cevat Paşa, Osmanlı askeri tarihi üzerine kıymetli çalışmalar yapmıştır. Tez çalışmamızın konusunu teşkil eden Târîh-i Askerî-i Osmânî (Kitâb-ı Râbî)’de bunlardan biridir. Bu eser, yedi fasıldan oluşmaktadır. Birinci fasılda, Asâkir-i Mansûre-i Muhammediye’nin ihdası, Seraskerlik teşkilatı ve asker kıışlalarının oluşturulması anlatılmaktadır. İkinci fasılda, yeni oluşturulan Asâkir-i Mansûre-i Muhammediye askerinin artırılması çabası anlatılmaktadır. Üçüncü fasılda, Asâkir-i Mansûre’nin oluşturulmasından 1259 senesinde kadar yapılan askeri düzenlemeler anlatılmaktadır. Dördüncü fasıl, 1241den 1259 senesine kadar ordunun ihtiyaç ve masrafının ne şekilde karşılandığı anlatılmaktadır. Beşinci fasılda, Hassa ordusunun teşkil edilmesi anlatılmaktadır. Altıncı fasılda, Redif askeri teşkilatının oluşturulması anlatılmaktadır. Son olarak yedinci fasılda ise, askeri teşrifat ve askeri erkânın lakapları anlatılmaktadır.

Anahtar Kelimeler : Ahmet Cevat Paşa, Târîh-i Askerî-i Osmânî, Asâkir-i Mansûre-i Muhammediye

ABSTRACT

THE TRANSCRIPTION TEXT OF THE TÂRÎH-İ ASKERÎ-İ OSMÂNÎ BOOK OF AHMET CEVAT PAŞA

Ahmet Hilmi ÇOBAN

Department of History

UNIVERSITY OF AFYON KOCATEPE

INSTITUTE OF SOCIAL SCIENCES

September 2009

SUPERVISOR : Assoc Prof. Dr. Ahmet Yaramış

We can say that 19th century was a period of Ottoman Empire who faced with a danger of dispersion, made some reform moves to go back to old glorious days renovating itself. Especially fundamental reforms started with the time of II. Mahmut continued throughout all century. In these reforms martial ones had priority for the government. That is why some efforts for reform of the millitary continued till the decline of Ottoman Empire.

Ahmet Cevat Paşa, is one of the important intellectuals who was brought up in the last terms of Ottoman, left valuable works on martial history subject. This subject of my thesis Târîh-i Askerî-i Osmânî is one of these works. This book is consisted of 7 sections. The first section tells; the arrangement of Asakir-i Mansure-i Muhammediye and organisation of commander-in-chief. The second section tells the increasement of Asâkir-i Mansûre-i Muhammediye soldiers. The third section tells all the settings from the arrangements of Asâkir-i Mansûre till 1259. The forth section tells how the expenses and needs supplied from 1241 till 1259. The fifth section tells how the army of faculty is being organised. The sixth section tells the arrangement of martial redif. Finally the seventh section tells the soubriquets of martial protocols.

Key words : Ahmet Cevat Paşa, Târîh-i Askerî-i Osmânî, Asâkir-i Mansûre-i Muhammediye

İÇİNDEKİLER

YEMİN METNİ.....	iii
TEZ JÜRİSİ KARARI VE ONAY SAYFASI	iv
YÜKSEK LİSANS TEZ ÖZETİ	v
ABSTRACT	vi
İÇİNDEKİLER	vii
ÖNSÖZ	xii
KISALTMALAR	xiii
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

AHMET CEVAT PAŞA’NIN HAYATI

1 . AHMET CEVAT PAŞA’NIN AİLESİ ve EĞİTİMİ.....	3
1.1 AİLESİ	3
1.2 EĞİTİMİ.....	4
2 . AHMET CEVAT PAŞA’NIN GÖREVLERİ	4
2.1 TUNA CEPHESİNDEKİ VAZİFELERİ	5
2.2 CERİDE-İ ASKERİYE VE ŞÛRÂ-YI DEVLET NÂFIA KOMİSYONUNDAKİ GÖREVLERİ	6
2.3 SINIR TESBİT KOMİSYONLARINDAKİ GÖREVLERİ.....	6
2.4 ÇETİNE ELÇİLİĞİ.....	7
2.5 GİRİT VALİ VEKALETİ VE FEVKALADE KUMANDANLIĞI.....	8
2.6 SADRAZAM OLARAK TAYİN OLUNMASI	9
2.7 GİRİT FIRKA-İ ASKERİYE KUMANDANLIĞI	11
2.8 ALMAN İMPARATORU II. WİLHEM’E FİLİSTİN SEYAHATİNDE REFAKAT GÖREVİ.....	12
2.9 V. ORDU MÜŞİRLİĞİ	12

3 . VEFATI VE TÜRBEŞİ.....	12
3.1 VEFATI	12
3.2 TÜRBEŞİ	13
4 . AHMET CEVAT PAŞA’NIN ALDIĞI MADALYALAR.....	14

İKİNCİ BÖLÜM

AHMET CEVAT PAŞA’NIN ESERLERİ

1. AHMET CEVAT PAŞA’NIN ESERLERİ.....	15
2. TÂRÎH-İ ‘ASKERÎ-İ OSMÂNÎ (KİTÂB-I RÂBİ) ESERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ.....	17

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TRANSKRİPSİYON METNİ

TÂRÎH-İ ‘ASKERÎ-İ OSMÂNÎ (KİTÂB-I RÂBİ).....	22
MUKADDİME.....	22
İhdâs-ı Asâkir-i Mansûre-i Muhammediye	22
FASL-I EVVEL	25
FASL-I SÂNÎ	29
Kasîde	31
FASL-I SÂLİS	44
Kuvve-i ‘Umûmiye-i ‘Osmâniyenin Sûret-i Tertîbi.....	45
Yevmiye.....	48
Haftada	49
Ayda	49
Bir tabur kuvve-i mevcûdesinin tahdîdi ve alay küşâdı	49
Bir tam Piyâde Alay Tertîbi	50
Ma‘aş ve Ta‘yinât	52

Cum‘a ve İsneyn gecelerinden mâ‘adâ nefere verilen ta‘yinât	55
Bir nefere cum‘a gecesîçün i‘tâsı lâzım gelen yevmiye	55
İsneyn gecesîçün	55
Ramazân-ı şerifin ğurresinden on beşinci gününe kadar bir nefere yevmiye verilen	56
Şehr-i mezkurun on altısından ğayetine deĝin	56
Efrad-ı Zâbıtâna Mahsus Elbise	56
Piyade Nizâmiye Nişânları	58
Silsile-i Merâtib-i ‘Askeriye ve Terfî‘-i Rütbe	61
Sûret-i Hatt-ı Humâyûn	64
Mücâzât	66
Ta‘lîmât-ı ‘Askeriye	68
Terbiyeyi Etfâl-i ‘Askeriye Ya‘ni Mekteb-i Harbiyenin Esâs Teşekkülü	71
Mekteb-i Tıbbiye-i Askeriyye	77
Alay Mekteb-i Harbiyyesi	79
Sıla	80
Hizmet-i ‘Askeriyeden İstifa Müddeti	80
Tekâ‘üdlük	80
Kefâlet Mütêselsile	81
Esliha	81
Neferâtın Hizmet-i Şahsiyyede ‘Adem-i İstihdâmı	81
Sûret-i Hatt-ı Humayûn	82
Sûret-i Hatt-ı Humâyun-u Şâhâne	83
Sûret-i Beyannâme-i Mezkûr	83
FASL-I RÂBİ‘	86

Sûret-i Takrir	86
Sûret-i İ‘lân	86
İhdâs-ı Dâr-ı Şûrâ-yı ‘Askerî	93
FASL-I HÂMİS	106
Hâssa Ordusunun Sûret-i Teşkîli ile en evvelki Nizâmı	106
Sûret-i Nizâm	107
FASL-I SÂDİS	117
‘Asâkir-i Redifenin Sûret-i Teşkîli ile Bunlar Hakkında Yapılan Nizâm ...	117
Sûret-i Emr-i ‘Âlî Ba‘de’l-hitâb ve’l-elkâb	119
Sûret-i Hatt-ı Humâyûn	133
FASL-I SÂDİS[SÂBİ‘]	135
Kırk bir senesinden elli bir senesine kadar icra buyrulan nizamât ve tensikât-ı ‘askeriye hulâsasıdır	139
41 senesinde 59 senesine kadar devletin içinde bulunduğu hâle dâ’ir icmâl-i târîhiyye	141
Devr-i Mahmud Hân-ı Sâniye Dâ’ir Mülâhazât ve Mütâla‘ât-ı ‘Askeriye ..	156
SONUÇ	167
KAYNAKÇA	168
EKLER	170
Ek 1 Ahmet Cevat Paşa’nın Resmi	170
Ek 2 Ahmet Cevat Paşa ve Ailesinin Bulunduğu Kabristan	171
Ek 3 Târih-i Askerî-i Osmânî Adlı Eserin İkinci Cildinin İlk Sayfası	172
Ek 4 Ahmet Cevat Paşa’nın Şeceresi	173

ÖNSÖZ

Osmanlı İmparatorluğu'nun küçük bir beylikten büyük bir imparatorluk haline gelmesini sağlayan en önemli unsurlardan biri, kuvvetli ve sağlam bir biçimde organize edilmiş bir orduya sahip olmasıdır. Kapıkulu Ocakları ve Tımarlı Sipahilerin başını çektiği kara gücü ile sayısı yüzlerle ifade edeceğimiz irili ufaklı gemileriyle Osmanlı İmparatorluğu, uzun bir süre doğuda ve batıda büyük fetih hareketi gerçekleştirmiştir. Fakat, zaman içinde askeri ocaklara kanun dışı olarak askerlikle ilgisi olmayanların alınması, onlarla yeterince ilgilenilmemesi sonucu ordu da disiplin kaybolmuş, askerler talimlerini aksatmaya ve başka işlerle meşgul olmaya başlamışlardır. Bunun sonucunda savaşılan devletler karşısında mağlubiyetler alınmıştır. Bu kötü gidişin önüne geçmek isteyen padişah ve devlet adamları askeri ıslahata öncelik vermişlerdir. Fakat, başta yeniçeri ocağı olmak üzere çeşitli askeri ocaklar, ıslahat teşebbüslerine karşı durmuşlardır. Bu nedenle Sultan II. Mahmut Yeniçeri Ocağını kaldırmadan esaslı bir askeri ıslahatın mümkün olamayacağını anlamıştı. Bu nedenle Yeniçeri Ocağının son isyanında onların taleplerine direnmiş ve onları kendine bağlı kuvvetlerle mağlup etmiştir. Vaka-i Hayriye adı verilen bu olaydan sonra gerçekleştirilen askeri ıslahatlar kalıcı olmuş ve zaman içinde aksayan hususlar yeniden düzenlenmiştir. Bugün Türk Silahlı Kuvvetlerin modern bir ordu olmasında, II. Mahmut'un ve diğer padişahların yaptıkları askeri ıslahatların katkısı vardır. İşte bu tez çalışmasında, II. Mahmut ve sonrasında yapılan askeri ıslahatların anlatıldığı Tarih-i Askerî-i Osmanî eseri transkribe edilmiştir.

Osmanlı Devleti'nin son döneminde yetişmiş önemli ilim ve devlet adamlarından biri olan Ahmet Cevat Paşa, yazmış olduğu Târîh-i Askerî-i Osmânî adlı eserinin ikinci cilt dördüncü kitabında, Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılması sonrası girilen askeri yenilikleri yedi fasılda anlatmıştır.

Birinci fasılda, Asâkir-i Mansûre-i Muhammediyenin ihdası, Seraskerlik teşkilatı ve asker kışlalarının oluşturulması anlatılmaktadır. İkinci fasılda, yeni oluşturulan Asâkir-i Mansûre-i Muhammediye askerinin artırılması çabası anlatılmaktadır.

Üçüncü fasılda, Asâkir-i Mansûrenin oluşturulmasından 1259 senesinde kadar yapılan askeri düzenlemeler anlatılmaktadır. Dördüncü fasılda, 1241'den 1259 senesine kadar ordunun ihtiyaç ve masrafının ne şekilde karşılandığı anlatılmaktadır. Beşinci fasılda, Hassa ordusunun teşkil edilmesi anlatılmaktadır. Altıncı fasılda, Redif askeri teşkilatının oluşturulması ve son olarak yedinci fasılda ise askeri teşrifat ve askeri erkânın lakapları anlatılmaktadır.

Bu konuda çalışmamı öneren, değerli bilgi ve önerileriyle araştırmanın her aşamasında beni yönlendiren Danışman Hocam Sayın Doç. Dr. Ahmet Yaramış'a teşekkür etmeyi bir borç bilirim. Yine, çok kıymetli zamanını ve bilgisini paylaşmaktan hiç kaçınmayan Okutman Mustafa Karazeybek'e de müteşekkirim. Son olarak, maddi ve manevi desteklerini benden hiç esirgemeyen aileme şükranlarımı sunarım.

Afyonkarahisar- 2009

Ahmet Hilmi Çoban

KISALTMALAR

AB	: Avrupa Birliđi
a.g.e.	: Adı geçen eser
a.g.t.	: Adı geçen tez
a.g.m.	: Adı geçen makale
Bkz	: Bakınız
BOA	: Başbakanlık Osmanlı Arřivleri
C	: Cilt
ev	: Çeviren
DİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
Drl	: Derleyen
Hzl	: Hazırlayan
H	: Hicrî
M	: Miladî
MEB	: Milli Eğitim Bakanlığı
İÜ	: İstanbul Üniversitesi
no	: Numara
s	: Sayfa
ss.	: sayfalar
S	: Sayı
SBE	: Sosyal Bilimler Enstitüsü
TDK	: Türk Dil Kurumu
TTK	: Türk Tarih Kurumu
vb	: Ve benzeri

GİRİŞ

Osmanlı Devletinin çok geniş sınırlara sahip bir imparatorluk haline gelmesini sağlayan en önemli unsur elbette ki, kuvvetli ve sağlam bir şekilde organize edilmiş orduya sahip olmasıdır.

Osmanlı Beyliği kurulduğu sıralarda ordu, beyin emri altında bulunan askerler ile düzenli olmayan Türkmen aşiret kuvvetlerinden meydana gelmekteydi. Bu kuvvetlerin yapılan savaşlar için yetersiz gelmeye başlaması ve aşiret kuvvetlerinin istenildiği düzeyde disiplin altında tutulamamaları, düzenli ve daimi birliklerin oluşturulmasını zorunlu kılıyordu. Oluşturulan diğer birlikler yanında Osmanlı devletinin genişlemesinde önemli rolü olan Yeniçeri Ocağı, on dördüncü yüzyılın ikinci yarısında kuruldu. Ocak, iki yüzyılı aşan bir müddet sorunsuz bir şekilde idâre olundu. Fakat on altıncı yüzyılın son yarısında ocak nizamının ihlal edilmesi üzerine, bu da ocağın hızlı bir şekilde bozulmasına sebebiyet vermiştir. Ocaktaki bozulmayı gören padişah ve devlet adamları, tedbirler almak istemişlerse de yeniçeriler yapılmak istenen yeniliklere karşı çıkmışlardır. Hatta Padişah II. Osman Yeniçeri Ocağını ıslah etmek istediği için hayatını kaybetmiştir.

On sekizinci yüzyıla gelindiğinde Osmanlı Devletinin aldığı ağır yenilgiler, acilen askeri alanda ıslahat yapma düşüncesinin daha lüzumlu görülmesine yol açmıştır. Ancak Yeniçeri Ocağındaki düzensizlik ve disiplinsizliğin bir türlü yok edilememesi Yeniçeri Ocağını, devletin temel dayanağı olmaktan çıkarmıştır. Padişah II. Mahmud, 1826'da Yeniçeri Ocağını lağvedip, yerine Asâkir-i Mansûre-i Muhammediye namıyla Avrupa usulünde yeni bir askeri teşkîlat kurmuştur.

Padişah II. Mahmut bir yandan Asâkir-i Mansûre'nin merkez ve taşra teşkilatlanması ile uğraşırken bir yandan da halihazırdaki ocakların yeniden teşkilatı için çaba sarfetmekteydi. Bu bağlamda Bostancı, Cebeci ve Mehterhane gibi askeri sınıflar yeniden teşkilatlandırılmıştır. Yine, ordunun doktor ve cerrah ihtiyacını karşılamak için 1827 yılında Tıbhâne-i âmire ve Cerrahhâne-i Ma'mûre'nin kuruluşu gerçekleştirilmiştir. Aynı yıl, ordunun askeri başlığı olarak kabul edilen fes'in imal edilmesi için de bir feshane kurulması yoluna gidilmiştir.

1828-1829 Osmanlı-Rus savaşı ve ardından Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa ile yaşanan sorunlar yeni askeri düzenlemeleri de beraberinde getirmiştir. Ordunun kurmay subay ihtiyacını karşılamak için Mekteb-i Harbiye'nin ve ordunun yedek asker ihtiyacını karşılamak için kurulan Redif Askeri Teşkilatı da bu yeni askeri düzenlemeler içinde sayılabilir.

Tanzimat ile başlayan yeni dönemde askeri düzenlemelere de ağırlık verildiği görülür. Tanzimat Fermanında askerlik süresinin herkesin tahammül edeceği bir süreye çekileceği ifade edilirken, askerlik süresinin 4-5 yıl olacağı duyurulmaktaydı. 1843 yılında Osmanlı kara ordusu yeniden yapılandırılmış ve beş ordudan müteşekkil Nizamiye Ordusu kurulmuştur. Ordu sayısı, ilerleyen yıllarda ihtiyaca göre artırılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

AHMET CEVAT PAŞA’NIN HAYATI

1 . AHMET CEVAT PAŞA’NIN AİLESİ ve EĞİTİMİ

1.1 AİLESİ

Ahmet Cevat Paşa 6 Kasım 1850/1 Muharrem 1267 tarihinde Şam’da doğdu.¹ Babası Afyonkarahisarlı Kabağağaçlızade Miralay Mustafa Asım Bey’dir.² Annesi, Suriye’nin ileri gelen ailelerinden Hattat-zade Hüseyin Efendi’nin Kızı Zehra Hanımdır.³ Ailesi,Türkmen aşiretinden olup, ataları Antalya’nın Elmalı ilçesindendir. Daha sona ailesi oradan göç ederek muhtemelen bugünkü Afyon ve Elmalı kazâlarına yakın olan Denizli Sarayköy’deki Kabağağaç köyüne yerleşmişlerdir. Bir müddet sonra da Afyonkarahisar taraflarına gelerek burada medreseler kurarak, ilim ile meşgul olmuşlardır⁴. Dedelerinden ve akrabalarından bazıları müderrislik, hattatlık, müsellimlik ve muhassıllık gibi önemli görevlerde bulunmuşlardır. Babasının görevi icabı bir müddet Şam’da yaşamış, çocuk denilebilecek yaşta iken önce babasının ve ardından annesinin vefatları üzerine küçük kardeşi Şakir ve ablası Sare ile öksüz ve yetim kalmışlardır. Anne ve babaları vefat ettiği zaman Ahmet Cevat 12, ablası Sare 13, kardeşi Mehmet Şakir 7 yaşlarında bulunmaktaydılar. Ahmet Cevat, o sırada Rumeli Kazaskeri ve daha sonra Şeyhülislamlık görevlerinde bulunan aile dostu olan Atıf-zade Hüsamettin Efendi tarafından himaye edilmiştir. Kardeşleri ise, Karahisar’da bulunan hala ve büyük annelerinin yanlarına gönderildiler.⁵

Ahmet Cevat Paşa, yaşamı boyunca iki defa evlenmiştir. İlk eşinin ismi ve kökeni bilinmemekle beraber; ikinci eşi Çerkez asıllı Nimet Hanımdır. Evliliklerinden çocuğunun olup olmadığı hakkında herhangi bir bilgi yoktur. Ahmet

¹ Mehmed Zeki Pakalın, “Cevat Paşa (Ahmet Cevad Paşa)” *Sicilli Osmani Zeyli: Son Devir Osmanlı Meşhurları Ansiklopedisi*, c.5, TTK, Ankara, 2008, s.19; Franz Babinger, *Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri*, (Çev: Coşkun Üçok), Kültür ve Turizm Bakanlığı yay, Ankara, 1982, s.415; Nazım Tektaş, *Sadrâzamlar*, İstanbul, Çatı yay, 2002, s.663.

² İbnülemin Mahmud Kemal İnal, *Osmanlı Devrinde Son Sadrâzamlar*, c. III, İstanbul, 1982, s.1473; Babinger, *a.g.e.*, s.415; Pakalın, *a.g.e.*, s.21.

³ Şirin Devrim, *Şakir Paşa Ailesi*, Çev: Semra Karamürsel, İstanbul, Doğan Kitap, 2000, s.14.

⁴ Mehmet Mercan, *Sadrâzam Ahmed Cevad Paşa*, Marmara Üniversitesi, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul, 1998, s.2.

⁵ Pakalın, *a.g.e.*, s.19.

Cevat Paşa'nın ablası Sare Hanım, 1849'da doğmuş, 1916 yılında vefat etmiştir. Erkek kardeşi Mehmet Şakir Paşa ise (1855-1914), askerlik mesleğinden yetişmiş, diplomat olarak görev yapmış ve aynı zamanda kültürümüze yazar olarak kıymetli eserler vermiş bir kişidir.⁶

1.2 EĞİTİMİ

Ahmet Cevat Paşa, Atıfzade Hüsametdin Efendi yanında ilk öğrenimine Bursa'da başladı.⁷ Sıbyan Mektebini bitirdikten sonra Askeri Rüştîye ve İdadiye devam etti. 1865 yılında Mekteb-i Harbiye'ye girdi. Öğrenimi boyunca okuduğu okullarda en başarılı öğrenciler arasında yer aldı. Mülazımlık rütbesiyle çıktığı Mekteb-i Harbiye'den, Erkân-ı Harb sınıfına ayrıldı. Burada da başarısını devam ettirerek, ikincilik derecesiyle 17 Ocak 1871/24 Şevval 1287 tarihinde Erkân-ı Harb yüzbaşısı olarak mezun oldu⁸.

2 . AHMET CEVAT PAŞA'NIN GÖREVLERİ

Ahmet Cevat, Erkân-ı Harb yüzbaşılığına terfi ettikten sonra Sultan Abdülaziz'in Yâver-i Harb-i Şehriyârilîği'ne getirildi. Resmî terceme-i halinde "Erkân-ı Harbiye yüzbaşılığı ve 500 gurus maaş ile yâver-i harbi şehr-i yâri silkine dâhil oldu" denilmektedir.⁹

Ahmet Cevat'ın bu görevi sırasında onu yakından izlemiş olan Sultan Abdülaziz mabeyncilerinden Hayri Bey onun hakkında şunları söylemektedir: *"...Ahmet Cevat, pek çok emsâli gibi harbiye mektebinden alınarak mabeynci yapıldı. Sarayda bulunduğu sıralarda boş işlerle meşgul olmayıp daima okumakla meşgul olan edebli bir genç idi. Ahmet Cevat'ın nevbette bulunduğu bir gün padişah seslendi. Ahmet Cevat içeri girince şu pencerenin perdesini çek dedi. Ahmet Cevat, cebinden çıkardığı temiz mendilini kanepa üzerine sererek üstüne çıktı, perdeyi çekti. Bu hareketi padişahın çok hoşuna gitti. Dışarı çıkıncada "bu ne saygılı çocuk" dedi.*

⁶ Devrim, a.g.e., s.14; Mercan, a.g.t., s.120-121.

⁷ İnal, a.g.e., s.1474; Pakalın, a.g.e., s.19; Abdulkadir Özcan, *Cevad Paşa*, İslam Ansiklopedisi, c.7, TDV, İstanbul, 1993, s.430.

⁸ İnal, a.g.e., s.1475; Pakalın, a.g.e., s.19; Abdulkadir Özcan, *Cevad Paşa*, İslam Ansiklopedisi, c.7, TDV, İstanbul, 1993, s.430; M.Tayyip Gökbilgin, *"Cevad Paşa"* İslam Ansiklopedisi, c.3, MEB, İstanbul, 1988, s.111.

⁹ İnal, a.g.e., s.1474.

*Hayri Bey de, Ahmet Cevat hakkında övgüyle bahsederek, buradayken daima okuyor boş durmuyor, müsaade buyurunuz yine mektebine devam etsin. Sâye-i şâhânenizde değerli bir kişi olur, demesi üzerine padişah müsaade etti. Mektebine iade olundu...*¹⁰

28 Haziran 1871/9 Rebiyü'l-âhir 1288'de Kolağalık rütbesine yükseldi. Ahmet Cevat, askeri görevini yaparken bir yandan da boş durmayıp “*Ma'lûmâtü'l-Kâfiye fî Memâlikî'l-Osmâniye*” adıyla bir eser yazarak Sultan Abdülaziz'e takdim etti. Sultan, onun bu gayretine ve vazifesinde göstermiş olduğu başarıya mükafat olarak, kendisini Binbaşılığa terfi ettirdi (Ağustos 1872)¹¹. Binbaşılığa terfinden bir süre sonra Erkân-ı Harbiye Mektebi, ilâveten Mülkiye Mühendis Mektebi Riyâziye Muallimliğine ve birkaç ay sonra da V. Ordu Erkân-ı Harbiyesine tayin olundu¹². V. Ordudaki görevleri esnasında Cebel-i Dürz de bir kışla inşa etmek üzere görevlendirildi ve buradaki muvaffakiyetlerinden dolayı 2500 gurus maaşla taltif edildi¹³.

2.1 TUNA CEPHESİNDEKİ VAZİFELERİ

Ahmet Cevat Paşa, 1877-78 Osmanlı-Rus savaşında Tuna Cephesinde görev aldı. Burada Aziz Paşa Fırkası Erkanı Harbiye Reisliği görevinde bulundu. Mekteb-i Harbiye'de öğrenci olan kardeşi Mehmet Şakir de Aziz Paşa'nın yaveri olarak görevlendirildi. Ahmet Cevat, 26 Ağustos 1877'deki Eserçe Muharebesinde Feyzullah Efendi'nin şehadeti ve Ispartalı Feyzullah Paşa'nın yaralanması üzerine fırkanın idâresini üstlendi¹⁴. Daha sonra Hasan Gölü Muharebesinde (19 Kasım 1877/13 Zilkade 1294) Erkan-ı Harbiye reisi sıfatıyla işe başlayıp, ormanda hafif istihkamlar inşa ettirerek mevkiinden ve kuvvetinden emin olan bir tugay Rus askerini karârgahlarından kaçmağa mecbur etti. Cephedeki şecaati takdir edilen Ahmet Cevat'a, Başkumandan Mehmet Ali Paşa'dan gelen telgrafta, Dördüncü

¹⁰ İnal, *a.g.e.*, s.1473-74.

¹¹ İnal, *a.g.e.*, s.1474; Pakalın, *a.g.e.*, s.19; Abdulkadir Özcan, *Cevad Paşa*, İslam Ansiklopedisi, c.7, TDV, İstanbul, 1993, s.430; M.Tayyip Gökbilgin, “*Cevad Paşa*” İslam Ansiklopedisi, c.3, MEB, İstanbul, 1988, s.111; Nazım Tektaş, *Sadrâzamlar*, Çatı yay, İstanbul 2002, s.663.

¹² İnal, *a.g.e.*, s.1475; Mercan, *a.g.t.*, s.8.

¹³ İnal, *a.g.e.*, s.1474; Pakalın, *a.g.e.*, s.19.

¹⁴ İnal, *a.g.e.*, s.1474.

Mecîdî Nişanı ile ödüllendirildi.¹⁵ Bu sıralarda zuhura gelen Kastelova ve Ablanova muharebelerinde (5 Eylül 1877) göstermiş olduğu maharet ile de Dördüncü Osmânî Nişanı aldı.¹⁶ Bir müddet sonra da Elena Muharebesinde (4 Aralık 1877) gösterdiği yararlılık üzerine de, rütbesi 17 Şubat 1878 tarihinde miralaylığa yükseltildi.¹⁷

2.2 CERİDE-İ ASKERİYE VE ŞÛRÂ-YI DEVLET NÂFIA KOMİSYONUNDAKİ GÖREVLERİ

Ahmet Cevat Paşa, 1880 senesi içerisinde Erkân-ı Harbiye Dairesi Altıncı Muhaberât-ı Umûmiye şubesinde göreve başladı. Bu sıralarda tarafından yayınlanmakta olan *Ceride-i Askeriye*'nin yazı işleri müdürlüğünü de yaptı.¹⁸ Yine, Ekim 1879 tarihinde yayına başlayan ve on beş günde bir yayınlanan fen, sanayi, coğrafya, tarih, ahlak vs. gibi konularda makalelerin bulunduğu *Yâdigar* isimli bir mecmuayı yayınlamaya başladı. Bu arada *Ceride-i Askeriye*'de 17 Mayıs 1881'den itibaren yazılar yazmağa başlamıştır. İlk yazısı, derginin 44. sayısında yayınlandı.¹⁹

2.3 SINIR TESBİT KOMİSYONLARINDAKİ GÖREVLERİ

Ahmet Cevat Paşa, 1881'de yani, *Ceride-i Askeriye*'de yazı işleri müdürü olarak görev yaptığı sıralarda, ilaveten Şura-yı Devlet Nafia Komisyonu üyeliğine de tayin olundu.

1877-78 Osmanlı-Rus Savaşından sonra imzalanan Berlin Anlaşması gereğince Osmanlı Devleti ile Yunanistan arasındaki sınır tesbitini yapmak üzere oluşturulan komisyonun içinde yer aldı. Birinci Komiserliğini Gazi Ahmet Muhtar Paşa, ikinci Komiserliğini Abidin Paşa'nın yaptığı heyette, Ahmet Cevat Paşa, fen memuru sıfatıyla bulunmuş ve bu görev karşılığında 3500 guruş harcırah almıştır.²⁰

Ahmet Cevat Paşa, Berlin Anlaşmasından sonra bağımsızlığını kazanan Sırbistan ile Osmanlı sınırını tesbit için oluşturulan komisyona, 3500 guruş harcırah ile ikinci

¹⁵ Pakalın, *a.g.e.*, s.19.

¹⁶ Mercan, *a.g.t.*, s.9.

¹⁷ İnal, *a.g.e.*, s.1475; Pakalın, *a.g.e.*, s.19.

¹⁸ İnal, *a.g.e.*, s.1475; Pakalın, *a.g.e.*, s.19.

¹⁹ Mercan, *a.g.t.*, s.11.

²⁰ İnal, *a.g.e.*, s.1475.

komiser tayin edildi. Komisyon, hududun ilk yarısını onun Birinci Komiserliği altında 1880 senesinde, kalan yarısını da ertesi yıl tahdid etti²¹.

İstanbul'a döndükten sonra, Doğu Anadolu'da Rus hududunun tahdidi için oluşturulan komisyonda İkinci komiser tayin edildi ve Haziran 1880'de Erzurum'a gitti.

Osmanlı-Rus sınır tahdid komisyonları, görüşmelerine önce harita üzerinde başladılar ve ardından zemin üzerinde devam ettiler. Görüşmeler, olumlu olarak sonuçlanınca, 12 Eylül 1880 tarihinde Kars'ta bir anlaşma imzalanmış ve tahdid edilen sınıra alamet taşları dikilmiştir.²²

2.4 ÇETİNE ELÇİLİĞİ

Osmanlı-Rus Harbinden hemen sonra imzalanan Ayastefanos Anlaşmasının hükümleri Osmanlı Devleti için çok ağır şartlar içermektedir. Ayrıca bu anlaşma Rusya'yı Balkanlarda tek güç haline getiriyordu. Nitekim Avrupa devletleri de anlaşmayı tanımadılar. Yeniden başlayan görüşmeler Berlin Anlaşması'nın imzalanmasıyla son buldu²³.

Berlin Anlaşmasına göre bağımsızlığını elde eden Karadağ'a bir elçilik açıldı. 19 Şubat 1884'te Ahmet Cevat Paşa, Karadağ'a 10.000 gurus maaşla elçi olarak vazifelendirildi. Göreve gitmek üzere vapura binerken rütbesinin Mirlivalığa yükseltildiği haberi geldi.²⁴

Osmanlı Devleti, Berlin Antlaşmasına göre Arnavutların yoğun olarak yaşadığı toprakların bir kısmını Karadağ'a bırakmıştı. Ancak, Karadağ'a verilen bölgede yaşayan ahalinin, Karadağ'a dahil olmaya yanaşmaması üzerine, 12 Nisan 1880'de Osmanlı-Karadağ arasında bir antlaşma imzalandı. Ancak bu antlaşma, Hristiyan Arnavutların anlaşma maddelerine karşı çıkmaları üzerine uygulanamadı²⁵.

²¹ İnal, *a.g.e.*, s.1475; Mercan, *a.g.t.*, s.13.

²² Mercan, *a.g.t.*, s.14.

²³ *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi*, Askeri Tarih yay., Ankara Genel Kurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt bşk., 1978, s.490.

²⁴ Pakalın, *a.g.e.*, s.20; İnal, *a.g.e.*, s.1475-76; Abdulkadir Özcan, *Cevad Paşa*, İslam Ansiklopedisi, c.7, TDV, İstanbul, 1993, s.430; M.Tayyip Gökbilgin, "*Cevad Paşa*" İslam Ansiklopedisi, c.3, MEB, İstanbul, 1988, s.111; Nazım Tektaş, *Sadrzamlar*, İstanbul., Çatı yay, 2002 s.663.

²⁵ Osman Nuri, *Abdülhamid-i Sani Devri Saltanatı II*, İstanbul 1327, s.646.

Başlayan sınır belirleme çalışmaları esnasında rahatsızlanan Müşir Mustafa Asım Paşa'nın yerine istenilen vasıflara sahip daha önce farklı yerlerde görev almış olan Karadağ Sefiri Ahmet Cevat Paşa, Birinci Komiser olarak tayin edildi.

Ahmet Cevat Paşa ile heyetler arasındaki görüşmeler Şubat 1886'da başlamıştır. Görüşmeler neticesinde, Çakur ve Vaganiçe tepeleri, yamaçlarına göre hangi ülkeye yakınsa o ülkeye bırakılarak paylaşılmıştır. İki ülke arasındaki sınır tahdidi sorunu ancak 20 Ağustos 1887 tarihinde çözülebilmisti.²⁶

Ahmet Cevat Paşa, Çetine Elçiliği süresince ülke içine seyahatler yapmış, gözlemlerini seyahatnamesinde anlatmıştır. Ahmet Cevat Paşa bu ülkedeki Müslümanlarla ilgilenmiş; onlara, ülkelerinde kalarak varlıklarını devam ettirmeleri yönünde telkinlerde bulunmuştur.

Ahmet Cevat Paşa, Karadağ'a elçi olarak tayin olduğunda gözlerinden rahatsızdı. Elçiliği sırasında da kalp rahatsızlığı ve romatizmaya yakalandı. Rahatsızlıklarının tedavisi için izin talebi önce reddedilmiş ardından Viyana'ya tedavi için gitme talebinde bulunduğu başka bir memuriyete atanmak üzere İstanbul'a çağırılmıştır.²⁷

Ahmet Cevat Paşa, Karadağ'dan geri geldikten sonra 2 Eylül 1888'de Mirlivalık maaşına 2500 guruş zam ile Teftiş-i Askeri Komisyonu Üyeliği ile Erkan-ı Harbiye Umumiye Dâ'iresine tayin olunmuştur.²⁸

2.5 GİRİT VALİ VEKÂLETİ VE FEVKALADE KUMANDANLIĞI

Ahmet Cevat Paşa, 29 Temmuz 1889 tarihinde feriklik rütbesi ile Girit'e tayin oldu. Bir hafta sonra Girit Vali Vekili Ahmet Şakir Paşa tarafından teşkil edilen Girit Erkan-ı Harbiye Riyasetine atandı. Görevde bulunduğu süre içinde ada da huzur ve sükunun sağlanması için yoğun bir çaba sarfetti.²⁹

Şakir Paşa ile Ahmet Cevat Paşa'nın aralarının açılması üzerine Şakir Paşa görevden alınarak İstanbul'a çağırılmış ve yerine geçici olarak Ahmet Cevat Paşa

²⁶ Mercan, a.g.t., s.24.

²⁷ Mercan, a.g.t., s.32.

²⁸ İnal, a.g.e., s.1476.

²⁹ İnal, a.g.e., s.1476; Babinger, a.g.e., s.415; Pakalın, a.g.e., s.20; Özcan, a.g.m., s.430; Gökbilgin, a.g.m., s.111; M.Orhan Bayrak, "Osmanlı Tarihi", İstanbul, Milenyum yay. 2002, s.21.

tayin olunmuştur.³⁰ Ahmet Cevat Paşa, vekil olarak Girit'te bulunduğu sıralarda Saraya bir telgraf çekerek ıslahat yapmanın tam zamanı olduğunu, ancak bunun ise, vekaletlik görevi ile yerine getirilemeyeceğini ifade etmiştir. Aradan bir hafta kadar sonra Paşa, Bâb-ı âli tarafından Girit Vali Vekaleti ve Fevkalade Kumandanlığına tayin olunmuştur. Girit adasında bulunduğu süre içinde başarılı çalışmalarından dolayı kendisine Müşirlik rütbesi tevcih edilmiştir.³¹

Ahmet Cevat Paşa, Girit Erkân-ı Harbiye Riyâsetine tayin edildikten sonra adanın tarihi, coğrafi ve sosyal durumu hakkında incelemelerde bulunmuş ve bunu bir layiha halinde Padişah II. Abdülhamit'e takdim etmiştir. Paşa, layihasında, adanın nüfus yapısı, sosyal durumu, stratejik önemi hakkında bilgi verirken, adadaki hoşnutsuzluğun ve isyanların sebeplerini de açıklamıştır. İsyanların temel sebebi olarak, Sultan Abdülaziz döneminde Hristiyan halka verilen imtiyazatın aşırı olmasını göstermiştir.³²

Ahmet Cevat Paşa, iki yıl kadar süren Girit Valiliği süresinde, adada belli ölçüde sukûneti sağlamayı başarmıştır. Fakat onun adadan ayrılmasından çok zaman geçmeden ayrılıkçı cereyanlar hız kazanmıştır.

2.6 SADRAZAM OLARAK TAYİN OLUNMASI

Ahmet Cevat Paşa'nın Girit Valiliğinde gösterdiği gayret ve başarı, 4 Eylül 1891 tarihinde sadrazamlığa tayininde etkili olmuş ve 6 Eylül 1891 tarihinde görevine başlamıştır.³³

Yaklaşık olarak dört yıl süren sadrazamlığında kendisini en fazla Ermeni olayları ve onun yarattığı uluslararası diplomatik sorunlar meşgul etmiştir.

Osmanlı Devletinde yaşayan Ermenilerin ilk ulusal hareketleri, on dokuzuncu yüzyılın hemen ikinci yarısında başlamış ve giderek bir silahlı isyan hareketine

³⁰Şakir Paşa, makam-ı seraskeriye yazdığı tahriratta "Son zamanlarda tul-i emele ve buna ilaç için Dersaadete avdet arzusuna düşerek kendi vasatiyle mabeyni humayuna vaki olan müracatında red cevabı alması üzerine münakaşa çıkarmak suretiyle avdet çaresinin istihsali zımında tavr-ı muamelesini değiştirdiğinden ve aralarındaki ihtilaf sebebiyle artık birlikte bulunamayacaklarını ve dersadete aldırılacağını veyahud kumandan tayinine ihtiyaç görüleceğini mütalaa ederek o maksada hizmet daiyesinde bulunduğu eğer kendi haklı ise onun, değil ise kendisinin kaldırılmasının zaruri olduğunu" yazmıştır. Bkz. İnal, *a.g.e.*, s.1476; Pakalın, *a.g.e.*, s.20.

³¹ İnal, *a.g.e.*, s.1477; Pakalın, *a.g.e.*, s.20.

³² Mercan, *a.g.t.*, s.35.

³³ İ. Hami Danişment, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, c.4, İstanbul, 1971, s.331; İnal, *a.g.e.*, s.1478; Pakalın, *a.g.e.*, s.22.

dönüşmüştür. Özellikle 1893'te çıkan ve tarihimize I. Sason İsyanı olarak geçen hadise, diplomatik bir boyut kazanarak uzun bir süre Osmanlı Devletini meşgul etmiştir.³⁴

Bölgede yaşayan Ermeniler, Sason civarındaki Müslüman ahaliyi tedhiş ile yıldırarak bölgeyi ele geçirmek istediler. Ardından Diyarbakır ve çevre bölgelerinde yaşayan Ermenileri buraya getirerek yerleştirdiler. Buradaki Ermeni köyü sayısı üçten on dörde çıktı.

Bölgede sayıları hızla artan Ermeniler devlete verdikleri vergileri ödemeyi kestiler ve devletin sivil ve askeri görevlilerine saldırdılar. Bunun üzerine bölgenin Ermeni çetelerinden ayıklanması için askeri bir harekate girişildi.³⁵ Harekat, özellikle Avrupa kamuoyunda geniş bir yankı uyandırmış, Yabancı gazeteler 6000 ila 12000 arasında Ermeninin devletin güvenlik kuvvetleri tarafından öldürüldüğü şeklinde mübağalalı rakamlar vererek, Ermenileri masum, Osmanlı Devletini ise katliam yapan taraf gösterdiler. Gerçekte çatışmalarda ölen Ermeni tedhişçi sayısı yaklaşık 300 kadardı.

Bu arada Osmanlı Devleti kendisi üzerinde artan dış baskıyı bertaraf etmek için Erzurum'da; İngiliz, Fransız ve Rus konsoloslarında olduğu bir tahkikat komisyonu kurulmasına onay verdi. Komisyon, 4 Ocak 1895 'ten 21 Temmuz 1895 tarihine kadar 6 ay incelemelerde bulundu. Bu süre zarfında, 108 toplantı yaptı ve 190'dan fazla tanık dinledi.³⁶ Tahkikat komisyonunun yaptığı incelemeler sonunda, olaylara Ermenilerin sebep oldukları ortaya çıktı. Buna rağmen komisyonunda adı geçen devletlerin üyeleri Ermenilerin masum olduklarını, katliama maruz kaldıkları hususunda ısrar ettiler.³⁷ Bâb-ı âlî, Avrupa basınında gerçekten uzak ve kasıt içeren haberler sebebiyle ilgili ülkelerin elçiliklerine bir telgraf çekerek, haberlerin aslına uygun şekilde verilmesinin beklendiği bildirdi.

Bu arada 11 Mayıs 1895 tarihinde İngiltere, Fransa ve Rusya Osmanlı Devletinde yaşayan Ermenilerle ilgili bir ıslahat projesi verdiler. Bu ıslahat projesinde, ıslahat yapılacak vilayetler olarak, Bitlis, Van, Sivas, Erzurum,

³⁴Kamuran Gürün, *Ermeni Dosyası*, TTK, Ankara, 1983, s.146; Halil Metin, *Türkiye'nin Siyasi Tarihinde Ermeniler ve Ermeni Olayları*, MEB, İstanbul, 1997, s.107.

³⁵Metin, *a.g.e.*, s.108; Cemal Anadol, *Tarihin Işığında Ermeni Dosyası*, IQ Kültür Sanat, İstanbul, 2002, s.225.

³⁶ Metin, *a.g.e.*, s.111.

³⁷İsmail Hami Danişment, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, c.4, İstanbul, 1955, s.333; Kamuran Gürün, *Ermeni Dosyası*, TTK., Ankara 1983, s.77.

Mamuratülaziz, Diyarbakır sıralanmıştır. Avrupalı devletlerin müstakil bir devletin iç işi olan bir konuya müdahale etmeye kalkmaları devletlerarası hukuka da uygun değildi. Bu yüzden ıslahat projesi üstü kapalı biçimde Bâb-ı âlî tarafından reddedilmiştir.³⁸

Padişah II. Abdülhamit, Ahmet Cevat Paşa'yı 9 Haziran 1895 tarihinde sadareten alarak yerine Mehmet Said Paşa'yı atamıştır.

Paşa'nın sadaret görevinden alınmasında, kendi karârlarının kabul edilmesi noktasında aşırıya kaçması olmuştur. Sadareti 3 sene 9 ay 4 gün sürmüştür.³⁹

2.7 GİRİT FIRKA-İ ASKERİYE KUMANDANLIĞI

Girit'in durumu Ahmet Cevat Paşa'nın Vali Vekaleti döneminden sonra giderek karışmış ve avrupa devletlerinin bu soruna müdahalesine yol açmıştır. Bu sorunun halli ve Avrupa devletlerinin müdahalesini önlemek için bir ıslahat yapılması kararı alınmıştır.

Ahmet Cevat Paşa, 13 Temmuz 1897'de Girit Asâkir-i Şahane kumandanlığına tayin olunduğunda adada eskisi kadar Osmanlı nüfuzu kalmamış, ada yönetimi de İtalyan Albay tarafından sağlanmaktaydı. Giritte bulunup terhis süreleri gelen askerlerin terhis edilmemesi, terhis olunanların yerlerine yeni askerlerin gelmemesi, Hristiyan eşkiyaların Türk köylerine saldırımları Paşa'nın öncelikle çözmesi gereken meselelerdi.⁴⁰

Ahmet Cevat Paşa, Girit Kumandanlığı sırasında bu sorunların üstesinden gelmeye çalışmış ve bir takım tedbirler almıştır. Paşa, Alman İmaratorunun Suriye tarafına seyahat edeceği haberi gelince, seyahat sırasında alınacak tedbirlerin kontrolü ve ikmalî için görevlendirilmiş; yerine, 8 Ekim 1898'de Ferik Osman Nuri Paşa tayin edilmiştir.⁴¹

³⁸ Mercan, *a.g.t.*, s.84.

³⁹ İnal, *a.g.e.*, s.1503; Pakalın, *a.g.e.*, s. 23; Gökbilgin, *a.g.m.*, s. 111.

⁴⁰ İnal, *a.g.e.*, s.1503; Pakalın, *a.g.e.*, s.22; Babinger, *a.g.e.*, s.415; Gökbilgin, *a.g.m.*, s.111; Özcan, *a.g.m.*, s.430.

⁴¹ İnal, *a.g.e.*, ss.1503-1504; Pakalın, *a.g.e.*, s.22; Mercan, *a.g.t.*, s.97.

2.8 ALMAN İMPARATORU II. WİLHEM'E FİLİSTİN SEYAHATİNDE REFAKAT GÖREVİ

1898'de Alman İmparatoru II. Wilhem, Haydarpasa - Bağdat arası yapılacak demiryolu imtiyazını elde etmek amacıyla İstanbul'a gelmiş ve ardından oradan başlayıp Kudüs'e kadar uzanacak bir seyahate çıkmıştır. Bu seyahat esnasında Ahmet Cevat Paşa, Bâb-ı âlî tarafından imparatorun önce seyahatin yapılacağı yerlere gitmesi ve imparatorun seyahatinin rahat ve güvenli bir şekilde olması için gerekli tertibatı almakla görevlendirilmiştir. İmparator, 16 Kasım 1898 tarihinde tamamlamış ve ardından ülkesine dönmüştür.⁴²

2.9 V. ORDU MÜŞİRLİĞİ

Ahmet Cevat Paşa, Alman İmparatorunun seyahati sırasında saraydan istenilen hususları aksatmadan yerine getirmiştir. II. Wilhem'in Osmanlı topraklarından ayrılma zamanı belli olduğu zaman saraya telgraf çekmiş hizmet vaktinin sona ereceğini ve bu görevden sonra İstanbul'a geri dönmek için müsaade istemiş de, 20 Kasım 1898 tarihinde V. Ordu Müşirliğine tayin olunmuştur.⁴³

Ahmet Cevat Paşa, V. Ordu müşiri olarak bir buçuk yıl kadar görev yapmış, Nisan 1900 sonlarına doğru rahatsızlanması üzerine birkaç defa izin istemiş, cevaben nakl olunmasını gerektirecek durum hâlinde doktorlardan alınacak raporun dikkate alınacağı bildirilmiştir. Paşa, tedavi için izin aldıktan sonra İstanbul'a gelmiş ve akabinde V. Ordu müşirliğinden 30 bin gurus maaş ile emekliye ayrılmıştır.⁴⁴

3. VEFATI VE TÜRBEŞİ

3.1 VEFATI

Ahmet Cevat Paşa, İstanbul'a döndükten bir müddet sonra 9 Ağustos 1900 Perşembe günü sabaha karşı Nişantaşı'ndaki konağında vefat etmiştir. Vefat tarihi ebced hesabı ile (H. 318) "Cevat Paşa"ya tekâbül eder. Naaşı, ikindi namazını müteakib kılınan cenaze namazından ardından vasiyeti gereği anne ve babasının da

⁴² İnal, *a.g.e.*, s.1506-1508; Pakalın, *a.g.e.*, s.22; Mercan, *a.g.t.*, s.106.

⁴³ Danişmend, *a.g.e.*, s.517; Pakalın, *a.g.e.*, s.22; İnal, *a.g.e.*, s.1508; Gökbilgin, *a.g.m.*, s.111; Özcan, *a.g.m.*, s.430; M.Orhan Bayrak, "*Osmanlı Tarihi*" *Yazarları*, Milenyum yay., İstanbul, 2002, s.21.

⁴⁴ İnal, *a.g.e.*, s.1508; Pakalın, *a.g.e.*, s.22

mezarlarının bulunduğu Fatih Emir Buhari Caddesi Emir Buhari Cami içerisindeki hazireye defnedilmiştir.

3.2 TÜRBEŚİ

Ahmet Cevat Paşa'nın vefatından kısa bir süre sonra defnedildiği kabristana Mimar Kemaleddin Bey'e, 1901 yılında bir türbe inşa ettirilmiştir.⁴⁵ Türbede bulunan sandukalardan biri, kardeşi Sare Hanıma; diğeri ise, Ahmet Cevat Paşa'ya aittir. Türbe Kapısının üst kısmında bulunan kitabede şunlar yazılıdır:

*Hazret-i Ahmet Cevat Paşa-yı câh kim
Üç sene on buçuk ay verdi sadra zîb-ü fer
Daima her mansıbdâ sıdk ile hizmet edüp
Kıldı ibraz-ı mesâir ol hidiv-i nâm ver
Seyyidü'l-kevenynden artık Cevat gel emrini
Alem-i manada almış etti fırdevse sefer
Layih oldu leyle-yi mirâcdâ târîh-i tâm
Hak ide Ahmet Cevat Paşa'ya cennet makar*

Türbe girişinin hemen üstünde ise “Sadr-ı Esbâk ve Yâver-i Ekrem Merhûm Ahmed Cevat Paşa'nın Türbesidir” şeklinde yazı dikkat çekmektedir. Türbenin içindeki mermer sütunda ise “Sadr-ı esbâk ve yâver-i ekrem merhum ve mağfur Kabağaçlı-zade Ahmed Cevat Paşa ruhiçün rızaen lillah-i teale'l-fâtiha. 14 Rebîyü'l-âhir 1318 yevm-i Cum'a” yazısı vardır.⁴⁶

⁴⁵ Gökbilgin, *a.g.m.*, s.112; Özcan, *a.g.m.*, s.431; M.OrhanBayrak, *Osmanlı Tarihi Sözlüğü*, İnkılap yay. Ankara 1999, s.86.

⁴⁶ İnal, *a.g.e.*, s.1509; Mercan, *a.g.t.*, s.118; Ayrıca türbe girişi resmi için, bkz.ek- 2

4. AHMET CEVAT PAŞA’NIN ALDIĞI MADALYALAR

Ahmet Cevat Paşa, üzerine aldığı görev ve sorumluluklarda başarılı olmasından nâşi defâatle madalya ve nişanlarla taltif edilmiştir. Almış olduğu madalya ve nişanların listesi aşağıda sıralanmıştır;

1877 Dördüncü Rütbe Mecidi Nişanı

1877 Dördüncü Rütbe Osmani Nişanı

1878 Üçüncü Rütbe Mecidi Nişanı

1882 Üçüncü Rütbe Osmani ve İkinci Rütbe Sent An Nişanı

1884 İkinci Rütbe Osmani Nişanı

1888 Birinci Rütbe Mecidi Nişanı

5 Ekim 1891 de Murassa Nişan-ı Âli Osmani

5 Nisan 1892 de Murassa Mecidi Nişanı

25 Temmuz 1892 de Murassa Mecidi Nişanı

30 Ocak 1893 de Sanayi Nefise Madalyası

18 Nisan 1893 de İmtiyaz Nişanı

30 Ağustos 1892 Sırbistan Kralı tarafından Kılıçlı Takova Nişanı

29 Ocak 1893 de Ankarojmen Obyen den İftihar Madalyası

9 Nisan 1893 de Alman İmparatoru tarafından Pi Nöf nişanı

28 Nisan 1893 de Gran Kordonu

10 Temmuz 1893 Fransa devleti tarafından Gran Kordonu

9 Eylül 1893 de Karadağ Prensi tarafından bir adet madalya

12 Ekim 1893 de İran Şahı tarafından Şir-ü Hürşit Nişanı

30 Haziran 1894 de Sırbistan kralı tarafından Truda Nişanı

20 Ocak 1895 de Belçika tarafından Leopold Nişanı verilmiştir.

İKİNCİ BÖLÜM

AHMET CEVAT PAŞA’NIN ESERLERİ

1. AHMET CEVAT PAŞA’NIN ESERLERİ

Ahmet Cevat Paşa, Osmanlı Devletinin son döneminde kendisini iyi yetiştirmiş meziyet sahibi, diplomat, asker ve bir devlet adamı idi. Araştırmayı seven, boş durmayı sevmeyen nazik, bilgili, son derece güleryüzlü ve sevimli bir kişiliğe sahipti. Askeri bilgisi yüksek; temiz, ahlaklı ve namuslu bir kumandandı. Devlet hizmetlerinde çalışkan ve azimli gördüğü devlet adamlarını, taltif ve teşvîk ederdi. Arapça, Farsça ve Fransızca bilirdi, Rumca ve İtalyancaya da vâkıf idi.⁴⁷

Dönemi sıkıntılı olmasından dolayı hareketli geçen siyasi ve askeri hayatı boyunca kıymetli eserler kaleme almıştır. Bu eserleri şöyle sıralayabiliriz;

1- Ma’lûmâtü’l-Kâfiye fi-Memâliki’l-Osmâniye, İstanbul,1289, 142 sayfa. Sultan Abdülaziz döneminde Askeri liselerde ders kitabı olarak okutulmuştur. Kitap, Osmanlı Devletinin kara ve deniz kuvvetleri, coğrafyası, yeryüzü şekilleri ile bazı devlet ricali hakkında bilgi vermektedir.

2- Târîh-i Askerî Hülâsası : İstanbul 1291, 131 sayfa. Kitap, eski dönemlerden 1700 yılına kadar devletler arasındaki meşhur savaşlara ve askeri düzenlemelere ait bilgiler içermektedir.

3- Fabre, Sema yahut kozmoğrafya : İstanbul 1296, 233 sayfa. Kitapta, yeryüzünün ölçülmesi, aya seyahat, yeryüzünün aydan görünüşü gibi konular yer almaktadır. Eseri, Yunan hududunu tahdid için fen memuru olarak gittiği Preveze’de, görüşmeler esnasında Fabr’dan 20 günde tercüme etmiştir.

4- Târîh-i Osmânî : Cild-i evvel, İstanbul 1297, 148 sayfa, Eser, Osmanlı Devletinin kuruluşundan Niğbolu savaşına kadar olan dönem olaylarını içermektedir.

5- Mısır Mesâlihine Dâir İrâdât-ı Seniyye TTK kütüphanesinde Y/1024’de kayıtlı 15 cilt ve yazmadır. Eser, Mısır işlerine dair 1839 yılından 1894 târîhine kadar çıkmış olan irâde-i seniyyelerin muhtevasıdır.

⁴⁷ Gökbilgin, a.g.m., s. 112.

6- Mecmû'atü's-Sanâyi Süleymaniye Kütüphanesinde yazma eserler bölümünde 3332'de kayıtlıdır.

“*Kimyanın sanayiye tatbikini hâvi mebâhisi müfide*” adlı eserin istinsah edilmiş şeklidir.

7- Yâdigar Ahmet Cevat Paşa tarafından çıkarılmış ve on beş günde bir yayınlanan derginin adıdır. Dergide, târîh, matematik, sanayi, ahlak kimya edebiyat konularında yazılar yayınlanmıştır. Daha sonra dergide çıkan yazıların editörlüğünü yapmış ve onları kitap haline getirmiştir. Bunlardan bazıları şunlardır: *Haritalı ve Musaver Târîh-i Osmâni, Semâ namında olan kozmoğrafya, Arz, Rusya ve Devlet-i Aliyyenin 44 – 45 seferi, Kimyanın Sanayi'e Tatbiki, 1700 senesine kadar Osmanlı olan vukuatı Askeri Hulasası, Telefon ve Fotoğraf, Riyaziyenin mebahis-i dakikası ve Kirli Çıkı Nâm Hikaye.*

8- Târîh-i Askerî-i Osmâni, İstanbul 1299, 304 sayfa.

Ahmet Cevat Paşa, bir kısmını tez olarak çalıştığımız bu eseri kaleme alırken 10 cilt ve 20 kitap olarak yazmayı planlamıştır. Ancak üç cild içerisinde 5 kitab mevcûdudur. Eserin cüzleri de şu şekilde tesbit olunmuştur.

Birinci cildi oluşturan birinci kitap, Yeniçeri Ocağının kuruluşunu ve oluşumunu anlatmaktadır. Ayrıca eserin I. Cildi G. Magrides tarafından Fransızcaya tercüme edilmiştir. Hazırlanan I. cildle birlikte bu cildi tamamlayan Mecmu'a-i Eşkal isimli eser hazırlanmıştır. 17 sayfa olup, 1299'da İstanbul'da basılmıştır.

Eser yeniçeri zabitanının kıyafetleriyle birlikte 42 adet asker resmi, 270 adet çadır ve silahlara ait resimleri ihtiva etmektedir.

Eserin II. Cildi ise; ikinci, üçüncü ve dördüncü kitaplardan meydana gelmektedir. İkinci kitapta, III. Selim Döneminde askeriye'nin ıslahıyla ilgili sunulan layihaların özeti, Nizam-ı Cedid'in kurulması ve muharebelerde gösterdikleri yararlılıklar anlatılmaktadır. Üçüncü kitapta, Asâkir-i Mansûre-i Muhammediye kuruluncaya kadar Osmanlı Devletinde istihdam edilen askeri sınıfları (azablar, sekbanlar, hisarlılar, müsellemler, yörükler ve voynuklar) anlatılmaktadır.

Dördüncü kitap, bizim çalışma konumuzu oluşturmakta ve yedi fasıldan ibârettir.⁴⁸ Birinci fasılda, Asâkir-i Mansûre-i Muhammediyenin ihdası, Seraskerlik

⁴⁸ Yazar Kitâb-ı Sâdis başlığını iki defa kullanmıştır. İlk “Kitâb-ı Sâdis” başlığı eserin 79. Sayfasında, ikinci “Kitâb-ı Sâdis” başlığı da eserin 93. Sayfasındadır.

teşkîlatı ve asker kışlalarının oluşturulmasını anlatmaktadır. İkinci fasılda, yeni oluşturulan Asâkir-i Mansûre-i Muhammediye askerinin artırılması anlatılmaktadır. Üçüncü fasılda, Asâkir-i Mansûrenin oluşturulmasından 1259 senesinde kadar yapılan düzenlemeler anlatılmaktadır. Dördüncü fasıl, 1241’den 1259 senesine kadar ihtiyaç ve masrafinin ne şekilde karşılandığı anlatılmaktadır. Beşinci fasıl, Hâssa ordusunun teşkîl edilme süreci anlatılmaktadır. Altıncı fasıl, asker-i redifenin oluşturulma sürecini anlatmaktadır. Yedinci fasılda da, askeri teşrîfat ve askeri erkânın lakabları anlatılmaktadır.

Eserin üçüncü cildi de, Beşinci kitaptan meydana gelmektedir. Eserde, Sultan Abdülmecid Han devrinde yapılan askeri ıslahatlar anlatılmaktadır. Orduların teşkîli, Hassa ordusu erkan ve ümerası, Dâr-ı Şurây-ı Askerînin ıslah ve teşkîli, Gayr-i Müslimlerden asker alımı meselesi gibi konular yer almaktadır. Yazma olarak İstanbul Üniversitesi T- 6127’de kayıtlıdır.

2. TÂRİH-İ ‘ASKERÎ-İ OSMÂNÎ (KİTÂB-I RÂBİ) ESERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Bu çalışmanın konusunu teşkil eden Ahmet Cevat Paşa’nın Tarih-i Askerî-i Osmanî (Kitap-ı Râbi) adlı eser, nesih hattı ile yazılmış, dili akıcı ve sadedir. Konular anlatılırken dipnotlara başvurarak gerekli açıklamalara başvurulmuştur. Askeri düzenlemelerden bahsedilirken zaman zaman konuyla ilgili sadır olan Hatt-ı Hümayunların suretleri de kitaba konmuştur. Bu eser, her bir sayfası 25 satır olmak üzere toplam 119 sahifedir.

Ahmet Cevat Paşa kitapta hangi konu ve dönemden bahsedileceğini şu ifadelerle anlatmıştır. “*Asâkir-i Mansûre-i Muhammediye nâmiyle tertîb ve teşkîl olunan piyâde asâkir-i şâhânenin vâlid-i mâcid hazret-i hilâfet-penâhî cennet-mekân Abdülmecid Hân Gâzî ‘asrında ya ‘ni 1259 sene-i hicriyyesinde icrâ buyrulan birinci tensîkâtına kadar olan hâlini mübeyyindir.*”

Kitabın Mukaddimesi 1-4. Sayfalar arasındadır. Bu kısımda, yeniçeri askerlerinin disiplinden uzaklaşmaları, emirlere itaatsizlik göstermeleri, Sultan II. Mahmud’un Eşkinçi Ocağı ismiyle yeni bir askeri ocak kurmaya kalkışması ve bunun üzerine yeniçerilerin isyan çıkamaları, Vaka-i Hayriye adı verilen bu isyan

sonucunda ocağın tamamen kaldırılması ve yerine Asâkir-i Mansûre-i Muhammediye ismiyle yeni bir teşkilat kurulması anlatılmaktadır.

Birinci Fasil, dördüncü sayfadan başlayarak yedinci sayfaya kadar devam eder. Bu fasılda Asâkir-i Mansure-i Muhammediye'nin hem merkez hem de taşrada teşkilatlanması, Bâb-ı Seraskeri ve kalemleri ile askeri kışlalar hakkında bilgi verilmektedir.

Asakir-i Mansure –i Muhammediye kurulmadan önce İstanbul ve civarının güvenliği yeniçeri ağası, bostancıbaşı ve topçubaşı gibi askeri görevli ve onların bağlı oldukları sınıflar tarafından sağlanırken; şimdi ise bu görev seraskere ve ardından da Zabtiye Nazırına devredilmiştir.

Asakir-i Mansure-i Muhammediye'nin kuruluş çalışmaları başladıktan sonra tahrir olunan yeni askerlerin ikameti için Davutpaşa, Selimiye ve Rami taraflarına birer kışla inşa edilmesine başlanmıştır.

İkinci Fasil, yedinci sayfadan başlayarak yirminci sayfaya kadar devam etmiştir. Bu fasılda Asâkir-i Mansure-i Muhammediye askerlerinin artırılması çabası ve bununla alakalı Sultan II. Mahmut tarafından yapılan teşvik anlatılmaktadır.

Asakir-i Mansure askerleri ilk zamanlarda kışla bulunmayışı sebebiyle kalacak yer sıkıntısı çekmekteydiler. Askerler gündüz kendilerine tahsis olunan mahalde talim ve idman yapmakta, akşam ise kendi evlerine dönmekteydiler. Yine askerler için üniforma tahsis edilmediği için her birinin elbiseleri değişti. Geçici olarak onların sivil halktan ayırt edilebilmesi için başlarına beyaz yemeni sarmaları emredildi.

Eserin dokuzuncu sayfasından on altıncı sayfasına kadar olan kısımda, Keçecizâde İzzet Molla'nın, Sultan II. Mahmut'u yeni ordunun kuruluşu için gösterdiği gayretten dolayı övdüğü bir kaside bulunmaktadır.

Ayrıca yeni kurulan Asâkir-i Mansûre'ye sızmaya çalışan yeniçeriler ile ilgili gelişmelerde bu fasılda anlatılmaktadır. Buna göre; orduya yazılanlar arasında kim oldukları bilinmeyen ve idam cezasından korkan birçok sabık yeniçeri de bulunmaktaydı. Bunların esas amacının yeni ordu da görev almak değil yeniçeri

ocağını yeniden diriltmek olduğu anlaşılınca, çeşitli cezalara çarptırılarak ordudan uzaklaştırıldılar.

Üçüncü fasıl, yirminci sayfadan başlayarak elli üçüncü sayfaya kadar devam etmektedir. Bu fasılda Asâkir-i Mansure-i Muhammediyenin teşkili hakkında yapılan nizam ve bu nizam hükümlerinden 1843 senesine kadar yapılan değişiklikler anlatılmaktadır.

Asakir-i Mansure kuruluş kanunnamesi Vaka-i Hayriye sonrası hemen alel acele hazırlandığı için bir takım noksanlıklar içermekteydi. İlerleyen yıllarda nizamname de değişiklikler yapılacak aksayan hususlar düzeltilecekti. Kuruluş Kanunnamesine göre başkentte her biri 1526 subay ve neferden oluşacak sekiz adet tertib kurulacaktı.

Başlangıçta tüfek neferi olan bir asker, sırasıyla onbaşı, çavuş, sancakdar, Yüzbaşı mülazımı, yüzbaşı, sağ yada sol kolağası, binbaşı ve başbinbaşı olabilirdi. Topçu neferi olarak başlayan bir asker ise sırasıyla topçu halifesi, top ustası, çavuş ve topçubaşı olabilirdi. Top arabacısı olan nefer sırasıyla arabacı halifesi, arabacı çavuşu ve arabacıbaşı olabilirdi. Cebhaneci olan bir nefer ise cebhaneci halifesi, cebhaneci çavuşu ve cebhanecibaşı olabilirdi. Bir üst rütbeye terfi etmede kıdem esastı. Kıdemde eşit durumda olanlar arasında yapılan seçimde ise fende maharet sahibi olan tercih edilmekteydi.

Asâkir-i Mansûre tertibleri oluşturulmaya başlandığında askere talim yaptıracak subay eksikliği bulunmaktaydı. Bu eksiklik Sultan III. Selim devrinden kalma subaylar yoluyla çözümlenme yoluna gidilmiştir. Merkez ve taşrada bulunan askerlerin talim usullerinde bir yeknesaklık bulunmamaktaydı. Herkes kendi bildiği talim usulünü uyguluyordu. Farklı talim usullerini gören asker bir araya geldiğinde yekvücut hareket edememekteydi. Bu eksikliği gidermek amacıyla 1827 yılından itibaren Avrupa da uygulanan harb talimi Osmanlıda da uygulanmaya başlandı. Bir yıl sonra İtalyan lisanından çevrilen bir talim kitabı, bin nüsha olarak basılmış ve zabıtana dağıtılmıştır ki, Osmanlıda ilk basılan ve dağıtılan talim kitabı bu olmuştur.

Bu fasılda dikkat çeken bir bilgi de Mekteb-i Harbiye'nin kuruluşu süreci hakkındadır. II. Mahmut ve sonrasının önemli devlet adamlarından bir olan Mehmet Namık Paşa'nın elçilik göreviyle Londra'dan dönerken Paris'e uğramış ve orada

Fransız Mareşal Maison ile görüşmüştür. İkilinin sohbetinde Osmanlı ordusunun Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa kuvvetlerine yenilmesi konu olduğunda; Mareşal, yenilginin asıl sebebini, Osmanlı ordusundaki kurmay subayı olmayışına bağlamıştır. Bu amaçla kurmay subay yetiştirmek amacıyla Mekteb-i Harbiye kurulmasının lüzumlu olduğunu ifade etmiştir.

Namık Paşa, İstanbul'a döndüğünde Sultan II. Mahmut'a Mareşal Maison ile aralarında geçen konuşmadan bahsederek, Mekteb-i Harbiye'nin kurulmasının gerekli olduğunu ifade eder. Bunun üzerine II. Mahmut, Mekteb-i Harbiye'nin kurulması için çalışmalara başlanılmasını emretmiştir.

Dördüncü fasıl, elli üçüncü sayfadan başlayarak altmış dokuzuncu sayfaya kadar devam eder. Bu fasılda 1826 ile 1843 seneleri arasında askerin ne şekilde idare olduğu ve askerin masrafının nasıl karşılandığı anlatılır.

Asakir-i Mansure'nin idari işleri, yeni kurulan bir "*asker nazırlığı*" tarafından yürütülmekteydi. Ordu harcamalarının idaresi de, Masârifât Nezaretinin uhdesine bırakılmıştı. Askeri idare kırk dört senesinin sonunda kabul edilen Jurnal usulü ile yapılmaktaydı. Jurnal, aylık tayinat ve sair masrafların bilinmesi için hazırlanmış olan bir cetvel idi.

Beşinci fasıl, altmış dokuzuncu sayfadan başlayarak, yetmiş dokuzuncu sayfaya kadar devam eder. Bu fasılda, Asakir-i Hassa'nın temelini teşkil eden Muallim Bostaniyan-ı Hassa ocağının teşkilinden itibaren yapılan düzenlemeler anlatılmaktadır. Bu hususla ilgili olarak zaman içinde çıkarılan nizamnamelerin suretleri de bu fasılda yer almaktadır.

Altıncı Fasıl, yetmiş dokuzuncu sayfadan başlayarak, doksan üçüncü sayfaya kadar devam eder. Bu fasılda, Redif Askeri Teşkilatının kuruluşu ve nizamnamesi ve ardından yapılan yeni düzenlemeler anlatılmaktadır.

Geniş sınırlara sahip olan Osmanlı Devletini savunmak işi büyük ölçüde Askeri Mansûre'ye bırakılmıştı. Önce 1828-1829 Osmanlı Rus Savaşı ve ardından Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa kuvvetleri karşısında alınan mağlubiyetler II. Mahmut'u askeri alanda yeni düzenlemeler yapmaya itmiştir. Bu amaçla yedek ordu mahiyetinde olan Redif askeri teşkilatının kurulması yoluna gidilmiştir. Yılın belirli bir bölümünde silah altına alınacak olan redif askeri sair zamanda ise kendi işiyle

meşgul olacaktı. Kısa zamanda Anadolu ve Rumeli'nin çeşitli yerlerinde Redif birlikleri oluşturulmuş ve askerlerin başlarına da subaylar atanmıştır.Talimlerini yaptırmak üzere İstanbul'dan talimciler gönderilmiştir.

Yedinci Fasil, doksan üçüncü sayfadan başlayarak eserin sonu olan yüz ondokuzuncu sayfaya kadar devam eder. Ahmet Cevat Paşa sehven bu faslın ismini tekraren altıncı fasıl olarak vermiştir. Halbuki bir önceki faslın ismi altıncı fasıl idi. Bu nedenle bu faslı, yedinci fasıl olarak isimlendirmeyi doğru bulduk. Bu fasılda, Asâkir-i Mansûre askerinin rütbe, nişan ve üniformaları hakkında bilgi verilmektedir.

Kitabın bundan sonraki kısmında 1826'dan 1843 senesine kadar Asâkir-i Mansûrenin rütbelerini bu şekilde detaylıca anlattığını beyan eden müellif meseleye hatime vermiş, son olarak da, Sultan II.Mahmut'un saltanatı ile Abdülmecit Han Gazinin saltanatının ilk dört senesini teferru'atlıca anlatacağını beyan etmiştir. Bu bölümde özellikle 1241 senesinden 1259 senesine kadar meydana gelen Rusya-Fransa savaşı, Napolyon ve Tilsit havalisindeki faaliyetleri hakkında malumat vermiştir. Yine Mehmet Âli Paşa'nın faaliyetleri ve Rusya, Devlet-i Âliye ve Fransa arasındaki siyasi gelişmeleri aktarmıştır. Konya ve Nizip muharebelerinden uzunca bahsetmeyeceğini ifade ederek kısaca da olsa bu olaylara da yer vererek esere son ermiştir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TRANSKRİPT METNİ

TÂRİH-İ ‘ASKERÎ-İ OSMÂNÎ (KİTÂB-İ RÂBİ)

Asâkir-i Mansûre-i Muhammediye nâmiyle tertîb ve teşkîl olunan piyâde asâkir-i şâhânenin vâlid-i mâcid hazret-i hilâfet-penâhî cennet-mekân Abdülmecid Hân Gâzî ‘asrında yani 1259 sene-i hicriyyesinde icrâ buyrulan birinci tensîkâtına kadar olan hâlini mübeyyindir.

MUKADDİME

İhdâs-ı Asâkir-i Mansûre-i Muhammediye

Hicret-i seniyye-i nebeviyyenin bin ikiyüz kırk birinci senesi Zilka‘desinin dokuzuncu ve Mîlâd-ı Hazret-i ‘İsâ’nın bin sekizyüz yirmi beşinci senesi Haziranının on üçüncü çaharşamba günü akşamı yani pençşenbe gecesı saat iki sularında idiğü mâhitâb ‘alem-tâbın At Meydanı denilen kazâyı şekâvet anınmaya ‘aks ettirdiğı ziyânın i‘ânesiyle bir takım nâssın küme küme cem‘iyetleri ve bir mecmedan diğlerine giden ve câ-be-câ gezenlerin başlarında dahi uçları arkalarına doğru sarkmış beyaz beyaz külâhlar görülür. Ve hattâ arada bir bu adamların üzerlerinde parıl parıl bazı şeyler parlamakla bunların müsellağ oldukları bile seçilir idi.

Bu harekâtı uzaktan gören bir adam vaktin ibtidâ-yı mevsim-i sayf ve gecenin mehtâb münâsebetiyle münevver olması ve serîn serîn heyûb iden rüzgâr ile ortalığın baharı andırırcasına latîf bulunması cihetleriyle civar mahallât ahâlîsinin tenezzüh içün ictimâ‘ etmiş olduklarını zannedebiliyor ise de arasıra parlayan silahlar ve beyaz beyaz külâhlar ve hele Tevârih-i ‘Osmâniye’de vukû‘ât-ı ‘azîme ve mukâtelât-ı adîdesi münderic ve muharrer bulunmuş olan At Meydanı gibi şekâvet-bünyânı gibi bir mahallin mahall-i ictimâ‘ ittihâz olunması şu ictimâ‘-ı garîbü’l-edvârın tenezzüh ve konu komşuca geceleyin teferrüc içün olmayub başka bir maksad üzerine müretteb olduğunu ve hele vakt-i ictimâ‘ın geceye hasr ve tahsîsi bu maksadın öyle hayra delâlet ider şey olmadığın gösterir. Ve bâlâda beyân eylediğımız zanda bulunanların şu zanlarını der-‘akib tashîh ider idi. Bâ-husûs taraf taraf in‘ikâd iden cem‘iyyetler güyâ güyâ bir kumandanın hafıyyen verdiğı emri icrâ ediyorlar imiş

gibi saat beş altıda bir anda cümlesi bir merkeze toplanıverdiklerinden saat ikiden beri bu cem'iyetlerin ahvâl ve harekâtına müddetgâh dikkat edenler artık bunların bir heyet-i musallaha-i 'askeriye olduklarında şek ve şübheleri kalmamak lâzım gelir idi. Fi'l-hakîka bu cem'iyet öyle mahallât halkının mehtâb münâsebetiyle tenezzühü olmayub bir 'asker heyeti ve bu heyet ise yeniçeriler idi. Bunların önceki ictimâ'larının sebebi Sultân Mahmûd Hân-ı Sâni'nin Eşkinci nâmiyle tertîb idüb ta'allum-ı san'at ateş-bâzi [s.2] ile mükellef eylediği sınıf-ı 'askeriye çekemediklerinden veyâ istemediklerinden nâşi olmağla evvelce verdikleri karâr üzerine sûret-i hafiyede birer ikişer meydân-ı mezkûre toplanub teksîr-i cem'iyet eyledikten sonra derhal kızgânlarını ateş-bağî ve fesâd üzerine koyarak şekâvet ateşini pişirmeğe başlamış ve saat altıya doğru kol kol meydandan birer cihete sarkub 'alem-i 'isyânı içmiş idiler.

Sultân-ı müşârun- ileyh ise yeniçerilerin kâbil-i salâh ve felâh olmadığını daha şehzadelikleri evânda 'amm-ı mükerrerleri Sultan Selim-i Şehîdin ilkâatından tefehhüm eylemiş oldukları cihetle hem tâife-i bâğîye-i mezkûreyi ref' ve imhâ ile 'asâkir-i muntazama tertîb eylemek ve hem de şehîd-i saîd-i müşârun - ileyhin intikâmını istihsâl etmek 'azmiyle hazırlanmış ve artık bu heriflerin şu ictimâ'-ı mesâmi -i hakk-ı şâhânelerinde dahi vahim olabilecek bir büyük iş çıkaracağını anlamış olduklarından 'ûsâtın 'akd-i cem'iyet eylediğini haber alır almaz ol kadar sür'at ve mahâret ve cür'et ve metânetle tedbîr ve hareket buyurdular ki, yeniçeriler akıllarını başlarına toplayarak hiss-i tedbîre vakit buluncaya kadar o gecenin sabâhı olan pençşenbe günü kışlaları ihrâk yanar ve cem'iyetleri perîşân ve târumâr ediliverdi. ()

Ol gece sığâr ve kibâr herkes olduğu yerde beynûnet ve karâr idüb cuma günü elde edilen sergerdegân 'usât ve neferât birer birer keşîde-i tu'me-i şimşîr-i mücâzât olundu.

Yeniçerilere urulan şu sille-i te'dîb üzerine bir hayli zaman şâh-râh mutâva'at ve fermân-berîre poyân ve devân olacakları gerçi bedîhî ve nümâyân idi. Ancak er geç kendilerini toplayarak yine bir habâset ve cinâyete cür'et edecekleri emsâl-i kesîresi delâletiyle de ma'lûm ve müberhen olduğundan ocağın bütün bütün ref' ve ilgâsı ile yerlerine mu'allem-i 'asker icâdı meselesi beyne'l- havâs nihân-ı müzâkere olarak

netice-i karâr ‘arz olundu. Efkâr-ı şâhâne ise zâten bu merkeze dâir ve hattâ bu maksad üzerine tertîb-i sultân câmî‘ine icrâsı emr ve irâde buyrulan cuma selamlığı resm-i âlisinde güzergâh-ı şehir-i yâriye yeniçeri neferât ve zâbitânının bakiyesi gönderilmeyüb, topçu ve humbaracı ocaklarının ikâmesi husûsuna irâde-i seniyye sâdır olduğundan cuma akşamı lâhık ve sâbık meşâyah-i İslâm ve sudûr ve bazı ‘ulemâ ve ricâl davet-i beyne’l-‘işâ’eyn câmî‘-i mezkûr muhassıl-ı hümâyûnunda vâki’ odada ‘akd-i meclis-i meşveret ve ocağın imhâ ve ilgâsı husûsunda mudâvele-i efkâra mübâderet olundu.

Li-asli’t-ticâre esâme almış olan ahâlinin ulûfeleri âhere satılmayarak mutasarrıflarına kayd-ı hayat şartıyla taraf-ı mîriden kemâ-gân edâ olunmak ve ağayân ve sergerdegân-ı Bektâşiyeden sadâkatleri meşhûr ve marûf olanlar hidemât-ı münâsebe ile kayırılmak üzere ocağın külliyyen mahv ve ilgâsı. Ve yerine (Asâkir-i Mansûre-i Muhammediye) nâmiyle mu‘alllem bir ‘asker ihdâsı karârdan oldu. [s. 3] Ol gece vezîr-i a‘zâm muhassıl-ı hümâyûn kapısı önünde mensûb sâyebanda ve meşâyah-i İslâm ve sudûr-ı muhassıl-ı Bâb-ı âlî ricâlî havâlî de nasb olunan çadırlarda ve mevâlî ve müderrisîn câmî-i şerîf derûnunda beynûnet ve ârâm eylediler.

Sabâhı yine ‘akd-i meclis-i meşveret olunub karâr-ı sâbık tasvîb ve te’kîd olunmakla dahve-i kübrâda bi’l-cümle vüzerâ ve sudûr ve mevâlî ve hevâcegân ve ricâl ve meşâyah yine muhassıl-ı ‘akd olunan meclise da‘vet ve Beylikçi Pertev Efendi⁴⁹ vâsıtasıyla gecedden hazırlanmış olan emr-i âlî müsveddesi kırâ’at olundu.

Hazârdan müzâkerât-ı sâbıkada bulunmayanlar dahi şu karârın mahz-ı isâbet ve muvâfık –ı menfa‘at-ı devlet olduğunu tasdîk ve i’tirâf eylediklerinden karâr-ı vâki ve emr-i âlî sûreti derhal huzûr-ı şâhâneye ‘arz olunub yarım saat sonra mûcibince icrâsına ve emr-i âlî minber-i şerifde bir kerede âlâ-i melâi’n-nâsı kırâ’at ve sûretleri İstanbul Mahkemesindeki defter-i mahsûsasına sebt ve işâret ve mahallât imamaları vâsıtasıyla ahâlî-i beldeye i‘lân ve işâ‘at olunmasına irâde-i seniyye sâdır oldu.

Ber-mantûk-ı irâde münâdîler vâsıtasıyla etrâftan celb ve cem olunan halk muvâcehesinde öğle namazından sonra emr-i âlî kırâatle mazmûnu cümleye tefhîm

⁴⁹ Meşhur Pertev Paşadır.

olundukda yeniçerilerin bâğî zulmünden canları yanmış ve han-mânları sönmüş olan sagîr ve kebîr cem-i gafîr ocağın şu sûretle ortadan kalktığına izhâr-ı meserret ve şâd-mân iderek yerlû yerlerine dağılub kendiler emr-i âlînin yüzden mütecâviz sûretleri⁵⁰(2) çıkarılıb, İstanbul ve bilâd-ı selâse mahallât imamlarına i'tâ ve memâlik-i mahrûsanın büyücek şehir ve kasabalarına da mahsus tatarlar ile ba's ve üserâ olduğundan Yeniçeri Ocağı işte Cumartesi gününden i'tibâren resmen ilgâ olunmuş ve yerine (Asâkir-i Mansûre-i Muhammediye) nâmı altında bugünkü heyet-i matba'a-i askeriyemiz kâ'im edilmiş idi. [s.4]

FASL-I EVVEL

Makâm-ı Seraskerînin İhdâsı - Seraskere Dâire Tahsîsi – Mu'ayyen Seraskerî Me'murîni – Başbinbaşılık ve Binbaşılık Rütbelerinin İhdâsı – Bazı Asker Kışlalarının İnşâsı.

Vezir Ağa Hüseyin Paşa ki vücûd u nâzenin devletin bekâ-yı hayat ve i'âde-i sa'âdeti yeniçeriler gibi bir dâ-i 'uzâldan istihlâsiyle mümkün olabileceğini daha yeniçeri çorbacısı iken ders ve teferrûs etmekle ağılığı sırasında sanâdîd-i Bektâşîyeyi bürd bürd mahv ve ifnâ ve münâsebet aldıkça ocağın esâsından kal' ve kam' yolunda erkân-ı devleti teşvîk ve ağırâ iderek Vak'a-i Hayriye'ye husûle getirmek için pâdişâhına mu'âvenet ve vak'a günü bi'z-zat ve devlet askerine kumanda idüb 'usâtı te'dîb ve tenkîle fevkal'âde gayret eylemiş bir vezîr-i gayûr ve cesûr idi. Cumartesi günü kendisine bâ-irâde-i seniyye (Asâkir-i Mansûre-i Muhammediye Seraskerliği) tevcîh ve 'uhdesinde bulunan Kocaeli ve Hüdâvendigâr Sancakları ve Bahr-i Sefîd Boğazı Muhâfızlığı ibkâ olundu.

İstanbul ve bilâd-ı selâse ile civârının emr-i muhâfazası yeniçeriler devrinde sadr-ı a'zam ve yeniçeri ağası ve bostancı ve topçubaşılarla deryâ kapudanlarının taht-ı nezâretinde olarak icrâ olunagelir iken Vak'a-i Hayriye'den sonra iş bu hizmet-i muhâfazanın seraskerlerinin taht-ı nezâretinde olmak üzere Asâkir-i Mansûre-i Muhammediye vâsıtasıyla îfâsı tensîb buyrulmuş olduğundan İstanbul ve Kal'a-i Tis'a Muhafızlığı dahi serasker müşârun-ileyhe 'ilâve-i me'mûriyet edildi.

⁵⁰ Sûret-i emr-i âlî, Tarih-i Askerî-i Osmânî'nin birinci cildinde 297 sahifede muharrerdir.

Zabtiyye Nezâretinin teşekkülüne kadar emr-i muhafazaya nezâret maddesi ser'askerlere 'ilâve-i me'mûriyet edilegelmişken mezkûr nezâretin teşekkülünden sonra bu işe zabtiye nâzırları bakmakta idiler.

Mansıb-ı cedîde nâ'il olan zevâta mansıblarının derecesine göre teşrifât-ı devlette mukayyet olan halkın huzûr-ı sadrazâmî de elbas olunması resm-i nasb hakkında evvelden beri câri olan usûl îcâbından idi. Binâ'en-'aleyh Ağa Hüseyin Paşa'ya dahi hayme-i sadr-ı a'zamîde serâsere kâbil-i sırt samur kürk elbâs ve eksâsı ile me'mûriyeti icrâ ve i'lân olundu.

Bundan evvel Eşkinçiyâna mu'allem ta'yîn olunan Dâvud Ağa ki, Vak'a-i Hayriye gecesi kışlalarda bulunub bir karakollukçu i'ânetiyle tebdîl-i kıyâfet ile ber-takrîb-i sâhilleri selâmet olmuştu. Ağa-yı merkûm ile Karacehennem Yüzbaşı İbrahim Ağa binbaşı ta'yîn olundu.

Devr-i Selim-i Hânî de ve Evâil-i Saltanat-ı Mahmud-ı Hânî'de sekbân nâmiyle tertîb olunub yeniçerilerin zor ve tuğyânlarıyla ilgâ olunan 'asker-i mu'allem yüzbaşılardan 'Osmân Ağa'ya dahi başbinbaşılık rütbesi tevcîh ve cümlesinin me'mûriyetleri ve resm-i nasbları yine hayme-i sadr-ı a'zamîde icrâ kılındı.

Ser'askerlerin emr kumandaya nezâret etmeleri cihetiyle irâde-i 'askeriye ile meşgul olmayacaklarını ve meşgûl olsalar emr-i kumanda [s.5] ve idâre-i 'askeriye gibi birbirinden farklı ve başlı işlerden birinde mutlaka kusur edeceklerini Sultan Mahmûd Hân-ı Fatîn daha ol vakit anlamış olduklarından idâre-i 'askeriye ya'nî yoklama ve levâzım ve ruznamçe işlerini îfâyâ nezâret eylemek üzere hem (Mansûre Nezâreti) 'ünvanıyla bir nezâret-i mahsûsa teşkîl ve İstanbul ve Matbah-ı 'âmire emânetleri ve eşkinçiyân-ı mesâlih için biraz müddet Yeniçeri Efendisi ta'yîn olunan Sâ'ib Efendi 'uhdesinde cum'artesi günü nezâret-i mezkûre tevcîh olunub, ma'ıyyetine lüzûmu kadar me'mûr -ı ketebe ta'yîn kılındı.

Mahall-i mahsûsunda görüleceği vechle sonraları nezâreti mezkûre lağv olunub, yerine bir aralık Masraf Nezâreti ve Dâr-ı Şûrâ-yı 'Askerî kâ'im edilmiş ise de tensikât-ı âhirede Dâr-ı Şûrâ dahi lağv olunub, yerine bugünkü levâzım ve muhâsebât dâ'ireleri kâ'im olmuştur.

Kethudâ kâtibi olan Mehmet Yektâ Efendi şimdiki ser'asker müsteşârlığı demek olan Mansûre Kitâbetine ta'yîn olundu.

Umûr-ı mesâlih-i 'askeriye ser'asker ve Mansûre nezâret ve kitâbetlerinde bulunan zevât vâsıtasıyla görölüb bu bâbda daha bir nizamnâme yapılmadığından mevâdd-ı mühim Bâb-ı âlî'den istîzân olunur. Ve oradan dahi lâzım gelenleri atebe-i 'ulyâyâ 'arz ile irâde-i seniyyesi istihsâl ve ol kadar mühim olmayanlarının emr-i sadr-ı a'zamların bir dereceye kadar müstakil olmaları cihetiyle bilâ-istîzân doğrudan doğruya tarafı sadâretten i'tâ olunur idi.

Ser'asker ile ma'iyyetinin ikâmet ve mesâlih-i 'askerînin ru'yet ve temşiyyeti için bugün Bâb-ı Meşîhat olan Ağa Kapısı tahsîs olunmuşdu. Vak'adan birkaç gün geçtikten sonra mahall-i mezkûrun şeyhülislâm olanlara ve Eski Sarayın Ser'asker Paşa ile ma'iyyetine tahsîs ve ağa kapusunda kârhaneci neferâtı demekle şehîr olub ağanın yanında kol gezen kesâne mahsûs odâlar ile ihbâr ve tahkîk-i harîk için bi'l-münâvebe ol husûsa me'mûr olanların üzerinde dâimen etrâfa müddetkâh dikkat eyledikleri kasr-ı mürtefi'in ve mahbesi ve yangın nöbetçileri odalarının dâ'ire-i 'askerî de binâ olunması hakkında 'arz olunan takrîr-i sâhib-i tasvîb-i pâdişâhî olmağla bâ-hattı humâyûn⁵¹ sarây-ı mezkûr-ı dâ'ire-i ser'askerî ittihâz olundu. Ve derûnunda bulunan civârı ve tavâşî ve eski saray teberdârânı denilen bez-gân hemân yeni saraya nakledildi. Ser'asker Hüseyin Paşa'nın Eski Saray meydanında kâ'in Bünyan Kasrı dâ'iresinde ailesiyle berâber ikâmet eylemesine dahi müsâ'ade buyrulub ancak 'asâkir-i cedîde için vâsi' bir ta'lîmgâh ve meydan bulunması lüzûmu tahaddur olunarak iş bu kasrın mahall-i meydân-ı mezkûre ilhak olunmak iktizâ eylediği anlaşılmakla müstakilen meydana nâzır bir kasr-ı humâyûn ve dâhiliye ve hâriciyeli ser'asker dâ'iresi ve ahşab harîk kulesi ve sâ'ir ebniyye-i mukteziyyenin hemân inşâ ve isbât ve imhâsına irâde buyrulub Hassa Mi'mârlarından 'Abdülhalim Efendi binâ emîni ta'yîn olundu.

Âtide görüleceği vechle mezkûr ahşab harîk kulesini ba'zı yeniçeri gayretkeşleri yaktıklarından kârgîr olarak inşâsına beden ile bugünkü gördüğümüz kule-i mürtefi'a ve mütebeyyine ancak 1244 senesinde ikmâl olunabilmiş idi. [s.6] İş bu eski saraya Bâb-ı Ser'askerî denilüb, târîhine kadar ta'mîr ve 'ilâve sûretiyle

⁵¹ Hatt-ı humâyûn sureti Tarih-i Askerî-ii Osmânî'nin cild olunan sahifesinde mestûrdur.

kullanılarak idâre olunmuşken târîh-i mezkûrda müceddeden inşâsına bi'l-istizân irâde buyrulmuş ve dâ'ire-i 'umûr -u 'askeriye 'unvâniyle bugünkü dâ'ire-i cesîme inşa kılınmıştır.⁵²

Cild-i evvelde beyân olduğu vechle Vak'a-i Hayriye günü yeniçeri kışlalarından birisi ihrâk yanar ve diğeri birkaç gün sonra hedm-i tahrîb olmağla Asâkir-i Cedîde-i Muntazamanın ikâmetine mahsûs bir yer yok idi. Ser'askerin eski saraya naklinden birkaç gün sonra Davûdpaşa ve Selimiye ve Râmî cihetlerine birer kışla inşâsı tasmiîn buyrulub Dâvudpaşa'ya sadr-ı esbak Abdullah Paşa Hazinedârı Mehmet Ağa ki, zabtiye müşirliğinde vefât eden ve Zabtiye Müşiri Hüsnü Paşa'nın Efendisi bulunan vüzerâdan Mehmet Paşa'dır. O ve Selimiye'ye Yusuf Âgâh Efendi akrabasından Moralı Osman Efendi ve Râmîye Kapıcıbaşı Serfiçeli Mehmet Ağa binâ emîni ta'yîn olunarak hemân inşâlarına şürû' olundu.⁵³

İşte ordu-yı hümâyûn cenâb-ı mülûkânede ser'askerinin mansıb ve makâmıyla me'mûrîn-i ser'askerî ve binbaşılık ve başbinbaşılık rütbelerinin sûret-i teşekkülü ve dâ'ire-i ser'askerî ile 'asker kışlalarının inşâ ve ihdâsı şu vechle olub en evvel makam-ı ser'askerîye gelmiş olan Ağa Hüseyin Paşadan sonra bu güne kadar iş bu makâmı ihrâz eden zevâtın târîh-i nasb ve infisalleriyle mahall-i neş'et ve me'mûriyetlerini mübeyyin bir cedvel şimdiye kadar yapılamamış ve sadâret ve meşîhat ile Deryâ kapudanlığında bulunmuş olan zevâtın terâcim-i ahvâlini mübeyyin mufassal asâr-ı 'adîde mevcûd iken ser'askerler hakkında böyle terâcim-i ahvâl tanzîm olunamamış olması doğrusu 'askerlerin himmetsizliğine haml olunabileceği derkâr bulunmuş olmağla beşinci kitâbın âhirine hulâsa kılıklı bir cedvel tertîb ve 'ilâve eyledik. Ancak târihi mâzîden mebâhis olub hâl-i hazırda dâ'ir i'tâ-yı ma'lûmât ve beyân-ı mutâla'at ve muhâkemât edemeyeceğinden ba'zıları bir hayat ve ekserîsinin evlâd ve a'kâbı mevcûd olan iş bu ser'askerlerin terâcim-i ahvâlini bizden sonra gelecek müverrihlerin düşen himmetine havâle ederek bu

⁵² Ba'zı evrâk-ı resmîyeden istinbâd olunduğuna göre bugünkü dâire-i 'umûr- u 'askeriye masrafla vücûda gelib asıl mühendis nâmında bir Fransızlı idiği hıtâmı inşâatına kadar şehri guruh ma'aş ile bâ- kontratı inşâ'ata nezâret eylemiş idi.

⁵³ Sultân Selim-i Şehîd Selimiye kışlasına te'sîs ve inşâ etmiş iken yeniçeriler ihrâk yanar etmiş idi. Râmî ve Dâvud Paşa cihetlerinde ise aslından kışla yok idi. Bunların 1241 de inşâsına başlanub, tarih-i hıtâm inşâları ba'zı evrâkdan müstekâd olduğuna göre Dâvud Paşa ve Rami ve Selimiye dahi tarihlerine müsâdif olmuştur.

bâbda ihtiyâr samt ve sukûtu bî-taraflığımız münâsebetiyle tensîb ve cedvel-i mezkûr şü nokta-i nazardan tertîb etdik. [s.7]

FASL-I SÂNÎ

Asâkir-i Mansûre-i Muhammediye'nin Dersa'âdet ve Taşralarda Sûret-i Tahrîr ve Tezyîdi – Bu Bâbda Taraf-ı Mahmûd Hândan Vuku' Bulan Teşvîkât ve Tergîbât - Enderûn -u Hümâyûn Ağavâtından Tertîb Olunan Asâkir-i Muntazama

Ağa Hüseyin Paşa'nın resm-i nasb-ı bâlâda beyân olunduğu vechle hayme-i sadr-ı â'zamîde icrâ ve me'mûrîn-i cedîdesi i'lân olunmuş ise de Asâkir-i Mansûre-i Muhammediye'nin yalnız ismi olup daha bir neferi bile mevcûd olmadığından Ser'asker Paşa için Süleymâniye Câmi' havalisine bir hayme nasb olunub müşârun-ileyh oraya 'azîmet (bârekallahü sebt ve'l-hamis) tefâ'ülüyle hemen ol günden i'tibâren 'asker tahrîrine besmele-keş mübâderet oldular.

Bir taraftan da livâ-yı sa'âdet altında 'asker tahririne mübâşeret olundu. Hattâ Moralı Tosun Paşa ve Rüstem Paşa bu kabilden idiyelerde bunlar bi'l-hassâ bezgân hâssâ-i şehir-yârîden olmağa livâ-yı sa'âdet ihtivâ altında dâhil-i silk-i cedîd-i 'askerî olanlar mahdûd olup asıl mahall-i tahrîr hayme-i ser'askerî idi.

Ancak yazılan 'asâkir-i cedîdenin beynûnet ve ikâmetine mahsûs kışla ve sâ'ire daha tedârik edilemediğinden 'askere giren kimesneler gündüz tahsîs olunan meydanlara ve bâ-husûs dâ'ire-i ser'askerî pîşgâhına toplanub orada ta'lîm ve ta'allümle meşgûl olurlar ve ahşâmları oldukları yere 'avdetle beynûnet iderler idi. Hatta elbise-i resmîye bile tahsîs kılınmadığından 'asker-i cedîdenin elbisesi karma karışık olup, yalnız 'asker olduklarına 'alâmet-i fârika olmak üzere başlarına birer beyaz yemeni veyâ çevre sararlar idi.

Aradan biraz müddet murûrda bunlara âtîde görüleceği üzere yeksiyâk elbise i'tâ ve Bâb-ı Ser'askerî'de dâ'ire-i mahsûsa tahsîs olundu. Ve mikdârları az vakitte iki takıma iblâğ edilmekle livâ-i sa'âdetin Sultân 'Ahmet Câmi'-i Şerifinden Bâbü's-sa'âde pîşgâhına rekzinden birkaç gün sonra zât-ı şâhâne 'asâkir-i cedîde-i muntazamlarını teşvîk ve mu'âyene için beyaz şal destâr tekviriyile darbhâne meydânına bi'l-vürûd evvelden orada bulundurululan 'asâkir-i mezkûrenin icrâ

eyledikleri yeni ta‘lîmi temâşâ buyurdular. Ve ‘avdet-i humâyûndan sonra ‘Asâkir-i Mansûre bâr-gâh sadr-ı a‘zamî önünde de bir mikdâr icrâ-yı zâyî‘ kâr-zâr eyledikten sonra sarây-ı ser‘askeriye mu‘âvedet ettiler.

Bu aralık İstanbul’un hâli hakikaten görülmeğe sezâ idi. Yeniçeriler kaldırılmış ise de hevâdarları daha bütün bütün elde edilememiş olduğundan li-ecli’l-ihyât vükelâ-yı devlet cümleten saray-ı humâyûn hâricinde hayme-zen ikâmet olub tedâbir-i inzibâtiye ile meşgûl oldukları hâlde etrâfdan ‘askere yazılmak üzere takım takım delikanlı ve gençler ser‘asker dâ’iresine koşar. Ve bir yandan da yeniçerilerden tutulub gelenler sezâ-yı siyâsete uğrarlar idi. Zaman istilâsından [s. 8] ol vakte kadar makarr-ı hilâfette ol kadar hareket görülmüş değil idi. Çünkü her şey teceddüd eylemeğe çalışır. Pâdişâh ve vükelâ ve halk bir yeni devre girmeğe savaşırdı. İstanbul’u dört beş gün evvel gören bir adam şu kadar az müddet zarfında vuku‘ bulan inkılâba nazar-ı hayretle şaşar kalır idi. Her ne ise pâdişâh ve vükelâsında olan şu inhimâmın ve arzû-yu müceddidâne sâyesinde az vakit zarfında ‘Asâkir-i Mansûre’nin mikdârı üç tabura bâliğ olmağla Zilhiccenin yirmi üçüncü pençşenbe günü Binbaşı Dâvud ve İbrahim ve Başbinbaşı Osman Ağalar kumandasında olarak ‘asâkir-i mezkûre sabahleyin saray-ı humâyûna celb ve ihzâr buyuruldu. Ve hadika-i hâssada emr-i şâhâne ile bir mikdâr ateşli ta‘lîm icrâ etdirildikten sonra zât-ı şâhâne kurenâ-yı mülûkâne Mısırvârî elbiseler giyerek ve ‘asâkir-i muntazama rikâb-ı humâyûnda yürüyerek alay ile Bâb-ı Ser‘askeriye ‘azîmet buyurdular ve orada dahi tekrâr ateşli ta‘lîm ile kal‘a yapmak ve ol vaktin fenn-i harbi icâbınca ma‘rûf olan manevraları icrâ etmek gibi şeylerle ‘asâkir-i muntazamanın ta‘lîmlerini temâşâ ve yevm-i tahrîrleri olan zilka‘denin onbirinci gününden beri müddet-i kalîle zarfında bunların tahsîl ve iktisâb eyledikleri meleke ve mahâreti tahsîn buyurdular.

Pâdişâhın ilk def‘a Bâb-ı Ser‘askeriye ‘azîmet ve ‘avdeti esnâsında hatırından kim bilir neler geçmiş idi. Çünkü Sultân Mahmud’un icrâ ettiği şu rikâb-ı resmi şüphesiz ecdâd-ı ‘izâmlarından hiç birine müyesser olmamış idi. Yeniçerilerin en muti‘ ve münkâd oldukları Fâtih zamânında bile heyetlerince olan ittifâk ve ittihâdları münâsebetiyle manzaraları halka ve sultana bir dehşet verir idi. Bâb-ı ‘âlî ricâli ve bâ-husûs ‘ulemâ yeniçerileriyle ‘âlemi alt ve üst eylemek iktidârında

bulunduklarından bunları dahi tab‘-i zât-ı şâhâne bir nev‘i havf ve haşyet dâ‘iresinde görür idi.

Bu resm ve selamlıkda ise iş bi‘l-küllîye aksi olub çünkü ol gün Sultan Mahmud kendisini devlet-i ‘aliyyede bir hâkim zûr-âver tanımağa hakkı var idi. Rikâbında yürüyen ‘asker kendisine bi-hakkın muti‘ ve fermân-ber ve sadr-ı a‘zam ve ricâl ve ‘ulemâ ise dört beş günden beri ehemmiyetlerini bütün bütün zâyî‘ eylemiş birer bende-i kemter demek idiler. Bu cihetle Navarin ve Nizip ve Konya vuku‘âtı olmasa idi selâtîn-i Osmâniye de en evvel lezzet-i istiklâl hükümrândan bi-hakkın zâika-mend olan Sultân Mahmud Hân-ı Sânî denilebilir idi. Derece-i istiklâl ve saltanatın birden bire üç a‘lâsına irtifâ eden o şehryâr kendisinde his eylediği iktidâr ile sermest sahbây-ı ikbâl ve istikbâr oldu mu Senyör sekiz fî hayr [boş bırakılmış]e zîrâ ihtidâ milletin devletin sa‘âdet ve selâmetini mahza iş bu ‘asâkir-i cedîdede görmüş olduğu için o ‘azamet ve ikbâlî bir tarafa bırakarak kendilerini ‘âdî binbaşı menzilesine tenzîle kadar ileri gitti. Ve elbise-i ‘askeriyye giyüb bi‘z-zât ‘askere ta‘lîm etdirmeğe ve fûnûn- u harbiyeyi öğrenmeye kadr-i gayret etti. Pâdişahlarının terk-i havâb ve rahatla ta‘lîm –i sanayi‘-i harbiyeyi kendisine zevk edindiğini gören erkân ve devlet ve ahâlî-i memlekete dahi tabî‘ bir gayret gelmeğe az vakit içinde‘asâkir-i cedîdenin mikdârı bir hayli tabura [s.9] bâliğ oluverdi. Hakka ki; Sultan Mahmud Hân-ı Sânî’nin bu bâbda gösterdiği himmet ve metânet ile’l-ebed zîb-âver sahayîf-i tevârih olsa sezâ ve Keçecizâde İzzet Mollanın zât-ı şâhânenin bi‘z-zât ta‘lîm-i cenkden hâlî olmadıklarını mübeyyin tanzîm eyledikleri kasîde ol vakitle ‘asâkir kumandanlarıyla yazılmış bir eser bir güzîde ve ra’nâ olmağla teberruken iş bu mahalle ‘aynen derc ile hem hakan-ı müşârun-ileyhin i‘tilây-ı nâm ve şânlarına min- gayr-i cedd şu sûretle i‘tinâ kılındı.

Kasîde

Âferîn ey Hüsrev-i Haydar mesâff-ı rûz-gâr

Eylesün zâtınla ecdâd-ı ‘izâmın iftîhâr

Hak seninle ‘âkıbet Mahmud kıldı devleti

Mahv olurdu şevket-i İslâmiyân-ı encâm-kâr

Hak seninle eyledi te'yîd mülk-ü milleti

Çâre yoktu olsa yüz bin şâh dârâ iktidâr

Hak seninle dîni ihyâ etti ey 'Îsâ-yı nefis

Mehdî-i mev'ûd sensin çekmesün halk intizâr

Ba'dezin ey âf-tâb meşrik-i dünyâ ve dîn

Pertev eyyâm-ı 'adlinden bula mühr-ü iştihâr

Kabza-i teshîre aldın 'alemi 'anber gibi

Kıldı destin bu yedinde çarhı hilm kerd-kâr

Sürmedi bu devleti bin yıl sürenler saltanat

Görmedi bu şevketi bir şehryâr –ı bahtiyâr

Sana kazdık senin mühre eyleyüb îfâ-yı nâm

Vermedi bu nâmı kem-nâm oldu nice nâmdâr

Bakmaz olmuşduk şeb-i mehtâbda gökden yana

Zan iderek kim kaza asmış nişanlı bir fener

Hüsrev â bilmem değılde bu kerâmet yandar

Bir ocağı nîm-i sa'ât içre kıldık hak-sâr

[s.10] Kendini ejder kabası eylerken erbâb-ı fiten

Alınıb satıldı bin altuna bir sürâh -mâr

Görmedin düşmandan anlardan görölmesün rahteyi

Asdıkâ a'dâ-yı devletden ider olmuştu 'âr

Mâh-ı burç saltanat dinmek sana şâyestedir

Eyledik tertîb saff-ı 'asker encam şü-mâr

Eylediler gerçi tertîb cunûd ol düvel

Devlet-i islâmiye te'hîr etti birkaç tâb-kâr

Sen hemân yalvar habîb-i Allâha rabt-ı kalble

Az zamânda 'askerin eyler 'adûvden ahz-sâr

Mâh-ı edyân diğerden selb-i envâr eyledi

Gerçi oldu sonradan mühr ü risâlet tâb-dâr

İbtidâ mülk-ü 'arabda ettirüb ta'lîm-i cenk

Eyledi andan müceddid olduğunun hak âşikâr

Râhat eyler değilsin emr-i humâyûnun senin

İstilâh-ı 'askerin a'dâya olsun gûşvâr

Bir yarım solla bütün sâğ olsada düşmânların

Çarpılıp etmez yemin fark idüb derin yesâr

Olsa şahbaz tüfenk leşkerin kul üstüne

Sayd olur geçişin cân düşmân avâre-var

Kim durursa doğru diyü anında cân u bâşla

Ahir olmaz saf dîvân-ı hüdâda şer-mesâr

Hâzır olsun düşmân-ı dîn vakte şimden girü

Nevbet-i İslâmda çalındı tabl-i ahz-sâr

Ger nişân alsa havâya 'askerin ta'lîm için

Nesr tâir şaşırub kuşhâne ki eyler fez âr

[s.11] Saklayub düşman tüfenk ser-fürû etsin sana

Yüz bini bir ateş ile ölümden dûzeh karâr

Bir iki üç keredir tefhîm olundu rifkle

Yeniçeri hâinleri inkâra kıldı ibtidâr

Hamdullah oldu kat‘ dâ’ir kavm-i zulûm

Ba‘zı kalmış vâir ise seyr eyleyüb bi’l-izdirâr

Tâb-mahşer canları yansın ocakları gibi

Ol şerârın ateşinden dûzeh olsun bir şerâr

Mühterem zâtın muttali‘ diğerde tevsîf eyleyem

Çünkü vâsfindır bana ancak medâr-ı iftihâr

Bârek-Allah ey hüdâvend feridun iktidâr

Gelmedi zâtın gibi sâhib-kırân kâr-zâr

Leşker-i mahsûsunu gördüm geçen gülhânede

Bâğ-ı dîn içre didim açmış yeni bir lâle-zâr

Meyve-i turfanda fethin kızıl elma ola

Hun şimşîr gülle açtı bâğ-ı nusret nev-bahâr

Penbeler giymiş nihâl-i gül gibi ba‘zısı âl

Ser -u bâğ-ı nusret etsin herbirin perverd-kâr

Seyr eden kim herbiri bir rüstem destân olur

Hazret-i sâhib-kırân etdikçe lutfâ i‘tibâr

Her birin bir mülke sultan etmeği va‘d eylesün

‘Avn-i hakk ile o şâh tâcınmış kâm-kâr

Oldular saf beste-i ta‘lîm mânende ser û sen

Yanın tekbîr ile doldu saha-i kerdûn medâr

Onbaşılar toplanıp kıldı du‘â-yı devlete

‘Öşr-ü mi‘şârın bu şânın görmedi bir şehr-i yâr

[s.12]

Araya toplar koyub topçu ağalar kulları

‘Asker oldu burç ve bâr ve sille güyâ bir hisâr

Düşmâna herbir şerârın hak ide dâğ derûn

Etdiler Gülhâne meydanında ateşler nisâr

Dûd -u bârut siyâh-ı şîr iden ol bağda

O ‘âşık zan ider beher hayâl rûy-ı yâr

Gül gibi âğız öten açdıkça her şâh-ı tüfenk

Şebnem aşkı nesâr etdim görüb bî-ihitiyâr

Ve ele ve hayrân idim cünd-ü kevâkib seyrine

Dediler kim mühr -ü burc şevket oldu âşikâr

Leşker içre geçdi insan sûretinde bir melek

Eylemiş tebdîl-i hey’et-i sâye-i perverd-kâr

Câme-i zerrîn ile ol gonca-i hurşîd-i fer

Öyle vakit eyledi reşk-i sabah nev-bahâr

Müht-ü mühtün şemsler yabsun felek cepgânına

Eylemek lâyük mî efser böyle gâzî tâc-dâr

Rağbet bilseydi a‘dâ başına şâl sarmağa

Destgâh hind etmezdi mukaddem târumâr

Ruhsan olub bâd-ı sabâ geldi Süleymanlar gibi

Rumhunu almış ele sâhib-kırân cem vakar

Tevsen gönlünle? Gülhâneyi teşrîfden

Nükteler kıldı beyân bu bendeye ol harde kâr

Haddimi bildirdi şâ‘ırlığında tab‘ şevketi

Ma‘nevî mezmûn tay itmek değil mi âşikâr

Pây-ı mezd etmiş felek gencine bâd âverî

Biz kıyâs etdikle semm-ü rahşî kaldırdı gubâr

[s.13]

Mâha dâğ diğer açdı gurre-i seyfin çeküb

Nîzesi tîğ şî‘â‘ mührü etdi zü’l-fikâr

Kandırır a‘dâ-yı kana mevc urub tufân hûn

Teşne koymaz düşmana dahi o seyf-i âb-dâr

Rahşına kılaya olsun ‘aklı vâr ise felek

Devlet-i zıll-i hudâda kesb ider nakş ve nigâr

Zühre itsün tevsen kelkûnüne? zülfün kudâs

Müşteriye ‘arz kâlâ ile kılsın iğtirâr

Gurreye nisbet eder herkes rikâb-ı hüsrevî

Ebrû-yı havrâya ben teşbiye edersem vechi vâr

Sâye-i tığındadır zîrâ ki cennet ol şehin

Etmede ağar-ı ağzâya kulların leyl-ü nehâr

Müntehâ-yı hefthâne basdı evvel rahş-ı pâý

Pehlivanlık neymiş öğrensın gelüb İsfendiyâr

Ceyşine bizzat ta‘lîm-i funûn-ı harb idüb

Şehsuvârân zaman öğrendi neymiş kâr-zâr

Döndü tabur süvârî şu‘le-i havâliye

Devr idüb ateş gibi etrâfı ol şehsüvâr

Savle-i şîrâne haydar gelirdi yâdıma

Hamle etdikçe silâhdâr-şah-ı düşmân-şikâr

Başğa kim nâmdaş hazret-i sadîkdır

Böyle lâıyk öyle şâha bende-i gayret-şi‘âr

Seyf merrîh verirdi hâme-i bir ceyş ile

Kâtibü’l-serîn görürdü âsumân tevsen-süvâr

Girme mâ-beynine Şâkir Efendi ‘askerin

Heybet-i şâhânedn ileri mu‘allimler firâr

[s.14] Her birini bir seriyye-i leşkere serdâr olub

Ol şehin oldu uğur -u devletinde can-sipâr

Olalar erkân-ı kasr-ı saltanat tâ haşre dek

Sâye-i şâhânede Yâ rab bi-câh çarpar

Pişto atdıkça atardı benz-i çarh pençimin

Kişver behrâm-ı tarac ile ol şenevâr

Dânesinden rahş-ı evvel vârima ger düşmana

Nesl-i daldan geçilen ölse itmez i'tibâr

Hüsn-ü halk itmese ta'lîm-i hilm ol tevsene

Rub'u meskûnu ederdi pâ-y-ı mâl-ı na'l-çâr

Korkudub na'l semendinden düşen ednâ şerâr

Çarh-çârim miğfer-i mühr ile etdi istitâr

Ol Süleymânın yanında mûrdan kemter kalır

Lütf-ü hakla seyr eden kerd-Niksâr rüzgâr

Eyler şeh-nâmeler tahrîr vasf-ı cündüne

Bitmedi Davud Paşa tur yapılsın Üsküdâr

Ağlamaktan görmedi çeşmim gül ruhsârını

Bülbül hâmem nola bu yüzden etse iğtizâr

Bilmiyor meydana sordum açmamış bu bağda

Böyle şâh kahraman heybet hidiv gül-i zâr

Görmedim ben mislini mevlâ yine göstermesin

Yaşayım bin yıl bana 'ahdinde kardırsın hırâr

Cân fedâ etsem uğur-ı pâdişâhîde ne gam

Sayesinde 'âleme dîvânlar etdim yâdigâr

Öyle hân böyle şâ'ir mi gelir 'âleme

Gülşen müdeccede bu muttali'im olsun hezâr

[s.15]

Mâl-ı câhile eder 'âlemde herkes iftîhâr

'İzzetin Mahmud Hân nâmında bir hünkârı var

Vâr düşüncim rütbesin memdûh şevket şânımın

Ben harîm-i tab‘ıma dârâyı itmem Bürde -dâr

Hefthevân medhinde Rüstem endişeme

Pâye-i döndür ederse çarh heftimden güzâr

‘Âleme sahbâ yerine bâde-i tanzîm yeter

Görmedi bu mekdâ böyle şarâb hoş güvâr

Kabz-ı hak meyhâne-i endişemin sahbâsıdır

‘Ârif-i câm olsa lâıyk zind-bâde hâr

Tutmadı asumân nazm-ı dûd -u fitratım

Şevket etmezdi Buharayı koyub terk-i diyâr

Olmasa mühr -ü zuhûrum lam‘a bahş-ı çarh-ı nazm

Enverinin hâne-i fikri kalırdı tenin- ü târ

Genç iken pîr-i hüccetde ru‘şa verdi himmetim

Kuvvet-i tab‘ım ile buldum kemâl-i iştihâr

Gırtâ artık yeter fahriye zîrâ kim sözün

Hep şehinşah cihânındır o etsin iftihâr

Etmeseydi râğbet ol hâkân görürdün hâlini

Vaktin imsâkiye tahrîriyle eylerdi güzâr

Eylesün bârî te‘âlâ şevketin efzunkim

Bendesin ‘ilm ve hünlerden lutfu kıldı behredâr

‘Askerin mansûr -u mülkün eylesün ma‘mûr- u hak

Tâ ki mâha ihtirân oldukça cünd-ü bî-şümâr

Ümmeti merhûmeyi tekrâr ihyâ eyledi

Bir günün mevlâ ide eyyâm-ı ömr sadr-ı hezâr

[s.16]

Sen pîriye bağıl-gîr ola nahl-i kadına

Sürülersin yaşayub şehzade-i ‘âlî- tebâr

Zâtının hak pâ-y-dâr itsün kıyâm-ı haşre dek

Devlet-i Osmânîyân zâtıyla oldu pâydâr

‘Asâkir-i Mansûreye dersa‘âdetce herkes kemâl-i havâhişle kayd -u tahrîr olunmakta idiye de bunların içinde ne idükleri belirsüz bir hayli kesân bulunduğu gibi cezâ-yı i‘dâmdan tahlîs-i cân korkusuyla bir hayli yeniçeri efrâdı da tebdîl-i nâm ve heyetle yazılmış idi. Bunlar artık arz ve edebleriyle oturub vazife-i nazîfe itâ‘at ve fermân-berîyi îfâ etmeleri lâzım gelir iken dimâğlarında olan habâset münâsebetiyle yine bir niyet-i fâsidede bulundukları tahkîk olunmakla gâile büyümeden önü alınmak üzere hemân Üsküdârdaki takımından dörtyüz neferi Sakız ve Midilli ve kûsuru Bozcaada taraflarına nefy ve iclâ olundu. İstanbul içinde de iki üç gün zarfında sekiz yüze garîb eşhâs-ı muzirra toplanub onlarda tard u def‘ edildi. Ve İstanbul ve Galata taraflarının gereği gibi tathîri ve esnâ-yı vak‘ada li-ecli‘t-taltîf silahşörlük rütbesi verilen çorbacıların vilâyetlerine i‘âdesi ve ‘Asâkir-i Mansûre’nin sâ‘ir tertîblerinin dahi tengîhi ve diğr ocaklarda bulunan yeniçerilerin dahi ayıklanması ve mahallât ve konak ve hanlarda olan etbâ‘ ve hademenin teftîş-i ahvâlî irâde ve esbâbına teşebbüs olundu.

Şu tedâbir-i tayakkuz ile berâber yine Bâb-ı Ser‘askerîye ba‘zı neferât-ı ‘askeriye ile hâricden hamâl ve hamâl makûlesi ba‘zı sebk-i mukirrânın yeniçeriliğın ‘avdeti hakkında güft-ü şinîdde bulundukları haber alınmağla bürd bürd dest olunub istinkâfları icrâ kılındı. Gerçi bunların tesmiyâtı fi‘liyeleri olmayub bir arzudan ‘ibâret ba‘zı vâhî sözlerde bulundukları anlaşılmış idiysede bu kuru sözlerin ileride yine bir çıban olmasından ihtirâz olunarak terhîben li‘l-emsâl ‘askerlerden yedi sekiz neferi muvâcehe-i ‘asâkirde usûl ü ‘askeriye üzere kurşuna dizilüb İstanbul ve Üsküdar ahâlisinden dokuz neferi de esvâk ve pazarda salb-ü i‘dâm ve birkaç kişi nefy ve takrîb olundu.

Ve yine bu sırada Bâb-ı Ser'askerî de olan ahşâb harîk kulesi ateş alub yanmağla yeniçeri gayretkeşlerinin bunu kasden tutuşdurdukları zannolunarak bir kat daha tayakkuz –ı intibâh üzere bulunması emr-ü irâde buyruldu.

İşte dursa'âdette zât-ı şâhânenin bi'z-zat intibâh ve basîreti sâyesinde Vak'a-i Hayriye'yi müte'âkıb 'Asâkir-i Mansûre içine sokulabilen fesede derûn belde bulunan hızla bürd bürd ayıklanub ve tarîk-i Bektâşîyeye mensûb olanların dahi [s.17] tekyeleri yaşına bakılıb ortalık biraz tathîr olunmuş ise de taşralar böyle olmayub ba'zı yerlerde ufak tefek denilemeyecek kadar cesâmetde gürültüler vuku' bulmakta idi.

Çünkü bâlâda beyân olunduğu üzere Vak'a-i Hayriye'nin keyfiyet zuhûru ile 'Asâkir-i Mansûre'nin tertîb-i husûsâtına dâ'ir memâlik-i mahrûsaya gönderilen ferâmîn üzerine her yerde infâz –ı irâde-i seniyyeye müsâra'at olunarak cevâbı hâvî teşekkürnâmeler ve îcâb-ı hâlin icrâsına müsâra'at olunduğu mübeyyin inhâlar ve hattâ Mısır Vâlisiyle süfera cânibinden şifâhî ve tahrîrî tebriknâmeler gelmiş ise de yeniçeriler haşerât-ı arziyye gibi memâlik-i mahrûsaya yayılıb tohum-u fesâd salıvermiş olduklarından bunların oralardan köklerini kesmek pek kolay bir iş değil idi. Ve böyle teşekkürnâmelerin çoğu vâlilerin makarr-ı saltanatınca memdûhiyet kazanmak emeliyle yazılmış olub, hakîkatde her yerde işin cesâmeti hükkâm ve vülâtı düşündürmekte idi.

Bereket versin ki, pâdişâhın batş ve şiddetinden erkân-ı devlet korkarak her tarafca tedâbir-i mü'essire icrâ olunmakla bu sâyede pek çok mahallerde cızıltısızca yeniçeriler mahv ve ifnâ olunmuş ve ezcümle Erzurum ve mülhakâtı gibi yeniçeri yatağı olub Vak'a-i Hayriye münâsebetiyle bir ihtilâl ve fesâd zuhûrundan korkulan yerde vâlî sadr-ı esbâk Galib Paşa gibi bir vezir-i pür-tedbîrin semere-i dirâyet ve hamiyyetiyle infâz ve irâde-i seniyyeye muvaffak olunarak hattâ nefsi Erzurum'da lüzûmu kadar 'asâkir-i nizâmiye tahrîrine teşebbüs ve ocaklıdan hüsn-ü inkıyâdda bulunanlara mükâfâten kapucubaşılık ve silahşörlük rütbeleri tevcîhle taltif kılınmış idi.

Fermân-ı 'âlî Bosna vâlisine vâsıl oldukda gerçi Bosnaca haylice gürültü ve ufak tefek ihtilâl zuhûr iderek devlete hayliden hayli bâ'at endişe olmuş ise de bunun asıl

sebebi Bosna Vâlisi Bilanlı Mustafa Paşa'nın gâyet gaddâr ve mürtekeb ve ahâlinin menfûru olmasından ve oraca yeniçerilerin galebe çalib şımarmış olmalarından neş'et eylediği mu'ahharan tahkîk kılınmakla Belgrad Muhâfızı Vezir Abdurrahim Paşa vâlî ve ol vaktin umûr-u dîdegânından Esad Paşa birâderi Humbaracı Paşa Esad Ağa bu işe taraf-ı devletden me'mûr-u mahsûs ta'yîn olunmakla bunların semere-i tedâbir-i hasenesiyle iş 'alevlenmeden yatırılıb teskîn olunmuş idi. Çünkü Bosna'nın nezâket-i mevki'yyesi ve Bektâşilerin katliamdan mütevehhiş olan Arnabutluğa kurbiyyeti cihetle yeniçeri gayretkeşlerine merkez ve makarr-ı şekâvet olarak oradan neşredecekleri şerâre-i şerr-u fesâdın İstanbul'a bile müteessir edebileceği der-kâr idi.

Garibdir ki, Yeniçeri Ocağı esâsından kal' ve kum' olunub İstanbul da dereler gibi kan akub Marmara ve Haliç Dersa'âdet sularını bir zaman insan cesedi kaplamış ve bütün memâlik-i mahrûsada ele geçen yeniçeri vâdî-i 'ademe gönderilmişken İstanbul'da yine ba'zı fesede ocağın tekrâr ihyâ ve istikrârına çalışub ümitlerini kesmemiş idiler.

Ve İstanbul'un tadahhür olunması münâsebetiyle kendilerine taşradan pâdâş-ı şekâvet bulmak 'azmine düşerek etrâfa tahrik [s.18] ve ifsâdı şâmil mektublar göndermekde bulunmuşlar idi.

Hattâ Tırnova taraflarını ifsâd maksadıyla bu kabil mektûblardan ba'zıları bu sırada tutulub eshâbı birer birer istintâk olunmuş ve bunların içinde sâbık tulûmbacıbaşı ile mukaddemce Bolu'ya nefy olunan çörekçiler kethudâsının müdhilleri olduğu anlaşılıb bu münâsebetle esnâ-yı vak'a da silahşörlük rütbesi ihsânıyla öte beriye def' olunan çorbacılardan dahi şibh olmağla çorbacıların bulundukları mahallarde ve tulumbacıbaşı ve sâ'irenin dersa'âdet'de i'dâmları ve birazının dahi dersa'âdet'den nefy ve teb'îdi gibi tedâbir ihtiyâtiye ittihâzına mecbûriyet görülmüş idi.

Ma'a-hazâ Edirne ve Çorum ve Sivas ve Tokat ve bâ-husûs Ayntab havâlisinde bulunan vüzerâ her nasılsa ziyâdece hınzırlıkda bulunduklarından o cihetlerce bir hayli kan dökülmekle 'asâkir-i nizâmiyeye yazılmak içün ekser ahâlinin şevk ve gayretlerine bu gibi münâsebetsiz şiddetler münâsebetiyle kesl-i 'ârıza olmuş ve

halkca kur'âdan kaçmak ve soğukluk göstermek gibi pek yakın vakte kadar devâm edegelen şeyler mahzâ bu şiddetlerden neş'et eylediği bedîhî bulunmuştur.

Her ne ise şu gibi icrâ'at-ı şedîde ve tedâbir-i mü'essire sâyesinde gerek dersa'âdet ve gerek taşralarda bulunan sanâdîd-i Bektâşiye mahv ve ifnâ ve her yerde gönüllü ve gönülsüz 'asâkir-i cedîde tahrîrine müsâra'at ve ibtidâr olunmakla Mansûrenin mevcûd kuvveti gitdikçe tezâyüd etmekte idi.

Sultan Mahmûd ise halkı teşvîk ve tergîb ve Enderûn-u Hümâyûn Ağavâtını da ta'lîmât-ı 'askeriyeye vâkıf iderek bir nev' hâssa 'askeri tertîb buyurmak emeliyle akîb-i vak'ada Şehîd-i Said Hazretleri zâbitânından kalmış ve Enderûn-u Hümâyûnda hazîne koğuşu ağavâtından bulunmuş olan Çukadar Mehmet Emin Ağa'yı Enderûn mu'allimliğine me'mûr buyurub ağalardan arzu edenlerden piyâde ta'lîmi icrâ etmelerini ve Vâybelim Ahmet Ağa'yı da süvâri mu'allimiğine ve Ahmet Ustayı tranpete meşkine me'mûr idüb piyâdeden başka birde süvâri ve mûsika sınıfı teşkîlini dahi fermân buyurmuşlar idi.

Emin Ağa'nın gösterdiği ta'lîm en eski icrâ olunan üçlü ta'lîmi olub âtîde beyân olunacağı üzere Kapudân-ı Deryâ Hüsrev Paşa Mısır Cihâdiye 'askerî ta'lîmine taklîden donanma-yı hümâyûnda bir tabur mu'allim 'asker tertîb eylediği işitilmekle kendisinden mu'allim istenilüb Bursalı Mustafa Sabri Ağa ile Meçan kabilesinden Çerkes Abdi Ağa'yı⁵⁴ hazinedarı Halil Rifat Efendi'ye terfikan göndermiş ve bunlar Hüsrev Paşa'nın müfîzi olan hazine koğuşuna چراغ buyrulub hazine ve seferli ve kiler koğuşlarından hemen yirmi nefer intihab kılınarak piyade talimi icrâsına başlatdırılmış idi.

Bunların 'adedi refte refte ziyâdeleşüp ikiyüze bâliğ oldukta hâkân-ı mağfûr binbaşı makâmında ve serkâtibi [s.19] Mustafa Nûri Efendi⁵⁵ ve Mâbeynci Şâkir Efendi yâver-i harblık hizmetinde nezd-i şâhânedâde bulunarak piyâde ta'lîmi icrâ ettiriliyordu. Ve yine Enderûn ve Dâru's-sa'âde ağalarından bir bando ve musika tertîb olunub bunlarda ağalardan fakat Mehmet Efendi birinci ve Halil Efendi ve Osman Efendi ve kilerden Edip Ağa ve Hasan Hoca ikinci derecede zâbit ta'yîniyle

⁵⁴ Müşir Rauf Paşa, Birâderi Müşir merhum Çerkes Abdi Paşa'dır.

⁵⁵ Müşir Hüsnü Paşa, Pederi Serkatibi Mustafa Paşa merhumdur.

iş bu tam bando bir takım musikayı mükemmelen ta'lîm eylemek üzere Mösyö Miguel ve mu'ahharan Senyör Donizetti Usta ta'yîn olunarak öğretilmiş idi.

Ol vakit bu musikaya dâhil olanlardan Halil Efendi miralaylığa ve Yesârizâde Necip Paşa ferikliğe ve Osman Paşa mirlivâliğa ve sâ'irleri merâtib-i 'âliyeye nâ'il olmuşlar ve iş bu musika bugün mâbeyn-i hümâyûn musikasının esâsını teşkîl etmiş idi.

Enderûn ağalarından mürettep olan iş bu piyâde ve süvâri 'askeri Sultân Mahmûd Merhûmun Rusya Muhârebesinden sonra Râmî Çiftliğinden 'avdetinden her ne sebebe mebnî ise lağv olunmuş olup eğer ibkâ buyurula idi. Çünkü Enderûn-u Hümâyûn Ağavâtı İstanbul'un kibarzâdelerinden müretteb olmak hasebiyle bu güne kadar bir hayli kibarzâde zâbıt yetişmiş bulunur idi.

İşte Vak'a-i Hayriye'yi müte'âkib Dersa'adet ve taşraca 'Âsâkir-i Mansûre'nin tezyid ve te'kîdi ve yeniçerilerin mahv ve ifnâsı emrinde devletçe edilen icra'atın hûlasâsı şundan 'ibaret olup, çünkü Vak'a-i Hayriye 1241 senesinin evâhirine yakın vuku' bulduğundan ve devlet 'akib-i vak'a da ancak tedâbir-i inzibâtiye ile meşgûl olarak Mansûreye dâ'ir mükemmel bir nizam tanzîmine vakit bulamadığından sene-i mezkûre evâhirine kadar 'Âsâkir-i Mansûre dersa'adet ve taşrada başka başka müretteb ve ta'lîmleri herbirinin günâ gün idi.

1242 senesinde 'asâkir-i mezkûreye dâ'ir bir nizâmname tanzîm olunarak bi'l-küllîye memâlik-i mahrusâda yazılan 'asâkir-i cedîdenin iş bu nizâma göre tertîbi emr-u irâde buyurulmuş ve nizâm-ı mezkûr şâyân-ı dikkat olduğundan fasl-ı âtîde ayrıca zıkr ve beyânı tensîb kılınmıştır. [s.20]

FASL-I SÂLİS

'Asâkir-i Mansûre-i Muhammediye'nin Sûret-i Tertîb ve Teşkîline Dâ'ir Yapılan
Nizâmname

İşbu Nizamname Ahkâmından 1259 Senesi Tensikatına Kadar Ta'dîl ve Islah Olunan
Mevâdd

Fasl-ı sâbıkda hâme-güzâr 'arz ve iş'âr olduğu vechle 'Âsâkir-i Mansûreye dâ'ir 1242 senesinde yapılan nizamnamenin mer'ıyyât-ı ahkâmına irâde-i seniyye-i hazret-

i mülûkâne şeref-sâdır olmağla ol vakte kadar Dersa‘âdet ve taşralarda tertîb olunan ‘Asâkir-i Mansûre-i Muhammediye iş bu nizamnâme ahkâmına nazaran tensîk ve tertîb olunmağa şurû‘ olundu.

Nizamnâme-i mezkûr şimdiki ordu-yı humâyûn cenâb-ı mülûkânenin en evvelki kânûnu demek olduğundan hâ‘iz-i kemâl-i ehemmiyet ve iş bu eser-i nâcizde zikr ve îrâdı lüzumu bizce de musaddak ve müsellemler bir keyfiyet olmağla hülâsa-i ber-vech-i zîr ‘arz ve tahrîr olacak ise de ma‘lûm olduğu üzere her şey vakt-u zaman ve ihtiyaç dedikleri şeylerle refte refte ta‘dîl ve ıslâh oluna oluna vâsıl-ı derece-i kemâl olmak kavâid-i asliye-i dünyeviyeden olduğu gibi çünkü ‘Asâkir-i Mansûre-i Muhammediye hakkında vaz‘ olunan işbu kânunnâme ordularını bizden pek çok zaman evvel tensîk ve tertîb eylemiş olan Avrupa devletleri teşkilât-ı ‘askerîyesinden me’hûz ve mütercem şey olmayub ba‘zı yerleri Devr-i Selimî de yapılan Nizâm-ı Cedîd Nizamnamesinden bir dereceye kadar ta‘dîliyle kabul olunmuş ve pek çok mahalleri vûkelâ-yı devletin netîce-i müzâkerât ve mübâhesâtıyla tanzîm kılınmış bir düstûrdan ‘ibâret ve binâ‘en-‘aleyh pek çok mahalleri tabî‘î noksan olarak mu‘ahharan gerek ba‘zı mütefennin zâbıtan-ı şâhâne ve hizmet-i devlete alınan mu‘allimeyn-i ecnebiyenin ihtârları ve gerek ilcâ-yı zaman ile hissolan lüzûm ve îcâb-ı münâsebetiyle ta‘dîl ve ıslah olunagelmış idüğünden nizamnâme-i mezkûrun bend bend hülâsası bast-ü beyân olduktan sonra asıl mebde-i tensîkât ve teşkilât olan elli dokuz tarihine kadar mezkûr bendlerden ta‘dîl veyâ tebdîl olanlarını zabt ve mütâlâ‘ada ve mevâdd-ı ‘askerîyi sırasıyla anlamakda suhûlet olmak için yine o bendlerin altına ‘ilâve ve tahrîr olmak sûretleri tensîb ve fasl-ı sâlis şu sûretle tahrir ve tertîb olunmuştur. [s.21]

Kuvve-i ‘Umûmiye-i ‘Osmâniyenin Sûret-i Tertibi

Kanun-nâme-i Hümâyûn icabınca dersa‘âdet’de gayr-i ez zâbıtan on iki bin neferden ‘ibâret bir kuvvet bulundurulub iş bu kuvvet sekiz tertîbden ve beher tertîb on iki safdan ve 1526 neferden ve her safın kuvveti de tüfenk endâz olarak yüzer ve sunûf-ı sâ‘ire ile berâber ma‘a -zâbıtan yüz yirmi dörder neferden ‘ibâret olması mukarrer olmağla tertîb ve saflar bu sûrete göre tanzîm olunmuş idi.

Tertib ta'bîri bugünkü ıstılah-ı 'askeriyyeye göre tabur ve saf ta'bîri dahi bölük demek olup bizde tabur ve bölük ta'bîrleri dahi kırk üçten sonra kabul olunmuştur. Ve yine kânûn-nâme-i mezkûr mûcibince beher safa ya'nî bölüğe birer top ve lüzûmu kadar topçu ve top 'arabacısı ve cebhâneci zâbitan ve neferâtı verilmekle bir taburda topçusu ile berâber on iki kıt'a top var idi.

Beher tertîb bir binbâşının ve sekiz tertîb kapucubaşılık rütbesinde olmak üzere başbinbaşı nâmıyla bir zatın ve o da ser'askerin taht-u emr-u kumandasına verilmişdi.

Bir bölüğün hâvî olduğu efrâd ve zâbitânın mikdâr ve 'adedi hülâsâsı cedvel-i âtiye derc olduğu vechle tertîb olunmuşdu.

	Efrâd			Küçük Zabıtân			Zâbitân	
	Neferât	Onbaşı	Halife	Çavuş	Usta	Sancakdar	Mülâzım	Yüzbaşı
Piyâde	89	10	..	1	..	2	2	1
Topçu	8	..	1	..	1	..	..	..
Top Arabacısı	4	..	1	..	..	..	..	..
Cebbehâneci	2	..	1	..	..	..	..	..
Saka	1	..	..	..	..	..	..	..
Yekûn	104	10	3	1	1	2	2	1
Yekûn-ü Kâfi	124							

[s.22] Topçu ve top arabacısı ve cebhâneci sınıflarında çavuşlara usta ve onbaşılara halife denildiğinden iş bu cedvelde onbaşı sütunu yanına birde halife ve çavuş sütunu yanına usta sütunu açılmış bundan neş'et eylemiş olup cedvele nazarla ma'lûm olacağı üzere bir bölükde 100 nefer piyâde tüfenk-endâz ve on nefer topçu ve beş top arabacı ve üç cebhâneci ve bir saka ve bir imam ve bir sancakdâr ve iki mülâzım ve bir yüzbaşı var idi.

Tertib nâmı verilen bir taburun erkân ve zâbitânıyla sıradan hâriç efrâdının 'adedi dahi hülâsası âtiye derc olunan cedvelde muharrer olduğu vechle tanzîm olunmuş idi.

Esâmî	Binbaşî	Sağ Kolağası	Sol Kolağası	Sağ Kolağası Mülâzımı	Sol Kolağası Mülâzımı	Mühendis	Mühendis Mülâzımı	Kâtib	Rü'esâ	Çavuşân	Zurnazen	Tablzen	Nekkârezen	Zilzen	Tranpeteci
Piyâde	1	1	1	1	1	1	1	1	..	..	4	4	4	4	4
Topçu	..	..	..	..	..	..	..	..	1	1	..	..	..	..	..
Top Arabacısı	..	..	..	..	..	..	..	..	1	1	..	..	..	..	..
Cebhaneci	..	..	..	..	..	..	..	..	1	1	..	..	..	..	..
Mühr	..	..	..	..	..	..	..	..	1	1	..	..	..	..	..
Zurnazen	..	..	..	..	..	..	..	..	1	1	..	..	..	..	..
Yekün	1	1	1	1	1	1	1	1	5	3	4	4	4	4	4
Yekün-ü Kâfi									Neferâ 37						

İş bu cedvelde zikr olunan rü'esâ ta'bîrinden 'arz topçu ve cebhânece ve top arabacısı ve mehter ve zurnâzenbaşılar demek olub çavuş ta'bîri ise topçu ve top arabacısı ve cebhânece sınıflarından bu sınıflar rü'esâsının mu'avini olmak üzere ta'yîn olunan üç neferden 'ibâret olub bunlara mülâzım dahi denilir idi.

Cedvelin mütalâ'asından münfehim olacağı vechle bir taburda iki sağ ve sol kolağasıyla bunların birerde mülâzımı ve mühendis ile bir mülâzım ve bir katib ve bir topçu ve cebhânece ve top arabacısı ve mehter ve zurnazenbaşılarla yirmi neferden 'ibâret bir mûsika ve bir binbaşî mevcûd olub beher taburda sertabib ile birde cerrah olması dahi kânun îcâbından idi.

[s.23] Bir tabur erkân ve zâbitân ve efradına şehrî tahsîs olunan ma'âşın mikdârı dahi cedvel-i âtiye derc olundu.

Binbaşı	750
Sağ ve Sol kolağalar	400
Sağ ve Sol kolağaları mülâzımları ve topçubaşlar	250
Yüzbaşıyân	180
Mülâzımân	160
Kâûb ve tabib ve cerrah ve mühendis ve arabacıbaşı	150
Mehterbaşı	140
Cebhanecibaşı	130
Arabacıbaşı mülâzımı veyahud arabacıbaşı çavuşu	80
Topçubaşı mülâzımı veyahud topçubaşı çavuşlarıyla	100
Zurnazenbaşı ve bölük sancakdar ve çavuşları ile top	60
Onbaşıyân ve topçu ve arabacı ve cebhaneci halifeleri	30
piyade efrâdı	20
Musika efrâdıyla saka ve topçu arabacı ve cebhaneci	15
Bölük emini	30

İş bu cedvelde gösterilen ma‘aş ‘adedleri üzerlerindeki sütunda muharrer kimesnelerin beherine mahsus olub tabura verilen şehri ma‘aş lede’l-hicâb 42460 ve bunun senevîsi 509520 guruşa bâliğ olduğu der-kârdır.

Bölük e’immesinin ma‘âşı mu’ahharan altmış guruşa iblâğ ile tariklerinde ilerisi olmadığından fütûrlarını mûcib olmamak üzere sekiz veyâ on iki sene hizmette bulunanlarına kadılık veyâ hâric rûûs kağıdı verilmesi gariha şâhânedan irâde buyurularak kâunnâmeye zeylen idhâl olunmuş idi.

Yevmiye

Bir tertîbe verilen ta’yînâtın mikdâr ve kemiyeti dahi hülâsa-i âtiye derc olundu.

Nân-ı ‘azîz	Lahm-ı ganem	Sabah ve mesâ şorbalık için erz	Cer ve baş yağı
780 k		174h, 105k	335h 9k

Haftada

İki def'a pilavlık için erz	İşbu erze mahsûs cer ve baş yağı	Tabhı için kömür
160h, 312k	200h, 50k	390k

Ayda

Soğan	Tuz	Şem' revğan	Hutab (çeki)	Sabun
200h, 87k	münâsibi kadar	75k	150çeki	lüzûmu kadar

Binbaşıya yevmî on çift nân-ı 'azîz ve altı kıyye lahm ve başkâtibe ya'ni Mansûre kâtibine on beş çift nân-ı 'azîz ve altı kıyye lahm ve 'asâkir nâzırına on çift nân ve onbeş kıyye lahm tahsîs olunmuş idi. [s.24] Zabîâtân-ı sâ'ireye tahsîs olunan ta'yînâta dâ'ir tafsîlâta dest-res olunamadığından ta'yînat hakkında bundan ziyâde tafsîlât verilemedi. Hesâb olunduğu hâlde görülüyor ki, beher nefere yevmiye yarım kıyye nân-ı 'aziz ve on dört dirhem lahm ve yirmi altı buçuk dirhem erz ve iki buçuk dirhem cer ve baş yağı tahsîs olunmuş olub, bunun mikdârı bugünkü ta'yînâtta pek az olduğu derkârdır.

Birde tabur ve bölük kuvve-i mevcûdesiyle bunların ma'âş ve ta'yînâtına dâ'ir 59 târîhine kadar vuku' bulan ta'dîlât ise âtîde sırasıyla beyân olunur.

Bir Tabur Kuvve-i Mevcûdesinin Tahdîdi ve Alay Kûşâdı

Bâlâda görüldüğü üzere 'Asâkir-i Mansûre taburlarına tertîb ve bölüklerine saf nâmı verilüb bir tabur ma'a topçu ve arabacı ve cebhânci binbeşyüz bu kadar nüfûsla on iki toptan 'ibâret idi. Bir binbaşının bu kadar çok 'askeri idâre edemeyeceği ve etse de pek güçlük çekeceği bi't-tecrûbe anlaşılmagla kırk üç senesinde beher taburun sekizyüz yirmi birer neferden tertîbi ve üç taburdan bir alay teşkîli ile üzerlerine bir miralay nasbı ve topçu ve arabacı ve cebhânci sınıflarının taburlarından alınıp başkaca tanzîmi tensîb ve icrâ-yı icâbına müsâra'at olundu.

1247 târîhinde ise bir alayın dört taburundan ve me'a zâbitân 33 neferden 'ibâret olmasına karâr verilmekle alaylar şuna göre dörder tabura iblâğ olundu.

Ancak alayların üçünün üçyüz neferen ‘ibâret olması tertîb hazarî olub bunların tertîb-i seferîsi daha ziyâde idi. Ve seferberlik hâlinde bir bölükte 150 den 170 nefere kadar bulunması tensîb olunmakla 1247 den beher onbaşı takımı 18 nefere ya‘ni bir bölük 180 kişiye iblağ kılınmış idi. Şu hâle nazaran alay ve taburların hazarî tertîbi âtîde tahrîr-i veche üzere idi.

Bir tam Piyâde Alay Tertîbi

Erkân-ı Alay

Nefere

2	Miralay ve kâ’immakâm
2	Emin-i alay ve imam-ı alay
3	Katib-i alay ve sancakdar ve emin-i esvab
2	Tabib ve eczâcî

[s.25]

Bir Taburun Tertîbi

	Nakl-i Bölük	
		392
Tertib onbaşı		1
Düdükcü onbaşı		1
Boru onbaşı		1
Tertib neferâtı		13
Düdükcüneferâtı		6
Boru Neferâtı		8 / 721

	Neferâ
Binbaşı	1
Ağayân	2
Kâtib ve İmam	2
Cerrah	1
Yüzbaşıyân	8 / 14
Mülâzımân	16
Serçavuşân	8
Çavuşân	32
Emin Bölük	8 / 78
Onbaşıyân	64
Neferât	640
Saka	8
Tabur mâzur	1
Çavuş Boru	1 / 792

Dördüncü taburlarda dördüncü onbaşı iki ve boru neferâtı on üç olmağla dört taburdan ‘ibâret bir alay

- 821 Birinci tabur erkan ve neferâtı
821 İkinci tabur erkan ve neferâtı
821 Üçüncü tabur erkân ve neferatı
828 Dördüncü tabur erkan ve neferatı
9 Erkan-ı alay 3300

Cem‘an üç bin üçyüz neferden ‘ibâret idi.

Beher alaya bir bando ve mûsika verilüb tam bir bandonun mevcûdu yüz kırk neferden ‘ibâret olduğu Takvim-i Vekâyi‘de muharrer ise de bunun daha sonraları ihdâs ve te’sis olunduğu der-kârdır. Birde evvelce Mansûre bölüklerine birer imam ta’yîn olunmuşken 42 târîhinde haftada iki güne ta’lîm-i usûl-ü dîniyye ve âdâb-ı ‘askeriyye ve cihâdiyye için meşhûr va‘iz efendilerden birisi va‘az etmesi daha mü’essir olacağı bi’t-te’emmül Bâb-ı Ser‘askeriye Hüdâyi Tekyesi Postnişini Efendinin ‘Emmisi ‘Abdi Efendi ve Davud Paşa’ya Eski Zağralı Hafız Ahmed Efendi ta’yîn olunmuş ve mu’ahharan alay ve taburlar teşkîl olunduğu vakit bölük imamları lağv olunub beher tabura bir tabur imamı ve alaya birer alay imamı me’mur edilmişti. [s.26] Alayların böyle dörder tabura iblâğı az zaman zarfında hitâm bulmayub hattâ 1252’de Hâssa beşinci alayı üç taburdan mürekkeb iken târîhi mezkûrda dörde iblağ olunduğu takvimde muharrer olduğuna nazaran alay teşkîlâtı hayli vakit sürmüş demek olur. 45’den sonra taburların sekizinci bölükleri avcı olmak üzere tertîb olunmuşken 47’de her alayın dördüncü taburlarının avcı taburu olması tensîb olunmakla mezkûr taburlar üçlü ta’lîmiyle işgâl edilmeğe başlandı.

Memâlik-i mahrûsada Mansûrenin ihdâsından sonra teşkîl edilen taburlar ayrı ayrı iken 1243 senesinde alay tertîbi ihdâs olunduğu vakit yalnız makarr-ı saltanatında olan taburlar alay heyetine konulmuş idi. Kırkbeş târîhinden sonra ise ötede beride olan taburlarında alay alay teşkîline başlanub bu teşkîlât kırk yedi târîhinde daha bitmemiş idi. Hattâ takvimin birinci nüshasında alaylara rabt olunmuş olan piyâde

taburlarından mâ'adâ yine Mansûreden olmak üzere Çirmen Mutasarrıfı ve Bağdat Vâlisi ma'iyetlerinde ve İzmir'de olan ikişer tabur ve Vidîn Muhâfızı ma'iyetinde bulunan bir tabur ve Rusçuk ve Niğbolu muhâfızlarının tanzîm eylemiş oldukları yarımşar taburdan fazla müsâ'ade-i şâhâneye mebnî ba'zı vüzerâ-yı 'izâm ve mevâki'-i münâsebede tertîb ve Ser'asker Paşa tarafından gönderilen mu'allimler vâsıtasıyla ta'lîm olunmakta olan tam ve nisf taburların da birleştirilecek sûreti bulunduğu mezkûr olduğuna göre işbu alay tertîbinin bir iki sene de ancak arkası alınabildiği der-kâr olub alaylar dörder tabura iblâğ olundukda bununda elli iki senelerine kadar sürdüğü bâlâda verilen tafsîlâtan müstefâd olur.

Ma'aş ve Ta'yînât

İbtidâ-yı te'sîs-i nizâmda rûteb-i muhtelifede bulunan zâbitân ki başbinbaşı ve binbaşı ve kolağası ve mülâzımlarıyla yüzbaşı ve mülâzım ve sancakdârdan 'ibâret idi. Anlarla çavuşân ve onbaşıyân ve neferâta tahsîs olunan ma'aş ve ta'yînât dahi ta'dîlâtâ dûçâr olmuş ve âtîde teşrîfât-ı 'askeriye bahsinde görüleceği vechle sonrakileri miralay ve mirlivâ ve ferîk ve alay kâtiblik rûtbeleri ihdâs kılınmakla bunlara da başkaca ma'âşlar ve ta'yînler bağlanmış olmağla mebde-i tensikât olan 1259 târîhinde rûteb-i muhtelefe-i 'askeriye zâbitânına verilen ma'aş ve ta'yînâtı mübeyyin-i âtiye bir cedvel-i mahsus tertîb ve derc olundu.

[s.27]

			Ta'yinâtı	Şehriye Maaşı
		Hayvanat	Nefer	Guruş
Ferik	Seferî	48	64	5000
	Hazarî	20	64	
Mirliva	Seferî	24	32	2500
	Hazarî	12	32	
Miralay	Seferî	12	16	1200
	Hazarî	4	16	
Kâ'immakâm	Seferî	9	12	900
	Hazarî	3	12	
Binbaşı	Seferî	6	8	
	Hazarî	2	8	750
Alay Emini	Seferî	4	6	
	Hazarî	2	6	500
Sağ Kolağası ve Sol Kolağaları	Seferî	3	4	400
	Hazarî	1	4	
Livâ Kâtibi	Seferî	4	6	
	Hazarî	2	6	
Alay Kâtibi	Seferî	3	4	400
	Hazarî	2	4	
Tabur Kâtibi	Seferî	2	2	300
	Hazarî	1	2	
Tabur İmamı	Seferî	0	2	160
	Hazarî	0	2	
Piyâde Borubaşılar	Seferî	0	2	180
	Hazarî	0	2	
Mülâzım-ı Evvel	Seferî	0	1	120
	Hazarî	0	1	

[s.28]

			Ta'yinâtı	Şehrî Maaşı
		Hayvanat	Nefer	Guruş
Mülâzım-ı Sâni	Seferî	0	10	120
	Hazarî	0	1	
Musika Borubaşı	Seferî	3	4	400
	Hazarî	1	4	
Musika Mülâzım-ı Sâni	Seferî	0	1	120
	Hazarî	0	1	
Ser-çavuşu	Seferî	0	1	50
	Hazarî	0	1	
Çavuş		0	1	40
Bölük Emni		0	1	35
Onbaşı		0	1	30
Silah-Endaz Nefer ve Saka Neferi		0	1	20
Boru çavuşu		0	1	50
Boru Onbaşı		0	1	35
Boru Neferi		0	1	30

Şişhaneci Taburları Boruzenleriyle Alay Musikikalarında Bulunan					
Musika Çavuşuyla Boru Çavuşu			0	1	50
Musika ve Tranpete Çavuşânı			0	1	40
Emin-i Bölük-i Musika			0	1	35
Onbaşı Boru			0	1	30
Musika ve Tranpete Onbaşlarıyla Boru Neferi			0	1	30
Musika ve Tranpete Neferi			0	1	20

[s.29]

Cum‘a ve isneyn gecelerinden mâ‘adâ nefere verilen ta‘yînât

Nân-ı ‘azîz	Güş	Erz	Revgan-ı sâde	Nohut	Tuz	Soğan	Zeyt
300	80	27	3	7	60	60	1

Sabun	Mum	Hatab	Kömür
1	1	219	91

Neferât-ı ‘askeriyenin tedhîr-i câmeleriçün beher piyâde alayına yevmiye birer ve süvârî alayına yarımşar çeki ve topçu alayına yüz yirmişer ve kıyye hatab verilmesi ve kömür vakt-i şitâda dört mâh verilüb ancak havalar i‘tidâl bulmadığı hâlde i‘tidâline değin i‘tâsı nizâmı iktizâsından idi.

Bir nefere cum‘a gecesicün i‘tâsı lâzım gelen yevmiye

	Erz	Sâde
Pilavlık	80	15
Çorbalık	13,5 / 93	1,5 / 16

İsneyn gecesicün

	Ezr	Revgan-ı sâde
Pilavlık	80	15
Çorbalık	13,5 / 93	1,5 / 16

Nân-ı ‘azîz ve küşt ve kusur-u erzak ta‘yînâtı eyyâm-ı sâ‘ire misillü olub erz bulunmazsa bulgur i‘tâsı kânun- u icâbdan idi.

Ramazân-ı Şerîfin gurrelerinden on beşinci gününe kadar bir nefere yevmiye verilen

	Erz	Revğân-ı sâde	‘Asel	Zeytun
Pilavlık	80	15	0	0
Çorbalık	13,5	1,5	0	0
Tazelik	15	0	27,5	0/0
İftâriye	108,5	16,5	27,5	4,5

‘Asel yerine ehveniyye ve tahâreti cihetiyle 23 dirhem şeker verilmesi mu’ahharan münâsib görüldü.

Şehr-i mezkûrun on altısından gayetine değin

	Erz	Revğân-ı sâde	‘Asel	Hinta	Zeytun
Pilavlık	80	15	0	0	0
Çorbalık	13,5	1,5	0	0	0
‘Aşurelik	00	0/0	27,5	13,5	0 / 0
İftâriye	93,5	16,5	27,5	13,5	4,5

[s.30]

Efrad-ı Zâbâtâna Mahsus Elbise

İbtidâ-yı te’sis-i nizâmda binbaşılar güğez yâhud a’lâ kırmızı çukadan kılabledan işlemeli çuka ya’ni bodur ve yine kılabledan işlemeli yelek ve üstüne iki cânibinden beşer ‘aded sarma çıprazlı (Çıprase kadife çebken (cebkân) ve başa Keşmirî veyâ Lahor şal sarılı sırmalı ve yâhud telli kadife şubara giyüb boğazdan takılır eğer kılıç takımları ve ibtidâyı nasblarında bu elbise yalnız bir def’alık tarafımızdan verilüb eskidikce ma’aşları ile tecdîd eylemeleri nizâm iktizâsından idi. Sahife-i eşkâl (4) de (1) numeroda resmi gösterildi.

Kolağalarıyla mülazımları çukadan kısa cebken ve kısa çuka entâri ve binbaşuya mahsus olan telli şubaradan aşağı şubara giyüb üstüne Çiçekli Bağdat veyahud ‘Acem şalı takarlar idi.

Yüzbaşı ve mülâzım ve sancakdâr ve çavuşların şalından mâ‘adâ kolağalarına mahsus elbise ve nefer kâtibleri ya‘ni taburda bulunan kâtiblerin ibrişim çukadan birer boy cebkânı ve sâde şubara ve çukadan kısa entâri ve imamların dahi serpuş üzerine sıvama destâr ile gügez yâhud koyu mâi beneş giymeleri nizâm-ı mezkûr îcâbından idi. Sahîfe-i eşkâl (4) de (2) numero ile hâssa binbaşısı ve (3) numero ile yüzbaşı resmi gösterir neferât çûkadan potur ve göğüs kopçalı nimten ve serhadli ayakkabı ve başlarına nefer şubârası giyüb iş bu şubâra dört terkli ve dikiş yerleri şeritli idi. Ve kolağası dâhil olduğu hâlde ondan aşağısına taraf-ı mîriden her rûz-ı hızırda müceddiden işbu elbiselerin i‘tâsı nizâm-ı mü‘essisi îcâbından idi.

‘Alâmet-i fârîka olmak üzere sağ kolağasının üzerleri yaldızlı gümüşten iki taraflı dört çift ve sol kolağasının üç çift ve yüzbaşının yaldızlı beyaz dört çift ve mülâzımların ikişer çift ve sol kolağası mülâzımının bir çift ve sancakdârın yaldızlı ikişer çift ve çavuşların bir çift ve onbaşılardan ondan küçük bir çift nişanları var idi. İşbu nişanlar ihdâs olunmazdan evvel ‘akîb-i vak‘a da onbaşılar ‘alâmet olmak üzere bellerine birer çora bağlarlar ve çavuşlar ellerinde birer değnek taşırlar idi. Vaka-i Hayriye’den iki üç ay sonra işbu nişanlar ihdâs olunmakla herkes zabîtanın rütbesini bununla bilmeğe başladılar.

Binbaşından aşağı rütbede bulunan zabîtân ve küçük zâbîtâna yeni kılıç takub cümlesi bu yüzden asma ayrı ve kolağası dahil olduğu hâlde ondan aşağısına her rûz-ı hızırda taraf-ı mîriden işbu elbiseler müceddeden i‘tâ olunmak dahi nizâmından idi. Sahîfe-i eşkâl (2) de (3) numero ve sahîfe-i eşkâl (4) de (4) numero ve nefer resimlerini gösterir. 1242 senesinde Mansûreye dâ‘ir yapılan kânûnnâme-i hümayûnun elbiseye dâ‘ir olan kısmı şundan ‘ibâret olub, [s.31] bu babda ibtidâyı tensikâta kadar edilen ta‘dîlâta gelince başa giyilen şubara ve temyîz-i ‘alâmet ve rütbe olmak üzere ittihâz olunan nişan ile elbise bütün bütün tebdîl olundu.

‘Asâkir-i Mansûre’nin başlarına giydirilen şubara sefer ve hazarda aksâ ve isti‘mâle yarar şey olmadığı gibi masrafı da ziyâde olduğundan bunun yerine diğer bir şey kabul ve a‘mâli düşünülür iken çünkü Ser‘askerliğe geçen Hüsrev Paşa’nın mukaddemen tertîb ve tanzîm idüb Bâb-ı Ser‘askerîye nakl eylediği alayın ‘asâkiri fes giymekte olmağla bunun kabûlü tensîb ve sâ‘ir alaylar ‘askerinin de fes giymesine 1243 senesinde irâde-i seniyye ta‘alluk eyledi. İşbu fes dört köşeli Mısır

fesi ve püskülü şimdiki gibi üstü düğümlü idiyse de püskül fesin ipine merbût olub omuza kadar iner idi. Bir müddet sonra Tunus fesi kabul olundu. Ve o sırada Tunus'a elli bin fes sipâriş olundu. Zât-ı şâhâne dahi fes ihtiyâr buyurmalarıyla murassa' fes ve harvâni giymeğe başladılar. İş bu fesin içine pür tevsen konur iken sonra kalkub mukavvâdan külâh yapıldı. Ve 'askere keçe külâh verilüb bunun kenarına revgan konulurdu. Bunun püskülü tepeden fesin üstüne doğru her tarafa yapılır ve ipinden başka bir püskül daha olub bu da arkaya doğru büyükçe ve çokça dökülürdü. Ve tepesi geniş ağzı dâr idi. Sahife-i eşkal (5) de (1) ve numerodur. Sultan Mahmud -ı Sâni nefer resmini gösterir.

Fes i'mâli başlıca bir şey olmağla 43 târîhinde feshane teşkîli ile fes i'mâli esbâbına teşebbüs olunub, Kâtibzâde Mustafa Efendi Fes Nâzırı nasbolundu.

Elbiseye gelince; 'Asâkiri Mansûre'ye ta'yîn olunan elbise çukadan i'mal olunmuş ise de Avrupa'ya külliyetli akçe çıkmamak ve masârif-i ehven ve dayanıklığı ziyâde olmak için zâbitânın çukaları bi'l-ibkâ neferâtın şayâktan cebkân ile şalvâr giymelerine 43 senesinde karâr verilüb, şayak cebkân mahaller me'mûrlarına sûret-i hâl bildirdi. Ve şayâğın beher zirâ'ına kırksekiz pâre mîri fiyatı konuldu.

İbtidâ-yı nizâmda binbaşî ve sâ'ir zâbitâna tahsîs olunan nişânlar masraflı olduğundan kırk üçte binbaşılara iki taraflı ay yıldız resminde murassa' bir çift ve kolağalarıyla sancakdârlara yıldız resminde ortaları birer taşlı bir çift nişânlar tevzî' olundu. Miralaylık ve mirlivâlık ve feriklik rütbeleri dahi âtîde beyân olunacağı vechle ihdâs olundukdan sonra her rütbeye başka başka nişânlar tahsîs kılınmış ve bunlar âtîde ta'rîf olunduğu üzere i'mâl ve tertîb olunmuşdu.

Piyade Nizâmiye Nişânları

Onbaşî	Sekiz köşeli yıldız	Resim
Çavuş	Ayyıldız	"

[s.32]

Piyâde Nizâmiye Nişânları

Mülâzım	Yıldız	Sim
Yüzbaşı	Ayyıldız	"
Kolağası	Altun Ayyıldız	Ortasında beşyüz gurus kıymetli tek taş
Binbaşı	Altun Ayyıldız	Mücevherli
Kâ'immakâm	İki defne yaprağı ve ucu frenk bağı ve ortası ayyıldız olub yıldız rûze taşından idi.	
Miralay	Nişânı kâ'immakâmın nişânından daha büyük olub, Frenk bağı ve defne yaprağı da rûzedden ve ortadaki yıldız Flemenk taşından idi.	
Mirlivâ	Miralayın nişânından daha büyük olub taşları Flemenk ve miralayınkinden daha ağır idi.	
Ferîk	Daha büyük tekmîl pırlanta ile müzeyyen idi.	
Müşîr	Daha büyük ve kıymetdâr pırlantalar ile müzeyyen idi.	
Âtîde görüleceği üzere Hâssa 'askeri teşekkül eyledikde bunlara tahsîs olunan nişânlarda vech-i âtî üzere idi.		
Onbaşı	Simden küçük güneş ortasında yıldız	
Çavuş	Simden büyük güneş ortasında yıldız	
Mülâzım	Zerden küçük güneş ve ortasında yıldız	
Yüzbaşı	Zerden büyük güneş ve ortasında yıldız	
Kolağası	Simden güneş ve ortasındaki yıldız rûzedden	
Binbaşı	Elmaslı güneş	
Kâ'immakâm	Zerden kurdalalı defne yaprağı olub ortada yıldız yerine rûzedden güneş	
Miralay	Daha büyük olub evvelki gibi murassa'	
Livâ	Nizâmiyeye mûmâsil murassa'	
Ferîk	Kezâ	
Müşîr	Kezâ	

Bölük eminlerinin nişânları olmayub çavuşlar gibi kılıç takarlar. Ve nişâna mukâbil taraf-ı mîriden verilen gümüş devâtı bellerine sokarlardı. Zabıtâna verilüb giydirilen poturdan sonra bir aralık elfî dedikleri şey ki, [s.33] Mısır şalvarı gibi paçası büzmeli ve şalvarı uçkurlu şey idi o giydirildi ve bekâsından ilikli harvânî yağmurluk makâmında idi. Ve sonraları nevresim denilen Moskof biçimi yağmurluk ihdâs olundu. Âtîde görüleceği vechle Devr-i ‘Abdül‘aziz-i Hânî de bir aralık harvânî ile Moskof biçimi beyninde bir nev‘ yağmurluk ihdâs olunmuş ise de ‘asr-ı hazret-i hilafet-penâhi de yine Moskof biçimi yağmurluk giyilmesi irâde buyurulmuştur.

43- 44 seferinin îcâb eylediği Edirne Mükâlemesinden evvel setre pantolon ihdâs olundu. Neferâta genişçe pantolondan bir ‘aded verilüb üstüne önü kopçalı nimten giyerlerdi. Zabıtândan mülâzım ve yüzbaşı ve kolağası nimten andan yukarısı setre giyerler idi. Bu nimtenlerin yakası geniş ve ilikli olup altına meşîn boyun bağı takarlardı. Bu kıyâfet culûsu ‘Abdûlmecid Hânîye kadar böyle gidüb, ânın zamânında fes tedricle küçülerek bu günkü şekle girdi. Ve kolağası yüzbaşı ve mülâzımların setre giymesi cülûsdan sonra vuku‘ buldu. Ve yağmurluklar dahi harvânî yerine nevresim denilen moskof biçimi kaputa tahvîl olundu. Âtîde mahal-i mahsûsunda görüleceği vechle Kırım Muhârebesine kadar neferât nimten ve pantolon giyerler iken muhârebeden sonra iktizâ-yı tecrübe üzerine neferâtın bel ve karınlarını soğuktan muhafaza için nimtenlerine etek ‘ilâve olunduğa ceket gibi bir elbise demek olur. Bu ise sayfî olup arkasında iki düğmesi var idi.

Efrâd ve zâbitâna birer çanta verilmesi 47’den sonra karâr-gîr olup bunlar Avrupa usûlünce keçi derisinden tevekkeli ve matharaları telâteyn olup kayış omuza takılıyordu.

Taşıması zahmetli olmağla sonra hamâil-vârî takınması tensîb ve irâde buyruldu.

Neferâtında hamâil-vârî birer palaska kayış olup bunun ucuna palaska ve üstüne tokalı birer bel kayış takılıyordu. Çavuşlar dahi haç-vârî iki kayış takub bunların kayışları ütücüyle?? beyaz renkte boyanır diye bir boyaya sekiz guruşluk kadar ütücüyle?? giderdi. Ve iş bu palaska kayışlarının birer ucuna kılıç diğerine palaska ta‘lik olunurdu. Neferâta verilen kırmızı yemeniler esnâf ma‘rifetiyle tedârik ve i‘mal olunur. Ve bir çifti yedi guruşa mübâya‘a olunur idiyse de bunun üç guruş yirmi yedi

pâreye ve siyah yemeniler iki guruh otuz sekiz pâreye çıkacağı anlaşılmakla îcâb eden sahtiyân ve kâr-sâleleri taraf-ı mîriden i‘mâl olunmak üzere müceddeden bir dabbağhâne inşâsına ve divân-ı hümâyûn kalemi kubbesinden birisinin nâzır ta‘yîn kılınmasına karâr verilüb îcâbı icrâ olundu.

İşbu yemeniler galâvare nâmıyla müsemmâ olub üç ayda bir kere verilir ve taşrada olan ‘asâkire bahâsı gönderiliyor idi. Galâvareden sonra galoş veyâ peçye biçiminde kundura ve gonçlu kunduraya tebdîl olundu.

[s.34] ‘Asâkire tahsîs kılınan şayak kışa mahsûs olmağla yazlık diğer bir elbise verilmesi husûsuna zamân-ı Mahmûd-u Hânî’de irâde ta‘alluk iderek beyaz esvâb ta‘yîn olundu. Ve kezâ Hüsrev Paşa ser‘askerliğinde müşârun- ileyh beyaz çuka ile münakkaş ve müzeyyen bir elbise yaptırub, numûnesini huzûr-u pâdişâhîye ‘arz-u takdîm ile bu elbisenin ba‘de mâ mûsikacıyâne tahsîsini istid‘â etmekle açık havalarda îcâbına göre giydirilüb, temizce bir mahalde hıfz-ı zâbitâna emr olunması irâdesiyle tensîb buyruldu.

Ve ol vakit daha elbisehâne olmadığından askere mahsûs elbiseler esnaf mâ‘rifetiyle dikiliyordu. Ancak tabur ve alayların kendi elbiselerini biçip dikimleri daha evlâ görülmekle evvel be-evvel Hâssa alaylarına elbise biçip dikmek ta‘lîm olunmuş ve bu alaylar bu zana‘atde hayli maharet kesb etmiş idiler. Hattâ takvimin 47 numerosunda muharrer olduğuna göre mezkûr alaylar artık elbiselerini dikip biçmeğe başladıklarından Mansûre alaylarında dikip biçmeyi bellemeleri teşvîk edildiği muharrerdir.

Silsile-i Merâtib-i ‘Askeriye ve Terfî‘-i Rütbe

İbtidâ-i te’sis nizâmında tertîb olunan Kânun-nâme-i Humâyûn mücebince silsile-i merâtib-i ‘askeriye için bendâtı muharrerdir. “ İbtidâ bir kimesne tüfenk endâz neferi oldukta yoluyla ‘ale’t-tertîb onbaşı ba‘dehu çavuş ve ba‘dehu sancakdâr ve mülâzım ve yüzbaşı ve ba‘dehu sağ veyâhud sol kolağası olub, ba‘dehu iş bu sağ ve sol kolağalarından kangısı eski ve kangısı bulunur ise binbaşı olarak mükâfât olunmak.

Ve kezâ bir kimesne topçu neferi olub ba‘dehû eskiyerek topçu halifesi ve top ustası ba‘dehû çavuş ve ba‘dehû topçubaşı olub ba‘dehû eğer ta‘lîm ve ta‘allümde mâhir ve mahâret ve ehliyeti zâhir olur ve mülâzımlardan ve ağa-yı yemîn ve yesârdan alyak ve ehakk bulunursa binbaşılık halinden evvel topçubaşı binbaşı olabilmek,

Ve binbaşılardan en ehliyetlisi başbinbaşı intihâb olunmak,

Ve kezâlik bir kimesne top ‘arabacısı olub ba‘dehû ‘arabacı halîfesi ve çavuşu ve ‘arabacıbaşı olmak,

Ve cebhâneci neferliğinden dahi eskiyerek cebhâneci çavuşu ve ba‘dehû cebhâ necibaşı olmak,

Ve mehterhâne neferliğinden de eskiyerek ser-zurnazen ve ba‘dehû mehterbaşı olmak,

Ve terfî‘-i rütbede kıdem şartı ‘asıl olub ancak fenninde mahâret ve isti‘dâdı olmayan olur ise aşağısındaki erbâb-ı isti‘dâd takdim ve isti‘dâda müsâvât bulunur ise eskilik sebeb-i tercih ‘add olunmak”

İş bu nidâ hükkâmınca silsile-i merâtib-i ‘askeriye piyâdeden nefer onbaşı çavuş mülâzım ve sancakdâr ve yüzbaşı ve kolağası mülâzımları ve sağ ve sol kolağalarıyla binbaşı ve başbinbaşı ve ser‘askerden ‘ibaret olub piyâde tertîblerine mülhak [s.35] olan topçu ‘askerî başlarından dahi binbaşı ta‘yini mücâz ve cebhâneci mehterhâne top arabacısı sınıfları kendi meyanlarından terfî‘ etmeleri kâ‘ide-i müttehizeden iken âtî de fasl-ı mahsûsunda görüleceği vechle kırk beşden sonra Mu‘allem-i Bostânî ‘Asâkir-i Hâssa-i ‘Askerî nâmiyle yâd ve Mansûre ve Hâssa nâmiyle iki türlü piyâde îcâd olunarak Mansûreye ser‘asker nezâret ve hâssaya Firârî ‘Ahmed Paşa Hâssa Ferîki ‘unvânıyla riyâset ve ‘umûr-u ‘askeriyeyi Bâb-ı ‘âlîye ‘arz ve irâde-i seniyyesini istihsâl eylemesi tensîb olunmakla bundan feriklik rütbesi ihdâs ve en evvel paşa-i müşâru’n-ileyh ferik nasb ve ta‘yîn kılındı.

Biraz müddet mürûrunda bir de Mansûre ferikliği îcâd ve Mehmed Paşa bu rütbeye is‘âd olundu.

Ve kırk üç senesinde alaylar teşkîl olunmakla miralaylık ve kâ'immakâmlık ve alay eminliği rütbeleri ihdâs kılındı ki alay eminliği binbaşidan yukarı ve bey 'unvânıyla ma'nûn idi.

Mirlivâlığın zamân ihdâsına dâ'ir ma'lûmât dest-res olunamamış ise de bunun kırk yedi senesinde olduğu Takvim-i Vekâyi'nin râviş ifâdesinden istinbâd olunur. Çünkü takvimin beşinci numerosuna kadar mirlivâlığa dâ'ir bir gûnâ bahs olunmamış iken mezkûr numeroda iş bu rütbenin Mansûre Birinci Alay Miralayı Haydar ve Bab-ı Ser'askerî karakoluna me'mûr Onuncu Alay Miralayı Necib Beylere tevcih ve pašalık 'unvânı ihsân buyrulduğu mestûr olmağla en evvel mirlivâ olan mûmâ ileyhimâ oldukları anlaşılıyor. Mirlivâlığın sebeb-i ihdâsı da çünkü Mehmet 'Ali'ye karşı devlet tedârikât-ı harbiye de bulunmakta ve Konya'ya 'asker sevk eylemekde olduğundan iki alaya bir kumandan ta'yîn olunması lüzumu iş bu sevkîyât-ı 'askeriye de hiss olunmasıyla mûmâ-ileyh Necib Paşa'nında taht-ı kumandasına onuncu Mansûre ve on ikinci Mühimmât-ı Harbiye alayları verilerek Konya'ya gönderilmiş ve oradaki bir alay süvârî dahi ma'yyetine verilüb berâberince iki tabur topçu dahi terfîk kılınmış ve işte livalık şu sûretle teşekkül etmiş idi. Andan sonra Hâssada dahi livâ teşkîline ve beher livâyâ mirlivâ nasbına mübâderet olunub en evvel hâssa-i mansûre birinci ve ikinci piyâde alaylarından bir liva teşkîli ile Birinci Alay Miralayı Dilâver Bey bu livâyâ mirlivâ ta'yîn kılındı. Birkaç mâh sonra ya'nî 1248 senesi Muharreminin sulhunda hâssadan ikinci livâ olmak üzere Hâssa Üçüncü Alay Miralayı Namık Bey bâ-irâde-i şâhâne ikinci Hâssa mirlivâsı ta'yîn buyruldu. Ve mirlivâların ibtidâ-i nasblarında taraf-ı devletten yakası mâ'î üzerine sırma işlemeli lâcivert harvânî verilmesi mu'tâd olup bunların elbâsı bâ-huzûr-u saltanatta veyâ nezd-i ser'askerîde icrâ olunur. Ve ba'dehû Bâb-ı âlîye gidilüb orada iktizâ iden resm-i nasb-ı bi'l-icrâ andan mirlivâ nişânı dahi bi'zzât taraf-ı şâhânedan ihsân ve i'tâ buyrulur idi. Ve ba'zen kâ'immakâm ve alay eminlerinin bile terfî rütbeleri ile resm-i nasbları huzûr-i şehir-i yârî de icrâ buyrulamak gibi teşvîkâtında bulunur idi.

Müşirlik rütbesinin ihdâsı 1248 senesi Muharreminin sulhunda olup Ahmed Fevzi Paşa (Firârî) bu makâma [s.36] getirülmüş ve Müşîr-i 'Asâkir-i Hâssa-i Şâhâne 'unvânı tevcih kılınmış idi. Harvânisi yakası güz çuka üzerine sırma işlemeli lâcivert olup nişânı som pırlanta ile müzeyyen idi. Müşâru'n-ileyhin yerine kurenâdan

Rodoslu-zâde Ahmed Fethinin ferîk ta'yîn kılınmakla devlet-i âliyyede bu münasebetle üç zât ferîk rütbesine mazhâr olmuş oldular. Müşîrlük rütbesinin ihdâsına dâ'ir ısrâr buyrulan hatt-ı hümâyûna hâiz ehemmiyet olmağla âtiye derc olundu.

Sûret-i Hatt-ı Humâyûn

El hâlet-ü hazihî süvârî ve piyâde 'asâkir hâssa-i şâhânemin büyük zâbıtı ferîk-i hâssamız Ahmed Paşa'dan 'ibâret ise de bi-tevfiki'llâhi te'âlâ nizâmât-ı 'askeriyyemizin gün-be-gün tekessürü müyesser gerde-i hazret-i bârî olarak bundan böyle diğerk bir ferîk-i hâssa nasbı dahi iktizâ edeceğinden bu cihetle cümlesinin üzerine ferîk rütbesinden yukarı bir büyük zâbıt nasbı lâzım gelmek ve mumâ- ileyhe Ahmed Paşa gerek nizâmca ve gerek hizmet-i şâhânemizde meşhûd olan sıdk ve istikâmeti iktizâsınca her türlü liyâkât ve ehliyeti nümâyân olmak mülâbese-iyle kezâlik karîha-i mülûkânemden bu def'a paşa-yı mumâ-ileyh dahi müceddeden rütbe-i vüzerâtla müşîr-i 'asâkir-i hâssa-i şâhânemiz 'ünvânı tevcîh ve ihsân-ı hümâyûnum olarak bi'l-cümle 'Asâkir-i Hâssa-i Şâhâne alay ve livâ ve ferîki üzerine en büyük zabıt i'tibâr olunmak üzere me'mûr eyledim. Ve müşâru'n-ileyhin 'uhdesinden münhal olan ferik-i hâssa-i şâhânemiz Beylerbeyliği dahi mukaddemâ Asâkir-i Mansûremizde miralaylık rütbesini hâ'iz ve el-yevm mâbeyincî-i hümâyûnumuz bulunan Rodoslu-zâde Ahmet Bey'e tevcîh ve piyâde 'asâkir-i hâssası üçüncü miralayı Namık Bey dahi müceddeden ikinci mirlivâyı hâssam nasb ve ta'yîn olunarak vezîr müşâru'n-ileyh ile paşa-yı mûma- ileyhümâ hakkında olan işbu tevcîhât-ı hümâyûnumuz bugün ihtiyâr olunan vakt-i mes'ûde bizzât huzûr- u hümâyûmuzdan ser'asker paşa dahi mevcûd olduğu hâlde bi'l-icrâ iktizâ eden nişân ve harvânîleri iksâ ve i'tâ olunarak cümlesi doğruca bâb-ı âlîmize üserâ kılınacak olmalarıyla vardıklarında bâb-ı âlîmizde dahi rûsûm-ı mü'kâde-i saltanat-ı seniyyemizin icrâsıyla ba'dehû herbirinin iktizâ eden tevcîhi me'mûrîn evâmirini ısrâr etdiresin.

İşte silsile-i merâtib-i 'askeriyyenin sûret-i teşekkülü şu vechle olub terfî-i rütbe hakkında icrâ olunan ba'zı ta'dîlâta nakl-i kelâm olunca bâlâda görüldüğü vechle ibtidâ nizâmında terfî-i rütbeye evvelâ kıdem ve sâniyen ehliyet esâsı ittihâz olunmuşken 47 senesinde ehliyetin meydana çıkarılması içün ba'zı şurût ve kavâ'id

vaz' olundu. Şöyle ki, 'asâkir-i nizâmiye zâbitânından biri kendi rütbesinden ileri rütbeye nâ'il oldukda yerine nasb olunacak zâbitdan âlet yanında bulunan zâbitânın ber-mûceb-i nizâm idâre-i 'asker ve ta'lîm husûsunda ma'lûmât cihetiyle istihkâkı ziyâde ise üzerine tercih ve takdim ile ânın nasb ve ta'yîn kılınması kânûn icâbından olmağla ol vechle icrâ kılınmakta olduğu [s.37] ma'lûm olub ancak tabur ve alay ta'lîmlerinin bu def'a tertîb olunan yeni hareketlerinin icrâsı için birer kıt'a ta'lîmnâme sûretleri alaylara verilüb onbaşidan mülâzım-ı evvele kadar küçük zâbitân tabur ta'lîmi ve kol yanaştırub kol tabur etmek vesâ'ir bu misillü hareketlerde kılavuzluk hizmeti ve yüzbaşidan binbaşıya varıncaya kadar büyük zâbitların tabur ve alay ta'lîmlerini nev' ve fasıllarıyla yeni ta'lîm-nâme mûcibince kâmilten bilüb hîn-i imtihanda icrâsına muktedir olmadıkça ileri zâbitân ta'yîn olunmayacakları ve küçük zâbitân müte'allik oldukları taburun binbaşı hâzır olduğu hâlde ve miralay ve kâ'immakâmı ve alay emini beyler muvâcehesinde imtihan olunub tabur ta'lîminin nev' ve fasıllarıyla nazariyyâtını icrâ ve ta'lîm meydânında dahi bi'l-fi'l icrâya kudretlerini isbât eylediklerinden mîr-i mûmâ -ileyhim taraflarından şehâdet-nâme tahrir ve temhîrle huzûr-ı pâdişâhiye vâsita-i mahsûsasıyla takdim olunmak üzere cânib-i ser'askerîye i'tâ olunması ve büyük zâbitlar dahi miralay hâzır olduğu hâlde bizzât huzûr-ı ser'askerî de tabur ve alay ta'lîmleriyle kezâlik imtihân olunub ol vechle ma'lûmât ve iktidârları zahir olduğu sûrette ol rütbeye nâ'il olması usûle râbt olunmuş ve bu kânun mûcibince memâlik-i mahrûsanın en uzak yerinden bile li eclî'l-imtihân büyük zâbitân dersi'âdete celb olunarak imtihânları icrâ edilmedikçe terfî-i rütbe ettirilmemekde bulunmuş idi. 1249 senesinde işbu nizâma zeyl olmak üzere yüzbaşya kadar terfî-i rütbenin şurût ve sûreti icrâsına dâ'ir ba'zı tafsîlâtı hâvî diğer bir nizâm yapıldı. Ez- cümle yüzbaşılık nasbı lâzım geldikde kangı alayın kangı taburunda ise kabul ve intihâb ol taburun zâbitânı tarafından olacağından miralay ile zâbitân-ı mezkûr meclis imtihânda hâzır bulunmaları

Ve yüzbaşı nasb olunacak mülâzım-ı evvele ve mülâzım ta'yîn olunacak mülâzım-ı sâniye meclis imtihânında bölük idâresinden ve koğuş ve karavel hizmetlerinden ve nefer ve bölük ve tabur ta'lîmi usûlüne dâ'ir mevâddan su'âl olunmak

Ve meclis imtihânda işbu su'alleri ve verilecek cevapları yazmak için alay emîni meclis-i mezkûrede hazır bulunub bend bend suâl ve cevâbı kaleme alarak

müzekkere eylemek ve alay emini nâ-mîzacsızlık yâhud mânî'-i şer'î sebebiyle bulunamazsa her tabur kâtibleri yâhud bölük eminlerinden ifâdeye ve yollu yolunca madde kaleme almağa kangısı muktedir ise anlardan beri mevcûd bulunub müzekkere-i mezkûreyi tahrîr etmek,

Ve imtihân olunan su'ale cevap verüb istihkâkı nümâyân olduktan sonra taraf-ı hazret-i ser'askerîye bir ma'rûz-ı tahrîr olunub meclis-i imtihân kangı sene ve kangı mâh ve kangı günde 'akd olunmuş ise ma'rûz-ı mezkûreye derc olunmak,

Ve meclis-i imtihânda bulunan zâbitân-ı mezkûre imzâ ve mühürlerini ma'rûz-ı mezkûr zîrîne 'alâ- merâtibihim tahrîr ve temhîr etmek ve sâlifü'z-zikr su'al ve cevap huzûr-u hazret-i ser'askerîye takdîm olunduktan sonra nasb olunacak zâbitânın yedinde [s.38] sened olmak için müşâru'n-ileyhin tasdîki hâvî ma'rûzun bâlâsı 'izzetlü yüzbaşı (.....) ağa iş bu ma'rûz mantûkunca bu def'a 'akd olunan meclis imtihanında yüzbaşılık rütbesine ehliyet ve liyâkatın zâhir olub tarafımızdan dahi nasbın tasdîk olunmakla 'uhde ki ihâle olunan bölüğün kânûnnâme-i hümayûn mûcibince hüsn-i irâdesine ve ta'lîm ve ta'allümüne gayret ve dikkat eylesin diye müverrihan yazılub ve mühür-ü mahsûsu ser'askerîyle mühürlenüb yerine i'tâ kılmak.

İşbu nizâm mûcibince yüzbaşı rütbesine kadar nasblar bilâ-istîzân doğrudan doğruya ser'asker tarafından icrâ kılınması tensîb ve meclis-i imtihânın sûret-i teşekkülü ta'dîl ve tertîb kılınmış ve hemân asr-ı Abdülaziz Hânîye müşâbih bir hâle getirülmüşdü. Ya'ni imtihân-ı mezkûreleri ve intihâbnâmelerin esâsı daha kırk dokuz târîhinde te'sîs kılınmış idi. İşte terfî'-i rütbe ve silsile-i merâtib-i 'askerîyeye dâ'ir 1259 târîhine kadar gerek te'sîs ve gerek ta'dîl sûretiyle icrâ buyrulan tensikât şundan 'ibâret olmağla kânûnnâme-i hümayûnun mücâzât bendine nakl-i kelâm idelim.

Mücâzât

Zabt ve rabt için te'dîb icâb iderse hîn-i istîcâb ve hitâbda binbaşılar sağ ve sol kolağalarını ve topçu ve 'arabacıbaşılarla sâ'ir rü'esâyı ve kolağaları da zîr-i irâdelerinde olan altışar safın yüzbaşılarını ve yüzbaşılar kendi sınıflarındaki çavuş ve saka ve sancakdâr ve onbaşılar ve onbaşılar ma'iyetlerinde olan dokuzar neferi ve topçu ve 'arabacı ve cebhâneci ve mehterbaşılarla rü'esâ dahi kezâlik idârelerinde

olan çavuş ve halife ve efrâdı muhâtab idüb ser‘asker ma‘rifetiyle îcâb-ı hâl icrâ olunması,

Ve neferâtdan birinin töhmeti veyâhud bir gûna maslahatı zuhûrunda onbaşı yüzbaşıya ve yüzbaşı dahi kangı kolda ise ol kolun kolağasına ve kolağası binbaşıya ve kezâlik topçu ve ‘arabacı ve cebhânci ve mehter neferâtından olanları dahi rü’esâları kezâlik binbaşıya mûmâ-ileyh bildirüb o da iktizâsına göre ser‘asker paşaya ve nâzır efendiye ifâde ederek ‘âdî görülecek şey ise îcâbı ser‘asker müşâru’n-ileyh vâsıtasıyla görölüb ancak şiddet ve te’dîb iktiza eder cesâmetli şey ise ser‘asker ve nâzır efendi bi’l-iştirâk usûl-ü kadîm üzere bâb-ı ‘âliye bâ-takrîr inhâ ederek iktizâsı rü’yet ve ‘ale’l-husûs binbaşı olan kimesnenin zabt -u rabta adem-i liyâkatı veyahud hilâf-ı nizâm bir gûna hal ve hareketi müşâru’n-ileyhümâ tarafından bâb-ı ‘âliye takdîr ve inhâ olundukda bir gûna fesad ve ‘arz-ı şâ’îbesi olmamak için bâb-ı ‘âli den dahi keyfiyet-i sıhhati üzere tahkîk olunarak eğer yalnız ‘adem-i liyâkat ise binbaşılıktan çıkarılmak ve âhar türlü kabâhat ise iktizâsına göre te’dîb olunmak üzere makâm-ı sadâretten hâk-pây-i hümâyûn-ı hazret-i pâdişâhiye ‘arz ile şeref-sudûr edecek irâde-i seniyye mûcibince icrâ-i muktezâsına mübâderet kılınması kânûn- u esâsi iktizâsından idi.

[s.39] İşbu nizâmda mücâzâtın silsile-i merâtib-i ‘askeriye usûlüyle icrâsı gösterilmiş ise de nev‘ ve derecesi hakkında bir gûna kuyûd ve şurût olmadığından ser‘asker ile bâb-ı ‘âlinin re’y ve tensîbi üzere icrâ olunurdu. Elli dokuz târîhine kadar iş böylece cereyân idüb ve bir zâbıtın mugâyir-i nizâm-ı hâlete cür’eti hâlinde rütbesinden ‘azl ve tard ve nefy ediliyordu. Hattâ takvimin onuncu numerosunda hâssa piyâde üçüncü alayı kâ’immakâmı Arif Beyin mugâyir-i nizâm harekete ibtidârına mebnî kâ’immakâmlıktan ‘azl ve nefy olunduğu ve kezâ Mansûre Dokuzuncu Alayın Miralayı Fazlı ve Alay Emini Hasan Beylerin ‘askerliğe yakışmayacak ba‘zı hareketleri meşhûd olmasıyla silk-i ‘askerîden tard ve nefy olundukları muharrer olmağla bundan tard ve nefy cezâlarının sûret-i icrâsı istidlâl olunur. Ancak işbu matrud-u menfî zâbıtân bir şefâ‘at ve merhamet eseriyle sonra tekrar rütbe-i kadîmeleriyle taltîf ve neferat-ı ekserîyâ elliden yüz değneğe kadar ceza ile te’dib olunur idi. Hülâsa devr-i ‘Abdûlmecid Hân-ı Gâzî de icra olunan birinci tensîkâta kadar mükemmel bir cezâ kânûnnâmesi tertîb kılınmamışdı.

Ekseriyâ garîb garib mücâzâtlar icrâ olunur idi. Hattâ ateşli ta'limlerde kaza-i tüfenkleri pârelenenlerin kusûru zabıtâna tahmîl olunarak tenzîl-i rütbe emr olunur idi. Nitekim takvimin 73 numerosunda bir yüzbaşının bölüğünde bir tüfenk pârelenmekle bir yüzbaşı çavuş rütbesine ve sâ'ir rütbedekiler böylece tenzîl-i rütbeye dûcâr edilmiştir ki, hakîkaten garib bir mücazâtıdır.

Ta'limât-ı 'Askeriye

'Asâkir-i Mansûre ihdas olunduğu vakit 'Avrupalı mu'allim bulunmayub Devr-i Selim Han-ı Sâlisden kalma birkaç mu'allim zâbıt tedârik olunarak zâbîtân ve neferâta bunlar vâsıtasıyla fûnûn-u 'askeriye öğretiliyor idi. Bunların bildiği ta'lim ise üçlü ta'limden 'ibâret idi. Hattâ bir aralık Mısır'dan mu'allim istenilmiş ise de gelen cevap-nâme de mu'allim Efrenc tâifesinden olub nefsi-i Mısır 'askeri değil hattâ zâbîtânı bile mu'allimlik hizmetini îfâ edemediklerinden ve 'Avrupalı mu'allimler ise Mısır'da sırmalı elbiseye ve ağır mâhiyeye alışmış olduklarından o hâl ile İstanbul 'askeri içinde bulunmaları münâsib olmayacağı beyâniyle vâhî i'tirâzda bulunmuş ve devletin mâye'ü'l-hayatı ile görüldüğü şununla da bir kat daha meydana olan tensikâtı ve tanzîmât-ı 'askeriye Mısırca bir nazar-ı nifak çıkarılmış idi. Gerçi İstanbul'da bulunan ecnebîlerden ba'zısı 'Avrupadan mu'allim talebini ihtâr ve hattâ Fransalı bir zât mufassal bir raput [rapor] takdimiyle bunda 'asâkir-i muntazamanın muhasse'nâtını yâd ve tezkâr eyledikten sonra Devlet-i 'âliyyenin evvel-be-evvel kuvve-i milliyesini i'âde birle hâricden zuhûr idecek düşmanı tard edebilecek bir kuvvet istihzâr etmesi lâzım gelüb her ne kadar dersi'âdet ve taşralarda 'asker tertîb ve ta'lim olunmakda ise de ta'lim ve ta'allümleri bir siyâk üzere olmayarak mu'allimlerin herbiri kendi bildikleri gibi ta'lim-i san'at ateş-bâzi ettikleri ve böyle herbiri ayrı ayrı yolda ta'lim eden 'askerlerin bir araya gelmesi hâlinde bir orduda aranılacak yekvücûd gibi hareket-i 'askeriye icrâsı mâdde-i husûl bulmayacağı [s.40] irâ'e ve Fransadan mu'allim celbi ve bunun ma'îyyetine bir bölük güzîde ve müste'ad neferât verilüb anın vâsıtasıyla ta'lim etdirilmesi ve ba'dehû alaylara mu'allim sınıfında bunlardan birinin gönderilmesi ve birde 'askerin elbisesi 'askerliğe ve milletin tavrına muvâfık olmak lâzım geldiği hâlde şimdiki elbise masrafının ziyâdeliğinden başka neferâtın vücutlarına yakışmayarak kabûl-ü 'âmmeyi celb etmediğinden Fransadan terzi ustası celb olunub terzihânede terzilere

ne yolda biçmek lâzım ise tefhîmi ve hey'et-i 'askeriyeyi kumandaya âlet olan mûsika ve tranpete tedarik-i husûsâtının luzûmu mâddelerini ihtâr etmiş ise de devlet Mora gavâili ve memleketin i'âde-i asâyişiyle meşgûl ve tiz elden muntazam bir 'asker tedârikine mecbur olduğu gibi daha Avrupa ile de ol kadar ihtilât eylemediğiden o aralık mu'allim getirilememiş idi. Vaktâ ki Hüsrev Paşa donanma ile 'avdet eder iken İzmir'e uğradı. 1217 târîhinde Mısır'da tertîb ve icra ettirdiği Fransız ta'lîmine vâkıf bir Frenk taharrî etmekde idi. Tesadüfî Fransız nizâmiye çavuşânından mu'ahharan Hurşit nâmiyle şöhret bulan bir Fransız mu'allimi İzmir'de bulunarak bir ay tecrübe icrâ ettirdiği ta'lîm -i mukaddemâ on yedi târîhinde Mısırdâ icrâ ettirdiği ta'lîm olduğunu görmekle hemân mûmâ-ileyhi hizmetinde kabûl ve İzmir'de ve gemilerde memlûklerinden ve gemi 'askerinden bir tabur tertîb idüb bu ta'lîmi icrâ ettirmiş ve başlarına fes aksâsıyla dersi'âdete vusûlünde her devlette cârî olan bu ta'lîm olduğunu Sadr'âzam Mehmet Selim Paşa vâsıtasıyla 'arz ettirdikde bir gün Gülhâne Meydanı'na celb olunarak hazînedârı mîrmîrân Halil Rif'at Paşa vâsıtasıyla kumandasıyla icrâ ettirilen ta'lîm manzûr-u 'âlî ve mûceb-i mahdûdiyet-i pâdişâhî olmuşdu.

Taraf-ı Hümâyûndan bu ta'lîmin eski ta'lîme tercihi Başbinbaşı 'Osman Ağa'dan su'âl buyuruldukda tertîb ve icrâsında su'ûbet ve 'askerce meşakkat vardır demesi mûceb iğbirâr-ı 'âlî olmağla mûmâ-ileyh Rumeli'ye teb'îd ve ta'lîmi cedîdin ta'mîmi irâde ve buna mükâfâten Hüsrev Paşa'ya ser'askerlik mansıbı ihsân buyurulmasıyla işte 1802 senesine tasâdüf iden 1217 senesinde Avrupa da cari olan ta'lîm 1242 senesinden sonra 'asâkir-i şâhâneye öğretilmeye başlandı.

1243 senesi ise İtalyan lisânından musavver bir ta'lîm kitabı tercüme ve bin nüshası tab' olunub, zabıtâna dağıtılmış ve devletimizin en evvel neşr ve tab' olunan ta'lîm kitabı işte bu musavver ta'lîm kitabı olub bundan evvel ya'ni 42 senesinde Divân-ı Hümâyûn tercümanlarından meşhûr Hoca İshak Efendinin fenn-i harbden (nasb-ı hıyâm) usûlüne dâ'ir tercüme ve cem' idüb nesh müte'addidesinin tab'ıyla zâbıtâna tevzî'i emr buyrulan kitâb ile berâber ol vakit iş bu ta'lîm kitabından başka fenn-i harb ve ta'lîmine dâ'ir başka bir kitab edinilememişti.

43 senesinden sonra devlet Rusya Seferiyle meşgûl olmağla Avrupa da cârî olan ta'lîmi bütün bütün kabul etmekle vakit bulunamamışken mezkûr seferin hitâmından

sonra ta‘lîmât-ı ‘askeriye tercümesine gayret ve ihtimâm 1247 senesinde [s.41] ol vakte göre mükemmel denilebilecek sûrette tabur ve alay ta‘lîmi neşr olunmuş ve zât-ı şâhânenin sıkça sıkça icrâ etdirdiği resm-i geçit Takvim-i Vekâyi‘ nüshalarından munderic olan tafsîlâtta istinbât olunduğuna göre târîh-i mezkûr de icrâ olunan ‘asker münâverelerinde; hücum kolu, kol tabur sağa, tebdîl-i istikâmet sağa, sağ üstüne tabur, tabur yarım sağ, çift dizi ileri, bol adım, yarım sol gibi ma‘rûfumuz olan eski ta‘lîm kumandaları verilmekte bulunmuşdu.

1247’den 1259 senesine kadar ta‘lîmât-ı ‘askeriye ‘artık Fransaca kabul kılınan ta‘lîmâtın ‘aynı olub bunların hareket-i münâverelerinin neden ‘ibâret olduklarını ta‘rîf ise işbu kitâbın tertîbinde kendimize çizdiğimiz hatt-ı hareketden hâriç olmağla tafsîlden sarf-ı nazar olmak münâsib görüldü. Kırkbir senesinde te’sîs olunan ‘asâkir-i cedîde ta‘lîm-i cedîd ile ta‘lîm ededursun bir yandanda teksîrine himmet olunmakla 43 senesi bunların cümlesine birden ta‘lîm ettirmek lüzûmu anlaşılıb binâ’en-‘aleyh lâ -‘akl on iki bin kişinin ta‘lîm etmesine müsâ‘id bir sahrâ-yı vâsi‘ tahsîsi vârid hâtır-ı şehir-i yârî olmasıyla Ayastefanoz sahrâsının ta‘lîmgâh ittihâzı bi’t-tezekkür tensîb olunmuş ve mu‘âyenesi için sene-i mezkûre evâil-i Ramazanında zât-ı şâhâne sadr-ı a‘zam ve kurenâlarıyla Mısır Kapı Kethudâsı ve Baruthâne Nâzırı Necip Efendi’yi alub Ayastefanoz cânibine ‘azîmet ve mahall-i mezkûrun matlûba muvâfakatı ‘anlaşılab sadrazam tarafından orada bir Kasr-ı ‘âli binâ olunması husûsuna müsâ‘ade buyrulmuş ve sıkça sıkça icrâ etdirilen resm-i geçidler ve ta‘lîmler münâsebetiyle az vakitte mu‘allim ‘asker yetiştirilmesine gayret kılınmış ise de ne çare ki, gavâil-i hâriciyeden bir an hâli kalmamak takdîr-i ezeliyesiyle câlis-i âverân-ı saltanat olan Mahmud Hân-ı ‘Adlî Hazretleri semere-i sa’y ve himmetleri olan ‘asâkir-i cedîdenin en mükemmel bir ‘asker gibi ‘âskerlik öğrendiğini görmek ve iktitâf-ı esmâr-ı zafer ve galebe eylemek arzusunda iken zaman-ı saltanatlarında ve hele âhir hayatlarına yakîn vakitlerde zuhûr iden vukû‘ât-ı zamâniye bütün bütün kendilerine te’sîr etmekle o te’essür ve tekeddürden müteessiran terk-kâr ve bâr-ı saltanat-ı ‘âlem ve vâris-i saltanatlarına ‘asâkir-i mezkûrenin yeniden tensîki gibi bir ağır ve mühim bir hizmeti ferâğ buyurmuşlar idi.

Sultân-ı Mecîd Hân-ı Gâzi ise iş bu hizmet-i mühimmeyi ancak beş sene sonra icrâ ya‘nî tensîkât-ı ‘askeriyeyi i‘lân ve îfâ buyurmakla hakîkaten bir büyük şân ve şerefe

mazhar ve muvaffak olmuşlar ve peder-i bezr-güvârları ‘asâkir-i cedîdeyi te’sîs eylemek şerefine mazhar olmuşlar ise kendileri de ‘asâkir-i mezkûreyi ihtiyâcât-ı ‘asr ve zamâna göre mükemmelen tensik ve tanzîm eylemek gibi daha mühim ve müşkil bir emr-i ‘azîme muvâffakiyetle pederleri merhûmu kât ender kât geçmişlerdir.

Terbiyeyi Etfâl-i ‘Askeriye Ya’ni Mekteb-i Harbiyenin Esâs Teşekkülü

‘Asâkir-i muntazama te’sis olunduğu vakit her sınıfa ya’ni bölüğe mahsus olmak üzere me’vâlarında birer mekteb inşâ olunub bölük imamları vâsıtasıyla cemâ’atle edâ-yı salâte ve günde bir nevbet Kurân-ı ‘azîmü’ş-şân ve ‘ilm-i hâl ve mesâil-i dîniyye ta’lîmi husûsuna [s.42] zâbâtân tarafından dikkat olunması kânûnnâme-i hümâyûna bir bend-i mahsûsla derc ve imlâ ve îcâbı icrâ olunmuş idi. ‘Asâkir-i Mansûre taburlarına tahrîr olunmak için taşradan gelen neferât meyânında sinleri onbeşten aşağı bir hayli sıbyan bulunduğundan işbu çocuklara ta’lîm-i ‘ulûm-u dîniyye ve harbiye ve sanâ’iyye ile terbiye edilmek ve san’at-ı kitâbete kâbil olanları ileride tabur kitabetlerinde kullanmak üzere şehri beşer gurusu ma’âş ve ta’yînât ve elbise i’tâsıyla ‘acemi oğlanları kışlasının ta’lîmhâne tesmiyesini ‘Asker Nâzırı Sâib Efendi bâ-takrîr ihtâr etmekle kapusuna bir onbaşı takımı ikâmesiyle usûl-ü inzibâtîyelerinin icrâsı münâsib olacağı tezkârıyla îcâb-ı icrâ olundu.

Bu çocukların elbisesi yelkenin bezinden veyâ kalınca boğâsıdan yelek ve nimten ve potur ve başlarına kalınca çukadan sâde şeritli şubâra olub masnû’ tüfenkler ile ta’lîm ettirmek üzere mahsus hoca ve mu’allimler tertîb olunmuş ve bunlara (sıbyan taburu) nâmı verilmiş olduğu Lütî Târîhi’nde muharrer ise de bizim tahkîkât-ı husûsiyemiz başka türlü olmağla anda ber-vech-i âtî dercine mübâderet olunur.

Devletimizde Mekteb-i Harbiyenin sûret-i teşekkülü hakkında Şeyhü’l-vüzerâ Mehmet Nâmık Paşa Hazretlerinden ahz eylediğim ma’lûmât-ı âtiye derc ile iktifâ ederim.

Müşârun-ileyh Nâmık Paşa Hazretleri sefâretle Londra’ya ‘azîmet idüb ‘avdetinde Fransa’ya uğrayarak ba’zı Fransa küberâ ve ümerâyı ‘askeriyesiyle müsâhabat eyledikleri sırada Mareşâl Maison ile de bir yerde konuşurlar. Ve bahs-i Devlet-i ‘âliyye-i ‘askeriyye’nin Mısırlı gibi bir vilâyet ‘askerine mağlub olmasının sebebine intikâl ider. Mareşâl, Türklerin şecâ’at ve besâlet cihetiyle ‘Arablara derece-i

rüchâniyyeti ‘âlemin musaddakı ve müsellemi olduğundan mağlûbiyet-i vâkı‘a ‘Asâkir-i ‘Osmâniye’nin cibânet ve ‘adem-i besâletten ileri gelmemiştir. Fakat Mehmet ‘Ali hayli zamandanberi Avrupalı mu‘allimler vâsıtasıyla ‘askerini ve bi’l-hassa zâbıtânını fûnûn-u harbiye-i cedîde ile ta‘lîm ettirdiği hâlde sizde Avrupalı mu‘allim değil hâlâ bir ‘asker mektebi bile olmadığından büyük küçük rütbe de bulunan zâbıtân ma‘lûmâtlı ma‘lûmâtsiz kibar-zâdelerden veyâ vüzerâ kölelerinden ta’yîn kılındığından mağlûbiyetinizin asıl sebebi işte şu ma‘lûmâtsizlik ve mektebsizliktir, zemîninde irâde-i kelâm eder.

Nâmık Paşa Hazretlerinin dersi‘âdete ‘avdet ve şeref mesûle nâ’iliyetlerinde huzûr-ı pâdişâhîde Firâri Ahmet Paşa ile Fethi Paşa mevcûd idiler. Hâkân-ı merhûm Londra Sefâretinde bulundukları zamandaki vukû‘âta ve Avrupanın ahvâline dâ’ir uzun uzadıya paşayı müşârun-ileyh ile mükâleme buyurmağa tenezzül ve rağbet buyurduktan sonra çünkü Mısırlı gibi bir vilâyet ‘askerine koca bir devlet ‘askerinin ve bâ-husûs kendi himmet cihân-pesendâneleriyle yetiştirmiş oldukları bir ordunun mağlup oluvermesi pâdişâh-ı müşâru’n-ileyh hazretlerinin pek gücüne gitmiş olduğundan bahsi şu mağlûbiyetin esbâbı hakkında Avrupaca söylenen şeylere [s.43] nakl-i kelâm buyurmuşdular. Sefir Paşa ise bu bâbda görüb işitdiklerini tamâmen ‘arz buyurdukları gibi Mareşal Maison’un bâlâda beyân olunan efkârını da harfiyen beyân ve ifâde eylediklerinde ol şehir-i yâr bülend menkibet nâ’ire-i gayret ve hamiyetden mücessem bir şîr-pür-savlet kesilerek kaşlarını çatar.(Evet benimde anladığım bu idi. O koca ...hep kölelerini ve adamlarını büyük rütbeler ile orduya soktu. Ordu böyle ma‘lûmâtsiz câhil herifler elinde kaldı. Mareşalin hakkı vardır.) diyü i‘tâ-yı cevâba mübâderetle berâber ol derece bana ve rikkat izhâr eylerler ki, Firâri Ahmed ve Fethi Paşalar gazab-ı şehir-i yâriden lertzân ve hırâsan huzûrdan firâr ve sefir paşa dahi sâket ve sâmet mahallinde karâr ederler.

Bu haberin Koca Hüsrev Paşaya ‘aksi ile sefir paşa hakkında gayz ve kin izhâr ve bir fırsat vukû‘unda ahz-ı intikâma müterakkib ve dîde-düz intizâr olacağını hazret-i şehriyâr his ve teferrüs buyurduklarından ol vakitden sonra Nâmık Paşa’ya bizzat sahâbet ve her dâim nezd-i şâhânelerinde bulundurarak hamâbet buyurmuş ve aradan böylece birkaç haftalar geçmişti. Bir gün mu‘tâd-ı şâhâneden olduğu üzere Göksu Kasr-ı Hümâyûnuna teşrif buyurulub orada ağaçlar altında fereş kalıncaistirâhat ve

kesr ta'bîr olunan ok endâhatiyle meşgûlüne rağbet buyurduğu sırada Nâmık Paşa hazretlerini nezd-i şâhânelerine da'vet ve kurenâ ve nûdemâya sizler gözleri paşaya verinde biraz ötede istirâhat eyleyin diyü i'tâ-yı ruhsat buyururlar.

Biraz tefekkür ve te'emmûlden sonra (sen geçen gün bir mekteb-i askerî lüzûmuna dâ'ir ba'zı ifâdâtda bulunmuş idin. Bunun te'sîs ve küşâdı için düşündüm. Hattâ Hüsrev Paşa ile de konuştum. On beş on altı bin kise akçe lâzımdır. Bu kadar pâre ile şimdiki hâlde iki alay besilenir dedi. Hakikaten bu kadar pâre lâzımcadır. Ve efkârın nedir) diyü paşanın re'y-i su'âl buyrulmağla cevâben (evet fi'l-hakika bu kadar akçe lazım ise de bu lüzûm sâye-i şâhânelerinde mekteb-i 'askerî bi't-te'sîs aradan beş on seneler geçib terakkî eylediği vakitte olabilir. Şimdi ise böyle bir mekteb pek cüz'î bir masrafla ve hattâ hiçbir masraf ihtiyar etmeksizin bile vücûd bulabilir) demeleriyle (nasıl ve ne yolda olur) diyü müte'accibâne tekrâr su'âle rağbet-i seniyye erzân buyuruldukda çünkü paşa ibtidâki mükâlemeden beri böyle bir mektebin hazîneye bâr olmaksızın sûret-i te'sîsi hakkında tedvîr-perkâr efkâr ide ide mektebin eşkâl ve devâ'irini muhafaza-i zihninde tersîm ve tahdîd etmiş olduğundan hemân kelâma ağâz ile (bir tabur 'asâkir-i şâhâneleri Maçka da kâ'in bir güzel bir kışlada iskân ediyor. Kullarının taht-ı kumandasında bulunan livânın alaylarında bir takım sıbyan ve sinleri tahsîle elverişli ve okur yazar zâbitân mevcûd olduğundan Maçkadaki taburun işe yaramayan efrâd ve sıbyânı ile işbu sıbyân ve zâbitân mübâdele ve alaylardan alınan kimesneler yerine bu taburun işe yaramayanları igrâm ve yeniden bir tabur teşkîl olunarak mezkûr kışlada iskân ve kışlası cüz'î masrafla dersâne ve sâ'ireye tahvîl olursa çünkü işbu sıbyân [s.44] ve zâbitânın sâye-i şâhânelerinde ma'aş ve ta'yînâtı el-hâlet-ü hazihî ihsân buyurulmakda olduğundan hazîne-i şâhânece bir masraf ihtiyâr olunmağa hâcet bile hissetmeyerek bir mekteb-i 'askerî te'sîs buyurulmuş olur. Ve hatta kışlada inşâ olunacak dersâne ve sâ'ireye lâzım gelen masârif-i mektebe şâkird gönderen alay ve taburların müteferrikasıyla tesviye ve tertîb kılınabilir) deyü irâ'e-i suhûlet eylediklerine memmûniyet-i şâhâne hâsıl olmuş ise de işin karâr-pezir olmazdan evvel ifşâsı belki pesmânde-i te'ehhür olmasını müstevcib olur vâhimesiyle (şu mükâlememizi kimesneye ifşâ etme ve böyle bir şeye me'mûr olur isen yapabilir misin?) emr ve su'âl-i şâhânesine (zât-ı tâc-dârilere her ne ki emr-u fermân buyururlar ise icra ve infâzına cân ve başla müsâra'at ve mübâdereti bir vazîfe-i mukaddese addederim) cevâbı verilmişti.

O aralık yeni bir İran Seferi gelmekle i'timâd nâmesini takdim için usûl-ü mer'iiyyeden olduğu üzere sadr-ı a'zam ve re'is efendi ve ser'asker ve sâ'ir vükelâ-yı devlet huzûr-u şehir-i yârîde olduğu hâlde sefir huzûr -u pâdişâhiye duhûl ve şeref-mesûle nâ'iliyyetle 'avdet eyledikten sonra Nâmık Paşa celb-u davet buyurulur. Ve vükelâyâ tevcîh hitâbıyla bir mekteb-i 'askerînin ne derece lüzûmu olduğu 'arîz ve 'amîk best ve beyân ve sûr te'sîsi hakkında evvelce paşa'nın 'arz eylediği sûrete muvâfık olarak gariha-i şâhânedan bir sûrete imkân ir'âe-i der-meyân buyurulduktan sonra (paşasını bu işe me'mûr edeceğim yapabilir misin?) diyü Nâmık Paşa'ya su'âl buyruldukdan paşadan (fermân efendimizindir) cevâbını almışlar ve yine vükelâyâ doğru (şimdi bunu şöyle bir me'mûriyetine ta'yîn eyledik. Me'mûrîn vâk'asında bezl-i mesâ'yî ve gayret veyâ tekâsül ve ihmâl eylediğini anlamak için her işi kendisine havâle etmek ve işine karışmamak îcâb eder karışılma mu'ahharan su'âl ve isticâbda işime karışılırdan böyle oldu diye 'özürler serd edebilir göreyim sizi cümleiniz kendisine mu'âvenet ile berâber kendisini hür ve serbest bırakınız) buyurmalarıyla cümlesi kemâl-i tevâzu' ve edâyla iş bu fermân-ı tâcîdâriye irâde efendimiz pâdişâhımızdır, demişler idi.

Vükelânın 'avdetinden sonra paşaya tekrar taraf-ı şâhânedan haber gönderilüb vakit gâ'ib etmeden ve hemân yarından i'tibâren işe başlaması irâde buyrulmasıyla paşa dahi bir mantuk-u irâde-i seniyye hemân o günden Maçka'da ârâm-sâz ve kendi livâlarına müte'allik olan tabur efrâdını gerek kendi livâlarından ve gerekse sâ'ir alaylardan sıbyan ve işe yarar genç zâbitân ile mübâdele ederek yeniden tabur teşkîl ve sıbyân taburu nâmıyla bu günkü mekteb-i harbiyenin esâsını te'sîs etmiş idi.

Hâssa piyâde birinci livâ birinci alay kâ'immakâmı olub lisân-ı ecnebiyyeye aşînâ olan kâ'immakâm 'Azmi Bey muvakkaten mekteb-i 'askerîye ya'ni sıbyan taburuna nâzır ta'yîn buyuruldu. Mîr-i mumâ ileyh vesâtatıyla bir daskanor bulunub en evvel bu daskanor'un [s.45] ta'rîf ve delâletiyle kum üzerine elif-bâ yazılarak şâkirdâna kırâ'at öğretilmeye başlanmış ve esbak-ı şûrâ-yı devlet re'isi Ali Paşa'nın pederi Örfî Paşa ki, ol vakit Örfî Efendi idi Farisi hocası ta'yîn kılınmıştı.

Edirne'de vefât eden Rıf'at Paşa merhûm ol vakit kolağası ve serdâr-ı sâbık Nadir Abdülkerim Paşa hazretleri mülâzım, Kıbrıslı Mehmet Paşa merhûm ve Sirozlu Yusuf Paşa-zâde Mazhar Paşa ve Şam'da şehîden vefât eden Arabistan Ordusu

müşîri Ahmed Paşa ve Topçu ve ferikliğinden mütekâ'id Namık Paşa Dâmâdı Tâhir Paşa merhum ve mütekâ'id topçu feriklerinden Selim Paşa ve Şam'da topçu mirlivâsı iken vefât eden ve mühendishânededen miralaylıkla mektebe nakil eyleyen Kamil Bey mektebin en evvelki hocalığında bulunmuşdular. Ancak mektebin ibtidâ-yı teşkîlinden elli târîhlerine kadar dersler elif-bâ ve 'âmme cüz'ü ve kırâ'at ve kitâbet ve sarf ve nahv ve biraz farisi ve ileri sınıflar resim tadrîsi ve ta'lîmi ve 'asker ta'lîmlerinden 'ibâret idi.

Takvim-i Vekâyî' Nâzırı Esad Efendinin mektebin târîhi küşâdına dâ'ir söylediği târîh teyemmünen buraya derc olundu.

İktizâ-yı 'ilm ve 'irfânıyla Hâkân-ı zaman

Yek kaleminden çıktı Es'ad iş bu târîh metîn

'Askerine kıldı tebyîn matlab-ı harbiyeyi

Yaptı Şah Mahmûd 'adlî Mekteb-i Harbiyeyi

SENE 1250

Mekteb-i Harbiye'de ba'zı şâkirdâna san'at tab' ve temsil-i ta'lîm olunmakla bir matba'a küşâdı 1251 senesinde Hâssa Müşîri Firârî Ahmed Paşa tarafından istid'â ve icâbı icrâ olunmuş ve yine sene-i mezkûrede bir kıt'a tasvîr-i pâdişâhi ihsân ve irsâliyle mektebin kadr ve fazileti i'tilâ edilmiş idi. İşbu mektebin 1252 târîhinde mevcûdu beş yüz bu kadar nefere kadar çıkub ve târîh-i mezkûrde Azmi Bey miralaylıkla asâleten mekteb nezâretine me'mur olduğundan mumâ-ileyh harbiye nâzırlarının birincisi olmak şerefini ihrâz etmiştir. Mumâ -ileyh talebeye tiyatro meşk ettirmek gibi münâsebetliliklerde bulunmuş olduğu cihetle Mısır'dan firâr idüb, İstanbul'a gelen Selim Satı Paşa merhum 1253 târîhinde Mekteb-i Harbiye'ye nâzır ta'yîn buyurulub müşâru'n-ileyh fatîn ve 'âlim bir zât olduğundan Mekteb-i Harbiye'nin nezârete vürûdundan sonra mekteb nâmını ihrâza kesb-i liyâkat eylemişdi. Müşâru'n-ileyh derslerin programını ta'dîl etmekle Arabîden sarf ve nahv vaz'ıye ve mantık isti'âre âdâb ve Fârisîden Kavâid-i Fâris, Tuhfe-i Vehbî, Gülistan, Baharistan, Hâfız Dîvânı, Arûza, Resm-i Mücessem, Fransızca lisânı, İlm-i Hesâb Ta'lîm-i Kitâbet ve Hüsn-i Hat ve sabah ta'lîmi tadrîs olunur idi.

Arabî Hocaları Tokadlı Hoca Hüseyin Efendi ve Kütahyalı Abdurrahman Efendi ve Çorumlu Hacı Mustafa Efendi, Çorumlu Osman Efendi merhumlar ile Çorumlu Osman Efendi ve Fâris Hocası Enderundan çıkma Şâ'ir-i meşhûr Sâmi Efendi birâderi İzzet Efendi ve Yazı hocası Harbiye Başkâtibi Resa Efendi, Resm-i Mücessem hocası İspanyalı Mösyö Şiranis, Fransızca [s.46] hocası Doktor Argiros ve sonraları yazabildi. Ve mu'ahharan tercüman-ı divân- ı hümayûn olub vefât eden Nûreddin Bey ve Ta'lîm Hocası Bonapart Napolyon'un yüzbaşlarından mütekâ'id Mösyö Maavni ve 'İlm-i hesâb Hocası Binbaşı Büyük Tâhir Bey, Mec ta'lîmine Sen Andre (mu'ahharan ihtidâ etmekle Murat Efendi ismini telehhus ve binbaşılık rütbesiyle Bosna'da vefât etmiştir.) nâm zevât olduğu Ferik Mahmud Mesud Paşa hazretlerinden edilen tahkîkâtan müstebân olmuştur.

1256 senesinde Londra'da ikmâl ve tahsîl ederek der-i 'âliyyeye 'avdet eden Arabistan Ordusu Müşîri Merhum Emin Paşa mektebe nâzır ta'yîn buyuruldu. Müşâru'n-ileyh programları bir derece daha ta'dîl ederek Riyâziye derslerini te'sîs eyledi. Ve cebir, usûl-ü hendese (öklidi) mecmu'a-i mühendisîn istihkâmât-ı hafîfe ve cesîme fenleriyle ordu kurmak usûlünü tedris ettirmeğe başlayub cebri bi'z-zât kendileri okuturlar idi. Fakat mektebin daha ziyâde tensîkini emel eylediklerinden şu emel ve arzularının cüz-ü fi'liyeye çıkmasına bir yandan ihtimâm idedursunlar bir yandan da bâlâda beyân olunan fûnûn-u tadrîse gayret iderler idi.

60 târîhinde Mekteb-i Harbiye Dolmabahçe Saray-ı Hümayunu üzerinde kâ'in Çinili Kasr-ı Hümayununun verâsette vâki' Mûsika-i Hümayûn ve Baltacılar dâ'irelerine nakl etdirildi. Ve o târîhden sonra 62'de Emin Paşa Dâr-ı Şûrâ riyâsetine ve Ferik Rıfat Paşa merhûm mekteb nezâretine me'mûr olarak 63'de mekteb Küçük Taksim de kâ'in bugünkü mahalline ve Maçka'daki kışla dahi Mekteb-i İdâdi-i Askeri teşkiline ve ders programlarının kâmilten tebdîline ve Fransa'dan celb olunan Erkân-ı Harb zâbitânı vâsıtasıyla fûnûn-u harbiye ve riyâziye tedrisine dâ'ir irâde-i seniyye şeref-südûr eyledi. Ve işte ol vakitden sonra Mekteb-i Harbiye Avrupa Devletleri mekâtib-i 'askeriyesine benzetildiği mevâdd-ı mezkûre ve Devr-i Abdülmecid Hân-ı Gâzî de icrâ olunan 59 tensikâtı cümle-i mütemettesinden olmağla mahallinde tafsîlât-ı lâzıma verilmek üzere bu kadarcıkla iktifâ kılındı.

Mekteb-i Harbiyede 50'den 60 târîhine kadar şâkirdân bölük ve tabur tertîbiyle müretteb olup onbaşı ve çavuş ve mülâzım rütbelerine daha talebe iken nâ'il olurlardı. Bâb-ı Ser'askerî mahzen evrâkında bulunan kuyûdâtdan istinbât eylediğimize göre bu bâbda müttehaz olan nizâm-ı mektebde olan bir şâkird evvel-i emirde 'ilm-i sarfdan bed'en ile emsile ve binâ ve İzzi'yi tekmîl eyledikte imtihân olunub, a'lâ ve garîb-i a'lâ ise onbaşı rütbesi bi't-tevcîh 'ilm-i nahve ve 'ilm-i nahvden imtihân olunub a'lâ ise başçavuş ve garîb-i a'lâ ise çavuşluk rütbesiyle vaz'iyeye ve vaz'iyeden imtihan olundukda kezâlik a'lâ ve karîb-i a'lâları rütbe-i sâbıkalarıyla isti'âreye ve isti'ârey-i tekmîl idenler ke'l-evvel rütbeleriyle mantıka ve mantıktan imtihan olanlar rütbe-i 'atikeleriyle 'ilm-i âdâba geçirilüb 'ilm-i mezkûru dahi tekmîl ederek imtihân olanın a'lâlarına mülâzım-ı evvel ve gârîb-i a'lâsına mülâzım-ı sâni rütbesi verilip 'ulûmu riyâziyeye bed'en etdirilmek ve herbir mahalde vasat ve ednâ derecede olanlar ihrâz-ı rütbe edemedikden başka [s.47] geriye i'âde kılmak maddelerinden 'ibâret idi.

Mekteb-i Tıbbiye-i Askeriyye

Vak'a-i Hayriyye 'akabinde Acemioğlu Kışlası civârında vâki' Tulumbacıbaşı Konağı Tıbbiye Mektebi ittihâz olunub bir hayli şâkirdân yazılmış ve bunların esbâb-ı tahsîliyyesi husûsuna i'tinâ kılınmakda bulunmuş idi. 43 senesinde lisân-ı ecnebiye tahsîline kesb-i isti'dâd idenlerin tıb derslerine başlaması müsemâm gelmekle açılacak tabib sınıfı için mu'allimlik etmek üzere şehri 750 gurus ma'aş ve yevmiye bir okka lahm ve üç 'aded nân-ı 'azîz ta'yînâtıyla Edirneli Doktor Mösyö Kara Todori İstefenaki'nin ta'yînâyı Hekimbaşı Behçet Efendi takrîr etmekle mûcibince irâde-i seniyye sâdir oldu.

Mumâ-ileyh 1867 sene-i milâdiyesine kadar mu'ammer ve elsine-i şarkiyede mâhir olup Berlin Konferansında Devlet-i 'Âliyye'nin murahhas-ı evveli ve Esbak-ı Hâriciye Nâzırı Kara Todori Aleksandri Paşa'nın pederi meşhur İstefenâki Bey'dir. 44 - 45 seferinden sonra Avrupaya da tıbbiye ve enderundan şâkirdân gönderilmesi tasavvur olunmuş ise de sonra her ne sebebe mebnî ise bu iki yerden şâkird gönderilmekten sarf-ı nazar olunub, yalnız mühendishânedan irsâline karâr verilerek mûcibince lüzûmu kadar şâkird irsâl olunmuş idi. Şâkirdânı mumâ-ileyhimin isimleri

bizce ma'lûm değil ise de serdâr-ı sâbık Abdi Paşa'nın bu cümleye dâhil olduğu mâ'mûldür.

Her ne ise biz yine sadede gelelim, 47 senesinde yalnız tabib yetiştirmeğe mahsus olub halbuki cerrahlıkta başlıca bir san'at ve lüzûm ve ehemmiyet-i vâsıl-ı derece-i bedâhet olmağla bu mektebden başka bir de Sarachâne te'sîs tasavvur buyurulmakda iken o aralık Fransalı Sad Di Galiye [Sat Des Galiers] nâm zât dersi'âdete gelüb bu işe yararlığı anlaşılmakla hemân bir mekteb te'sîsi ve mûmâ-ileyh mu'allim ta'yîn olunmuş ve 47 senesi Şa'bânının beşinci günü Haliç sâhilinde ve Saray-ı Hümâyûn dâhilinde Yıldızlı Kapu karibinde Hatib Ocağı mekteb için tehiye olunmakla Etibbâ Abdülhak Efendi vâsıtasıyla mekteb resmen küşâd olundu. Sad'ın [Sat Des Galiers] ol gün verdiği nutku Miralay Nâmık Bey tercüme eylemiş idi. (ki tercümesi Takvim-i Vekâyi' nüshalarında münderic olmağla matlûb olunur ise anlara mürâca'at oluna) alaylarda bulunan cerrah ve çırakları mekteb-i mezkûre gönderilüb ikmâl-i tahsîl etmeleri tensîb olunmuş ve hattâ Hekîm İsmail Paşa Namık Bey'in alayında cerrah çırağı iken o da mezkûr mektebe gönderilmiş idi. Usta mu'allim mûmâ-ileyh teşrîh-i 'umûmu ve tıbb-ı 'amelî rabt-ı cerrâhî ve sâ'ir edevât-ı fen, alâmât-ı müfredât-ı tıbb, tıbb-ı 'askerî, fenn-i kimyâ-ı cerrâhiye okutmuş ve kendisine Salim Bey tercümân verilmiş idi. Mu'allim-i mûmâ-ileyh fevka-l'âde gayûr ve mukaddem bir zât olub iki sene kadar tedrîs-i fûnûn-u cerrâhiye eylemiş ise de vefâtı vukû' bulmağla yerine İstefenâki Bey'in birâder-zâdesi ve kendi terbiye gerdesi Doktor Kostantîn me'mûr edildi. Bu mektebe Cerrahhâne-i 'askerî nâmı verilüb ⁵⁶ 1250 senesine kadar böylece imtidâd eyledi. Sene-i mezkûrede mukaddemen Şehzâdebaşında açılan tıbhâne ıslâh olundu.

[s.48] Şöyle ki mekteb-i mezkûr dört sınıftan 'ibâret olacak iken birinci sınıfı olan fenn-i hikmet ve dakâyık-ı fûnûn-u tıbbiye talîm ve ta'allûmüne mahsûs olduğundan küşâd olunamamış ve diğer sınıfı küşâd olunub bunlardan tekmîl-i tahsîl idenlerden alay ve taburlardaki tabibler ma'yyetine ol vakte kadar 63 nefer şâkird verilüb bunlardan 31 tabib mu'âvini ve kûsuru müstakil cerrah ve mu'âvini olmuş ve tabib mu'âvinlerinden 6 neferi kesb-i kemâl ile müstakil tabib olarak alay ve taburlara

⁵⁶ Takvim, Numero 11

verilmiş ise de bu kere ıslahı için birinci sınıfın dahi küşâd olunub şâkirdânın beher dokuz neferine içlerinden birer onbaşı ta'yîn kılındı.

Ve evvelâ hikmet-i tabi'yye ve kimyâ ve 'ilm-i nebâtât ta'lîmine mahsûs sınıfı evvel şâkirdânına 800 gurus ma'aş ve senevî ta'yînât nâm-ı tabib hoca ve yüzer gurus ma'aş ile 40 nefer şâkird ve sınıf-ı sâni şâkirdânı mâhiye elli gurusla kırk nefer olub teşrîh-i fesyolocu, 'ilm-i esbâb ve 'alâmât ve 'ilm-i menâfi', edviyye-i tıbbiye misâli mukaddemât-ı fûnûn u tıbbiye ta'lîmine mahsûs olub 750 gurus ma'aş ile, kadısı merhum Derviş Efendi-zâde Müderrisinden Mehmet Raşit Efendi Hâce-i Evvel ve Müfti-zâde Abdürrahim Efendi'nin mahdûmu 'Osman Efendi 500 gurus ma'aş ve ta'yînâtı kâfiye ile Hâce-i Sâni ta'yîn olundu. Ve 36 gurus mâhiye ile 60 neferden 'ibâret olan sınıf-ı sâlis lisân-ı ecnebiye tahsiline me'mûr olub Aleko nâm zata 300 gurus mâhiye ile mu'allim-i evvel ve Mehmet 'Arif Efendi 200 gurus mâhiye ile mu'allim-i sâni ta'yîn kılındı. Ve mâhiye 20 gurus ile 40 neferden 'ibâret sınıf-ı râbi' sarf ve nahv ve meşk öğrenmeğe me'mûr olunub müderrisinden Raşid Efendi ve iki nefer kalfaları ile sarf ve nahv öğretmeğe ve Hattât Vâsıf Efendi yazı göstermeye me'mûr oldular.⁵⁷

Mu'ahharan Hekîmbaşî Behçet Efendi'nin Cerrahhâne-i İstergâli üzerine sûret-i mahsûsa daistirhâm ederek cerrahhâne ile tıbbiye mekteblerinin birleştirilmesine müsa'ade ve cerrahhâne tıbbiye mektebi mahalline kaldırılıb iki mekteb birbiriyle mezc olunarak şimdiki mekteb-i tıbbiye te'sîs olundu ki, bu kere programları mahalli ve sırası geldikte 'arz ve îzâh olunacaktır.

Alay Mekteb-i Harbiyyesi

Mekteb-i Harbiye ve tıbbiye ve cerrahhânenen başka alaylarda dahi birer mektebin vücud ve lüzûmu tarafı şâhânenen his buyrulmuş olduğundan kırkdört, kırkbeş târîhlerinden sonra Râmî Çiftliğinde ve Selimiye'de birer alay mektebi inşâ ettirdikleri mestûr sahâ'if-i evrâk-ı havâdistir.

⁵⁷ Takvim, Numero (48)

Sıla

En evvel tertîb buyrulan kanûnnâme-i hümayunda efrad-ı nizâmiyenin sılaya gitmesi için bir bend-i mahsûs var idi. Hülâsası [s.49] vakt-i haza da beher sene rûz-ı hı zırda bir tertîbin efrâdında taşralı olanlarının nihâyet beşte birine kadar münâvebe usûlünce ve memleketinin ba'd ve mesâfesine ve maslahatına göre beş altı nihâyet sekiz mâh kadar sılalarına ve zâbitân ve neferâtta n vakit-u hâli müsâ'id olubda hacc-ı şerife gitmek isteyenlere ba'de'l-hac yine ocağa 'avdet eylemek şartıyla ser'asker ve nâzır efendi imzâ ve mühürleriyle sıla tezkeresi verilüb bu tezkereler için bir para harç alınmamak ve me'zûniyetleri hulûlünde 'avdet edenlere kendisine ma'aşları i'tâ ve 'avdet etmeyenlere be-he-mahal buldurulub cezâ edilmek maddelerinden 'ibâret idi.

Hizmet-i 'Askeriyeden İstifa Müddeti

Zâbitân ve neferâtta n biri yazıldığı târihten on iki sene mürûrundan sonra ticâret veyâhud memleketinde zirâ'at veyâ te'ehhül veyâhud âhir zarûrî maslahat için tarikden ma'aşda n geçüb terk-i hizmet murâd eder ise bilâ-ma'aş meccânen ruhsat i'tâsı câ'iz olub, ancak on iki seneden evvel kat'ân ruhsat verilmemesi kânûnnâme-i mezkûr icâbından idi.

Tekâ'üdlük

Vakt-i haza da hidmeti sebgat ederek ma'aşa mutasarrıf olanlar ihtiyâr ve 'alîl olurlar ise mutasarrıf oldukları ma'aşın nısfı ile ve eğer seferde mecruh olub 'amelden sâkıt olduğu cerhi iltiyâmından sonra muhakkak olur ise ma'aşın sülüsânı veyâhud cerh ve istihkâkına göre daha ziyâdecesiyle ve kezâlik mâhiyelü neferâtta n vakt-i haza da ihtiyâr ve 'alîl olanlar tamâm mâhiyesiyle ve vakt-i seferde mecruh olub cerhi iltiyâmından sonra 'amelden sükûtu muhakkak olur ise cerh ve istihkâkına göre daha ziyâdecesiyle tekâ'üdlük tevcihi câ'iz olub bu vechle gerek zâbitân ve gerek neferâta verilecek tekâ'üdlükler ol kimesnenin vilayet ve memleketine münâsib mahalde nakd mesâbesinde olan münâsib ve sağ mâldan i'tâ olunmak üzere Ser'asker Paşa ve Nâzır Efendinin bi'l-iştirâk takdim edecekleri 'arzları ibtidâ Hekîmbaşı Efendiye havâle ile ol kimesnenin cerh ve 'illet ve 'amelden sükûtu keyfiyeti mu'âyene ve i'lâm olunduktan sonra Divân-ı Sadr-ı'azamîye çıkarılıp tensîb ve irâde buyrulduğu

sûrette hidmet-i defterîye havâle olunarak takdim edeceği takrîr ve şurût îcâbınca tekâ'üdlüğü tevcîh ve senedini tanzîm ve i'tâ kılınmak.

Kefâlet-i Müteselsile

Neferâtın hîn-i tahrîrinde ihtiyâr ve 'amel-i mânde ve mihterî ve meçhûlû'l-ahvâl eşhâs olmamasına ve tahrîr olanlar ta'ahhüd ve kefâlete bağlanub onbaşılar neferâta ve yüzbaşılar onbaşılara ve kolağaları yüzbaşılarla ve sâ'ir rû'esâ dahi kendi ma'îyyetlerine ve binbaşı kolağalarına ve rû'esâyâ kefil sûretiyle revâbıt-ı kaviyeye bend olduktan sonra hilâf-ı nizâm her kimde tekâsül ve kusur zuhûr eder ise derhal te'dibleri icrâ kılınmak

[s.50] Esliha

Neferâtın esliha-i müterettibeleri zâbitânı ma'rifetiyle teslim olunub, fersûde ve şikest oldukça zâbıtı nâzıra bi'l-irâ'e icâbı icrâ olunmak.

Neferâtın Hizmet-i Şahsiyyede 'Adem-i İstihdâmı

Neferâtı zâbitân kendi hizmetlerinde istihdâm etmeyüb, hizmetçilerine elbise-i 'askeriyye iksâ etmemek ve'l-hâsıl esliha ve elbiseleri dâimâ temiz ve pâk olmasına ve ta'lîm ve ta'allümlerini evkât-ı mu'ayyene de icrâ ve hasta olanlarının tabibleri ma'rifetiyle müdavât olunmalarına ve dâimâ kışlalarda mevcut ve mahyâ olmalarına dikkat ve i'tinâ olunmak.

İşbu maddeler ibtidâ-i tensikât-ı 'askeriye târîhi olan elli dokuz senesine kadar hemân böylece mer'îyyü'l-icrâ olmuş ve bir büyük ta'dîl görmemişti. Yalnız hacc-ı şerîfe 'azimet istid'âsında bulunanlara sefâletlerini müceb olmamak için nefer olanları üç dört bin ve yüzbaşı ve mülâzımlar yedi bin kolağaları sekiz bin binbaşı ve alay eminleri onbeş bin miralaylar yirmi beşbin guruh nisâba mâlik oldukları kendisinin fevkinde olan zâbıt tarafından re'yü'l-'ayn müşâhede ve mu'âyene birle mensub olduğu alay ve taburun rû'esâ ve ümerâsının bu sûrete vukûf ve ma'rifetleri münzam olmadıkça izin ve ruhsat istid'â olunmamak ve kudret-i mâliyeleri ümerâ ma'rifetiyle tahakkuk eylediği hâlde dahi 'azimetleri yine ruhsat-ı 'âliye menût olmak husûsları âtîde teşkilini beyân ıdeceğiz. Dâr-ı Şûrâca karâr-gîr olub irâde-i

seniyyesi dahi ol vechle şeref-sunûh iderek 1254 senesinden i'tibâren hacc-ı şerife şu yolda ruhsat i'ta olunur idi.

Birde sılaya gidenler hakkındaki nizâm ta'dîl olunub Mansûre efrâd ve zâbitânının sılaya gidenlerinin nısf ma'aşı ve mâhiyelerinin kat'ı tensîb olunmuşken 1254'de Mansûrenin dahi Hâssa ve Bahriye gibi sılaya gidenlerine tâm ma'aş ve mâhiye verilmesi ve şu kadar ki müddet-i me'zûniyetini tecâvüz ettirenlerin ma'aşlarının bütün bütün kat'î dâr-ı şûrâ efrâdıyla irâde buyrulmuşdu.

Bir de arâmil ve eytâm-ı 'askeriye hakkında ibtidâ ki tensîkâta kadar bir nizâm-ı câri idi ki, her ne kadar ibtidâki kânunnâme-i hümâyûnda mûnderic değil ise de müte'addid hatt-ı hümâyûnlar ile te'kîd buyurulmuş olduğundan kânunnâme-i mezkûre zeyl edilmiş olması tabiidir. Nizâm-ı mezkûre de zeyl edilmiş olması tabi'îdir. Nizâm-ı mezkûrede müteveffânın eytâmından erkek evlâdına pederinin rütbesinden aşağı bir rütbe ile ol rütbenin mâhiyesi ve peder ve kâ'im-i peder ve vâlidesi ve sâ'ir 'âilesine başka başka mâhiye i'tâ olunması musarrah idi. Nitekim Sultân Mahmûd Hân 'aleyhi'r-rahmete ve'l-gufrânın atı yazılan hattı buna delildir.

Sûret-i Hatt-ı Hümâyûn

Tarhûn Muhârebesinde mecrûhan vefât eden Mustafa Râşit Ağa dîn ve devleti uğurunda fedâ-yı cân etmiş ve müteveffâ-yı mûmâ-ileyhin [s.51] bir nefer ihtiyâre vâlidesinden mâ'adâ kimesnesi olmadığı ser'asker müşâru'n-ileyhin diğer takririnden ma'lûm-u hümâyûnumuz olduğundan mûmâ-ileyhe Mansûre Hazine-i 'âmiremizden münâsibi mikdâr mâhiye tahsîs olunmasını emr ettirdim. Bu misillülerin kader ve haysiyetleri 'ind-i şâhânemizde ne derece mu'azzez ve mûkerrem olduğunu geçende iş'âr etmiştim. Hak Te'âlâ hazretleri taksirâtlarını 'afv eyleye.

Ve arâm ve eytâm-ı 'askeriye için ma'aşlar tahsîsi hakkında şeref-sudûr iden hatt-ı hümâyûn ve bunun esâsı olan beyân-nâme dersa'âdette Râmî Çiftliğinde dokuz tabur 'asker-i şâhâne kal'a nizâmında bulunarak ve her kal'a da ser'asker ve ferîk ve mirlivâ ve paşalar bulunarak muvâcehe-i 'askerde kırâ'at ve 'akabinde du'âyı devâm 'ömr-ü 'âkıbet-i pâdişâhî tilâvet olunmuşdur ki, ehemmiyet maslahat cihetiyle 'aynen ve teyemmünen atîye derc ve imlâ olundu.

Sûret-i Hatt-ı Hümâyun-u Şâhâne

Manzûrumuz olmuştur. Ser'asker Paşa'nın işbu 'arzında inhâ ve serhadde beyân olunduğu vechle mumâ- ileyh Mahmud Ağa tabur-u mezbûra binbaşı nasb ve ta'yîn ve me'mûrînini hâvî emr-i ısdâr olunsun. Ancak tabur-u mezkûrun mukaddemâ Binbaşı Mustafa Ağa bu def'a Sancarlı Muhârebesinde devleti 'aliyyemiz uğurunda fedâ-yı cân etmiş olduğundan bu misillü dîn ve devleti uğurunda canını fedâ edenlerin kadir ve kıymeti 'ind-i şâhânemizde pek 'aziz ve muhterem olmağla müteveffâ-yı mumâ -ileyhin müte'allikatı hakkında dahi ana göre 'inâbet-i şâhânem erzân kılınması icâbından olmağla bu husûsun sûret-i tanzîmi Ser'asker Paşa'ya ihâlesiyle icrâ-yı iktizâsına ibtidâr olunsun.

Sûret-i Beyannâme-i Mezkûr

Beyândan müstagnî olarak cümleye ma'lûm olduğu üzere kâffe-i silk-i 'asker-i muntazama-i şâhâne mesleğinde bulunub cân-ı gönülden mesâ'i-i meşkûre ibrâzıyla izhâr-ı sıdk-ı 'ubûdiyyet edenler dîn ve devlet-i 'aliyye'ye hizmet eyledikleri cihetle ol vechle emr-u cihâd ve gazâda sebât ve istikâmetle sa'âdet-i ebediyeye sâ'î bulundukları haysiyetiyle ya'nî 'Asâkir-i Mansûre'nin cümlelerin ulû'l-emre ita'at ve cihâda meyl ve rağbet ve müsâra'at hakkında nâzil olan bunca âyât-ı Kur'âniyye ve nice ehâdis-i nebeviyye mûcibince pâdişâhımız efendimiz hazretlerinin evâmîr-i 'aliyye-i pâdişâhânelerine inkıyâd ve itâ'at üzere bulunduklarından be-he-ma-hal iki cihânda 'aziz ve muhterem olurlar şöyle ki, bu dâr-ı dünyada olan 'izzet ve ni'metleri taraf-ı eşref-i şâhânedan günâ gün ni'm-i celîle ve ihsân-ı mülûkâneye mazhariyetle şâd-u hurrem ve yârın ruz-ı mahşerde dahi türlü türlü ni'met-i gayri mütenâhiye-i rubâyineye müstağrak olarak sa'âdet-i kâmile ve meserret-i ebediyeye nâ'iliyyetle be-gâm ve mükerrerrem oldukları cümle ehl-i îmân 'indinde ma'lûm ve müsellemdir. Binâ'en-'aleyh işbu beşâretle beyannâmemizde şerh ve 'ayân kılındığı vech üzere şevketlü muhabbetlü kerâmetlü kudretlü velî ni'met 'alem-yân bâ'is-i asâyiş ve âdemyân velî ni'met bi-n'imetimiz pâdişâhımız efendimiz hazretlerinin zât-ı merâhım-ı âyât-ı hilâfet-penâhilerinin hazine-i mevâhib-i lemm-i bezliyeden şeyme-i fenceme-i cihânânîlerine mevdû' olan cevher şefkat ve merhamet ve gevher bî-hemtâ-yı lutf-u 'âtıfet lâzîmesince [s.52] hasisa-i aliyye-i bende-i perverî ve ihsân-ı mülûkânelerini her dem ve her an icrâ ve ol vechle kâffe-i bengân-ı sadâfet nişânı

sâye-i tûbâ vâye-i kîfî sitânlarında envâ'-ı eltâf-ı pâdişâhaneleriyle müreffehü'l-bâldır. 'Ale'l-husûs minhâc-ı sa'âdet ibtihâc-ı cihâdiyye de mensûb ve muntazam olan kâffe-i 'asâkir-i nusret-mü'esser-i şâhanesi haklarında gün-be-gün eşkâr buyrulmakta olan hüsn-ü teveccühât-ı seniyye-i mülûkâne ve ahsen-i inzâr eskir-i âsâr 'inâyât-ı 'aliyye-i şehir-i yârâneleri hadden efzûndur hattâ sahife-i pirâ-yı sudûr buyrula gelen hutût-u hümayûn muhâbbet-mekrûn-ı şâhâne ve evâmir-i 'aliyye-i pâdişâhânelerinde bi'l-cümle 'asâkir-i muntazaması bendegânına bunca iltifât-ı 'aliyye-i mülûkâneleriyle ibzâl-ı 'inâyet ve ihsân ve 'asâkir-i fevz-i mü'esser haklarında evlâdım gibidir diyü nutk-u şâhâneleri buyrula geldiği tevâtür ile zâhir ve nümâyândır. İmdi bu rütbelerde hakkımızda olan lutf ve 'inâyetten sonra bugünkü günde şeref kırâ'at ve istimâ' ile nâ'il-i imtiyâz ve mübâhat olduğumuz hatt-ı hümayûn-u şevket-mekrûn-u şâhânenin mazmûn-u münîfi üzere müte'allik buyrulmuş olan irâde-i seniyye-i pâdişâhî icrâ ve bu def'a Sancarlı Muhârebesinde Binbaşı Mustafa Ağa'nın şehîd olduğu ve me'mûr refâkati olan 'asâkir-i muntazama-i hazret-i şâhânenin uğur-u meyâmin mevfûr-ı cenâb-ı şehinşâhîde tevcîhle cansiperâne ve ne sûretle dilîrâne sa'y ve hîdmet eylemiş oldukları Sivas Müşîri Devletlü Hâfız Paşa Hazretlerinin iş'âr ve tevsiflerinden ma'lûm-ı mekârim-i melzûm hazret-i hilâfet-penâhî ve 'asâkir-i muntazama-i şâhânenin ol-vechle sa'y ve gayretleri müceb-i mahdudiyet 'ulyâ-yı cenâb-ı şehinşâhî buyrulmuş ve kâffe-i 'asâkir-i muntazama-i hazret-i pâdişâhî haklarında der-kâr ve erzân buyrulan nazar-ı ihsân eser-i cenâb-ı cihandâr-ı iktizâyı celîlden olarak mumâ -ileyh Binbaşı Mustafa Ağa merhûmun terk eylediği bir nefer-i yetîmine yüzbaşı rütbesi ve kayınatasıyla kayınvâlikesine müstevfî olarak ma'aş tahsîsiyle 'inâyet ve ihsân-ı şâhâne buyurulmuş olduğu cümleye ma'lum olmak için ifâde ve beyâna ibtidâr olunmuşdur. İşte cümle 'asâkir-i muntazamanın vefâtlarından sonra müte'allikât ve akrabâları haklarında bu yüzden dahi sunûh-u ibtidâl buyrulmuş olan 'inâyet ve ihsân-ı pâdişâhî vakten mine'l-evkât unutulur ihsân olmadığından vâcibe-i zimmetimiz üzere bundan sonra cümlemiz evlat-ı evlâdımıza batnen ba'de batnin vasiyet idüb kıyâmete dek zuhûra gelecek ahfâd ve evlâd-ı zürriyetimize dahi tebliğ ile anlar dahi bu ni'metten perver-şiyâb olduklarını bilip dîn ve devlet-i 'aliyye hizmetinde bezl-i vücûd idüb hassa-i bâb-ı sa'âdet olsunlar. Ve cümlemize dahi farz-ı 'ayn olan hakk-ı 'ubûdiyyetimizi yerine getirüb ya'nî sâye-i merâhim-vâye-i

pâdişâhî de nâ'il olduğumuz ni'am-i celîlenin kadrini bilüb gece ve gündüz din ve devletimiz uğruna cansiperâne hareket ve zerre mikdârı fûtûr ve rehâvet göstermeyüb dünyâ ve ahirette sa'âdet ve rıf'ate nâ'il olalım. Hemân cenâb-ı nâsır-ı mutlak celle şânühû ve 'amme nevâlühû cümlemizi rızâ-yı meyâmın irtizâ-yı hilâfet-penâhiye muvâfık i'mâle muvaffak etmeyüb şevket-me'âb kerâmet-nisâb pâdişâhımız velî ni'metimiz efendimiz hazretlerine tükenmez 'ömr-ü 'âkıbet ihsân buyurub kâffe-i 'asâkir-i muntazama-i şâhânesini mevfûr ve sa'ylerini meşkûr ve kulûbünü [s.53] kat- ender-i kat-şevk ve muhabbet-i pâdişâhî ile münevver ve ma'mûr ve bed-hevâhân ve muhâlifini dâimâ müdemmer ve mekhûr eyleye. Âmîn

İşte kânunnâme-i hümayûn-ı esâsinin mevâdd-ı asliyesiyle be-herinin mu'ahharan gördüğü ta'dilât şunlardan 'ibâret olub bu mâddelerden başka birde irâde ve zabt ve rabt 'askerî maddesi kalmıştır ki, o da ber vech-i zîr beyân olunur.

Kânunnâme-i hümayûnda zabt ve rabt ve idâre-i 'askeriye hakkında şu bend münderictir.

'Asâkir-i zâbitân ve neferâtın zabt-u rabt mâddesi ser'asker paşaların 'uhde-i me'mûriyetine ve ma'aş ve mâhiye ve kisve ve ta'yinât-ı mertebe ve sâ'ir masârif-i müteferrika-i mertebe misillü emr-i idâre ve vikâye-i nizâmlarına dâ'ir mevâdd ve mesâlih-in ru'yet ve tanzîmi dahi nazır efendiye muhavvel olub ma'-mâ-fih cem'-i umûr ve husûs yine ikisinin ittihâd-ı re'y ve tedbirleriyle görülmek lâzımeden olmağla gerek bu husûs ve gerek sâ'ir mesâlih-i mukteziyyeye dâ'ir iktizâ eden 'arzları müşâru'n-ileyhimâ bi'l-iştirâk temhîr idüb ikisinin mührü cem' olmadıkça yalnız birinin mührüyle gelen 'arza i'tibâr olmamak işbu 'arzların 'asker kâtibinin hattıyla yazılub 'arzlar için bir habbe akçe almamak.

İş bu mâddenin 1259 senesine kadar gördüğü ta'dilât hayli mühim olmağla ber vech-i âtî bir fasl-ı mahsûs ile tafsîline ibtidâr olunur.

FASL-I RÂBİ

1241'den 1259 Senesine Kadar İrâde-i 'Askeriyyenin Ne Yolda Cereyân Eylediği Ve Masârifât-ı 'Askeriyyeye Ne Sûretle Karşılık Bulduğunu Beyân Eder.

Bâlâda 'arz ve beyân olunduğu vechle idâre-i 'askeriyye ibtidâ-i nizâmda 'asker nâzırlığı makâmını hâ'iz olan zâtın taht-ı nezâretinde olmak üzere lüzûmu kadar ketebe ve me'mûrîn-i 'askeriye vâsıtasıyla tesviye olunur idi. Ve mâliyyede masârifât nâzırını 'unvânıylada bir nâzır olup 'asker nâzırının ser'asker ile müştereken masârif-i 'askeriyyeye dâ'ir bâb-ı 'âliye eyledikleri takrîr taraf-ı sadâretten mâliye nezâretine ve ondan dahi masârifât nezâretine havâle ve şu sûretle tesviye ve muhâsebe sûreti icrâ kılınır idi.

Alayların sûret-i idâresine gelince bir hayli vakit defâtir-i âdiye ile görülüp nihâyet kırk dört senesi evâhirinde jurnal usûlü kabul olundu. 1249 senesinde işbu jurnal usûlü mâhiye ile ta'yinât ve sâ'ir masârifâtın suhûlet vechiyle bilinmesini mûcib olacak vechle ta'dil ve cedvelli jurnaller tanzîm olunub ba'-de-mâ bu yolda jurnal tutulmasına irâde-i seniyye şeref-sâdır olduğundan numûnesi vech ile lüzûmu kadar cedvelli jurnaller takvimhânedeki tab' olunarak alaylara verildi. Bu husûsa dâ'ir makâm-ı ser'askerîden takdim olunan takrîr-i irâdenin sûret ve rû'sunu göstereceğinden 'aynen âtîye derc olundu. [s.54]

Sûret-i Takrir

'Asâkir-i Hâssa-i Şâhâne ve Cünûd-u Mansûre-i Muhammediye süvâri ve piyâde alaylarında bâ-irâde-i seniyye icrâ olunmakda olan jurnal usûlünün muhassenât ve menâfi'-i delâlet-i lutf-u perverd-kârı ve himem-i kerâmet-i tev'em cenâb-ı cihân-bâni asâriyle lillâhi'l-hamd ve'l-mine kuvveden fi'le çıkmış ve asitâne-i şevket aşiyâne ve me'mûran Anadolu ve Rumeli de bulunan alayların ma'-zâbıt rütbe ve irâdeleriyle mevcûd ve gayr-i mevcûd efrâd-ı 'askerîyesi ve masârifât-ı vâkı'aları keyfiyetleri jurnal mütevâridelerinden tebeyyün eylediğine ve bir müddetden beri ta'yinât ve elbise ve levâzımât-ı sâ'ireleri jurnallerine tatbikan hesâb birle menâfi'î mîr-i kaziyyesi müşâhede olduğuna ve usûl-ü jurnal mîzân hükmünde umûr-u divâniye-i nizâmiyeden ma'dûd lâzime'l-ihimâm mevâdd-ı mu'tenâ-yı bahâdan

idiğine binâ'en bundan böyle mâhiye ve ta'yinât ve elbise ve ayakkabıları ve yağmurluk ve eşyâ-yı sâ'ire ve masârîfât-ı 'askeriye vürûd etmekde olan jurnallerinde terkîm ve işâret kılındığı vechle Bâb-ı Ser'askerî de jurnal odasında eyyâm gösterilerek târîhleriyle kayd olunub me'mûrîn ve müdürler tarafından bunlara dâ'ir takdim olunan icmal ve ma'ruzât ve defâtir ve istid'âlar defterdâr vakt ve mukâta'ât ve masârîfât nâzırları ve 'Asâkir-i Mansûre kâtibi bulunan zevât câniblerinden jurnal tarafına bi'l-havâle 'asâkir-i muntazamanın mâhiye ve ta'yinâtında müsâvî olanları başka başka der-kenâr olunan mevcûduyla müvâzin olunmadıkça başmuhâsebe ve mahall-i sâ'irede mahsûb ve kabul etmemek ve 'asâkir-i mezkûreden ma'aş ihsânıyla mukaddem ve mu'ahhar tekâ'üdün ihrâc olanlarının ma'aşlarıyla vuku' bulan muhallefât-ı 'askeriyyenin îcâb eden husûsâtı bâb-ı mezkûrede piyâde ve süvârî yoklamaları tarafından bakılmakda ise de 'alaylardan tekâ'üden ihrâc olunanlarıyla vuku' bulan müteveffâ ber-mûceb-i jurnal be-her -mâh hakpây-ı iksîr sây-ı cenâb-ı cihânbanîye takdimi nizâmından olan jurnal hulasasına idhâl kılınmakda idüğünden zikr olunan yoklama odaları misillü mütekâ'idinin mâ'aşları mikdârıyla hayatta olanların ve mahlûlatı ve zuhûr iden muhallefât akçelerinin mikdârı târîhleriyle jurnal odasına dahi kayd ile mütekâ'idinden sened ve i'lâm ile ma'aş ahz-ı istid'âsında olanların sened-i muhallefâtından verese zuhûruyla i'tâ olunacak mebâliğin hücceti kâtib mumâ-ileyh tarafından jurnal odasına havâle ile kayd-ı mahalline şerh verildiğine mübeyyin senedât-ı mezkûreye işâret kılındıkça kezâlik mahsûb ve kabul itmemesini ve bunların hesapları ru'yetinde jurnal defterlerine dahi mürâca'atla birbirine muvâfık geldiği hâlde hesapları sarâhaten icmâlinde gösterilmek üzere kâtib mumâ-ileyh cânibinden îrâd ve masrafı hazînelerine 'ilmühaberi verilmesi ve tezkere-i senâverî ile müddet ta'yîn olunarak sılalarına me'zûn olanları yevmiye jurnallarında gösterilmekde ise de 'avdetlerinde ba'zılarının müddetleri tecâvüz ederek ol tecâvüz eden müddetin mâhiyesi verilmek iktizâ etmeyeceğinden fî-mâ-ba'd zâbitân ve neferâtından sıladan 'avdet edenlerine işlemiş aylığı ne miktârdır ve müddete tecâvüz etmiş midir, müte'allik olduğu alayın mirlivâsı bulunmadığı hâlde miralay veyâhud sâ'ir büyük zâbitânından memhûr tezkere alub ol tezkere jurnale dahi havâle olunmadıkça [s.55] kâtib mumâ-ileyh tarafından tenbîhimiz vechile verile deyü işâret olunmaması usûlü iktizâsından olacağı bâhir ve irâde-i kerâmet-'âde-i seniyye dahi

ol merkezde dâ'ir olmağla ancak usûl-u mezkûrun jurnal tarafında bu vechle icrâsı külfet ve derece su'ûbetinde görünmüş idüğünden semt-i suhûleti bi't-tasavvur bi'l-cümle mevâdd-ı muharrere bâdî-i nazarda istihrâc olunacak sûrette cedvelli defterler tertîbiyle bir derece suhûlet icrâsı tarîki husûle getirilerek tab'hâne-yi 'âmirede tab' ve temsil olunmak üzere nümûle [numûne] olarak bir 'aded varakaya resmî tersim olunmuş ve mukaddem mu'ahhar 'Asâkir-i Hâssa-i Şâhâne ve Cünûd-u Mansûre-i Muhammediye alaylarına li ecli'l-icrâ tevzi' kılınan basma jurnal cedâvili sarf ile hıtâma garîb olmak cihetiyle bu günlerde jurnal cedveli bastırılması iktizâ etmiş ve bu münâsebetle tersîm kılınan defter-i mezkûr numûnesine tatbikân ba'z-ı tasrîhât icâbına 'ilâvesiyle yevmiye jurnalleri için dahi nevresim numûne tanzîm kılınmış olduğuna binâ'en muvâfık re'y-i sâmilî olduğu hâlde numûne-i mezkûreler vechile tab' ve temsîli bâbında takvim-i vekâyî' nâzırı fâziletli efendi dâ'îlerine hitâben beyaz üzerine iktizâ eden buyruldû-u 'âlinin ısrârıyla bâlâda muharrer usûlün divân-ı hümâyûn kaleminde mahfûz kânunnâme-i hümâyûna zeyl ile icrâsına ri'âyet olunarak düstûr'l-'amel tutulmak üzere 'asâkir-i hâssa-i şâhâne ile bâb-ı ser'askerî de olan süvârî ve piyâde yoklamalarına ve jurnal tarafına ve bâb-ı defterî mukâta'ât ve masârifât-ı hazînelerine ve tophâne-i 'âmire ve humbarahâne-i ma'mûre tarafına başka başka 'ilm ü haberleri î'tâsı için bi'l-istîzân icrâlarına ruhsat-ı seniye ve müsâde-i 'aliyye-i mülûkâne müte'allik buyrulur ise iktizâsının icrâları husûsunda emr-u fermân hazret-i men lehü'l-emrindir.

Ta'yinât-ı 'askeriye evvelce 'aynen verilirken elli târîhinden sonra ba'zı mütâla'aya mebnî bedelen verilmekde bulunmuş idi.

1254 târîhinde bunun yine 'aynen verilmesi ve beher on nefere verilen zeytlik? nândan sarf-ı nazarla yevmiye üçyüz dirhem nân ve evvelce yüzer dirhem verilir iken sonra kırk kat' olunan lahmın seksen dirheme iblâğı ve sâ'ir erzâka bir mikdâr zammı ve cum'a geceleri verilen pilâvlıktaki mercimeğin pirince ve isnenyn geceleri pilavlıkta olan pirincin bulgura tahvîli ve beher taburun kendi yemeğini ayrıca tab' eylemesi karâr-gîr olup icâb-ı hâl icrâ olunmuşdu. Bu husûsa dâ'ir Takvim-i Vekâyî'de görülen î'lân resmi şâyân-ı dikkat olmağla ber vech-i âtî 'aynen derc olundu.

Sûret-i İ'lân

Cenâb-ı hudâ hayru'r-râzıgîn tekaddeset zâta 'annü'ü-l'ışâra ve't-ta'yîn ve sabr-ı ne'am-ı firâvân ve perverde-i nân-u nemk ve ihsânı olduğumuz veli ni'met velî ni'met 'âlim ve şehinşâh-ı mebzûl-ü ni'am halîfe-i rûy-ı zemîn ve pâdişâh-ı 'abdü'l-âyin şevket-me'âb merâhim-sâb efendimiz hazretlerinin mübârek zât-ı kudsiyet-i âyât-ı şehr-i yârîlerin ilâ âhiru'd-devâr kâffe-i bezgân makbûlü'l-etvâr haklarında bâ'is-i inti'âş ve zendgânı ve huvân ihsân-ı bî-pâyân hilâfet-penâhilerin bi'l-cümle 'ibâd-ı sadâkat-ı i'tiyâda mazhar-ı ni'am-ı câvidânı ederek sayt-ü satvet bülend mürettebet-i merâhim ve eşfâk-ı şâmile-i'l-âfâk-ı mülükâneye tanîn-endâz sipher-i berîn buyursun. [s.56] Amin. Ma'lûm u 'amme-i alem-bân olduğu vecihle dâimâ murâd-ı merâhim i'tibâr cenâb-ı tâcdârî bi'l-cümle bir âyânın sâye-i ihsân-vâye-i şehinşâhîde müreffehü'l-hâl ve müsterihü'l-bâl olmaları kaziye-i hayriyesinden 'ibâret olmağla bu def'a dahi mahz-ı 'inâyet ve ihsân-ı cenâb-ı cihanbânî olarak mukaddemce ba'zı mütâla'a-i hayriyeye mebnî ta'yînât-ı 'askeriyenin bedelen i'tâ kılınmak üzere tesviye husûs karâr verilmiş iken 'Asâkir-i Muntazama-i Şâhânenin şirâze-bend hiss-i nizam olmaları irâde-i seniyyesinden maksûd-u aslı tahkîm-i bünyân-ı dîn-ü devlet ve te'sîs-i mebânî-i mülk-ü millet olduğuna nazaran sâye-i mekârim vâye-i hazret-i pâdişâhî de bunların nizamlarının müessis olmasına tevcîhle ikdâm olunması lâzım ise usûl-ü 'askeriyeye lâzım gelecek sûretle zâuretden vikâyeleri esbâbının dahi kâmilten icrâsı lâzımeden lehü'l-hamd ve'l-minhü sâye-i gerdün pây-e-i hazret-i mülkdârî de el-hâlet-ü hazîhî her tarafda asâyiş der-kâr olduğundan ta'yînâtın bedelen i'tâsına suhûlet olsa bile 'asâkir-i merkûme bi'l-îcâb bir tarafa me'mûriyetleri takdîrinde varacakları mahalde yiyecek tedârikini akdem-i efkâr ederek şirâze-i hareket ve nizamlarına hâlel tetarruk-u melhûte olduğu misillü yiyeceklerini kendileri tedârik eylemeleri külfeti dahi 'asâkir-i merkûmeyi bir nev' serseri gezdirmeğe mecbûr edeceğinden başka herbir ayın 'aşr-ı evvel ve sâni ve 'aşr-ı âhiri i'tibâriyle bedelleri i'tâsı velev zâbitân ve me'mûrları nezâretiyle olsun neferât-ı 'askeriyeye on gün sonra şu kadar bedel alacağız diyerek ellerine girecek bedel mücebsiz şeylere sarf idüb ol hâl ile borç etmeğe ve belki aç kalmalarına sebep olacağı ve birde el-hâlet-ü hazîhi 'Asâkir-i Muntazama-i Şâhâne sayfen ve şitâ'en elbise-i mahsûsalarını aldıktan sonra sâye-i 'inâyet-vâye-i hazret-i cihândârî de ancak harçlık sûretinde ihsân buyrula gelen mâhiyeleriyle meyve ve sâ'ir-i mûcib 'alel ve

imrâz hissölur şeyleri almakta iseler de mâhiyelerinin tahammülüne göre olub ber vech-i muharrer bedel-i ta'yinât dahi alacakları takdîrce neferât-ı merkûme artık her istediklerini alub yiyeceklerinden matlûb olan kuvve-i bedeniyelerine mukâbil 'alîl ve imrâz-ı da'vet edecek me'külât almaları mahzûru şöyle dursun tefâvüt-ü erzak cihetiyle verilecek bedel 'asâkir-i nizâmîyenin bir mahall-i me'mûriyetlerinde vakit ve mevki'ine göre vefâ etmeyeceği ve ba'zı mahallerde dahi erzâkın ucuzluğu cihetiyle bedel i'tâsı hazîne-i pâdişâhiye beyhûde-zârı mûcib olacağı bedîhi olub el-hâsıl 'Asâkir-i Muntazama-i Şâhânenin ta'yinât maddesinden alıştırıkları usûl-ü ta'bir etmekden ise bunların usûl ü mazbûtiyetlerini te'sis zımnında kânunnâme-i humâyûn icâbına tatbikan kemâ fi's-sâbık ta'yinâtlarının 'aynı verilerek bedel i'tâsından sarf-ı nazar olunması münâsib ve müstahak görülerek bu keyfiyet dahi 'asâkir-i merkûme hakkında min külli'l-vücûh 'inâyet ve ihsân hazret-i şehriyârî olacağı zâhir ve müberhen olub ancak tecârüb-ü sâbıkaya nazaran ber-mûceb jurnal her onbaşının kumandasında bulunan neferât hesâbile bir bölüğün şâmil olduğu neferâtın me'külâtları lâyıkiyla tabh ve tevzi' olunduğu hâlde ikmâl ta'yinleri dahi derece-i kifâyeye resîde olmuş olduğundan neferât-ı merkûmeye büleğâ mebâlig kifâyet edeceğine mebni 'asâkir-i merkûmenin beher on neferine verilmekte olan [s.57] ser-bedelin nândan sarf-ı nazar kılınarak nân-ı 'azizin üçyüz dirhem ve ber-mûceb-i kânunnâme-i humâyûn yüz dirhem olan lahm ta'yinlerinden mu'ahharan tenzil olunmuş olan kırk dirhem içün yirmi dirhem zamm ile lahm ta'yinâtının seksen dirheme iblâğı ve ba'zı erzâka dahi birer miktar zam olunarak cum'a geceleri verilen pilavlıkta olan mercimeğin pirince ve pazartesi geceleri pilavlıkta olan pirincin tamâmı bulgura tahvîli takdîrinde 'ilâve olunacak şeyler çok farklı olmayacağı ve 'asâkiri merkûme dahi mazhar-ı ni'am ve eltâf-ı pâdişâhî olacağı cihetle ba'd -ezîn sefer ve hazarda me'külât-ı 'askerîyenin güzelce tabh ve tevzi'ine kemâ yenbağı ihtimâm ve dikkat olunmak üzere ta'yinât-ı mezkûrenin ma'-zamâyim yine 'aynen i'tâsı ve şu kadar ki ba'zı taşra mahallerde işbu ta'yin maddesine fesâd karışub 'askere lâyıkiyla ta'yin verilerek şunun bunun 'ibâdî me'külünde kaldığı mervî ve bi'l-husûs ba'zı muhârebeye sevk olundukları vakitte eyyâm-ı sâ'ire gibi her şey bulunub verilmez iken yine gelen defterlerde ta'yinât-ı mahsûsa 'aynen ve tamâmen muharrer idiği meşhûr ve mer'î olduğuna ve bu misil-ü hâlât-i nâ-sezâyâ rızâ-yı 'âlî olmadığına binâ'en bundan böyle zâbıtân-ı 'askeriye tarafından bu maddelerde

güzelce dikkat olunarak gelecek masraf defterleri ber-vech-i sıhhat tanzîm olunmak ve bu sûret jurnallerine dahi işâret ve terkîm kılınmak üzere bu bâbda bu gûna uygunsuzluk vuku‘ bulmak lâzım gelirse mütecâsiz olanlar beher hâl te’dîb ve gûş-mâl olacağından ana göre ihtimâm ve sarf-ı ru’yet olunması ve evvelki usûlden sarf-ı nazar olunarak âhir vechle icrâ kılınması lâzım gelüb şöyleki şimdiye kadar bu tarafda ‘Asâkir Muntazama-i Şâhâneye zahîre anbarından verilen ta’yinâtın beher yüz kıyyesinde iki kıyesi fazla-i anbar denilerek alıkonulmak kâidesinden olmuş ise de bundan terk olunub ve hem bir alayın ta’yinâtı birden alınarak bir mahalde tabh olunmayub ba’d-ezîn beher alayın dâhilinde bulunan taburların verilecek ta’lîmnâmeleri mûcibince iktizâ eden ta’yinleri başka başka alınub tabh olunmak ve alındığı vakit ibtidâ taburun birinci bölüğünün mülâzım-ı evveli bölüğü maslahatı ru’yet için kalıb yüzbaşı ve mülâzım-ı sânisî ve bir nefer çavuş ve bir nefer onbaşı berâber giderek zahîre anbarından ta’yinlerini tamamca alıb ve kendileri dahi orada kantar ile vezn idüb eğer noksan veriliyor ise büyük zâbıtânlarına gelüb ifâde ve anlar dahi devletlü ser’asker paşa hazretlerine ihbâr eyleyerek kâunnâme-i hümâyûn mûcibince îcâbı icrâ kılınmak ve işbu ta’yinleri tabh olduğu vakitte mumâ-ileyhim yüzbaşı ve mülâzım ve çavuş ve onbaşidan başka büyük zâbıtlardan birisi berâber başucunda durub dikkat etmek ve ba’dehu ikinci ve üçüncü tâ sekizinci bölüğe varıncaya dek kezâlik birer yüzbaşı ve mülâzım-ı sâni ve çavuş ve onbaşı nevbet ile gidüb taburlarının ta’yinini ahz eylemek üzere râbta verilip taşrada bulunan alayların ta’yinâtı dahi bu usûle tatbik olunmak için taraf-ı hazret-i ‘askerîden rû’esâ-yı ‘askerîyeye tahrîr olunacağından ma’iyyetlerinde ‘askeri nizâmiye bulunan zevât taraflarından dahi şu maddeye kemâl-i ikdâm ve ihtimâm olunmak üzere tevcih ve iş’âr kılınmak [s.58] husûsları mecâlis-i âliyyede ve zât-ı hazret-i ser’askeri ile bi’l-müzâkere tensîb olunarak hâk-pây-ı hümâyûn hazret-i şehinşâhiden lede’l-istizân ol vechle işbu nizâmın te’sisi için keyfiyet mufasssalen kâunnâme-i hümâyûna zeyl olunarak lâzım gelen ‘ilmühaberleri i’tâsıyla icrâsına mübâşeret ve nesh Takvim-i Vekâyi‘ dahi derc ve tab’ile cümleye işâ‘at olunmuşdur.

1255 senesi evâiline kadar ‘asâkir-i muntazamanın elbise ve ayakkabları dikimhâneleri ile ta’yinât ve levâzımât-ı erzâkiyeleri bâlâda beyân olunan masârîfât nezâreti vâsıtasıyla ru’yet ve tesviye olunmakda iken maslahatta bisr-u suhûleti olmak me’mûlüyle ayakkabı dikimhânesi mukaddemce bi’l-efrâz ser’asker paşa’nın

taht-ı nezâretine ihâle olunmuş ve mezkûr dikimhânenin usûl ve furû‘u ve i‘mâlâtın dahi matlûb vechle tesviye ve tanzîminde nümâyân olan mazbûtiyyet ve masârifâtında görünen ehveniyet cihetiyle hazâ‘in-i celîle-i şâhâneye menfa‘at-i külliye husûle geleceği anlaşılmış ve elbise maddesi dahi cism-ü lâzımü‘l-i‘tinâ mevâddan bulunmuş olduğundan ana tatbikan elbise dikimhânesinin dahi ser‘asker müşâru’n-ileyh nezâretine idhâli ve bu sûretde nezâret-i mezkûrenin işi yalnız ta‘yinât ve erzak maslahatından ‘ibâret ve bu mâddenin dahi bir hafıfçe müdir ta‘yiniyle idâre olunması suhûlet maslahatı müceb olacağını sehîn rûtbe-i bedâhet olduğundan ve bu takdîrce masârifât nezâretinin bir gûna hizmeti kalmayacağından nezâret-i mezkûre ve ma‘iyyet-i me‘mûrlarının topu ve erzâk ve ta‘yînât-ı ‘askeriye mübâya‘ası içün bir müdür ta‘yini irâde buyrulmuş idi.

Sonraları ‘askerin elbise ve ta‘yinât ve masârifât-ı sâ‘ireleri yine mâliye hazînesi tarafından bi’n-nezâre idâre olunmağa başladı. Ve 1257 târîhinde ise iş bu masârifât maddesinde tekrar ve fakat mâliyyeye merbût olmayarak müstakilen bir zât ‘uhdesine havâlesi tensîb ve Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliye A‘zâsından Esbak Bahriye Müsteşarı Mazlum Bey’in masârifât nezâreti ‘unvânıyla nezâret-i mezkûreye ta‘yini ve tasvib buyurularak îcâbı icrâ buyurulmuş idi.

Bir de Mansûre mürettebâtını ahz-ü kabz eylemek üzere Mansûre Hâzinesi nâmıyla bir hazîne olup 1251 senesinde bunun Defterdârı Nafiz Efendi idi. Hazine-i mezkûrenin işi kesb-i cesâmet ederek kasabbaşılık maslahatı dahi târîhi mezkûrde Mansûre hazînesine nakl edilmesinden bir mektubcu ta‘yin olunmuş ve başmuhâsebede hazîne-i mezkûreye müte‘allik olan mevâdd ile hâzine-i ‘âmireye dâ‘ir olan mesâlihın ru‘yeti yalnız başmuhâsebe kisedârı bulunanlara muhavvel ise de mesâlihın en bâş teksîri cihetiyle kisedârın her iki işi idâreye iktidârı olmadığından mansûre hazînesi mesâlihın bi’t-tefrik başkaca ru‘yetle müstakil bir me‘mûrun ta‘yini münâsib görünerek (Mansûre Hazînesi Mesâlihi Mümeyyizi) ‘unvânıyla 1252’de bir mümeyyizlik dahi ihdâs kılınmış idi.

İdâre-i ‘askeriye Masârifât Nezâreti ve Mansûre Hazînesi ve ‘asker nâzırı ma‘rifetleriyle ve bir aralık yalnız levâzım ciheti ya‘ni [s.59] elbise ve ayakkabı i‘mâli kısmı doğrudan doğruya makam-ı ser‘askerî nezâreti ile mebd-i tensîkât olan elli dokuz senesine kadar şu sûretle cereyân etmiş ve âtîde beyân olunacağı vechle

1252 senesinde teşkîl olunan dâr-ı şûrâ tensikâtından biraz sonraya kadar idâre-i ‘askeriye cihetince hiç bir umûra müdâhale etmeyerek sırf mevâdd-ı ‘askeriye ile iştigâl eylemiş iken tensikâtdan sonra idâre-i ‘askeriyenin kâffe-i şu‘abâtı bütün bütün taht-ı nezâret ‘askerîye ihâle ve masârifât nezâreti külliyyen imhâ ve cülûsu Abdülmecid Hânî’den sonra her bir me’mûriyet-i cismiyeye müsteşarlar ta’yini tensîb olunmakla 1254 senesinde makâm-ı ser‘askerî müsteşarlığı evâmîr-i ‘aliyye kâtibi Nafi Efendi’ye tevcih ve işbu hizmet defter-i teşrifâtta dâhiliye ve hâriciye müsteşarlıkları beyinde ‘addolunmak tensîb olmağla bu sûretle ‘asker nezâreti dahi lağv olunmuş ve idâre-i ‘askeriye heyetinin kesb eylediği renk-i cedîdin tafsîlâtı tabî‘i tensikât-ı esâsiyeye müte‘allik olmağla mahallinde beyân ve tafsîl olunmak üzere bu kadarcıkla iktifâ ve dâr-ı şûrânın te’sîsine ve nizâm mevzu‘una dâ’ir Atâ târîhinin vermiş olduğu ma‘lûmâtın ‘aynen aşağıda derci tensîb kılınmıştır.

İhdâs-ı Dâr-ı Şûrâ-yı ‘Askerî

Ümerâ-yı ‘Asâkir-i Mısriyye’den iken kırk sekiz târîhinde devlet-i ‘aliyyeye ilticâ etmiş olan fuzelâdan Manastırlı meşhûr Selim Sâtı Paşa’nın dâr-ı şûrâ-yı askeriye’nin esâs nizâmât ve fûrû‘at usûlüne dâ’ir kaleme almış olduğu nizamnâme mûcibince re’is ve a‘zâ ve sâ’ir hademesi tertîb ve tanzîm olunub riyâsetine Hüsrev Paşa memlûklerinden Mirlivâ Hayreddin Paşa ve a‘zâlığına Miralay Tayyar’ın ve enderundan Müfîz Sultan Selim Kahvecibaşısı Rüstem Efendi memlûklerinden Süvârî Miralayı Gürcü Hüseyin Bey ve Tophâneden Miralay Hacı ‘Ali Bey ve Topçubaşı Mustafa Ağa-zâde Kâ’immakâm İsmâil Bey ve Mühendishâne-i Berriyye Hocası Miralay Ali Bey ve Humbarahânenen Bican Bey ve Niyazi Bey ve Mühimmât-ı Hıyâmiyeden Miralay Abdi Bey ve Tersâne-i ‘âmire’deki piyâde alayından Miralay Şâkir Bey ve mu’ahharan Hayreddin Paşa Filibe nezâretine me’mûr oldukda Hüseyin Paşa mirlivâlıkla re’is olarak a‘zâ ve sâ’irenin ibkâsıyla sipâhi süvârî kâ’immakâmı meyve-i ter Gümrükçüsü-zâde Enderundan Müfîz Râşit Bey ve Mehterhâne Miralayı Abdi Beğin irtihâlinden yerine Miralay Veli Bey ve Kâ’immakâm Rikâb-ı Hümâyûn Rüştüpaşa-zâde enderundan Müfîz Miralay Mehmet Mu‘ammer Bey ve yine enderundan Müfîz Şişman Ragıb Bey ve ‘Asâkir-i Hâssadan Rıfat Bey ‘ilâve-i a‘zâ ve muvakkat a‘zâlığı ve Mekteb-i Harbiye Nâzırı Manastırlı müşâru’n-ileyh Ferik Selim Sâtı Paşa ve Varna Muhâfızı Sâbık enderundan müfîz

‘ulemâdan ve üdebâdan Ferik Necib Paşa ve müftiliğine ûlâ ders hocalarından ve fuhûlîn-i kirâmdan İsmail Efendi ve ser’askerlikler birleştikten sonra müftî-yi mumâ- ileyhin tekâ’üdlüğünün icrâsından sarây-ı humâyûnun muvazzaf hocalarından Kangırılı-zâde şehri es-seyyidü’l-hâc Hâfız Mehmet Emin Efendi ve başkitâbetine tarik-i kazâdan tebdîl-i tarik eden Yanyalı Mustafa Vehbi Efendi ve mukayyedliğin birisine Hacı Saib Paşa dâ’iresinden müfîz el-hâlet-ü hazihî imâret Mekke-i Mükerreme Kapu Kethudâsı [s.60] Hacı Kâmil Efendi ve birisine bu ‘âcir [‘âciz] nâmık el-hurûf ve mübeyyizliğine ‘Aziz Efendi ve Kerâmî Efendi ve çünkü Dâr-ı Şûrâ’da geceleri ihtifâl olunması cihetle akşâm ta‘âmı tenâvül olduğundan bu ta‘âmın emr u idâresi için Dâr-ı Şûrâ-yı ‘Askerî Müdürlüğüne beşyüz gurus ma‘aş ile hazîne-i humâyûn üçüncü yazıcılığından mahrec Alyanak Halil Hamid Efendi ve müezzinliğine İzzet Molla nâmında bir hâfız-ı edib me’mûr olmuştu.

Çünkü Dâr-ı Şûrâ-yı ‘askerî evvel-i emirde her ferdin mükellef olduğu ‘askerlik müddetini ta’yin ve tahdid ve nizâmât-ı esâsiye ve fer’iyesini tebyîn ve tensîs edeceği cihetle bu nizâmları epeyce vakitten beri tanzîme çalışan Prusya ve Fransa devlet-i fehîmeleri usûlünden devlet-i ‘aliyye’ye lüzûmu görünen nizâmât-ı tebyîn ider evrâk-ı ‘asliyenin pey-der-pey tercümesi için Bâb-ı Ser’askerî de ittihâz olunan tercüme odası Ermenî milletinden lisâna âşinâ olan Serpuş ve Rum milletinden Aleko me’mûr edilmiş ise de bunların Fransızca olan evrâk ve irâdenin tercümelerinden başka umûra ehliyet ve iktidârları kifâyet etmediğinden müstakilen Dâr-ı Şûrâ ma‘iyyetinde olmak üzere ulûm-u ‘aliyye ve âliye ve edebiye ve tıbbiye ve riyâziye ve lisân-ı ecnebiyyenin herbirisinde tefehhül ve tebehhur ve teveffuk etmiş olan Nûr-u Osmaniye Hâtibi-zâde müşâru’n-ileyh Hacı Reşid Efendi mirlivâlıkla Re’is-i Kânunnüvis ve Meşhur Palabıyık Hoca birâderi cennet-mekân Hoca Abdürahim Efendi-zâde mu’ahharan re’isü’l-münecimmîn ve hırka-i şerîf şeyhi olan Osman Efendi ve Mısır’dan mütenakkil Ferik Osman Paşa birâderi olub yetmiş dörtte hâriciye müsteşarlığından mufassalen irtihâl eden Nureddin Bey Efendi refik ve hem çelebisi olarak ele geçirilen evrâk-ı nizâmiye-i ecnebiyye pey-der-pey bi’t-tercüme Dâr-ı Şûrâ’ya i’tâ ve müşâru’n-ileyh Mısırlı Selim Paşa’nın Dâr-ı Şûrâ’nın vezâ’ifini mübeyyin olarak kaleme aldığı lâyiha-i belîgânesi me’âli mûcibince a’zâ ve ketebe cum’a ve salı günlerinden mâ’adâ küllü yevm gece ve gündüz dâ’ire-i Dâr-ı Şûrâ’da ârâm ve beynûnet iderek nizâmât-ı ‘askeriye

müzâkerâtına devâm ve i'tinâ olduğundan re'is ve a'zâ ve hademe ve sâ'irenin ikmâliyle elli üç senesi Muharreminde bir yevm-i mes'ûda taraf-ı hazret-i pâdişâhîden mâbeyn-i hümayûn kâtib-i sânisî olub fert-i şa'şâ'a-i ikbâlde evvelini ve belki mukbilîni sâlîfe-i sîtinî mahvetmiş olan Köprülü hânedânına mensub Vesaf Bey Efendi nezd-i ser'askerîye gelerek me'mûrînin kâffesi dâ'ire-i şûrâ divânhanesinde lede'l-ictimâ' ser'asker müşâru'n-ileyhin hocası fahûlîn-i kirâmdan Seferihisârî Es-seyyidü'l-hâc İbrâhim Efendi ve yâver-i harb hazret-i pâdişâhi mühendishânedan müfîz Kamil Bey Efendi ve kethudâları Hâriciye Nâzırı Safvet Paşa hazretlerinin birâder-i ekberleri Arif Efendi ve Hazinedârları Kisedâr-zâde Nebil Bey Efendi ve Hazine Kâtibi Enderûnî Ressam Rıfat Efendi ve dâ'ireleri mütehayyızânından Ortaköy Bostancı Ocağı ustası-zâde Ortaköylü Enderûnî Çukadârı Şişman İzzet Ağa ve İnhizâr Ağası Enderûnî Üsküdârî Çukadâr Şâkir Ağa hazır oldukları hâlde salât-ı zuhru cemâ'atle ba'de'l-edâ Müftî-yi Şûrâ İsmâil Efendi feth-i şerîfi 'alâ vechü't-tertîl tilâvetden sonra kâ'im olduklarını müte'âkib Müftü Efendi beyt-i şûrânın kapusunu [s.61] küşâd ettikde Ser'asker Paşa ve Vesaf Bey Efendiyi müte'âkib herkes rûtbelerince dâhil olarak evvelce nühbe olunan ve ortasına vaz' olunmuş olan sîm yaftalarla müzeyyen ise sehpa üzerinde sırma ile işlenmiş yeşil puşîde ile mestûr mushaf-ı şerîfin mevzû' olduğu kebîr-i sefere dâ'iresinde yirmi kadar yazı takımının etrâfındaki sadâliyelere bâ-işârât ser'askerî ku'ûr eden a'zâ ve ketebe muvâcehesindeki minder üzerinde hazâr-ı müşâru'n-ileyhimâ-i ârâm ile müftü efendi tekrâr du'a ettikten sonra dâr-ı şûrâ-yı mezkûrun (2) numero ile zeylde muharrer nizamnâmesi mûcibince me'mûrîni mevcûde mushaf-ı şerîf üzerine 'arz-ı te'minât ile emr-i müzâkereye mübâşeret etmişlerdi.

Çünkü bu târîhe kadar devlet-i 'aliyye'nin hiçbir cihetinde resmî ve dâ'imi mecâlis ve komisyon gibi ictimâ'ları ihdâs olunmamış ve resim teksîr ve cevâbınca teshîl ve tehvîn buyrusuna saltanat-ı seniyyenin ve sa'at-i aktân ve anhâs cihetle rûkebâsından muhafazaya mukâbil mükemmel nizâm-ı 'askeri tehiyyesinden başka çâre ve tarîk olmadığından ve efrâd-ı 'askeriye ise on sene evvel silah altına alınmış ve içlerinde on senelik nefer bulunmuş olduğundan bu sûret-i cem'iyet-i İslâmiyenin tenâsûlden mahrûmiyyetini ve 'askerlikde müddet-i medîde hizmetle sinn-i inhitâta vusûlden sonra meşâkk-ı hidemât-ı 'askeriyeye vücudca 'ademi tahammül ve kudretini müstelzim olduğundan teyemmünen ibtidâ ki müzâkere olmak üzere hidemât-ı

‘askeriyenin ta’dil ve tevkiyyeti ve kavânîn ve nizâmâtının te’sîs ve takdîri mevzû‘ bahs olmuştu.

Dâr-ı Şûrâ-yı ‘Askeriye’nin elli üç târîhi Muharreminde hîn-i teşkîlde Mısır zâbitânından iken elli târîhinden sonra dersa‘âdette istihdâm olunan Manastırlı Ferik Selim Satı Paşa’nın kaleme aldığı nizâm-nâmedir.

11 Zilhicce 1252

Bismillâhirrahmânirrahîm . Mâ- tevîkinâ illâ billâhi’l-‘aliyyi’l-‘azîm.

[ما توفقتنا الا بالله العلي العظيم] ‘Umûr-u Cihâd ‘ale’l-‘umûm aksâm-ı sülûsiye maksûm olub şahsiyât, vilâyetbâd ve mâliyât ‘unvânlarıyla birbirlerinden mütemeyyizlerdir. Şahsiyet-i ‘asâkir-i muvazzafada itmâm-ı müddet edenleri redife’l-hak ve müstehak tekâ’üd olanları bir vefk-i kânun ya vazîfe ile veyâhud vazifesiz silk-i ‘askerîden ihrâc idüb bunların ve sâ’ir mevtâ ve firârî gibilerin bedellerini kuvve-i sâbiteden almak ve ‘askeri ve ‘askere müte‘allik bulunanları yerli yerince terhib ve tanzîm ve te’dîb ve ta’lîm ve bahs ve teftiş ve zabt-u rabt etmek husûslarını ve’l-ebediyat-ı me’kûlât-ı melbûsât ve merkûbât ve meskûnât ve mefrûşât ve müdâvât mâddelerini ve mâliyât ve mâhiyât ve in‘âmât ve vezâif ve ucûr ve ismân makûlelerini şâmil ve bunların cümlesi divân-ı celâlet guvân-ı ser‘askerîye merbût olmak üzere nice devâdîn ve me’mûriyâtı müstemildir.

Umûr-u Cihâdın cemi‘-i furû‘u ve şu‘ûbu evâmir ve zevâcir-i cenâb-ı tâcidâriden ‘ibâret olan kavânîn-i mesrû‘a ve ma‘kuleye merbut ve ol hudûd-u mes‘ûddan huruc ve şünûd iktidarları herkesten meslûb ve mefgûd olmak hasebiyle umûr-u mezbûrenin [s.62]bir mütehâ-cihet ru’yet ve temşiyeti me’mûrların mebâniyet-i mecbûle-i revîş ve münşallerinden vâreste ve herhâlde ve hem mahalde ‘araba-i kaviyyeyi etrâd?? vâbeste bulunmak fırka-i mufazzala-i mücâhidîyyenin havâs-ı lâzîmesinden ise de ihtilâfî ezmine ve etvâr ile had ve sebât ve ihtirâ‘iyyât ve iktiza’iyyat makûlesi nice umur-u şaze serzde-i zuhûr olub ve olmakda idüğünden ve bunların dahi kavânîn-i rezîneye tatbikan tanzîm ve tesviyeleri husûsu umûr-u muttaride misillü müte‘allıkları ‘uhdelerine ihale ve tahmil olunsa re’y-i vâhîde maksûr ve vücûd-u münferide mahsur olarak emr-i tatbikde hatâ ve zillî ve bu mülâbese ile umur-u muttarideye sekte ve hall-i icâbdan hâli olmayacağından nâşi

hem bu mahz ve imha ve hem tarik-i feyz ve refik-i ‘askeriyede müşâvere-i vecîbe-i celîlesi dahi ihya olunsun o makûle ‘umura muvâfık kavanîn-i ma‘delet-ârâ –i ictimâ‘-i efkâr ve ârâ ile sûret verilir ki, ıstılâh-ı mücâhedine ana şûrâ-yı ‘askeriye itlâk olunur.

Şûrâ-yı ‘Askeriye’de zikr ve ta‘dâd olunan ‘umûr-u ‘askeriyenin cemi‘-i furû‘u ve şu‘ûbundan bahs olunacağına ve bir emrin bahs ve tedkîki evvel emrin zîr ve bâlâsına vukûf ve itlâ‘a mütevakkıf bulunduğuna mebnî şûrâ-yı mezbûrda umûr-u mezkûrenin mütâ‘allıkları kudemâsından hiç olmaz ise bir zât bulunmak üzere ‘akd ve temhîd olunur. Ve herbir cem‘iyetinde bir re‘is vücudundan lâ-büdd olmağla ol encümen içinde dahi ehl-i şûrâdan bir zât fâikü’l-akran re‘is-i şûrâ ‘unvânıyla ol yerlerine baş olub şûrâya dâ‘ir şeref-rîz ve celâlet-engiz olacak evâmir ve zevâcir ana hitâben ısrâr buyrulur ve usûl-ü şûrânın mû-be-mû icrâsı ve ehl-i şûradan ol usûle ri‘âyetde kusûr edenlerin ta‘zir ve cezâsı yine ondan sorulur ve ol mahfel dil-nişinde hasbü’l-iktizâ ahkâm-ı şer‘-i mübîne mütâ‘allık nice mübâhese-i fıkhiye dahi cereyândan hâlî olmayacağı ma‘lûm ve müzâkere olunacak umûrun kesretine nazaran her meclis evkât-ı salatdan iki ve belki üç vakti istî‘âb edeceği emr-i gayr-i mevhûmdur. Pes hem mübâheset-i mezkûreyi keşf ve hall etmek ve hem dahi dem ârây-ı salâta mektûbede cemâ‘at-ı ehl-i şûrâya imâmet eylemek me‘muriyetiyle ol cem‘iyyet pür berekete ‘ilm-ü fazl ile mütehallî ve ta‘assub ve tasallüften mütehallî hakâiki şer‘iyâta vâkıf ve dakâyık-ı siyâsete ‘ârif eshâb-ı kemâlden bir zevât-ı câmi‘ü’l-ma‘ârif dahi ta‘yîn olunub buna müftiyü’l-şûrâ ünvanı verilir ve andan başka mahzâ te‘yîd-i dîn için vaz‘u temkîn olunmuş öyle bir bezm-i dil-nişinde tevessül-ü kelâm-ı kadîm ile istid‘â-yı fazl-ı ‘acem-i rabbir- rahîm olunmanın nef‘-i cism-i zâhir ve lâ- siyemmâ ihtifâl-ı ehl-i şûrâdan sonra sûre-i ahkâfî ‘alâ vechü’t-tertil tilâvet eylemek celb-i nasr ve raf‘-ı asr bâbında te’sir-i ‘azîmi bir emr-i bâhir olmağın bu me‘mûriyet pür-meymenet ile eda-yı salâtında cemaât-ı ehl-i şûraya mü‘ezzinlik eylemek hidmet-i bâ-mefhareti erbab-ı kıra’atdan diğer bir efendiye tefvîz olunur. Ve yine şûrâ-yı ‘askeriyede umur-u vâkı‘aya dâ‘ir cereyân edecek sözlerin ve îrâd olunacak su‘allerin ve cevapların cümlesi zabt olunub hiçbir harf ve kelimesi zâyi‘ olmamakdan lâ-büdd olmağla ma‘iyyetinde iki mübeyyiz ve ol kadar mukayyit bulunmak üzere şûrâ-yı mezbûra kâtib-i şûrâ [s.63] ünvanıyla eshâb-ı rakamdan bir zât hoş kalem dahi me‘mûr kılınır.

Şûrâ-yı ‘askerî bâb-ı celâdet-me’âb ser‘askerîde Dâr-ı Şûrâ ‘unvâniyle ma’nûn ve altı bâb oda ile levâzım-ı Dâr-ı Şûrâ için bir bâb-ı kılârı hâvî bir dâ’ire-i müstekille de ‘akd ve temhîd ve ol odaların en büyüğü beytü’ş-şûrâ nâmıyla ihtifâl ehl-i şûrâya ve biri kitâb-ı şûrâya ve biri ehl-i şûrâ etbâ’ına ve ikisi zikr-i âtî şûrâ karakoluyla dâr-ı şûrâ hıdmetçilerine tahsîs olunur. Ve Dâr-ı Şûrâ-yı ihtifâl-gâh erbâb-ı cihâd olacağından tarz-ı kâ’idîn üzere yastık ve minder makûleleriyle mefrûş olmayub belki ‘alâ tavrı’l-mücâhidîn sofra ve iskemleleriyle ve ‘ale’l-husûs beytü’ş-şûrâ etrâfi ehl-i şûrâya vâfi iskemleler ile muhât büyük bir sofra ile donatılır.

Şûrâ-yı ‘askeriyeye re’isi şûrânın zîr-i emr ve irâdesinde bulunmak ve yirmi dört sa’atte bir tebdîl olunmak ve söz anlar bir yüzbaşıyla yine söz anlar bir mülâzımdan ve mikdâr-ı vâfi küçük zâbıt ile neferâtdan mürekkeb olmak üzere bir karakol ta‘yin ve Dâr-ı Şûrâ’nın bâb-ı hâricisi nezdinde bir odada ikâme etdirilüb nizâmât-ı mukarrere-i dâr-ı şûrâ-yı muhafaza etmek ve hariçden gelecek zevât ve kesânı da‘vet ve ihzâr ve alıkonulacak kimesneleri raf‘ ve tevkîf eylemek misillü umurda istihdâm olunur. Beş karakol mezbûru sa’atte bir değiştirmek üzere dâr-ı şûrâ’nın bâb-ı hâriciyesine ve nerdibanın [merdiven] zîr ve balâsına ve beyt-i şûrâ kapısına ikişer tüfenkli nasb idüb dâr-ı şûrâya işi ve gücü olmayan kesânın duhul etmemesine ve duhul edenlerin bir neferden za’id hıdmetçileri olmamasına ve hiç ferd ayakkabıyla nerdibandan [merdivenden] yukarı çıkmamasına ve âmed-şod idenler edebe ri‘âyetle vulûc ve hurûc idüb divânihânede ve odalarda şamata ve çığlığı olmamasına dikkat ve hod-be-hod def‘ ve izâle edemeyeceği öyle bir vaz‘ nâ-ma‘kul zuhûra gelir ise derhal keyfiyeti re’is-i şûrâya haber verib ol taraftan her ne vechle emr olunur ise ol vechle harekete mübâderet olunur.

Dâr-ı Şûrâ-yı eşref ta‘biriyyât olan seyr-ü cihâd-ı esbab ve vesâilinin mesâili müzâkeresine mahsus bir cây-ı meyâmin mensûs olmağla bayağı muhbit serr-u şân ve nüzûl-gâh rahmet ve rahman bir ‘ibâdethâne feyz-i âşiyân mesâbesinde tutulub her-bâr kemal-i tahâret ve nezâfet üzere olması ve cem‘-i esâs ve edevâtı her dem ve ân yerli yerinde bulunması emrine ihtimâm olunmanın vücûbuna mebnî ol makâm lâzımü’l-ihtirâm ma‘iyyetinde rûfekâ-yı sülûse bulunmak üzere müdür dâr-ı şûrâ nâmıyla bir merd-i mukaddem ta‘yin olunub ânı silüb süpürtmek ve esâs? ve edevâtını dizib ve koşub telef ve serefden vikâye etmekde ve şem‘den ve kandil-i

münkâl makûlelerini temizleyib vakit ve zamâniyle ikâd ve itfâ eylemek misillü hizmetler ana ihale olunur. Bu sûretde dar-ı şûranın dar-ı şûra'nın cem'-i mesmûlâtı ana teslim ve şem' ve dehn-i fehm misillü levâzımın ahz ve sarfı yine ana tefvîz olunmak ve bunlara dâ'ir elinden mahmûr-ı sened alınarak dahil ve haric muhâsebeleri andan sorulmak îcâb edeceğinden müdir-i mezbûr [s.64] kalem tutarlığın ve okur-yazarlığın aşinâsı bir efendi olmak lazım gelir.

Dâr-ı Şûrâ-yı izâ'a-i vakti mûceb ve teşennüt-ü efkâr ve havâtırı müstevceb olur 'avâsazın cümlesinden vâreste olmak vâcibâtıdan olub divânihânesinde gezeni ve görüleni ve odalarında şematet çığlığı olmamak ve vakt-i mecliste beyt-i şûrâya hizmetkâr ve peykâne makûleleri girmek ve divânihâne ve bâ-husûs beyt-i şûrâda kahve ve duhân içilmek eşedd-i menû'attdan idüğüne mebnî vakt-i mecliste hademe-i ehl-i şûrâ kendülere mahsus odada ve divanhâne tevkîfleri lâzım gelen eshâb-ı mesâlih anlara mahsus olan nişemînlerde kemal-i samt ve sukût ile oturub divanhâne serseri gezinmek ve duhân içmek ve ses ve sedâ çıkarmak gibi evzâ'attan men' olunurlar. Ve vakt-i mezbûrda şûrâ hizmetçilerinin birisi divanhâneye mûte'allık hizmetlere devâm ve birisi beyt-i şûrâya dâ'ir hidemat-ı vâkı'aya ru'yet etmek üzere beyt-i şûrâ kapısı nezdinde kıyâm eder. Ve diğer ikisi odalarında oturub zikr olunan iki refikleriyle sa'atte bir nöbetleşirler ve yine vakt-i mezbûrda karakol yüzbaşısı dahi karakola mûte'allık umûr-u saireyi mülazımın 'uhde-i vekaletine ihâle idüb kendisi iki çavuş ile re'is-i şûrâ tarafından sudur edecek emre intizâran beyt-i şûrâ kapısı nezdinde hıtâm-ı meclise kadar ârâm eder. Ve ehl-i şûrâdan tecdîd-i zihn ve teşhîz-i hâtır için beytü's-şûrâdan hurûc ile teneffüse muhtâc olanlar dahi dîvanhâne tevekkuf ile onunla bununla mukâleme ve münâdeme misillü evzâ'-ı şâ'ineden memnu' olmalarıyla anlardan birisi beytü's-şûrâdan ol vechle hurûc etdikde etbâ' odasından yavaşcacık kendi adamını da'vet ve teneffüs odasında bir mikdarcık ârâm ile def-'i sa'b ettikten sonra beyt-i şûrâya 'avdete sür'at ider. Ve mumâ-ileyhimin şu teneffüsleri câr-ı yek sâ'ati tecâvüz itmek ve teneffüs odasında üçten ziyâde ehl-i şûrâ müctemi' olmamak şerait-i lâzimedden olmağın re'is-i şûrâ bunun hilâf-ı zuhûra gelmemesine begâyet i'tinâ eyler.

Zikr-i sebk eylediği vechle dar-ı şûrâ bir ibâdethâne-i kabz-ı âşiyâne menzilesinde olub mahall-i resm ve tekellûf olmadığından el etek öpmek ve el kavuşturup durmak ve kusur-u huzurda izin ve ruhsat-ı muntazır olmak gibi tekellûfât-ı resmiye ile izâ'a-i vakit eylemek külliyyen memnû' ve re'is-i dâr-ı şûrâ'dan gayriye kıyâm ve temennâ ile ikrâm olunmak yine andan gayrisi cehren redd-i selâm etmek tas'îd-i sabah ve mesâ eylemek emr-i medfû'dur. Ve bu husûslar dahi meclise vurûd zamânına mahsus olub andan sonra tâ hitâm-ı meclise kadar anlar dahi meslûb ve lâ-siyemmâ kıyâmında hatvât-ı istikbâliye ve temennâda inhâ ile iclâliye kayıtları mefkûddur. Şöyle ki, re'is-i şûrâ meclisi vurûd eyledikde andan evvel gelmişler var ise ref'-ı yed temennâ iderek ve lafz-ı mesnûn selâmı teleffuz eyleyerek selâm verir. Ve anlar dahi iskemlelerinden mufârakat etmemek vechile kıyâm ve temennâ-yı bî-inhâ ile redd-i selâm idüb gerek re'is-i şûrâ ve gerek mumâ- ileyhim bilâ-tevekkuf iskemlelerine otururlar ba'dehû re'is-i şûrâ [s.65] ikiyle elini kaldırarak yemîn ve yesâra temennâ-yı vâhide ile tes'îd-i mesâ idüb mumâ- ileyhim kezâlik temennâ-yı bî-intihâ ile aşınâlığı telafâ ederler ve ba'de zâlik ehl-i şurâdan henüz meclise vurûd etmeyenler vurûd etmedikçe yine temennâ-yı bî intihâ ile selâm verüb ve iskemlelerine geçüb otururlar ve bunların selâmını re'is-i şûrâ cehren ve sâ'ireleri ahfâ-i red ederler ve artık bunlar re'is-i şurâ tarafından tes'îd-i mesâ resmine muntazır olmayub hemen der-dest olan müşâvere umûruna iştigâl ederler. İşte şu def'a peşinden sonra tâ hitâm-ı meclise kadar gerek re'is-i şûrâ ve gerek ehl-i şûrâ hasbû'l-iktizâ her kaç def'ada beyt-i şurâdan hurûc ve beyt-i şurâyâ vülûc ederler ise bir ferd selâm ve kıyâma takayyût etmeyüb herkes kendi işiyle meşgûl olur. Ve eğer meclise meclisçe kıyâm tevkîr olunacak bir zât vâcibü'l-ikrâm vürûd eder ise ona dahi yine iskemlelerinden müfârakat olunmamak vechile kıyâm olunmak ve selâm ve tes'îdâtı temennâ-yı bî-intihâ ile alınmak usûlünce ta'zîm olunur. Kaldı ki şu teşrifât-ı mesrûde hasbû'l-icâb beyt-i şurâyâ müctemi'an duhûl olunamadığı takdîrde debr ve'l-etber âtîde zikr olunacağı vechle ehl-i şûrâ ikindiden evvelce ihtifâl eylediği ve beyt-i şurâyâ müctemi'an gidildiği sûretde teşrifât-ı mezbûreye dahi hâcet kalmayacağı bedîhîdir.

Ehl-i şûrâ Abdü'l-mü'minîn olan cum'a ile salı gününden mâ'adâ her gün ikindiden evvelce fakat birer adamla dâr-ı şurâyâ varıb divânihânesinden müftîyü'l-şurâyâ iktidâ-ı salâta 'asrî cemâ'atle edâ ederler. Ve ba'dehû adamları anlara mahsus odaya gidüb kendileri besmele-gûyân beytü's-şurâyâ girerler. Ve sâdırdaki iskemlede re'isi şûrâ

ve cihet-i yemîndeki iskemlede müftîyü'l-şûrâ ve karşısındaki iskemlede sağında mukayyetler ve solunda mübeyyizler oturmak üzere her kâtib-i şûrâ oturub yine re'is-i şûrânın cihet-i yemîn ve yesârında olan sâ'ir iskemlelerden mâ'adâ ve ehl-i şûrâ 'alâ merâtibihim ku'ûd ederler ve herkes yazı takımını önündeki sofrâ üzerine koyub der-dest olan umûr-u müstemi'den belhümü's-sevab söyleşmeğe mübâşeret ederler şöyle ki, söyleşecek her kaç madde var ise re'is-i şûrâ anları hâvî olan evrâkı yerine karâr verildikten sonra o birine mübâşeret olunmak usûlünce berd berd ve cehren kırâet birle mazmûnunu işâ'et ve ehli şûrâdan icâb ve iktizâyâ dâ'ir taleb-i re'y ve fikret ider. Ve her işâ'at olunan madde hakkında ehl-i şûrâdan herkes sevab olmak üzere hâtırına her ne re'y mütebâdir olursa bâ-tahrîran veyâ şifâhen irâd eyler işte her hâlde gâh buna mütebâ'at ve gâh ol buna muhâlefet ederek tâ ittifak-ı ârâ ile husûl buluncaya kadar şöyleşilüb ba'dehû her ne re'y üzerine ictimâ' olunursa söyleşilen maddeye ol re'y mûcibince karâr verilip ve burada ictimâ'dan merâm-ı 'ukul ve efhâmın daha çoğunun müctemi' olduğu cihet olub bir madde üzerine cem'-i efkârın bir şems-ii şart değildir. Meselâ bir maddeye ehl-i şûrâdan sekiz zât bir vechle ve iki zât bir vechle re'y itseler kesreti ol ki tarafda idüğünden ol maddeye anların re'yi mûcibince karâr verilir, berikilerin re'ylere şâz'add olunur. Ve kâtib-i şûrâ her gece söylenilen mevâdd-ı ûlâ [s.66] her kimler takrîr ve inhâ etmişler ise kalan takrîrinde veyahud inhâsında 'ünvânıyla beyân etmek ve ba'dehu zeyline ana dair irâd-ı re'y eyleyen ehl-i şûrânın cümlesinin ucûba ve es'ilesini falan cevâbında veyâhud su'âlinde kaydıyla zabt eylemek vechiyle müfita-i şûrâyâ tahrir ve yine her maddeye her ne vechle karâr verilmiş ise anların zübde ve hulâsalarını dahi karâr-dâde 'unvânıyla ayrıca birer kağıda derc ve tastîr idüb leyle-i âtiyede hîn-i intişâr-ı ehl-i şûrâda gerek ol mazbatayı ve gerek bu karâr-dâdeleri mazbata-i mezkûrede kavî ve re'yi bulunan ehl-i şûrânın cümlesine mühürlüdür. İşte mazbata-i mezbûr ile bu karâr-dâdeler re'is-i şûrâ tarafından ser'asker celâdet-kâra ve oradan 'atebe-i 'ulyâyı şehri bâr-gerden vakara 'arz ve takdîm olunduktan sonra muttali' şûmus-u reşâd ve istifâhâne-gah-ı 'ibâdden yine bâb-ı ser'askeriye i'âde buyrulduklarında eğer re'y-i vâki' nezd-i hakâyık ve kad -ı şehinşâhi de dahi pesend ve tahsîne şâyân buyurulub nesh ve feshine dâ'ir bir emr ve irâde-i sâniha-pirây-ı sudûr olmaz ise hemân karâr-dâdeler me'ali ve düstûr-ı l-'amel tutulmak bâbında divân-ı ser'askerîden lâzım gelen emrler ısdar ve iktizâ eden mahallere tisyâr buyurulur ise andan sonra mazbata bâb-ı

ser‘askerî defterhanesinde hıfz olunub karâr-dâdeler kânun-ı nüvisân kalemine irsâl ve orada müte‘allık oldukları kavânîn-i hümayûna havâşi ve irsâl kılınur.

Zikr-i sebk eylediği vechle emr-i cihâd efzal-i ta‘diyât olduğuna ve dâr-ı şûrâ evvel emrde mastar ve menât bulunduğuna mebnî ana me’mûr olmak hem şer‘an efzâl-i i‘mâl ve hem örfen eşref-i ahvâl idüğü vâreste-i kayd-ı eşkâldir. Peş ehl-i şûrâ me’mûriyeti mebrûriyeye sıdk-ı niyet ve hulûs-u taviyyet ile devâm ve neyl-i şeref sûr- u ma‘neviyeye mazhariyet-i ni‘met-i celflesinin fariza-i şükr ve tahdîsini hakkı vechle edâ ve ifâya kıyâm ederler şöyle ki, vakit geldiği birle mânende berk-i lâmi‘ dâr-ı şurâ’ya ve vakit geçirmek veyâhud beyhûde ağrâr-ı nâ-becâ ile ba‘zı gün ta‘til edivermek gibi hilâf-ı irtikâbdan begâyet ictinâb ederler. Ve dem-i müşâverede matlûb ve maksûdları ancak izhâr-ı hakk olub söz benim olsun yâhud sözüm şuna buna muhâlîf gelsin efkârına hemcârıyla isrâr ve müdâhene taraflarına sapmak ve ‘ale’l-husûs ol bizim meyâmin-i lüzûmda iştirâ-yı levâzım ve ihâle-i me’mûriyet ve tevcîh-i merâtib misillü nice umûr-nâz ki, mübâhisi tedâvül edeceğinden ma‘âzallah te‘âlâ o makule umûrdan intikâ‘ dâ‘iye-i fâsidesine düşmekle maye’l-feyz dâreynimiz olan dîn-ü devlet menâfî‘ini ayak altına almak zamânımdan mu‘arrâ ve bi’l-cümle cem‘-i havâs-ı zâhire ve bâtınelerini ancak menâfî‘-i dîn ve devlet-i istinbât vecîbelerine sarf idüb ‘arz ve tesâhib ve buğz ve nifâk makûle ve devâ‘i-i kâmine-i nefsi kemineden başka şûrâya mürâca‘at-ı indifâ‘iyesi olan kesân ile hâricte görüşüb haberleşmek gibi mevâki‘t-i tehemmüdden dahi pâk ve müberrâ olurlar. Hele lâzıme-i ketm-i esrâr cism-i şûrâya rûh-u mesâbesinde idüğü eşkâr olmağın meclisde söyleşilen umûr-u mânend-i rûh-u cân derc-i derûn sıdk-ı meşhûnlarında nihân etmekle (el-müsteşâr-u mü’ettemin) meâlini hâlen ve kâlen düsturü’l-‘amel edinmeğe kendilerine farz-ı ‘ayn ve ‘ayn-ı farz bilirler. Rabbenâ lâ tüzîğ gulübüne ve heblenâ nim ledünke rahmete inneke ente’l-vehhâb.⁵⁸

[s.67] 1253 senesinde dâr-ı şûrâ’ya bir kıt‘a tasvîr-i pâdişâhî ve 1254 senesinde bir ‘aded mushaf-ı şerîfe hediye buyrularak şu sûretle meclis-i mezkûrun kaderi tevfir buyrulmuş idi.

⁵⁸ (ربنا لا تزغ قلوبنا و هب لنا من انك رحمة انك انت الوها) Âl-i İmran Sûresi, ayet 8, Me‘ali“Ey rabbimiz bizi doğru yola eriştirdikten sonra kalbimizi batıla kaydırma, şüphesiz sen ziyâdesiyle bağışlayansın”.

Ancak 1254 senesine kadar Mansûre ve Hâssanın ayrı ayrı birer dâr-ı şûrâsı olarak bu da ‘adem-i ittihâd ârâ ve karâr cihetiyle umûru ‘askeriyeye ba‘zı mertebe sekte ve halel-i ‘arızına sebep olduğundan sene-i mezkûre saferinin on birinci günü ikisi hazf ile yeniden bir dâr-ı şûrâ teşkîl olunması irâde buyrulmuş ve Mansûre şûrâ müftüsü İsmail Hakkı Efendi ‘azl ile Hâssa şûrâ müftüsü Şehrî Hâfız Mehmet Efendi yeni dâr-ı şûrâ’ya müftü ta‘yîn ve bâb-ı ser‘askerî’de olan ketebe dahi tengîh olunub Hâssa ve Mansûrede iki nefer baş kâtibden Hâssa başkâtibi Sadi Efendi ‘azl ve me’mûriyetinin lağviyle kâffe-i ‘asâkir-i muntazama-i şâhânenin mesâlih-i bir başkâtib ile gördürülmesi ve buna Mansûre Başkâtibi Servet Efendi’nin ‘asâkir-i muntazama başkâtibi ‘unvâniyle ta‘yini tensîb buyrulmuş ve müsteşarlık ve dâr-ı şûrâ-yı ‘askerî ve mektubculuk demek olan başkitâbet işine şû sûretle teşekkül eylemiş idi.

Her ne ise biz gelelim masarîf-ı ‘askeriyeye ne sûretle karşılık tedârik olunduğu fıkрасına

Yeniçerilerin lağvından sonra dersa‘âdet’de teşekkül idecek on iki bin nefer muvazzaf ‘askerin otuz dört bin kise masrafı olacağı hesab olunub buna karşılık bulmak için olunan müzâkerâtda mukâta‘at-ı mîrîye yeniden zamm ve eshâm ve cebelü küşâdı gibi ihtâr olunan tedâbirin mahzûru görülüb ehl-i zimmet re‘âyânın cizyelerini hadd-ı şer‘iye iblâğ ile bu gibi etyâb-u emvâlden hâsıl olacak fazlanın tahsîsâtı ‘askeriyeye karşılık ittihâzı tasvib olunmuş ve bu tedbirin tebrîd kalıb re‘âyâyı ve belki düvel-i ecnebiye tarafından ta‘rizât-ı mü‘eddâ olacağı makâm-ı i‘tirâzda serd olunmuş ise de cizyenin cibâyeti şer‘î olmağla buna kimsenin bir diyeceği olmamak lâzım geleceği cevâben beyân ile Hristiyanların a‘lâsından 36 evsâtından 18 ve ednâsından 9 gurus cizye tahsîli tensîb ve bu bâbda alınan fetvâ ile berâber ‘arz kılınarak icrâ icâbına irâde-i seniyye lâhık olmuş idi.

Ancak bu ve buna mümâsil bulunan karşılıklar ile masârîf-ı lâzimenin sülüsü derecesi tedârik olunabildiğinden Sultan Mahmud bundan muğber olub bâlâda beyan olunduğu vechle darbhânedен idâre olunan mukata‘ât ile hazine ciheti hasılatdan başka ceyb-i hümayûn hazinesinden mazbut emlâk-ı hümayun irâdının ve yirmi yirmi beş kişiden yukarı mahlûl olacak mukâta‘at satılmayıb hâsılâtının masârîf-ı ‘askeriyeye tahsîsan darbhânedен defterdâra nakli ve Tepedelenli Ali Paşa ile

müte'allikâtının mükata'at ve emlâkından dokuz mukâta' ile 241 'aded çiftliklerin sene-i mezkûreden i'tibaren 'Asakir-i Mansûre masarîfına karşılık olmak üzere mukâta'at-ı hazineden zabtı ve yine ibtidâ-i dersa'âdet'de ihdâs ve ba'dehû [s.68] taşralara ta'mîm olunmak üzere rusûmât-ı cihâdiye nâmiyle dükkanlardan ve erzakdan bir vergi alınması irâde buyrulub icâbına müsâra'at olundu. Ve müstakil nezâret teşkiliyle Kapıcıbaşı Davud Ağa ihtisâb nâzırı ta'yîn kılındı. İşte zamânımıza kadar câri olub yakın vakitte lağv olunan İhtisâb Nezâretinin asıl ve esâs-ı teşkili bu olub o aralık hâcegândan Ömer Lûtfi Efendi dahi İzmir'in rûsûmât-ı cihâdiyesine me'mûr olmuş ise de masârîf-ı 'askeriyeden dolayı o sırada mîrînin dört beş bin kişi kadar borcu terâkim etmekle bununda îfâsına çâre bulunmak üzere cebelû nâmiyle eshâm ve mukâta'atdan akçe alıkonulmasına karâr verilerek sûret-i taksîmi emr buyruldu. Ve kezâ yine masârîf-ı 'askeriyeye karşılık olmak üzere Anadolu'dan İzmir'e gönderilen Afyon'dan rusûmu ihtisâbiyye ahzı Ömer Lûtfi Efendi'ye yazıldı. Ve Haleb'e dahi Kapıcıbaşı Naim Ağa ve Bursa'ya Şatır-zâde Şakir Efendi ihtisâb nâzırı ta'yîn kılındı. Ve ileride 'askere mahsus îrâd ve masârîf işi defterdârdan alınıb 'asker defterdârlığı ünvânıyla Saib Efendi'ye ihâlesi dahi karîha-i hazret-i şâhânenen emr-ü fermân buyuruldu.

Her ne kadar bu gibi tedâbir ile İstanbul'daki 'askerin masârîfına karşılık bulunabilmiş ise de Anadolu ve Rumeli taraflarında bâ-emr-i 'âlî tahrîr olunmakda ve gitdikce ve mevcûdları ziyâdeleşmekte olan 'asker için erkân-ı devlet ve vilâyâtın bu bâbda gösterdiği gayret ve himmete teşekkürle beraber bunların masârîfı gâilesinden dahi bî-huzur olduklarından ekser yerlerden 'asâkir-i cedîde tahrîrine inhimâl ve müsâra'at olunduğu bildirildiği hâlde bâb-ı 'âlî'den işin kısaca tutulmuş mahremâne yazılırdı, hattâ Erzurum'da yedi tabur 'asker tertîbine şurû' olunduğu inhâ olunduğu hâlde bâb-ı 'âlî'den Erzurum Vâlisine mahremâne bir tertîb ile iktifâ eylemesi ve Kars ve Çıldır taraflarında istizân olundukça 'asker yazılması ihtâr ve sâ'ir yerlere dahi evâmir-i istâr ile tasarruf idilmeğe mecbur olunmuşdu.

İşte şu gibi ilticâat ile dersa'âdet'de kırk üç senesi muharremine kadar teşkîl olunan sekiz taburun vilâyâtında tahrîr olunan 'askerle berâber otuz bir tabura iblâğı ile iktifâ kılınmağa karâr verilüb ve yeni teşkîl olunacak işbu taburların masrafsızca sûret-i teşekkülüne çâre olmak üzere şu sûret düşünülmüş idi ki, çünkü eskiden

vüzerâ ve mîrmîrân ve sâ'ir zâbîtân-ı sekbân ve delîl ve içâğası ve hayta nâmlarıyla adamlar kullanılagelmekte iseler de bunların fâidelerinden ziyâde gelib geçtikleri yerlerde mazarratları görülmekte olmağla lağviyle yalnız işe yararlarından ve ahâliden genç ve tuvânâ 'asker yazılıb tüfenk ve palaskaları dersa'âdet'den ve ma'aş ve ta'yinât-ı lâzimleri ahâliye bâr olmayarak vüzerâ ve zâbîtân-ı mümâ -ileyhimâ temettu'ât-ı zâtiyelerinden idâre ve esâmî ve künyeleri bâb-ı ser'askerîye irsâl olursa bu taburlarda masrafsızca teşekkül etmiş olacağından ol vechile icrâ-yı icâbatı tensîb olunmuş ve otuz bir tabura bâliğ olmak için teşekkül edecek yirmi üç tabura [s.69] lüzûmu görünen zâbîtânın nasbına ve levâzımın tedarikine şurû' olunmuş idi. Yoksa hazinede vüs'at ola idi bir sene zarfında devlet elli altmış taburluk bir kuvvet istihzâr ve Rusya'ya karşı daha metânetlice bulunabilir idi.

44 senesinde vukû' bulan Rusya Seferinden sonra devlet her fedâkarlığı göze aldırarak tezyîd-i 'asker ve teksîr-i kuvvet bahr-u berr çârelerini istihsâle şitâb ve müsâra'at hele Mehmed 'Ali ile olan muhârebatdaki mağlûbiyeti müte'âkib bütün bütün i'âde-i mâye'l-hayâtını muntazam ve muvazzaf ve mu'allem 'asker teşkîlinde görmekle bir yandan teksîr-i vâridâta himmet ve vâridâtının kısm-ı küllîsini mesârif-i 'askeriyeye hasr ve tahsîs etmeğe mübâderet eylediğinden elli bir târîhlerine doğru yalnız muvazzaf piyâde 'asker-i şâhâneyi elli bin nefere ve elli dokuz evâhirinde altmış altı bine ve redifini dahi bir ol kadara iblâğ etmiş idi. Ve irâdât-ı devletin ne sûretle tezâyüd ve tahsîsât-ı 'askeriyeye kangı emvâlin tahsîs olunduğu tafsîlâtını vazifemiz hâricinde gördüğümüze ve maksad-ı 'asâkir muvazzafanın ibtidâ-yı teşekkülünde çekilen müzâyaka ile bunun def'i için düşünülen tedâbirin irâ'esi ile ordu-yu hümâyûnun mü'esses olan zât-ı 'âlîye isticlâb-ı da'vât-i hayriye itmek olub yoksa andan sonra vakit be-vakit birbirini velî ve ta'kib eden müzâyaka-i mâliyenin tafsîl ve teşrî-i olmadığına mebnî şu kadcılık i'tâ-yı ma'lûmâtla iktifâ ve hâssa ordusuyla redîf-i 'askeriyenin sûret-i teşkîliyesi nice ber vech-i zîr birer fasl-ı mahsûsa derc ve imlâ kılındı.

FASL-I HÂMÎS

Hâssa Ordusunun Sûret-i Teşkîli İle En Evvelki Nizâmı

Tavâif-i ‘askeriyenin bir kısmına mukaddemen Bostâniyân-ı Hassa neferâtı denilib bunların ser‘askeri makâmında olan zâta dahi (Bostancıbaşı) denilir idi. Bunlara Bostancı denilmesine sebep hadâik-i hâssada efrâd-ı merkûme çalışır ve saray-ı hümâyûnlar ile kasr-ı humâyûnların bekçiliğini ederler idi. Hâricdeki hizmetleri çünkü İstanbul ile bilâd-ı selâse ve tevâbi‘inin irâde-i zâbitası dörde munkasim olub nefis-i İstanbul’un saray-ı hümâyûna civârlarından mâ‘adâsı Yeniçeri Ağalarına ve saray-ı hümâyûn hâricindeki Ayasofya Hoca Paşa Ahırkapu tarafları Cebecibaşılara ve Kâsımpaşa ile Galata tarafları Tersâne-i ‘Âmire’ye ve Tophâne ve Beyoğlu semtleri Topçu Ocağı’na ve bunlardan hâric Üsküdâr olub ve Boğaziçi’nin iki tarafı Kadıköy ve Ayastefanoz ve ada ciheti Bostancıbaşılara ‘âit olmağla Bostancılardan ocak ta‘biriyle semt semt mahallerde usta nâmiyle yerli zâbitlar bulunub meselâ Bebek karyesinde hem kasr-ı hümâyûnun bekçiliği ve hemde Bebek ustası nâmiyle kayd-ı hayat üzere چراغ olmuş bir me’mûr olub bunun ma‘iyyetinde bulunan bâratalı neferât ile bulunduğu karye ve mahal dâ’iresini hıfz-u hırâsete me’mûr idiler. Yeniçerilerin mevâcibiyle bunlarında ulûfesi çıkar idi. Yeniçerilerin imhâsından sonra kâffe-i mevâki‘ ve karakolhânelere Mansûre ‘askerî ikâme ve ik‘âd ve dersa‘âdet’in ve civâr ve nevâhîsinin emr-i muhâfazası [s.70] nezâreti ser‘asker paşaya tefvîz buyrulduğundan Bostancılardan vazifesi yalnız hadâik-i hâssa ile bekçiliklere münhasır kalmış ve binâ’en-aleyh pek o kadar lüzûmları kalmamış idi.

Bu cihetle 1242 senesi Muharreminden i’tibâren Mu‘allem Bostaniyân Hâssa nâmiyle yeniden bir ocak ihdâsiyle bunların ‘Asâkir-i Mansûre gibi ta‘lîm-i cedîd ile me’lûf olmaları ve eski ocağın lağvı karâr-gîr olub bu bâbdâ bir nizâmnâme tanzîm ve icrâ-yı ahkâmına irâde-i seniyye şeref-sâdır oldu. Mu‘ahharan Mansûre tertîblerinden alay teşkiline mübâderet olunduğu vakit Bostaniyân-ı Hâssa tertîbinden dahi alay teşkiline teşebbüs ve mübâderet ve beher alaya kâ’immakâm ve miralay ve sâ’ir ümerâ ve zâbitân nasbına müsâra‘at ve daha sonra bâlâda beyân olunduğu vechle Firârî Ahmed Paşa Ferik-i Hâssa nâmiyle bunların cümlesine nâzır ve âmir ta’yîn buyrulub Bostancıbaşılık makâm ve lakabı ile Bostaniyân-ı Hâssa nâmı bütün bütün imhâ olunmuş ve birkaç alay olduktan sonra her iki hâssa

alayından bir livâ teşkîl ve ferik ve müşâru'n-ileyh müşîr-i hâssa 'unvânıyla 'Asâkir-i Hâssa'ya ser'asker ta'yin kılınmış olmağla 'Asâkir-i Muvazzafa-i Şâhâne-i Hâssa ve Mansûre nâmıyla ikiye tefrîk olundu.

'Asâkir-i Hâssa efrâd ve zâbitânına ba'zı cihetle imtiyâz verilip hattâ zâbitânın nişânları Mansûreden farklı idi. Dâr-ı Şûrâ teşkîl olunduğu sırada hâssaya mahsus olarak ayrıca bir Dâr-ı Şûrâ ihdâs olunub ve hâssa 'askerinin ser'asker mâbeyn-i hümâyûn-u cenâb-ı mülûkâneye ihtisâs ve ta'alluku olan bezgândan nasb ve ta'yîn kılınır idi.

1254 senesinde Hâssa Dâr-ı Şûrâsı Dâr-ı Şûrâ-yı Mansûre ile birleştirilib 'Asâkir-i Hâssa ve Mansûreye mütedâ'ir olan husûsât-ı 'askeriye bu Dâr-ı Şûrâ'da görülmeğe başlamış ve 1259 târîhine kadar Mansûre ve Hâssa başka başka birer heyeti 'askeriye olub hattâ bunların redifleri bile birbirinden tefrîk kılınmış iken tensikâtda sâ'ir ordular teşkîl sırasında Hâssa ve Mansûre nâmları kalkıp âtide beyân edeceğimiz vechle Dersa'âdet ve Hâssa ve Rumeli ve 'Arabistan ve Anadolu orduları namlarıyla beş ordu teşkîl kılınmış idi.

İşte Hâssa ordusunun sûret-i teşkîli şu vechle olub ordu-yu mezkûre esâsı olan Mu'allem Bostaniyân-ı Hâssa Ocağının nizâmnâmesinin bir sûretini elde eylemiş ve târîh-i 'askerîmize 'âid olan her türlü tafsîlât ve ma'lûmâtın derciyle tezyîn-i sahife-i iftihâr eylemekle kendimize bir vazife 'addetmiş olduğumuzdan nizâmnâme-i mezkûr ber-vech-i zîr derc ve tezbîr olunur. İşbu nizâmnâme dahi kânûnnâme-i hümâyûn gibi mu'ahharan bir hayli ta'dilâtâ dûçâr olmuş ise de ta'dilât-ı mezkûre kânûnnâme-i humâyûnda uğradığı ta'dilâtın 'aynı olduğu irâde-i kayd ve iş'ârdır.

Sûret-i Nizâm

Bostancıbaşı Ağaların zîr-i irâdelerinde olan Bostaniyân-ı Hâssa neferâtı ya'ni gerek sarây-ı hümâyûn dâhilinde kâ'in Topkapı [s.71] ve Yalı Köşkü ve Sepetçiler ve Kayıkhâne ve Soğukçeşme ve Bağcılar ve Bamyacılar ve Kuşhâne ve Gülhâne ve İncili ve Dolap ve Değirmân ve Mezbele-keşân ocakları ve gerek hâricde hadâik-i hâssa ta'bir olunan Karayalı ve Dolmabahçe ve Beşiktaş ve Ortaköy ve Kuruçeşme Bebek Mirgûn, Kalender Büyükdere ve Tokat ve Sultâniye ve Paşabahçesi ve Çubuklu ve Küçüksu ve Kulebahçesi ve Üsküdâr Bahçesi ve Ayazma ve Salacak ve

Haydarpaşa ve Fener ve Filorya ve Davudpaşa ve Topçular ve Vaydos ve ‘Alibeyköyü ve Kağıdhâne ve Karaağaç ve Hasköy Ocakları neferâtı el-hâlet-ü hazihî devr-i ezmân ile muhtelü’n-nizâm olarak ekserîsinde fakat usta ve bölükbaşı ve birkaç ‘amel-mânde neferden gayr-i kimesne mevcud olmayıb ba‘zı ma‘mur olanlarının neferâtları dahi hemân bulundukları ocakta bekçilik hizmetine münhasır gibi kalmak ve bir müddetden beri bunların herbiri bir ocak-ı ‘âdile müteferrik olarak topu hakkında i’tibâr olunan Bostaniyân-ı Hâssa ocağı şimdiki hâlde birtakım eşhâs-ı müteferrikeden ‘ibâret olmak hasebiyle bu hal üzere bunlar lede’l-iktizâ dîn ve devlet hıdmetine yaramayacakları vâzihâtdan ve halbuki saltanat-ı seniyye ebediyyü’d-devâmda bi’l-cümle ehl-i İslâm ve ‘ale’l-husûs vazîfe-i hârân-ı nân velî ni‘met hazret-i pâdişâhî olan tavâif-i ‘asker ve sınıf ve hüddâma göre dâimâ bâdî bâdî’ i lâ-yı kelimetu’l-lâhi’l-‘ulyâ ve medâr-ı kıvâm-ı dîn-ü devlet ebed-peymâ olan cihâd ve gazâ farîzasını îfâya isti‘dâd ve kâbiliyet-i kesbinden hâlî olmamaları vâcibât-ı hâlden olduğuna binâ’en- zikr olunan Bostaniyân-ı Hâssa Ocağı’nın müteşennit olan eski usûl ve kavâidi dahi külliyyen ref‘ ve ilkâ ve bundan böyle bi’tevfikihi te’alâ hidemât-ı dîn-i devlet-i ‘aliyyede her türlü işe yarayıb nân ve nemek hazret-i pâdişâhî kendilerine helâl olmak için ‘Asâkir-i Mansûre-i Muhammediye nizâmına tevfikân bunların dahi müceddeden bir hiss-i sûret-i nizâma rabt ve ihyâ olunması ittifak-ı ârâ ile karâr-gir ve muktezâ-yı irâde-i seniyye hazret-i pâdişâhî kişver-gîr olmaktan nâşî mûcibince ocağ-ı mezkûrun usûl ve kavâidi ve kethudâlık ve binbaşılık ve ustalık ta‘birleri külliyyen ref‘ ve ilkâ birle mukaddemden hasbü’t-tarîk tekmîl-i hidmet ederek mârû’z-zikr ocaklarda bölükbaşı ve hadâik-i hâssada usta bulunan ihtiyâr ve emektâr adamlar tertîb-i cedide istihdama yaramayacaklarından fakat bunlardan meselâ saray-ı humâyûn dahilindekilere kayd-ı hayat münâsib miktar çıraklıklar ihsân buyurularak yedlerinde bulunan hadikalar ba‘dezîn matbah-ı ‘âmire sebzevâtına tahsîsan ahar sûretle idâre etdirilmek ve hâriçteki hadâyık-ı hâssada usta bölükbaşı bulunanlar dahi yedlerinde bahçe ve çayır her ne ise kayd-ı hayât ile mutasarrıf olmak üzere ibkâ olunarak kasr-ı hümâyûn bulunan mahallarde ba‘dezin bunların kasr-ı hümâyûna bekçiliği hıdmetine tahsîs ve saray içine gelenlere kemâ fi’s-sâbık kahve i‘mâl etmeleri tecvîz olunub evvelki gibi etrafının zabt -u rabtı maslahatına karışmamak ve fi’l-‘asıl Yeniçeri Ocağı mevâcib-i icmâline idhâlen Bostaniyân Ocağı’na verilen mevâcibden emek ve hıdmet mukâbilinde çıraklık

olmak üzere verilmiş olan yevmiyeler ba‘dezîn âhar irâde buyrulan mahalden tahsîs ve i‘tâ olunmak üzere ba‘demâ Eşkinci ta‘biriyle mukayyed bölüklere verilen esâmîlerin cümlesi mahv ve terkîn kılınmak ve zikr olunan ocaklarda usta ve bölükbaşılardan mâ‘ada el-yevm mevcûd bulunan neferât ve sâ‘ireden ber vech-i âtî tertîb-i cedide idhâl ve istihdâmına [s.72] elverenler bi’l-intihâb yazılıb mâ‘adâ işe yaramayanları varıb kayıkcılık ve balıkçılık misillü istedikleri âhar kâr-ı kesîde bulunmaları için şöylece def‘ ve ihrâc olunmak üzere müceddeden Mu‘allem Bostâniyân-ı Hâssa Ocağı ‘üvânîyle tahrîr ve tanzîm olunarak neferât ve zâbitân ve sâ‘irenin sûreti râbîta ve nizâm ve usûl -ü a‘mâl ve istihdâmları hakkında müsta‘nâ bi-tevfiki’llâhi’l-mülkü’l-‘allâm şu vechle vaz‘-ı kânûn meymenet irtisâm kılınır ki, Bostancıbaşı bulunanlar kema fi’s-sâbık ocağ-ı mezkûrun ağa ve ser‘askerî makâmında olmak ve sâ‘ir ocağı ‘âmireler misillü ricâl-i devlet-i ‘aliyye’den irâde-i seniyye buyrulan bir münâsibi nasbıyla tevcîhât-ı hümâyûn defterinde Humbarahâne-i ‘âmire nezâreti ile Matbah-ı ‘âmire emâreti beynine Mu‘allem Bostaniyân-ı Hâssa Nezâreti diye kayd olmak ve şimdilik müstekîlen ocak kâtibi nasbı külfete hâcet olmayarak inşâ-Allâh-ü te‘âlâ bundan böyle tertîb ve neferâtın tevkîr ve teksîrinde îcâb eder ise iktizâsına bakılmak üzere tîz elden ber-vech-i âtî me‘a- zâbitân 1526 neferden ‘ibâret fakat bir tertîb-i Mu‘allem Bostâniyân-ı Hâssa Neferâtı Bostancıbaşı Ağa ve ta‘yîn buyurulacak Nâzır Efendi ma‘rifetleriyle zikr olunan eski bostânî ocakları neferâtının işe yararlarından ve mâ‘adâsı hâriçden aslı nesli ma‘lûm ve sînleri onbeşden nihayet otuz yaşına kadar genç ve tuvânâ yiğitlerden bi’l-intihâb tahrîr ve tekmîl olunub şöyle ki, zîrde defter-gûne tertîb olduğu üzere zikr olunan bir tertîb binbeşyüz bu kadar neferin 1200 neferi tüfenk- endâz ve 120 neferi topçu ve 60 neferi arabacı ve 38 neferi cebhâneci ve 20 neferi mehterhâne takımı ve mâ‘adâsı rüesâ ve zâbitân ve yoklama kâtibleri ve sancakdâr ve saka ve mehter ve hekîm ve cerrah neferâtından ‘ibâret olmağla imdi tüfenk-endâzların beher dokuz neferine bir onbaşı ve beher yüz nefere bir saf i‘tibâriyle ilâ- nihâye birinci ve ikinci ve üçüncü saf ta‘bir olunmak üzere birer müntehib ve mütefennin ve şecâ‘at ve dirâyet eshâbından yüzbaşılar ki, cem‘an oniki yüzbaşı ve ikişer nefer yüzbaşı mülâzımları ve beher safa birer sancakdâr ve bir çavuş ve birer saka ve altışar saf sağkol ve solkol i‘tibâr olunarak üzerlerine kezalik ehl-i erbâb olmak üzere sağ ve sol kolağaları ve on iki safa on iki top zimmetiyle beher kolda bulunacak altışar top için

kırk sekiz nefer topçu neferâtı ve altışar nefer topçu halifesi ve çavuşları ve yirmi dört nefer arabacı neferâtı ve altışar arabacı halifeleri ve yine beher kol için birer cebhanecibaşı ve on ikişer nefer cebhaneci ve altışar cebhâneci çavuşları ve ikişer nefer surnâzen ve tablzen ve nakkârezen ve zilzen ve tıranpeteci[tompetçi] neferleri ve birer yoklama kâtibi ve mecmû‘ tertîb için birer topçubaşı ve arabacıbaşı ve birer nefer mülâzımları ve mehterbaşı ve surnâzenbaşı ve mühendis hocası ve mülâzımı ve ser-’etibbâ-i hâssa efendi ma‘rifetiyle ve münâsib mâhiye ile iki nefer hekim ve cerrah ki cem‘an 1526 nefer ‘ale’t-tertîb tahrîr olunub cümlesinin üzerine eshâb-ı dirayet ve şecâ‘atden ve a‘mâl-i ‘askere ve zabt u rabta muktedir ve ta‘lîm-i ta‘allümde mâhir birisi [s.73] bi’l-intihâb binbaşı nasb ve ta‘yîn olunarak işbu binbaşı zîr-i idâresinde bulunacak bir tertîbin zabt-u rabtına me’mûr edilerek⁵⁹ ma‘a mâ fih lede’l-iktiza ibtidâ-yı su’âl ve cevabda binbaşı mumâ-ileyh sağkol ve solkol ağalarına ve topçubaşı ve arabacıbaşı ve sâ’ir rû’esâyâ ve kolağaları dahi zîr-i idârelerinde bulunan altışar safın yüzbaşılara ve yüzbaşılar kendi saflarında olan çavuş ve saka ve sancakdâr ve onbaşılara ve onbaşılar ma‘iyyetlerinde olan dokuz nefere ve topçubaşı ve arabacıbaşı ve cebhânecibaşı ve mehterbaşı ve sâir rû’esâ dahi kezâlik zîr-i idârelerinde olan çavuş ve hülefâ ve sâ’ir neferâtlarına emr -u zâbıt olub bunların cümlesi bostancibaşı ağaların zabt-u rabt ve idârelerinde ola ve işbu nizâmdan maksad zikr olunan Bostaniyân-ı Hâssa neferâtı dahi bundan böyle devlet-i ‘aliyye’nin işe yarar ‘asâkirinden ma’dûd olarak lede’l-iktizâ sefer ve me’mûriyetlerde işe yaramak ve eyyâmı hizada dahi hidemât-ı me’mûreleri üzerinde dâimâ hâzır ve mevcûd olarak me’mur olacakları hıfz-u hırâset ve zabt –u rabt-ı hıdmetlerini bir vefk-i matlûb ru’yet etmek emniyyesinden ‘ibâret olduğuna binâ’en neferât-ı merkûme sarây-ı hümayûn derûnunda tahsis olunacak kışlalarında ve odalarda ikâmet ve ağabahçesi ta‘bir olunan mahalde küll-i yevm kuru ve haftada pazartesi ve pençşenbe günleri ateşli ta‘lîm ederek fenn-i ta‘lîmde gereği gibi kesb-i mahâret eylemeleri usûl-ü mu‘tenâdan olduğundan başka saray-ı hümayûnun fi’l-asıl bostan neferâtına muhavvel kapılarını ve gerek bu def‘a ber-mûceb-i irâde-i seniyye bu aylıkları ref‘ ve ilkâ olunacak bâb-ı hümayûn ve orta kapıya leyl-ü nehâr bekleyib muhafaza etmek ve duhûl ve hurûc edenlere dikkat maddesine dâ’ir ve sâ’ir her ne tevcîhle emr-u fermân hazret-i pâdişâhi şeref-sünûh buyrulur ise ana göre kendilerine

⁵⁹ İşbu binbaşı zîr-i idâresinde bulunacak bir tertîbin zabt –u rabta me’mûr ise de

verilecek ta'limât vechile hareket eylemek üzere bostancıbaşı ağa ve binbaşı ma'rifetleriyle beher kapıya yirmi dört saatde bir değişmek üzere bi'l-münâvebe birer onbaşı veyâhud iktizâsına göre dahi ziyâde neferât ta'yîn ve kezâlik Beşiktaş'a nakl-i hümayûn eyyâmında müretteb olan eski halvet takımları fî-mâ-ba'd mülgâ olacağına binâ'en ba'dezin anların yerine dahi bunlardan kaç yüz nefer lâzım olur ise haftada bir münâvebe sûretiyle geçirilüb mahâll-i lâzımede ikâme ve temkîn ve hâ kezâ hadâik-i hâssa ve kasr-ı hümayûn olan mahallerden her kangısına ne mikdâr neferât ikâmesi îcâb eder ve irâde buyrulur ise yine haftada bir münâvebe usûlü üzere oralara dahi takım takım ta'yîn ve irsâl olunarak ve Bostancıbaşı Ağalar dahi kola gittikde iktizâ eder ise ma'iyetine neferâtıyla birkaç onbaşı istihsâb ederek hâsılı ocağ-ı mezkûre müte'allik her türlü hıdmetlerde ve devr-i dâim sûretiyle istihdâm kılınmakda iktizâ etmekle gerek kışla ve gerek mahall-i me'mûrelerinde oldukça hem hıdemât-ı lâzimelerini ru'yet ve ikmâl ve hem de ta'lîm ve ta'allümde tefennün ve mahâreti istihsâle iştigâl eyleyeler. Ve eğer ki iş bu usûlü nizâma göre bir tertîbin tüfenk-endâz neferâtı 1200 neferden 'ibâret olarak topçu ve arabacı ve cebhâneci neferâtının hıdmetleri başka ise de 'umûm-i ta'lîm mahallinde ve gerek hengâm-ı muhârebede [s.74] herbiri hıdmet-i mahsûsalarını görmek üzere eyyâm-ı sâ'irede bunlar dahi 'ale'l-'umûm tüfenk-endâzlık fennini ta'lîm idüb münâvebe hıdmetlerinden geri kalmayarak anlar dahi tüfenkleriyle ba'îne tüfenk-endâz neferâtı misillü saray-ı hümayûn kapıları ve halvet-i hümayûn ve hadâik-i hâssa muhâfazası hıdmetlerinde kezâlik bi'l-münâvebe istihdâm olunalar.

Ve ocağ-ı mezkûrun ez-kadîm-i muvazzaf ve mu'ayyen imam ve hocaları olduğundan bunlardan beher safa iktizâsına göre ta'yîn ve tahsîs olunarak neferât-ı merkûme gerek kışlalarında ve gerek sâ'ir mahalli me'mûrelerinde evkât-ı hamseyi cemâ'atle edâya müdâvemet ve günde birer nübüvvet-i Kur'ân-ı 'azîmü's-şân ve 'ilm-i hâl ve mesâil-i dîniyye ta'lîmine sa'y-ü gayret eylemelerine gerek imâm ve hoca efendiler ve gerek bi'l-cümle zâbitân ve 'ale'l-husûs binbaşı ve Bostancıbaşı Ağalar ziyâde ihtimâm ve dikkat ideler. Ve zîrde işâret olunduğu üzere Bostancıbaşı Ağa ve Nâzır Efendi ve binbaşı ve sâ'ir zâbitân ve rü'esâyâ 'alâ merâtibihim ma'aşlar ve neferâta 'ale's-seviye yirmişer gurus mâhiyeler ta'yîn ve tahsîs olunmak iş bu ma'aş ve mâhiyeler için kalemce senet i'tâsına hâcet olmayarak Bostancıbaşı Ağa ve Nazır Efendi ma'rifetleriyle yazılan zâbitân ve neferâtın 'ale'l-esâmî

tutulacak defteri kalemlere kayd ve mâh-be-mâh bunların ma‘aş ve mâhiyeleri ne mikdâra bâliğ olursa mûmâ- ileyhimin bi‘l-iştirâk takdim edecekleri takrîr mûcibince hazîne-i ‘âmireden bi‘l-istifâ ikisinin huzûrunda binbaşı ve yoklama kâtibleri ve kolağaları ve herbir safın zâbitânı hâzır oldukları hâlde isim ve resmiyle defterleri bi‘t-tatbik mevcûduna göre yedlerine verilmek üzerine be-her mâh yapılacak yoklama defterleri kezâlik kalemlere kayd-u sebt oluna. Ve işbu ma‘aş ve mâhiye tertîbinde hekim ve cerrah hariç olunarak bunlar iktizâsına göre ne mikdara erzâ ve istihdâm olunurlar ise iktizâ eden mebâliğ ve kezâlik e‘imme ve hocalar için eski mu‘ayyen vâzifelerine fazla şey tahsîs îcâb eder ise anlar ve hâ-kezâ nâzır-ı mûmâ- ileyh ma‘iyyetinde neferât tahrîrine me‘mûr iki nefer müretteb yoklama kâtibinden başka a‘lâmât ve defâtir tahrîr ve ta‘yînât hesapları ve tahrîran sâ‘ire için işe yarar kâtib istihdâmı lâzım geleceğinden buna vereceği mâhiye akçeleri misillü şeyler perâkende mesârif defterine kayd olunarak cânib-i mîriden başka başka ahz ve istifâ oluna.

Ve iktizâ eden nân ta‘yînâtı zahîre nâzır efendi ma‘rifetiyle tahsîs olunacak fırından ve lahm ta‘yînleri dahi Hâssa Kasabbaşısı Ağa tarafından verilip mâ‘adâ havâyic-i zarûriyeleri Nâzır Efendi ma‘rifetiyle mübâya‘a ve iktizâ eden bahâsı hazîne-i ‘âmireye mâh-be-mâh i‘tâ ve îfâ olunmak üzere neferât-ı mezkûreye sabahları yalnız nân-ı ‘azîz ve şurba ve akşamları şurba ve yahni ve cum‘a ve isneyn geceleri ba‘zen pirinç ve ba‘zen bulgur pilavı ve şurbaları dahi ba‘zen pirinç ve ba‘zen mercimek olarak zîrde tertîb olunduğu vechle ta‘yînât-ı lâzimeleri ‘aynen i‘tâ ve zinhar et ve etmek ve me‘kûlât-ı sâ‘irenin bozuk ve uygunsuz olmamasına lâıykıyla dikkat ve i‘tina kılın. Ve binbaşı [s.75] ve kolağaları başlarına haseki Kırîmi barâta ve yüzbaşılar ve rû‘esâ-yı sâ‘ire çukadar Kırîmi barâtalar ve sâir neferât Perperî iktisâ etmek üzere binbaşından mâ‘adâ zâbitân ve neferâta bir mantuk-ı defter ibtidâ tahrîrlerinde ve ba‘dehû beher sene rûz-u hâzarda hey‘et-i mahsûsa üzere bir takım kisve-i mürettebe ve birer serhadli yemenisi ve rûz-ı kasımda çizmeler ve eskidikçe yağmurluklar verilip bunları cümleten Nâzır Efendi tanzîm ve zâbitânın imtiyazıçün bir def‘a i‘tâsı lâzım gelen sîmden masnu‘ nişanlar dahi darbhâne-i ‘âmirede i‘mâl ve i‘tâ birle binbaşı olanlara dahi fakat hîn-i nasbında levn ve nev‘i ma‘lûm olmak içinse yine zîrde muharrer olduğu üzere fakat bir takım libas verilerek ba‘dehû iktizâ etdikde libâs-ı mezkûru kendi ma‘aşından tecdîd eyleye.

Ve silsile vukû'unda zâbîtânın rütbesine göre mahsus olan nişanları selefdan halefe intikal ettirilüb ancak kisve husûs buna mukayyesi olamayacağından meselâ ibtidâ-yı tahrîrde veyâhud rûz-u hızırda kisvesi verilen neferât ve zâbîtândan birer sene içinde hasbü't-tarîk silsile vukû'uyla ahar rütbeye nakl olunupda ol rütbeye göre kisvesi dahi değışmek iktiza eylediğı takdîrce îcâb-ı hâle teb'îyyet olunarak kisve dahi intikâle gelişirse intikâl idüb fersûdeliğı cihetiyle müceddeden verilmesi muktezî ve münâsib görünüyor ise müceddeden tanzîm ve i'tâ oluna.

Ve ağalar ve binbaşı ve zâbîtân-ı sâ'ire mâhiyeli neferâtı hidmetkâr etmeyib hâricden kullanacakları hidmetkârın kisvesi dahi neferâtın kisvesine müşâbih olmaya. Ve tertîb-i mezkûr için lâzım gelen toplar ve top arabaları ve levâzımât-ı sâ'iresi Tophâne-i 'âmire mevcûdundan ve zâbîtân ve neferât için tüfenk ve kılıç ve palaskalar ve ateşli ta'lîm için barut ve fişenk dahi iktizâsına göre Cebhâne-i ma'mûreden Bostancıbaşı ve Nâzır Efendinin bi'l-iştirâk takrîr ve inhâları vechle bâ-fermân-ı 'âlî verdirilib neferâtın esliha-i mürettebeleri zâbîtân ma'rifetiyle tevzi' ve teslim olunarak ba'dehû mürûr-u eyyâm ile meselâ tüfenkin kundağı fersûde oldukda zâbît atîkini nâzıra götürüb lede'l-ârâ-i ta'mîre muhtâc ise ta'mîr ve cedîden verilmesi lâzım gelir ise atîki alınarak bi't-tebdîl âhar cedîdi yine zâbîtân ma'rifetle i'tâ olunub neferât-ı merkûme dahi dâimen eslihâ-i mürettebelerini pâk ve temiz tutarak paslanıb fenâ olmamasına dikkat ve ihtimam ideler. Bundan böyle bunların tarîk ve silsileleri işlemleri hakkında ibtidâ bir kimesne tüfenk-endâz neferi olub ba'dehû yoluyla 'ale't-tertîb eskiyerek onbaşı ve ba'dehû çavuş ve ba'dehû sancakdâr ve mülâzım ve yüzbaşı ve ba'dehû kolağası mülâzımı ba'dehû sağ veyâhud solkol ağası olub ba'dehû iş bu sağkol ve solkol ağalarından kangısı eski ve mütefennin ise binbaşı olarak binbaşılıktan sonra dahi zâten ehliyet ve istihkakı olubda irâde-i seniyye-i hazret-i pâdişâhî şeref-sudûr buyrulduğı sûretde hâseki ağalığın bir tarîk-i hâsekiyân-ı hâssadan bir tarîki dahi binbaşılıktan [s.76] olmak üzere ol binbaşının haseki ağalığına nakl ve ba'dehû bostancıbaşıyla çerağ veyâhud sâ'ir türlü hidemât-ı celîle-i devlet-i 'aliyyede istihdâm olunmak üzere kapucubaşılık ve sâ'ir merâtib saltanat-ı seniyyeden biriyle be-gâm buyrulması câ'iz ola. Ve kezâlik ibtidâ bir kimesne topçu neferi olub ba'dehû eskiyerek topçu halifesini ve top ustası ve ba'dehû çavuş ve ba'dehû topçubaşı olub ba'dehû eğer ta'lîm ve ta'allümde mâhir ve mütefennin ve mahâret ve ehliyeti zâhir olur ve mülâzımlardan ve ağa-yı

yemîn ve yesârdan ehakk ve elyak bulunur ise binbaşılık hallinde ol topçubaşı binbaşı olmak câ'iz görüle. Ve kezâlik bir kimesne top arabacısı olub ba'dehû arabacı halîfesi ve çavuş ve arabacıbaşı ve cebhâne neferliğinden dahi eskiyerek cebhâneci çavuşu ve ba'dehû cebhâneci başı ve mehterhâne neferliğinden dahi eskiyerek ser-surnazen ve ba'dehû mehterbaşı ola. Ve iş bu tariklerin tertîb-i mezkûr üzere işlemesi eskilik i'tibâriyle olub ancak fende mahâret ve isti'dâdı olmayan olursa aşağısındaki erbâb-ı isti'dâd takdîm ve isti'dâddan müsâvât bulunursa eskilik sebeb-i tercih addoluna. Ve neferât-ı mezkûre leyl-ü nehâr kışla ve mahall-i me'mûrelerinde ve hıdmet-i lâzimleri üzerinde mevcûd ve bir taraftan dahi ta'lîm ve ta'allümle meşgûl olarak herhâlde zabıtlarına itâ'at ve zabıtân dahi vezâif ve hıdmet ve me'mûriyetlerine ber-vech-i istikâmet ikdâm ve dikkat etmeleri vazife-i zimmetleri olmağla içlerinden birinin töhmeti veyâhud bir gûna maslahatı zuhûrunda onbaşısı yüzbaşıya ve yüzbaşı dahi kangı kolda ise ol kolun ağasına ve kolağası binbaşıya ve kezâlik topçu ve arabacı ve cebhâneci ve mehter neferâtından olanları dahi rû'esâları kezâlik binbaşı mümâ-ileyh bildirib binbaşı dahi iktizâsına göre Bostancıbaşı Ağa ve Nâzır Efendiye ifâde ve tebliğ ederek 'âdî görülecek şey ise mümâ-ileyhimâ ma'rifetiyle ocakça görülüb şiddet ve te'dîb iktizâ eder cesâmetli şey ise mümâ-ileyhimâ tarafından usûl-ü kadîm üzere Bâb-ı 'Âliye bâ-takrîr inhâ olunarak iktizâsı ru'yet ve 'ale'l-husûs binbaşı olan kimesnenin zabt-u rabt neferâta 'adem-i liyâkatı veyâhud hilâf-ı nizâm bir gûna uygunsuzluk ve sû-i hareketi keyfiyeti mümâ-ileyhimâ tarafından Bâb-ı 'Âliye takrîr ve inhâ olundukda bir gûna 'arz ve nefsanîyet şâ'ibesi olmamak için Bâb-ı 'Âlî'den dahi hakîkât-ı hâl-i sıhhati üzere tahkîk olunarak yalnız 'adem-i liyâkat maddesi ise binbaşılıktan çıkarılıb bayağı haseki 'adâdine tenzîl ve ahar türlü kabahati olur ise iktizâsına göre te'dîb ve tenkîl kılınmak üzere makâm-ı sadâretten hakpây-ı hümâyûn-u hazret-i cihandârîye 'arz ve istîzân birle şerefsudûr buyrulacak irâde-i seniyye mûcibince icrâ-yı muktezâsına mübâderet oluna.

Ve lede'l-iktizâ neferât-ı merkûmeden zabıtânıyla irâde buyrulduğı mikdârı sefere veyâhud Kıla'-ı Hâkânî muhafazasına ve sâ'ir mahal ve me'mûriyete ta'yîn olunduklarında serdâr-ı ekrem ve ser 'asker ve vüzerâ ve mîr-i mîrân ve sâ'ir her kimin ma'îyyetine me'mûr bulunurlar ise sayfen ve şitâ-en tamâmen mevcûd bulunarak me'mûr ma'îyyeti oldukları zâtın emr-u irâdesine mütâba'at ve herhâlde

[s.77] inkıyâd ve itâ‘at ve metânet ve şecâ‘at ile harb-ü darb ve muhafaza husûslarına bezl-i mukadderet eyleyeler. Ve bu vechle taşraya me‘mûr olanların mâhiye ve ma‘aşları Dersa‘âdetden üç ayda bir kere nâzırları ma‘rifetiyle gönderilib kezâlik iktizâ eden ta‘yînâtlarında mikdâr ve kemiyeti dahi nâzır-ı mümâ ileyh ma‘rifetiyle hesâb ve tertîb olunarak tarafından ta‘yîn ve terfîk edeceği vekilharç mahallinde ol ta‘yînât-ı mürettebeyi nüzul emîni tarafına ve sâ‘ir havâle olunan mahalden alıb idâre eyleye. Ve yalnız neferâtın taşralı olanlarından vakt-i hazırda sılaya gitmesi icâb idenlere beş neferde birine münâvebe usûlünce ve memleketinin ba‘d ve mesafesine ve maslahatına göre beş altı ve nihâyet sekiz mâh kadar mühlet i‘tâsıyla ve zâbıtân ve neferatdan iktidarı olubta hacc-ı şerîfe gitmek isteyenlere ba‘de‘l-hac yine ocağına ‘avdet eylemek şartıyla Bostancıbaşı Ağa ve Nâzır Efendinin imzâ ve mühürleriyle izin tezkeresi verilerek gerek izin tezkeresi ve gerek sâ‘ir husûs içün kimesne tarafından bir pâre harç ve ‘avâid alınmaya. Ve me‘zûnen hacc-ı şerîfe ve sılaya gidüb ve yine ‘avdet edenlere güzeşte ma‘aş ve mâhiyeleri geldikten sonra tamamca kendilerine i‘tâ olunub eğer kable‘l-‘avde vefât eder ise işleyen ma‘aş ve ‘ulûfesi beytü‘l-mâle ‘â‘id olmak üzere hazîne-mânde ve kezâlik sefer ve hazaarda vefât edenlerin beytü‘l-mâlları dahi cânib-i mîrîye ‘â‘id ola. Ve sılaya ruhsat maddesi neferâta mahsus ve hacc-ı şerife ruhsat husûsu neferât ve zâbıtâna şâmil ise de iş bu ruhsatın vakt-i hazara münhasır olub vakt-i seferde hasta ve vakt-i hazaarda me‘zûn olanlardan ma‘âdâsı mahal ve me‘mûriyetlerinde ve kışlalarında bir neferi noksan olmamak üzere tamâmen ve kâmilten mevcûd bulunalar. Ve zâbıtân ve neferâtın biri yazıldığı târîhden on iki sene mürûrundan sonra ticâret veyâhud memleketinde zirâ‘at ve hırâset veyâ te‘ehhül ve âhir zarûrî maslahat içün dirlikden ve tarikenden geçip terk-i hidmet murâd eder ise bilâ-ma‘aş meccânen ruhsat i‘tâsı câ‘iz olub ancak on iki seneden evvel kat‘â tecvîz olunmaya ve böyle ruhsat verilen veyâhud vefât eden ve teka‘üd olan neferâtın yerine dâimen âhirleri tedârik ve tahrîr olunarak tertîb-i mezkûrun bir neferi noksan kalmamasına gereği gibi ihtimam oluna. Ve içlerinden biri bilâ- ruhsat firâr eder veyâhud sıla bahânesi ve sâ‘ir sebeble izin alıb gittikten ve müddet-i mu‘ayyenesi iktizâsından sonra gelib isbât-ı vücûd etmiyen olur ise bu makûleler hakkında ağmâz olunmayarak Bâb-ı Alîye bi‘l-inhâ gerek mübâşir ta‘yîniyle ve gerek tevcîhle olur ise ‘alâ- eyyühâl buldurulub kışlasına ihzâr ve te‘dîb kılına. Ve bu husûsların cümlesinde zâbıtânın ‘adem-i takayyüd ve

müsâmahaları vâki' ve meşhûd olursa anların dahi hakkından geline. Ve vakt-i hazaarda hıdmet-i sibkat ederek ma'aşa mutasarrıf olanlar ihtiyâr ve yâhud 'alîl olur ise mutasarrıf olduğu ma'aşın nısfı ile ve eğer seferde mecrûh olub 'amelden sâkıt olduğu cerhî iltiyâmından sonra muhakkak olur ise ma'aşının sülûsânı veyâhud cerh ve istihkâkına göre dahi ziyâdecesiyle ve kezâlik mâhiyeli neferâtdan vakt-i hazaarda ihtiyâr ve 'alîl olanlar tam mâhiyesiyle [s.78] ve vakt-i seferde mecrûh olub cerhî iltiyâmından sonra 'amelden sukûtu muhakkak olur ise cerh ve istihkâkına göre dahi ziyâdesiyle teka'üdlük tevcîhi câ'iz olub bu vechle gerek zâbitân ve gerek neferâtın verilecek tekâ'üdlükleri ol kimesnenin vilâyet ve memleketine münasib mahallere nakd-i mesâbesinde olan münâsib ve sağmaldan i'tâ olunmak üzere Bostancıbaşı Ağa ve Nâzır Efendinin bi'l-iştirâk takdim edecekleri 'arzları ibtidâ Hekîmbaşı Efendiye havale ile ol kimesnenin cerh ve illet ve 'amelden sukûtu keyfiyeti mu'âyene ve i'lâm olundukdan sonra divân-ı sadr-ı a'zamîye çıkarılıb tensib ve irâde olduğu sûretde hıdmet ve defterîye havâle olunarak takdîm edeceği takrîr ve şurûtu mûcibince îcâb eden tekâ'üdlüğü tevcîh ve senedi tanzîm ve i'tâ oluna. Ve tekâ'üdlük maddesinde ricâ ve şefâ'at ve hâtır ve gönüle ri'âyet maddeleri bir vechle câ'iz olmadığı misillü kemal-i dikkat ve ihtimâmı derpiş iderler. Ve ocağ-ı mezkûr zabıtân ve neferâtının zabt-u rabt mâddesi Bostancıbaşı bulunanların 'uhde-i me'mûriyetine ve ma'aş ve mâhiye ve kisve-i ta'yînât-ı mürettebe ve sâ'ir mesârif ve müteferrika misillü emr- u idâre ve vikâye-i nizâmlarına dâ'ir umûr-u mesâlih-in ru'yet ve tanzîmi ve tanzîmi dahi nâzır bulunanlara muhavvel olub ma'a mâfih cem-u 'umûr ve husûs yine ikisinin ittihâd-ı re'y ve tedbiriyle görölmek lâzımeden olmağla gerek bu husûsa ve gerek sâ'ir mesâlih-i mukteziye dâ'ir iktizâ eden 'arzları mûmâ -ileyhimâ bi'l-iştirâk temhîd idüb ikisinin mührü cem' olmadıkça yalnız birinin mührüyle gelen 'arza i'tibâr olunmaya. Ve mûmâ- ileyhimâdan herbiri vazîfe-i me'mûriyetlerine ihtimâm ve dikkat ederek neferât-ı merkûmenin hîn-i tahrîrlerinde ihtiyâr ve 'amel-mânde ve mühterî ve meçhûlû'l-hâl eşhâsın olmasına ve tahrîr olunanlar ta'ahhüd ve kefâlete bağlanıb onbaşılar neferâtına ve yüzbaşılar onbaşılara ve kolağaları yüzbaşılara ve sâ'ir rû'esâ dahi kendi neferâtlarına ve binbaşı dahi kolağaları ve rû'esâyâ kefil olmak sûretiyle revâbit-ı kaviyyeye bend olundukdan sonra hilaf-ı nizâm her kimde tekâsül ve kusûr-u zuhûr eder ise derhal te'dibleri icrâsına ve neferât-ı merkûme 'ale'd-devam kışlalarında ve me'mûr

oldukları mahallerde mevcûd bulunub bir taraftan dahi ta‘lîm ve ta‘allûm ile sanâyi-i harbiyeyi kemâl üzere tahsîl ve cümlesi saff-ı vâhid hükmüne girmek sûretinde kesb-i tefennün ve mahâret eylemeleri emniyyesinin bir an akdem-i kuvveden fiile getürülmesine ve vikâye-i nizâm ve intizâm ve usûl-ü hüsn-ü terbiye ve istihdâmlarına ve esliha ve elbiseleri ve dâimen pek temiz tutulmasına ve ta‘yînât-ı mürettebeleri tamamca verilip bir gûna uygunsuzluk olmamasına ve hasta olanlarına ta‘yîn olunacak hekîm ma‘rifetiyle tımar ve müdâvât olunarak her hâlde ve her türlü himâyet ve sıyânetlerine sarf-ı vüs‘ ve makderet eyleyeler. Ve hilâf-ı rızâ ve mugâyir-i nizâm her kangısının sû-i hareketi vaki‘ olur ise bilâ-ağmaz mü‘âheze ve ‘itâb olunacaklarını meczûm ve muhakkak bileler. (intihâbı)

Eski bostânî neferâtın işe yararlarıyla haricden ‘asker tahrîr’ olarak hemen bir tertîbe iblâğ ve bâlâda mestûr-u nizâm [s.79] ve kânûna rabt olunan işbu Bostaniyân-ı Hâssa taburuna bir mâhda 43750 guruş masraf girib balâda beyân olunduğu üzere Bostaniyân-ı Hassa ta‘bîri mu‘ahharan hâssa ordusu ta‘bîrine tahvîl olunmakla işbu ocak şimdiki hâssa ordusunun esâsı demek olunduğu derkârdır.

Hâssa Ordusu’na en evvel Firâri ‘Ahmed Paşa Müşîr ta‘yîn buyrulub ulûfeden şimdiye kadar ordu-yu mezkûr müşîriyetine gelen zevâtın esâmîsi cedvel kılıklı tertîb ve kitâb-ı sâdis nihâyetine tezyîl olundu.

FASL-I SÂDİS

‘Asâkir-i Redifenin Sûret-i Teşkîli İle Bunlar Hakkında Yapılan Nizâm

Muvazzaf piyâde ve süvârî Asâkir-i Hâssa ve Mansûre-i Muhammediye ‘Asâkir-i Bahriye ve topçu ve ecnâd-ı sâ‘ire gün-be-gün tezâyüd vâsi‘ ve esâsı nizâmât-ı haseneleri takarrür ve te’kîd etmekde ise de memâlik vasî‘a-i İslâmiyenin muhafaza ve müdâfa‘ası külliyyetlü ‘asâkir-i mu‘allimenin vücûduna vâbeste ve münhasır olub bunların bi’l-farz cümlesi kışla ve karârgâhlarında mukîm olduğu hâlde zirâ‘at ve hırâset husûsunun tahlîline ve tenâsülün tenâkusuna bâis olacağı cihetle hem silk-i ‘askerîde bulunub ve hemde zirâ‘at ve hırâset maslahatı geriye bırakılmamak üzere memâlik-i mahrûsa-yı şâhânedede redîf-i ‘Asâkir-i Mansûre-i Muhammediye-i İslâmiye bir nev‘i mu‘allem ‘asker tertîbi garîha-i şâhânededen emr ve irâde buyrulmuş ve vech-i tertîbi Ser‘asker Paşaya fermân kılınmış olmağla mevcûd

olan muvazzaf ‘Asâkir-i Mansûrenin ma‘aş ve ta‘yînât ve melbûsâtı i‘tâ olunmakda ise de ‘asker-i redife yalnız vakt-i sefere mahsus olduğundan yalnız öyle bir vakitte silâh altına alındıkları hâlde mansûreye verilen ma‘aş ve ta‘yînât ve melbûsâtın bir ‘ayn-ı ‘asker-i redifeye de verilmesi ve eyyâm-ı sâ‘irede memleketlerinde ekip biçmeleri sûret-i ser‘asker müşâru’n-ileyh tarafından ‘atebe-i hitâb-ı pâdişâhiye ‘arz olundu.

Evâilinde seferler vukû‘unda muvazzaf ‘asker vefâ etmediği hâlde iktizâ eden mahaller için Rumeli ve Anadolu vilâyetinden bi‘l-intihâb kazâ ‘askerleri ihrâc ve ta‘yîn olunagelip halbuki iş bu ‘askerin genç ve ihtiyârı işe yarayıp yaramayanı ve silâh kullanmasını bilip bilmeyeni fark olunamayarak ‘ale‘l-‘amyâ sürme yollu tertîb ve kaç nefer talep olmuş ise hemen ol kadar iblâğ ile tesrîb olduğu ve silâhları da sancak ve kazâca mübâya‘a ve tedârik ve i‘tâ olunarak o misillü ‘askerin içinde eli ayağı tutar ve silâh kullanır ise de, verilen silâhı kendüye uygun ve yarar olmadığından dîn-ü devlet uğurunda hizmet etmek isteyen gençler silahsızlık ve ba‘zıları da ‘ömürlerinde hiç silah kullanmamak ve ihtiyâr-ı ‘amel-mânde bulunanları pîrlik ve ‘adem-i iktidâr cihetleriyle bir işe yaramaz ve bilâ-fâide meşakkate dûçâr olurlar idi.

Ve işbu kazâ ‘askeri matlub olduğu zaman çıkarılınca kadar gerek harçlık ve gerek elbise ve süvârî ise at pâresi nâmıyla husûle gelen mesârif-i kâmilin ahâlî-i memleket üzerine tarh olunarak ahâliye bir bâr-i girân olur idi. Redifte ise [s.80] bunlara hâcet kalmayarak herkesin sırasıyla dîn-ü devlet uğurunda hizmeti istihsâl edilmiş olacağından memleketçe ve halkça ve devletçe fâ‘idesi inkâr olunamayacağı der-kâr idiyse de zâten halk mansûre ve hâssaya alışmamış iken bir de redîfe idhâl olunması haylüce güç olmağla evvel emirde Takvîm-i Vekâyî‘de arasına bu yolda bendler ve halkı teşvîk edecek makâleler yazılmağla işe başlanub memleket hândânzâdelerine redif-i zâbitân ve ümerâlık rütbeleri tevcih olunacağı ve‘l-fazlu‘l-mütekaddem mü‘eddâsınca işbu mâtde-i hayriye de takaddüm ve müsâbakat edenler sitâyîş ve mükâfât-ı seniyyeye mazhar olacakları i‘lân kılınmış idi.

Ancak böyle bir mâtde-i mühime hakkında karâr verilmek üzere memâlik-i mahrûsa-i şâhânede bulunan bi‘l-cümle vüzerâ ve mutasarıfının sûr-u hümayûn münâsebetiyle Dersa‘âdetde bulundukları zaman gibi bir vakt-i münâsib

olmayacağını hâkân-ı merhûm hüsn etmiş olmasıyla cümlesinden ‘ibâret bir meclis ‘akdiyle redif-i mansûre nizâmâtının ‘usûl ve furû‘una dâ’ir herkes efkâr-ı mahsûsasını çekinmeyerek ‘arz eylemesi ve bu mutâla‘atın ‘umûmca tedkîk ile netîcesi olarak ittifâk-ı ârâ ile bir nizâm-nâme kaleme alınması irâde ve fermân buyrulmuş olmağla meclis-i evvelde ba‘zı mertebe müzâkereden sonra müşâru’n-ileyhimin herbiri mütâla‘ât-ı vâkı‘alarını mübeyyin tahrîran lâyhalar kaleme almaları sipâriş olundu. Ve ol vechle kaleme aldıkları lâyhalar ‘akd olunan mecâlis-i müzâkerâtda kendileri dahi hâzır oldukları hâlde der-meyân ve herbir mâdde üzerine mütâla‘ât-ı sâ’ibe enbân olunarak asıl ve esâsı ve ba‘zı müteferri‘ât-ı nizâmiyesine karâr verilmiş ve ba‘dehû hâtime-i hasenesi olarak bâb-ı fetavâda ‘akd olunan meclis-i şûrâ-yı ‘umûmî de vüzerâ-yı müşâru’n-ileyhim mevâlî-i fihâm ve dersi‘âm ve erbâb-ı şûrâ olan ricâl-i devlet-i ‘aliyye ve sûver-i münâsebetiyle Dersa‘âdete da‘vet buyrulan meşâyih ve ‘ulemâ hâzır oldukları tekrâr dermeyân ve müzâkerât-ı vâkı‘aya tatbikan kaleme alınan kânûnnâme ‘alenen kırâ’et-birle sûret-i hâl cümleye beyân olundukda cümlesi tarafından tensîb olunmuş ve mazınna-i kirâmın herbiri bu karâr ve tensîbin üzerine başka başka hâtime-i şerîfe kırâ’etiyle meclise hıtâm verilmiş ve ol vechle keyfiyet huzûr-ı şehriyâriye tekrar ‘arzla irâde-i seniyyesi şeref-sudûr eyleyüb mücebince redif-i mansûre tahrîri münâsib olan mahallere âti’l-beyân evâmir-i ‘aliyye tastîr buyrulmuşdur ki, redif nizâm-nâmesinin hulâsası olduğundan bizce ehemmiyeti der-kâdır.

Sûret-i Emr-i ‘Âlî Ba‘de’l-Hitâb Ve’l-Elkâb

‘Avn ü ‘inâyet-i hazret-i bârî ve imdâd-ı rûhâniyet-i cenâb-ı risâlet-penâhî ile ta‘lîm-i funûn-u gazâ ve cihâd ve tetmîm-i esbâb-ı muhâfaza-i bilâd ve ‘ibâd zımında tertîb ve tanzîmine muvaffak olunan muvazzaf ‘Asâkir-i Mansûre-i Şâhâne ve cünûd u muntazama-i pâdişâhânem. El-hâlet-ü heazihî ahsen-i zavâbit ve nizâm ve ekmel-i ravâbit ve intizâm ile istihdâm olunmakta ise de lillahi’l-hamd millet-i beyzâ-yı İslâmiyenin [s.81] der-kâr olan kesret ve vefretine ve memâlik-i mahrûsa ve serhadât-ı hâkâniyenin ve sa‘at -ı vüs‘at ve mesâfesine göre teksîr-i ‘asâkir-i kaziyyesi vakit îcâbı i‘tibâriyle ferâiz-i hâliye ve mu‘azzamât-ı ‘umûr-ı diniyyeden olduğu zâhir ve bedîdâr ve memâlik-i mahrûsa-i mülûkânemde bulunan genç ve tuvânâ ehl-i İslâmın cümlesi ‘Asâkir-i Mansûreye tahrîr olunmak lâzım gelse bâdî-i

‘umrânî-i bilâd olan emr-i zirâ‘at ve hırâsetin ta‘tîlini mûcib olacağı ve böyle kaldığı sûretde dahi lede‘l-iktizâ ya‘ni vakten be-vakit sefer-i humâyûnum vukû‘unda fenn-i harbdan gâfil ve nizâmsız bir takım nefir-i ‘âm ‘askerleri çıkarılıb bunlar emr-i gazâ ve cihâdda bi’t-tabi‘ işe yaramayacakları vâkı‘ât-ı sâbıkadan ma‘lûm ve âşikâr olduğundan başka memleketlerinden çıkarılıncaya değin verilecek harcırah ve levâzım-ı sâ‘ireleri zımnında sarf olunan akçeler beyhûde mahv ve heder olageldiği bi’t-tecrûbe bedîhi ve numû-dâr olduğuna binâ‘en hem ahalî-i memlekete sıklet ve meşakkat olmaksızın herkes yine yerlerinde ve yurtlarında zirâ‘at ve hırâset ve kâr-u kesb ve ticâretleriyle meşgûl olarak sâye-i merâhim-vâye-i pâdişâhânemde müsterihü’l-hâl ve müreffehü’l-bâl olmak vehmde lede‘l-iktizâ memâlik-i mahrûsa-i şâhânemde şe‘âir-i İslâmiyetden olan usûl ü harbiye ve sanâyi‘i cihâdiyede iktisâb-ı fûnûna ve mahâret etmiş müretteb ve muntazam cünûd-u kesîre mevcûd bulunmak niyet-i hâlisasiyle bi-tevfikihi te‘âlâ Redif-i Asâkir-i Mansûre ismiyle müsemmâ bir takım‘asâkir-i muntazama tertîb ve usûl ve furû‘u cümle ahâlî ve fukarâyâ hayırlı ve suhûletli olmak üzere bi‘l-mütâla‘a karârlaştırılarak âna göre müsteniden bi-tevfiki‘l-lâhi te‘âlâ Anadolu ve Rumeli’nin münâsib olan mahallerinde icrâsına şurû‘ ve mübâşeret olunması şeref-rîz-i sunûh ve sudûr olan emr ve irâde-i isâbet-‘âde-i mülûkânem muktezâsından olmakdan nâşî husûs-ı mezkûr bu def‘a sûr-ı hümâyûnum münâsebetiyle Dersa‘âdetime celb olunan vüzerâ-yı ‘izâmım ve meşâyih-i kirâm ve ‘ulemâ-yı a‘lâm hâzır oldukları hâlde vûkelâ-yı fihâm Devlet-i Aliyye-i ebed ittisâmım beyinlerinde ‘akd olunan mecâlis-i şûrâda lede‘l-müz’âkere bu husûs-ı hayriyyet-mansûsun dünyâ‘en ve mülken envâ‘ fevâ‘id ve muhsinâtı âşikâr olmak hasebiyle bi-mennihî te‘âlâ beher sancakdan hâvî olduğu kazâların ma‘âdin ve hâs ve evkâf ve mu‘âf ve gayr-i mu‘âf cümlesi siyyân tutularak ‘ale’s-seviye ‘umûmundan me‘a-zâbâtân bindörtiyüz neferden ‘ibâret birer tabur redîf –i ‘Asâkir-i Mansûre tertîb ve tanzîm ve neferât-ı mezkûre yirmi üç yaşından otuz iki yaşına kadar olan ahâlîden hüsn-i havâhişleriyle tahrîr ve tetmîm olunmak ve ba‘zı küçük sancakların gillet nüfûsu cihetiyle ber vech-i matlûb bir tabura tahammülü olmadığı hâlde o makûle küçük sancaklar civârında bulunan diğer livâ ile bu maddede birleştirilerek anlardan ikmâl kılınmak ve iş bu redif-i mansûreye ba‘zı ‘Asâkir-i Mansûre’den tekâ‘üden çıkmış neferâtdan memleketlerinde bulunub da meşy ve harekete muktedir ve havâheşker olanlar olduğu hâlde anların tahrîrinde bir

gûna be'is olmayub belki tefennünleri cihetiyle fevâ'idi mûcib olacağından ol vechle bunlardan dahi tahrîr olunmak ve fakat deniz ile ülfeti olan ba'zı sevâhilde kâ'in kazâlar ahâlîsi redif nizâmına karıştırılmayarak 'asâkir-i bahriyeye tahsîs olunmak üzere mahalleri tefrîkiyle başkaca [s.82] iktizâ-yı nizâmına bakılmak ve iş bu redif-i mansûreye yazılacak asâkirin istihdâmı ancak sefer hengâmına mahsûs olmak cihetiyle eyyâm-ı hazarda asıl muvazzaf 'Asâkir-i Mansûre misillü şuraya buraya münâvebe teklîfi ve içlerinden asıl mansûre nizâmına 'asâkir ahzi tecvîz olunmamak ve 'asâkir-i merkûmenin îcâb eden zâbitânı kazâların hândân ve kişizâdelerinden genç ve tuvânâ ve 'asker zâbitliğine sezâ kimesneler var ise anlardan tahrîr ve tanzîm olunub ancak bu misillü zâbitân dâ'imâ 'umûr-u 'askeriye ile iştigâl ederek sâ'ir memleket 'umûruna voyvodalık misillü maslahatına karışmamak ve şu kadar ki, ba'zı memleket a'yânı ve söz sahibi vücûhdan birisi hem 'asker zâbitliği erbâbından olub ve hem zâten Devlet-i Aliyyeme sadâkat ve istikâmeti mahsûsası meşhûd ve mütebeyyin olubda sâ'irinden müstesnâ olarak ânın zâbit nasb ve istihdâmını vâli-i memleket tensîb ederek evvel emrde bu tarafa tahrîr ve istizân-birle irâde-i seniyye-i şâhânem müte'allık olduğu hâlde iktizâsı icrâ olunmak ve 'asâkir-i merkûmenin icrâ-yı ta'lîmleriçün iktizâ eden mu'allimler 'asâkir-i nizâmiye bulunan mahallerde anlardan ta'yîn-birle ta'lîm ve ta'allüm ettirilüb 'asâkir-i nizâmiye bulunmayan mahallere dahi bu tarafda münâsiblerinden ve 'asâkir-i nizâmiyede bulunan hemşehrîlerinden ve ba'zen dahi bu taraftan me'zûnen sılasına gitmiş memleketli neferâtdan müddet-i me'zûniyetleri tekmîline kadar ta'lîm-i neferâta ta'yîn olunmak ve hândanzâdelerden ve sâ'irden taşralardan nasb olunacak zâbitân fenn-i ta'lîm ve ta'lîmi evvel emrde gönderilecek mu'allimler ile mahallerinde tahsîl ve ba'dehû zikr olunan zâbitân bir aralık Dersa'âdetime gelüb Bâb-ı Ser'askerî'de dahi büyük ta'lîmleri görerek lâyıkıyla öğrenüb az vakitte 'avdet etmeleri husûsu herbir mahal ve mevki'de ne vechle münâsib olur ise öylece icra eylemeleri sancak mutasarrıflarının re'yelerine muhavvel olmak ve ber-vechi muharrer zâbitânı merkûme bir aralık Dersa'âdetime gelüb Bâb-ı Ser'askerî'de büyük ta'lîmleri görerek lâyıkıyla tahsîl edecekler ise de zâbitân-ı merkûme içün aralık aralık Dersa'âdetimden 'asâkir-i hâssa ve mansûre-i şâhânem zâbitlarından miralay ve kâ'immakâm ve alay emîni misillü zâbitlar gönderilüb işbu gönderilecek zâbitan redif-i mansûre zâbitânına mahallerinde alay ve tabur ta'lîmlerini ta'lîm etseler bu

keyfiyet o mekûle zâbitânın tiz vakitte tahsîl ve tekmîl-i funûn u harbiye itmelerine sebep olacağından bi-mennihî te'âlâ sırası geldikde bu taraftan zâbıt gönderilmesi câ'iz olub gönderilecek zâbitânın intihâb ve irsâli hâlen bi'l-istiklâl 'asâkir-i mansûre ser'askeri düstûr-u mükerrrem vezîrim Hüsrev Mehmed Paşa iclâlehûnun 'uhde-i re'yine muhavvel olmak ve 'asâkir-i merkûmenin ta'allüm ve ta'lîmlerinin teshîli zımnında haftada birkaç gün ve belki boş kaldıkça her gün kendi karyelerinde ve ba'zen cesîmce nâhiyeler ve kazâ başlarında gönderilecek mu'allimler ile dâimen ta'lîm ve ta'allümle meşgûl olmaları münâsib olacağından ve asıl matlûb dahi ahâlî-i bilâdın muktezâ-yı dirâyet ve insâniyetleri üzere tahsîl-i levâzım-ı cihâdiye ve iktisâb-ı funûn u harbiye eylemeleri niyet-i hayriyesine mebnî idüğünden artık herbir sancak ve kazâ ve kurânın bu'd ve mesâfesine göre bir vefk-i matlûb icrâ-yı ta'lîmleriçün münâvebe tertîbi ve mahal ta'yîni ve ta'lîmgâh tahsîs misillü şeylerin vech-i münâsibi mahallinde ne sûret ile ise öylece tertîb ve icrâsı kezâlik sancak [s.83] mutasarrıflarının re'yi ru'yetlerine müfevvaz olmak ve bunların senede iki def'a hasbü'n-nizâm büyük ta'lîmlerinin icrâsıyla sûret-i mahâretlerinin mu'âyesesi ve kazâlarda ta'lîm edecek neferâtın usûl ü ta'lîmde olan ihtilâflarının öğredilüb uydurulması zımnında ahâlinin hırâset ve zirâ'atten hâlî bulunduğu vakitte meselâ rûz-ı hızır ve eylül misillü mevsimlerde o makûle kazâ ve kurâdan 'asâkir-i mezkûre sancakbaşı ve makarr-ı vâlî olan kürsî-i vilâyete celb ve cem' ve anda onbeş yirmi gün mikdârı tevfiğ ile ta'lîm ve ta'allümlerine lâyıkiyla dikkat ve nezâret olunmak ve iş bu redif-i mansûre nizâmına konulacak 'asâkirin icrâ-yı ta'lîm ve ta'allümleri ve her türlü îfâ-yı nizâm ve intizâmları bi'l-hâssa sancak mutasarrıflarının 'uhde-i me'mûriyetlerine muhavvel ve bi'z-zât ikdâm ve nezâretlerine mütevekkîf olmak lâzım geleceğinden dâ'imâ icâbına göre 'asâkir bulunan kazâ ve kasabaları gezüb bunlara 'ale'd-devam nezâret eylemeleri ve meselâ bir sancak dâhilinde bulunub hasb'ül-iktizâ bu taraftan başkaca voyvoda ile idâre olunan kazâda asıl voyvodalık 'umûruna hâlel gelmemek üzere iş bu redif-i mansûre nizâmınca 'askerîye müte'allik mevâdda ol sancağın asıl vâlisinin hükmü cârî olmak ve iş bu redif-i mansûre nizâmâtına müte'allik cânib-i ser'askerîden olunacak evâmir ve nevâhî işbu me'mûr olacak vüzerâyâ yazılıb ve kezâlik neferât-ı merkûme yoklama usûllerinin icrâsı ve jurnallerinin tanzîmi keyfiyatı dahî cânib-i ser'askerîden verilecek ta'lîmnâmeyle derc olunub muktezâsınca hareket olunmak ve işbu redif-i mansûre 'askerinin lede'l-hâce

sefer-i humâyunum vukû'îyle me'mûriyetleri takdîrinde iktizâ eden elbise ve esliha ve mâhiye ve ta'yînâtları bi'aynihâ 'Asâkir-i Mansûre misillü sâye-i ihsânvâye-i şâhânemde taraf-ı saltanat-ı seniyyemden i'tâ ve ru'yet olunacağından başka hîn-i tahrîrlerinde dahi birer kat elbise-i nizâmiyeleri taraf-ı Devlet-i 'Aliyye'mden verileceğinden temizce durmak için neferât yalnız esnâ-yı ta'lîmde iktisâ ederek eyyâm-ı sâ'irede kendü elbise-i 'âdiyeleriyle gezüb fakat efrâd-ı ahâliden li eclî'l- imtiyaz 'ale'd-devam cümlesi başlarına fes iktisâ etmek ve redif-i mansûre zâbıtânı sâ'ir ahâlî ve efrâddan mümtaz olmalarıçün her vakt elbise-i nizâmiyeleri üzerlerinde bulunmak ve neferâtdan dahi eyyâm-ı sâ'irede elbise-i nizâmiye hey'etiyle gezmeğe hevâheşker olanlar olub da kendilerinin dâ'imâ giyecekleri elbiselerini ba'dezin anâ göre yaptırmak istedikleri hâlde öylece ruhsat verilmek ve zâbıtân-ı merkûmenin sûret-i intihâbı ya'ni herbir yazılacak kimsenin liyâkat ve isti'dâdına göre küçük ve büyük zâbıt nasb ve icrâsı sûreti dahi sancak mutasarrıflarının mahallinde mu'âyene ve tetkîk ile intihâb ve re'yelerine muhavvel olmak ve zâbıtân-ı merkûmeye iktizâ eden nişân-ı 'âlîler bundan böyle herbirinin nasb ve icrâları sancak mutasarrıfları taraflarından bi'l-icrâ hîn-i tekmîlinde bâ-defter-i iş'âr ve istîzân olunarak sudûr edecek emr ü fermân-ı humâyunuma tatbikan darbhâne-i 'âmiremden i'mâl ve irsâl olunmak ve bunların lâzım gelen zâbıtân kılıçları ve bi'l-cümle tüfenk ve palaska ve çanta ve matara ve tranpete misillü eşyâ-yı mukteziyeleri [s.84] taraf-ı saltanat-ı seniyyemden i'tâ ve ihsan kılınacağından neferâta müte'allik tüfenk ve eşyâ-yı sâ'ire fakat ta'lîm vakitlerinde zâbıtları ma'rifetleriyle verilüp ba'de't-ta'lîm ahz u hıfz olunması lâzımeden ve fakat verilecek elbise kendi yed-i zabt ve hıfzlarında olmasında temizce ve muntazam durması dahi melhûz olub her ne ise gerek tüfenklerin ve gerek elbise ve eşyâ-yı sâ'irenin teleften berî ve sâlim olacak vechle ve usûl ü nizâmca zabıtlarının inzimâm ma'rifetleriyle münâsib mahallerde muhafazaları ve elbisenin neferât yedinde ifâsı veyâhud ânın dahi ba'de'-ta'lîm ahz u hıfzı maddelerinde mahal ve mevki'ine göre enseb ve elzem olan sûretlerin icrâsı husûsu dahi sancak mutasarrıflarının 'uhde-i me'muriyetlerine müfevvaz ve muhavvel olmak ve iş bu tahrîr olunacak neferâta sâye-i ihsanvâye-i şâhânemde beşer gurus ve zâbıtâna dahi münâsibi miktârı mâhiyeler verilmek üzere bi-mennihi te'âlâ hemen tahrîr ve tanzîmleri icrâ ve altı mâh zarfında her ne miktar mesârıfları vuku' bulur ise defterleri Dersa'âdetime isrâ olunarak âna göre toptan iktizâsına

bakılmak ve neferât-ı merkûmenin dâhil-i sancakta li ecli't-ta'lîm ta'yîn olunacak mahallere ictima'larında ve gerek senede iki def'a büyük ta'lîmlerinin icrâsı için kürsî-i livâya geldiklerinde verilecek ta'yînât ve mesârif-i sâ'ireleri evvel emrde vâlilerin re'y ü ma'rifetleriyle görülüp ber-vech-i meşrûh altı aylığı bilindikde sunûh edecek irâde-i seniyyeme tatbîkan tanzîm ve istîfâ olunur ise de bundan ma'âda aralık aralık sancak mutasarrıfları nezâret-i 'askeriye için kazâları dolaştıklarında vuku' bulacak mesâriflerini dâhil-i defter etmeyerek sâye-i me'âlî-vâye-i mülûkânemde kendi temettu'larından ru'yet ve bu dolaşmak sebebi ile kazâlardan esb ve bârgîr sâ'ir türlü hediye ahzinden ve ahâlî ve fukaraya yâr olacak mesârif vukû'undan mücânebet ve nizâmâtâ dâ'ir hâlen ve istikbâlen su'âl ve istîzân edecekleri mesâlihi cânib-i ser'askeriye tahrîr ve istiş'âr ederek taraf-ı eşref-i şâhânemden bi'l-istizân kendülerine yazılacak vesayâ üzere hareket ve bunların ta'lîm ve ta'allümlerine dâ'ir ve müteferri'ât-ı sâ'iresine mütedâ'ir iktizâ eden ta'lîmnâme cânib-i ser'askerîden i'tâ olunacağından âna göre icrâ-yı muktezâsına mübâderet ve bâlâda muharrer husûsât-ı nizâmiyeden dolayı gerek kendi câniblerinden ve gerek sâ'ir me'mûrîn taraflarından kimesneye bir gûna rencide te'addî vuku' bulmaması husûsuna dahi beğâyet ihtimâm ve dikkat eylemeleri lâzımeden olmağla ana göre cümle tarafından ifâ-yı farîza-i me'mûriyetlerine lâyıkiyle ikdâm ve ihtimâm olunmak husûsları mecâlis-i şûrâda ittifâk-ârâ ile karâr-gîr olarak huzûr u fâiz olunur mülûkâneme 'arz ve istîzân olundukda mevâdd-ı meşrûha bi-tevfîki'l-İlahi te'âlâ ittifâk-ârâ ile karâr-gîr ve usûl ve furû'u dîn-i mübîn ve Devlet-i 'Aliyye-i ebed rehînim hakkında mahz-ı hayr idüğü emr-i gayrisiz olmaktan nâşî ol vechle te'sîs-i nizâm olunarak 'ale'd-devam öylece düstûru'l-'amel tutulmak üzere tanzîm ve icrâsına irâde-i seniyye-i mülûkânem ta'allukuyla ol babda hatt-ı humâyûn u şevket-mekrûn u padişâhânem sahife-pirâ-yı sudûr olarak keyfiyet memâlik-i Anadolu ve Rumeli'de kâ'in [s.85] iktizâ eden eyâlât ve elviyeye mahsûs evâmir-i 'aliyyem neşr ve tisyâriyle i'lân ve iş'âr kılınmış olmağla sen ki, vezîr-i müşarun-ileyhe sen vusûl-i emr-i şerîfimde sûret-i irâde-i isâbet'âde-i mülûkânemi Konya Sancağı'nda kâ'in bi'l-cümle kazâ ve kasabât ve kurâ ahâlisine etrâfiyle ifâde ve i'lân ve bundan maksûd u asli kâffe-i ehl-i islâmın fariza-i zimmetleri olan fûnûn u harbiyeyi ber-vech-i suhûlet tahsîl ederek herbir mahalde müretteb ve muntazam cunûd u islâmiye mevcûd bulunması kaziye-i hayriyesinden 'ibâret olduğunu derk ve

iz‘ân ve cümleye gereği gibi tefhîm ve ityân-birle sen dahi Konya Sancağı’nın hâvî olduğu kazâlardan bir tabur redif ‘Asâkir-i Mansûr tahrîr ve terkim-birle usûl meşrûhaya tatbikan nasb olunacak zâbitan ma‘rifetleriyle ta‘lîm ve ta‘allûmlerine bi’l-ikdâm fûnûn u harbiyede herbirinin mûmârese ve mahâretlerini ikmâl ve tetmîme gayret ve sarf-ı ru‘yet ve zinhar iğmâz ve rehâvet ve zühûl ü gafletle hilâf-ı rıza ve müğâyir-i nizâm bir gûna hâl ü hareket vukû‘a gelmemesi emrine mezîd-i i‘tinâ ve dikkat eylemek fermânım olmağın tenbihen ve i‘lânen mahsûsan iş bu emr-i celîlül-kadrim isdâr veile tisyâr olunmuştur. İmdî, keyfiyet ma‘lûmun olduktâ ber-vech-i meşrûh ‘amel ve hareketle ifâ-yı muktezâ-yı kârgüzârı ru‘yete sarf-ı vüs‘a ve kudret ve hilâfından tevekkî ve mübâ‘adet eyleyesin. Ve siz ki, kuzât ve nüvvap ve sâ‘ir mûmâ ileyhim siz mazmûn u emr-u fermân-ı pâdişâhânem sizin dahi meczûmunuz olarak mûcib ve muktezâsının icrâsına bi’l-ittifâk mezîd-i sa‘y ve gayret ve hilâfından hazer ve mücânebet eylemeniz bâbında. Fî evâhir-i Ra [rebîu’l-evvel] sene 1250

Med‘uvven Dersa‘âdetde bulunan meşâyih ve ‘ulemâ dahi bu sırada memleketlerine ‘avdete izin verilüp ve herbiri ayrı ayrı ihsân-ı pâdişâhî ve Bâb-ı ‘Âlî’de ilbâs olunan hil‘at ve ferâceler ile memnûnen ve mutayyiben i‘âde buyurulmuş idiler ki, bundan ğaraz bi’l-hâssa şu redif işine memleketlerince gayret ve himmetleri istihsâl olunmak idi. Hattâ bu sırada Çelebi Efendiye ihsân buyrulan mücevher nişân-ı iftihâr dahi bu sebebe mebnî verilmiş ve Samakov Nâzırı Hüsrev Bey’in bundan evvel ‘Asâkir-i Mansûre yirminci alayına neferlikle girüp bir sene zarfında sırasıyla kat‘-ı merâtib iderek binbaşılığa nâ‘il olmuş olduğu hâlde redif teşkilâtında mahallî redif miralaylığı ile tekrîm ve teltîf buyrulması hândânzâdeleri teşvîk ve terğîb eylemek maksadıyla icrâ olunmuş idi.

Ve Anadolu ve Rumeli taraflarındaki sancaklara yazılacak redif-i mansûre neferâtîçün mu‘allimler irsâli mukarrer ise de toptan sür‘at-i tanzîm ve intizamlarını mûcib olmak şâyi‘asıyla Dersa‘âdetde olan Hâssa ve Mansûre alaylarından ba‘zı mevâki‘-i münâsebeye taburlar gönderilmiş ve Rumeli’nin ba‘zı mahallerinde bulunduğu gibi Anadolu’ya dahi nizâm taburları irsâl kılınmış idi ki, bundan da maksat ba‘zı taraf ahâlisinin fesâd ve ihtilâle tesaddî idememeleri keyfiyetini evvelce istihsâl eylemek idi.

[s.86]Te'sîs-i karâr-gîr olan Redif-i Mansûrenin mesârîfât-ı 'umûmiyesi Hâssâ ve Mansûre masârıfı misillü mukâta'ât hazînesi tarafından ru'yet olunması tensîb olup ancak bu münâsebetle mezkûr hazînenin işi kesb-i cesâmet edeceğinden hüsn-i idâre-i maslahat zımnında nezâretin defterdârlığa tahvîli ve mukâta'at nezâreti hazinesi ve nezâreti lafızları tayy ile 'Asâkir-i Mansûre-i Muhammediye hazînesi ve defterdârı denilmesi ve tıpkı defterdâr efendiler gibi müstakil buyruldu yazmak ve tevcîhât-ı humâyûn defterinde rütbe-i ûlâya kayd olunmak üzere ricâlden Mukâta'at Nâzırı Abdurrahman Nâfiz Efendiye tevcîh kılınması irâde buyrulmuş idi.

Ve ser'askerin takrîri üzerine müstakil redif işlerine bakmak üzere hevâcegân ve divân-ı humâyûndan Sûvâri Başyoklamacısı Reşid Efendi redif-i mansûre kitâbeti 'unvâniyle kitâbet-i mezkûre ta'yîn kılınmış ve ma'iyetine tahrîrat hizmetiyle yoklamacı ve jurnal ve rûznâmçeci olarak lüzûmu miktârı ketebe ve yamak tertîb olunmuştur.

Rediflerin piyâde ve sûvâri ve topçusu olduğundan sûvâri Mansûre-i Muhammediye birinci mirlivâsı Mirza Sa'id Paşa'ya sûvâri 'Asâkir-i Mansûre ferikliği ve piyâde mansûre livâlarından Sa'dullah Paşa'ya da piyâde 'Asâkir-i Mansûre-i Muhammediye ferikliği tevcîh kılınmış olduğundan redif ferikliğine en evvel nâ'il olan müşârun-ileyhümâdır.

Memâlik-i mahrûsanın iktizâ eden mahallerine ısdâr ve bâlâda sûreti iş'âr olunan emr-i 'âlî mahallerine vâsıl olub lede'l-kırâ'e bi'l-cümle ahâlî memnûnen sem'an ve tâ'a merâsimini îfâ ve her tarafda 'asâkir-i redife tahririne ibtidâ olunduğunu mübeyyin i'lâmât ve mahzarlar 1250 senesi Cemâziye'l-Evvelinden sonra vurûd etmeye başlayup ez cümle Hüdâvendigâr Mutasarrıfı 'İzzet Paşa vâsıtasıyla Karahisâr-ı Sâhib ve Ankara ve Kengürü Sancakların'dan mürettep üç Selanik Sancağı Mutasarrıfı İbrâhim Paşa ma'rifetiyle Sirozdan bir ve Tavaslı Osman Ağa ma'rifetiyle Menteşe Sancağıyla hâssından bir taburun tahrîri hitâm bulunmakla Karahisâr-ı Sâhib taburuna yine bir müddetten beri Dersa'âdetde ta'lîm ve ta'allümle meşgûl olan Mollazâde 'Osman Ağa ve Ankara Taburuna Ankara A'yânı Selahaddîn Ağa ve Kengürü Taburuna dahi Yusuf Bey ve Siroz taburuna İbrâhim Paşa'nın oğlu 'Ali Bey ve Menteşe taburuna 'Ali Ağa'nın yeğeni 'Ali Bey bâ-hatt-ı humâyûna binbaşî ta'yîn buyuruldular. Ve kezâ Vidin'de teşekkül eden redif taburuna Lofça

A'yânı Genç Mehmet Ağa ve Çirmen Sancağı'ndan Mustafa Paşa himmetiyle tahrir olunan redif taburuyla Silistreden Mirza Sa'id Paşa'nın tahrir ettiği yer ve Teke Sancağı ve Türkmen hâs kazâlarından 'Osman Paşa'nın ve nefsi İzmir ve Suğla Sancağı'ndan İzmir İhtisâb Nâzırı Tâhir Beğin ve Kütahya Sancağı Mütessellimi Halil Kâmil Ağa ma'rifetiyle kezâlik tahrir olunmakta olan birer tabur resîde-i hadd-ı hitâm olarak defterleri vurûd eylemekle Çirmen Sancağı taburuna dergâh-ı 'âlî kapucubaşlarından 'Abdullah Ağazâde Şakir Bey Silistre Taburuna zu'amâdan Şumnu [s.87] a'yânı 'İsmâil Ağa'nın oğlu Mustafa Ağa ve Teke ve Türkmen Taburuna Teke Hânedânından Yanık-zâde Mehmet Ağa'nın Oğlu İsmâil Ağa ve İzmir ve Suğla Sancağı Taburuna Kapucubaşı Giritli Süleyman Ağazâde Hacı Süleyman Râşit Ağa ve Kütahya Sancağı Taburuna hanedândan Hacı Mustafa Beğzâde 'Ali Bey ta'yîn olunmuşlar idi.

Ve ma'âdin-i humâyûnun şimdilik münâsib görülen ma'lûmu'l-esâmî kazâlarından üç tabur tahrîr olunup Palu Hükûmetine evlâdiyet şartıyla ber-vech-i ocaklık mutasarrıf olan İsmâil Bey'in Miralay ve Kastamonu Taburuna hânedânından Alay Beğizâde Ahmet Bey binbaşı ta'yîn kılınmışlar idi. Ve mu'ahharan miralay ve mûmâ-ileyh Çârsancak Voyvodası 'Osman Bey mezkûr üç taburun kâ'immakâmlığına ve Harpût Re'îsi A'yânı Kapucubaşı Süleyman Bey'in birâderi 'Ömer Ağa ve Arabkir vücûhundan Voyvodası 'Osman Ağa mezkûr taburlardan ikisinin binbaşılığına ta'yîn olunmalarını inhâ etmiş ise de binbaşı intihâbı vüzerâ ma'rifetleriyle olacağı beyânıyla bunların ta'yîni orâ vezirinin inhâsına ta'lik buyrulmuş idi.

Bosnalıların dahi redife yazılacakları ve herbir irâde-i seniyyeye mutâva'at edecekleri Bosna Vâlisi Dâvut Paşa ve Hersek Mutasarrıfı Ustolcalı 'Ali Paşa ve ol tarafdâ me'mûriyetde bulunan tezkere-i evvel 'Âkif Efendi taraflarından iş'âr ve bu bâbda eyâlet-i mezkûra ahâlisinin ta'ahhüdnâmeleriyle mahkemelerden verilen i'lâmât-ı şer'iyeye Dersa'âdete tisyâr kılınmış olmağla iltifât-ı şehriyârîyi mutazammın ve Bosnalılara ba'zı musâ'adât-ı seniyyeyi mübeşşir olarak üçüne de ayrı ayrı fermanlar gönderilmiş ve iş bu fermân-ı 'âlî Bosna'ya vâsıl ve 'umûm muvâcehesinde kırâ'at olundukda ekser ahâlî redif yazılmağa bed'e'n ve müsâra'atla ol gün bir bölük teşkîli müyesser olunduğundan müte'ayyinât-ı memlekette

arzusuyla yüzbaşılığa hevâheşker olan Hasan Ağa'nın ol sâ'at harvânisi iksâ ve Dersa'âdetten cümlesine tahsînnâmeler istâr buyurulmuş idi. Ancak aradan bir sene müddet geçtikten sonra bile bu senece daha mansûre redifi her nasılsa ilerleyememiş olduğundan Bosna redif ümerâsının Dersa'âdete celbiyle taltifen i'âdesine teşebbüs ve yerlûden ba'zılarına mîr-i mîranlık ve kapıcıbaşılık rütbeleri ihsân ve bu sırada dörder alay süvâri teşkîli emri de istâr buyurulmuş olmağla merkeze cem' edilen a'yân şimdilik iki tabur mansûre teşkîlini ta'ahhüd eylemiş olduğundan ve biraz sonra serhadde civar kazâlar a'yânı da gelerek anlarda mansûre redifine girmeğe hevâheşker bulunduklarından bahisle mu'allimler gönderilmesini Bosna Vâlisi Vecihi Paşa iş'âr etmiş ve Bosnalı redif ümerâsıyla a'yânı hakkında bî-diri' buyrulan iltifât-ı şehriyârînin semere-i hasenesi şu sûretle görülmüşüdi. Ve fi'l-hakika aradan biraz müddet mürûrunda Bosna ve Hersek ve Kilis ve İbzornik Sancakları tımarlı sipâhileriyle müstahfızândan dört alay redif süvârisi teşekkül edüp zâbitânı yerlûden nasb olunmuş ve ağır sarmalı esbâb mücevher nişânlar ile Bosnalılar bir kat daha tatyîb ve itmâ' buyrulmuştu.

[s.88] Ve elli üç târîhinde Bosna'da iki tabur redif kâmilten ve yine Karaman Vâlisi Ali Paşa'nın inzimâm-ı himmetiyle Karaman Eyâleti ve Aksaray ile Yenişehir ve Akşehir ile Kırşehir Sancaklarından üç tabur ve Samakov Nâzırı redif miralayı Hasan Bey'in himmetiyle 'uhde-i idâresinde olan kazâlar ile Dobniçe ve Radomir Kazâlarından beş bölük ve Karesi ve Eskişehir'den bir tabur redif tahriri 1250 senesi Zi'l-ka'desinde hitâm bulup defterleri vürûd eylemeğe Konya Taburuna Mehmet Bey ve Aksaray ile Beyşehir Taburuna Ramazan Ağa ve Akşehir ile Kırşehir Taburuna Şemseddin Ağa ve Hüsrev Bey'in yazdığı beş bölüğe Bilal Ağa-zâde İdris Bey ve Karesi ve Eskişehir Taburuna Yakub Ağa nâm müte'ayyinân binbaşı ta'yîn olundular.

Ve Tırhala Sancağı'ndan dahi üç bölük teşkîl olunmağla Yenişehir Hânedânından İzzet Bey-zâde Şefik Bey binbaşı nasb buyruldu. Maraş Eyâleti ve Hüdâvendigâr ve Bozok ve Niğde Sancakları'ndan tahrir olunmakta bulunan bir tabur mîr-i mîrân Yaşar Paşa ma'rifetiyle Piriştinâ Vulçitrın ve Novaberde Kazâlarından tertîb olunmakta bulunan nisf taburun tahriri hitâma resîde olduğundan Maraş Taburuna eyâlet-i mezkûre muhassılı Süleyman Paşa'nın Emmi-zâdesi Mehmed Bey ve

Hüdâvendigâr Taburuna Gökçedağ A'yânı Toplu Ahmed Ağa ve Niğde Taburuna Hacı Fakioğlu Hüseyin Paşa-zâde Hasan Nazif Bey binbaşı ta'yîn ve nısf-ı tabura binbaşı nasb olunmayıp şimdilik bir kolağası ile idâre itdirilmesi emr ve iş'âr buyrulmuş idi. Ve Sivas vâlisinin himmetiyle Sivas ve Divrik'den mürettep iki taburun ve Rumeli vâlisinin ikdâmıyla Sofya ve Manastır Taburlarıyla Siroz Taburuna ilhâk olunan Selânik Bölükleri yerine olmak üzere Nevrekop'dan mürettep üç bölüğün tahrir ve tertîbi hitâm bulunduğundan Sivas ve Divrik Sancaklarından mürettep iki taburun birine Tokat Hânedânından Osman Ağa ve Sofya Taburuna Hanedânından Raşid Ağa ve Manastır Taburuna Timurhisar Voyvodası Ali Bey ve Nevrekop Bölüklerine Nevrekop Voyvodası Mehmet Bey ve Hersek Sancağı'ndan mürettep nısf tabur ikmâl olmağla Foça Mütessellimi Zülfikar Paşa'nın mahdûmu Salih Bey binbaşı ve Çorum Redif Taburuna Üsküp Hanedânından Mustafa Ağa binbaşı ta'yîn kılınmışlar idi.

El-hâsıl redifin teşkiline dâ'ir sâdır olan emr-i 'âli târîhinden 1252 târîhine kadar Rumeli ve Anadolu câniblerinden ibtidâ tertîb buyrulmuş olan 40 taburdan 37 taburu şu sûretle tanzîm ve tetmim olunarak defterleri vürûd eylemiş ve geri kalan ma'âdin-i humâyûn kazâlarından mürettep üç tabur dahi târîh-i mezkûrda itmâm kılınmış olmağla devlet iki sene zarfında kırk tabur redife muvaffak ve mâlik oldu. Gerçi bu taburların zâbitânı kâmilen yerli vücûh ve a'yândan nasb olunarak ma'lûmatsız idiyselerde bununda çâresi evvelce düşünülüp ve bunlara mahallerinde gönderilen mu'allimler vâsıtasıyla ta'lîm ve tahsîl ettirildiği gibi tabur ve alay ta'lîmlerini suhûletle öğrenmek üzere bir aralık Dersa'âdete irsâl olunmaları dahi redif nizâmına idhâl kılınmış ve hattâ 1252 târîhinde şu fıkra-i nizâmiyenin mevki'i icrâya vaz'ı zımnında redif taburlarının [s.89] kâtibleri ile ba'zı taburların binbaşı ve kolağası ve birer yüzbaşılarının Dersa'âdete celbi ile kâtiblere jurnal tanzîmi ve yoluyla defter terkîmi ve usûl-i yoklama tefhîm ve zâbitâna funûn u 'askeriye tedrîs ve ta'lîm olunması irâde buyrulmuş olduğundan ekser mahallerden gelen zâbitân ve küttâb az vakitte haylüce şey öğrenerek ba'zıları huzûr u şehri yârîde imtihân bile vererek mutayyeben i'âde olunurlar idi.

Bolu ve İznikmid Sancaklarından mürettep birer tabur redif 'askerî zâbitânı yine şu fıkra-i nizâmiye mûcibince Dersa'âdete celb olunarak Selimiye Kışlası'nda ta'lîm

ettirilmekte oldukları sırada Sultan Mahmud -u Merhûm bunları bir gün Selimiye’de huzûruna celb ve bir tabur ‘asâkir-i nizâmiyeye bunlar vâsıtasıyla kumanda ve münâvere çevirtüp iktisâb eyledikleri mahâret ve melekeyi takdîr ve tahsîn buyurmuş olduklarından mezkûr iki livâ rediflerine ba’dezin (Redif ‘Asâkir-i Hâssa-i Mansûre) ta’bîr ve kâffe-i levâzımâtı Hâssa Müşîri Ahmed Paşa tarafından tedârik olunmasına irâde ta’alluk eylemeğe bu irâde-i seniyye üzerine redif-i mansûre ve hâssa namlarıyla ikiye taksim olunmuş oldu.

Bir tabur ve redif-i mansûrede dört çavuş, dört onbaşı ve yüz nefer ki, cem’an yüz sekiz nefer topçu redifi olması nizâmı iktizâsından olmağla tertîbleri hitâm bulan kırk bir taburda topçu çavuş ve onbaşları tophânedan gönderilen me’mûrlar vâsıtasıyla bi’l-intihâb nişânları 52 târîhinde i’tâ buyrulmuş ve topçu redifi dahi şu sûretle teşekkül etmiştir.

Bir de neferâtın haftada bir iki def’a kazâ başına ve senede iki kere kürsî-i livâyâ ictimâ’ ile tabur ta’lîmi icrâ etmesi nizâm îcâbından ise de bundan maksad ta’lîm ve ta’allûm-ü ‘ulûm-ı harbiye olup vesâil-i teshîliye gösterilmesi zımnında münâvebe usûlünün münâsib olacağı tefekkür olunmuş ve cennetmekân-ı firdevs-âşîyân Abdülmecid ve Abdülaziz Hân Hazerâtının sur u hitânları münâsebetiyle küberây-ı erkân-ı millet ve devlet bu sırada İstanbul’da bulunduklarından anlarla bi’l-müzâkere iş bu münâvebe usûlü cümle tarafından tahsîn olunarak şu vechle karâr verilmiştir ki;

Anadolu’da olan redif taburları dörder bölükden ‘ibâret olduğundan birer bölüğü sancakbaşı olan şehre ‘azîmet ve orada üç mâh ikâmetle vülât ve mutasarrıfın ve müteselliminden kangısının zîr-i idârelerinde ise ma’iyyetinde mevcûd olarak münâvebeleri tekmîline kadar icrâyı ta’lîm ve ta’allûme çalışmak ve hitâmında yerlerine diğerk bölük gelip hizmet eylemek ve münâvebe zamânı zer‘ ve hars vaktine müsâdif olur ise redif efrâdının işleri evlâd ve akârına gördürülmek ve müddet-i münâvebelerinde mâhiye ta’yînâtı i’tâ olunmak ve ikâmetleri için kışla tarzında yerler yapılmak ve her ne kadar senede iki büyük ta’lîm icrâ olunacak ise de Anadolu Taburları hakkında iş bu münâvebe usûlü icrâ olunacağına mebnî kendilerine [s.90] müstelzim-i su’ûbet olmamak için iki münâverenin birisinden sarf-ı nazarla bahar ve sayf eyyâmında her mahallin hâline ve mevki’ine göre vülât ve mutasarrıfının tensîb edecekleri mevsimde senede cümlesi bir def’a kürsî-i livâyâ ictimâ’ ve bir mâh

müctemi'an tabur ta'lîmi icrâ itdirilmek ve redif topçularına top ta'lîmi göstermek içün Dersa'âdetden mahâretli ikişer nefer mu'allim topçu irsâl olunmak irâde buyrulmuş ve rediflerin senede bir def'a kürsî-i livâyâ toplanmaları hakkında zamânımızda mevzû olan nizâmın esâsı işte bu sûretle ve 1252 senesi 25 R [rebî'ü'l-âhir] de'sîs itmiş idi.

Rediflerin me'mûriyet-i müte'addide ve hükûmet-i müteferrika idârelerinde bulunmaları cihetle maksad-ı aslî olan nizâmât-ı hayriyeleri merkez lâyıkında deverân eylemediği anlaşıldığına ve böyle olmakdan ise iş bu 'asâkir-i redife-i muntazamanın hâvî olduğu eyâlât ve sancakların birer dâ'ire-i münâsebe-i mevkî'yye ittihâziyle takım takım toplaşdırılarak sûret-i idâreleri vüzerâ-i 'izâmdan (müşîr-i redif-i hâssa ve mansûre) 'unvâniyle birer muktedir zevâtın zîr-i idâre ve nezâretlerine tefvîzi ve her birinin hükûmeti dâhilinde icâb ve münâsibine göre ferik ve mirlivâlar tertîbiyle usûl ü nizâmiyeye tevfiğ olunması ve sancaklardan mürettep olan redif-i hâssa ve mansûre taburları asıl 'Asâkir-i Mansûre taburları miktâr ve usûlüne göre herbir sancaktan üçer tabura iblâğ olunmak üzere tahrîr ve tetmim ve müşîrân-ı müşârun-ileyhim ma'rifetleriyle iktizâ eden büyük zâbitânı bi'l-istîzân nasb ve ta'yîn ve ma'aş ve mâhiye ve tertîb-i münâvebe ve mevâdd-ı lâzime-i sâ'ireleri 'asâkir-i redife nizâmnâmesi vechle tanzîm olunması ve her takımın hâvî olduğu elviye ve kazâların umûr u mâliyesi dahi teshîlen li'l-maslaha müşîrân-ı müşârun-ileyhim hazarâtına der'uhte olunmak üzere tanzîm ve tesviye kılınması sûr u hitân münâsebetiyle Dersa'âdete toplanan bi'l-cümle vüzerâ-i meclisde karâr-gîr olarak irâde-i seniyye dahi ol merkezde şeref-sudûr etmiş ve şimdilik Rumeli ve Anadolu câniblerinde ba'zı münâsib olan eyâlât ve elviyenin hüsn-ü tertîb ve tedbîriyle sûret-i ilhak ve ihâlesi ve iktizâ eden müşîrânın ta'yîni dahi cümle-i irâde-i şâhânedan bulunmuş olmağla 1252 senesi Cemâziye'l-evvelinin on dokuzuncu günü nasb olunan zevât Bâb-ı 'âlîye celb ile me'mûriyet hil'atları ilbâs olundu. Şöyle ki;

Redif-i 'asâkir-i hâssa-i şâhâne i'tibâr olunan Hüdâvendigâr Müşirliği Nefs-i Hüdâvendigâr ile Kocaeli, Bolu, Karesi, Eskişehir Sancakları'nın 'umûr u mülkiye ve 'askeriye ve mâliyesi 'Asâkir-i Hâssa Müşîri 'Ahmed Fevzi Paşaya,

Kütahya Karahisâr-ı Sâhib Sancakları da Redif-i Hâssa-i Hüdâvendigâr Ferikliği ‘unvâniyle müşîr-i müşârûn-ileyh ma‘iyyetine mülhak ve nezâretine dâhil olmak üzere Mutasarrıfı Hâfız Paşa’ya,

Redif-i Mansûre-i Konya Müşirliği ‘unvâniyle Nefs-i Konya, Akşehir, Yenişehir, İçil, Niğde, Aksaray Sancakları Karaman Vâlisi Hacı Ali Paşa’ya,

Teke ve Hamid Sancakları’yla Hâss-ı Türkmen dahi Redif-i Mansûre Konya Ferikliği i‘tibâriyle müşîr-i müşârûn-ileyh ma‘iyyetinde olarak teke mutasarrıfı [s.91] ve Antalya Muhâfızı Hacı Paşa’ya,

Redif-i Mansûre-i Ankara Müşirliği ‘unvâniyle Ankara Kengürü ve Kastamonu Viranşehir, Çorum Sancakları İzzet Paşa’ya,

Aydın Redif Müşirliği ‘unvâniyle Nefs-i Aydın ve Saruhan ve Suğla ve Menteşe Sancakları Aydın Muhassılı Yakub Paşa’ya,

Erzurum Redif Mansûre Müşirliği ‘unvâniyle Erzurum Van ve Bâyezîd Sancakları Esad Paşa’ya,

Çıldır ve Kars Eyâletleri Ferikiliği ‘unvânıyla Erzurum Müşirinin ma‘iyyetinde olarak Mutasarrıfı Ahmed Paşa’ya,

Edirne Müşirliği ‘unvânıyla kadim kazâlarıyla Çirmen Sancağı ve civârında bulunan Yanbolu ve nevâhî-i Yanbolu ve Kızanlık ve Çırpan Zağrâ-i ‘atik ve cedîd ve Filibe ve Pazarcık Kazâları müceddeden Mustafa Efendi’ye,

Kayseriye, Bozok, Kırşehir Sancakları’yla yeni il Voyvodalığı ma‘âdîn-i humâyûn ve nühâs nakli hizmetine me’mûriyetleri cihetle oranın usûlü başka tesviye ya‘ni müstakilen bir feriklik i‘tibâriyle Redif-i Mansûre Ankara Ferikliği ‘unvânıyla umûr u ‘askeriyece Ankara Ferikliği’nin taht-ı kumandasına ve darbhâneye ‘â’id mevâdda darbhâneye mürâca‘at eylemek üzere İçil Sancağı Mutasarrıfı Mîr-i Mirân Yusuf Paşa’ya,

Redif-i Mansûre Sivas Ferikliği ‘unvânıyla Mar‘aş Eyâleti Redif Nezâreti Mar‘aş Muhassılı Süleyman Paşa’ya tevcîh buyrulmuş ve bu bâbda sâdir olan hatt-ı humâyûnun bir sûreti âtiye yazılmıştır.

Sûret-i Hatt-ı Humâyûn

İş bu takrîrin ve evrâk-ı mezkûre mü'eddâları manzûr ve ma'lûm u humâyûnum olmuştur. Münderic olan redif nizâmâtı yoluyla müzâkere olunup verilen karârda ittîfak kalıp emâresi görüldüğünden doğrusu memnûn oldum. Tıpkı istîzân olduğu vechle harf be-harf icrâ olunarak müşârun-ileyhimin müşirlik hil'atleri hemen bugün iksâ ve Aydın Müşirliği dahi Yakup Paşa'ya ibkâ-i tevcîh ve ferikler dahi öylece tanzîm olunsun. İş bu nizâmât-ı hayriyeye inşâallahü te'âlâ bundan böyle sırasıyla sâ'ir mahallerde dahi tensîk ve icrâ olunarak Dîn-i Devlet-i 'Aliyye'mize envâ' hayr ve menâfi'i müstelzim olacağından be'is yoğise de re's-i mes'ele iki şey olup birisi nizâmât-ı 'askeriyemizin ilerlemesi ve birisi ahâlî ve fukarânın himâyet ve siyâneti olmağla işte mecliste olunan ta'ahhüd vechle müşârun-ileyhimin herbiri ve cümleiniz tarafından şu iki emr-i ehem bi'l-ittîfâk dikkat ve ihtimâm olunur ise pek mahzûz olacağım misillü kangı tarafda aksi zuhûr eder ise artık pek aşırı iğbirâr-ı şâhânem derkârdır. Cümleye böylece tenbih olunup nizâmât-ı mezkûrenin usûl ve furû'âtına dâ'ir mevâdd-ı lâzime dahi iktizâ itdikçe taraf-ı humâyûnumdan 'arz ve istîzân kılınsun. Hak te'âlâ hazretleri cümlesini ve cümlelerinizi tevfikât-ı ilâhiyesine makrûn ve dâimâ Devlet-i 'Aliyye'mize hayırlı hizmetlere muvaffak eyleye. Âmin

[s.92] İşte redif devâ'irinin esâs teşekkülü de şu sûretle vukû' bulmuş ve bâlâdan beru verilen îzâhatdan müstebân olacağı üzere bu te'sîsât refte refte görünen lüzûm ve îcâb üzerine husûle gelüb öyle Avrupalılara 'ale'l-amyâ taklid idilmemiş idi.

Bâlâda beyân olunan nizâmın tatbik ve icrâsına derhal teşebbüs ve ez-ancümle hâssa redif taburları Ahmed Fevzi Paşa ma'rifetiyle Dersa'âdete celb ile bir aralık ta'lîm itdirildiği gibi Edirne redif 'askeri dahi celb olunub Râmî Çiftliğinde ikâme ve büyük ta'lîm usûlü icrâ olunmuş idi. Ve kezâ nizâm-ı mezkûr îcâbınca redif taburlarından redif alayları teşkîline müsâra'at ve hüdâvendigâr taburlarına nizâmiyeden mahreç Hüseyin Bey ve Bolu ve Kocaeli Taburlarına kâ'immakamlıktan mütekâ'id Hasan Bey ve Kütahya ve Karahisâr-ı Sâhib Taburlarına süvâri miralay rütbesini hâ'iz 'Avni Bey miralay ta'yîn olunmuş ve Ankara ve Kengiri ve Kastamonu, Viranşehir, Çorum Sancakları'ndan tertîb olunacak beş alay redif-i mansûrenin üç alayının tertîbi hitâm bulmağla Abdi Bey ve Hasan Ağa ve Hacı Mustafa Ağa nâm zâtlar mezkûr alaylar miralaylığına nasb olunmuşlar idi. Ve sâ'ir mahallerde dahi refte refte alaylar

teşkîli hitâm buldukça miralaylar ta'yînine devâm olunur idi ki, tadvîl-i makâlden ihtirâzen burada beher alayın ismiyle nasb olunan miralayının kim olduğu tafsîl olunmayarak bu kadarcıkla iktifâ olundu.

Damâd-ı sânî Said Paşa'ya 'Asâkir-i Hâssa Müşirliği ve Anadolu'nun redif-i mansûre ve hâssa ser'askerliği rütbesi tevcîh olup Anadolu'da vâki' redif müşir ve feriklerinin müşârun-ileyhe mürâca'at eylemesi irâde buyrulmuş idi. Mu'ahharan müşârun-ileyh Anadolu Ser'askeri 'unvânıyla Anadolu cihetinde vâki' 'asker-i şâhâneye bu cihetle redife dahi merci' ittihâz olunmuş ise de bu merci'iyet çok zaman devâm etmeyüp lağv olundu.

Rediflerden livâ teşkîli yine elli iki sene-i hicriyyesinde ibtidâ idüp birinci def'a mansûre miralaylarından Haydarpaşa Livâsı'nın ikinci alayı miralayı Eyüp Bey (Redif-i Eyâlet-i Konya Mirlivâlîği) 'unvânıyla Konya Redif Alayları Livâlîğine ta'yîn olunmuş idi. Ve yine bu târîhde redif alaylarına birer de kâ'immakâm ta'yînine bed' olunmuş ve en evvel Çirmen redif alayının kâ'immakâmlığına Birinci Tabur Binbaşısı Şakir Bey ta'yîn kılınmıştır.

Ancak iş bu miralay ve kâ'immakâm ve binbaşılar ba'zen sırasıyla kat'-ı merâtib-i 'askeriye etmeyerek meselâ yüzbaşidan doğrudan doğruya binbaşı ve binbaşılardan yeniden miralay ta'yîn olunduğu da vâir idi.

1254 târîhinde dahi redif eyâlet Nîş Müşirliği Bahr-i Sefîd Boğazı Muhâfızı Mehmed Vâsîf Paşa'ya tevcîh olup bunun dâ'iresi Radomir Dogniçe, Kurşunlu, Leskofça, Ürgüp, Şehirköyü, Sofya İrmirnik? Berkofça, Samakov İhteman, Priznik, Niş, Belgrad idi.

[s.93] İşte 'Asâkir-i Redîfe-i Şâhânenin te'sîs ve teşkîline dâ'ir verebileceğimiz ma'lûmât hulâsası bâlâda beyân olunan mevâddan 'ibâret olub esnâ-yı teşkîlâtta ba'zı ufak tefek cızıltı vukû' bulmuş ise de der-'akab önü alınmış ve ba'zı mahallere sevk olunan 'asâkir-i redife ibtidâları nizamsızlığa sapub ba'zı uygunsuzluğa mütesaddî oldukları hâlde ağır ağır cezâlara çarpılıb emsâline sirâyet etmemiş yolu bulunmuş idi. Hattâ Suriye'ye gönderilmek üzere vapurlara ırkâb olunan Kütahya ve Karahisâr-ı Sâhib Redifleri Baba Dağı açıklarında gemiden silahlarıyla kıra çıkub birazı firâr ve bâkîsi gemilerde karâr eylediklerinden cümleten ahz ve girift olunarak

derece-i ûlâda müttehem ‘add olunan bir mülâzım ve dört nefer i‘dâma bedel mü’ebbed küreğe ve sâ’ir derecede olanlar mücâzât-ı memnû‘aya dûcâr idilmişidiler. Cezâ kânûnnâmesinin bugünkü derecesiyle mukâyese olunmak üzere şurasını beyân idilmeğe, dördüncü derece cezâsına uğrayan 478 nefer yüz ellişer değnek ile mücâzât olundu.

FASLI SÂDİS[SÂBİ]⁶⁰

İhdâs-ı Nişân-ı İftihâr - Teşrifât-ı ‘Askeriye – Elkâb-ı ‘Askeriye-i Müşîrânın İrsâl-i Lüccelerine? Dâ’ir İrâde-i Seniyye Sudûru

Pirlepe tarafında İşkodralıya galebe iden ‘asâkire mahsûs olmak üzere Sultân Mahmût Hân-ı Sâni 1247 târîhinde altun ve gümüş ve murasa‘ olmak üzere üç cinsten ‘ibâret nişân-ı iftihâr nâmıyla bir nişân te’sîs ve ihdâs buyurmuş ve altun gümüşünü ‘asâkir-i mezkûre zâbitân ve ümerâ ve efrâdına ve murassa‘ını sadr-ı a‘zam ve vükelâ-yı devlet ile ricâl ve ‘ulemâdan ba‘zısına i‘tâ itmişler idi. ‘Asâkir-i Mezkûre-i Mansûre ikinci ve üçüncü alaylarının birinci ve ikinci taburlarıyla dördüncü alayının ikinci ve yedinci ve ondördüncü alaylarının birinci taburlarıyla sekizinci ve onüçüncü ve onbeşinci ve onyedinci alaylarının taburlarından ‘ibâret idi. Kadîmden devletde taltif ve tevkîr ve ikrâm buyrulacak kimesnelere rütbelerine göre hil‘at ilbâs olunur. Ve ol kimesneler dahi eğer divân-ı saltanata mülâzım iseler divânlarda ve değil iseler eyyâm-ı resmîyede ve merâsim-i meşhûrede ol hil‘atı giyip beyne’l-akrân ibtihâc ve iftihâr iderler idi. Bu ‘adet düvel-i kadîme-i sâ’irede dahi cârî olup ez-cümle hülefâ-yı râşidîn hazerâtı uhdelerinde ikrâm olunacak zâtlara kendi libâslarını ve bir dîmânı ya‘ni çubuklu yemen kumaşından değilse haftânlar ilbâs iderler idi. Hil‘at cins cins olup serâser üst hil‘atı ve kürk ve teşrîf kaftanı gibi nice nâmları ile tesmiye olunur idi. Bu ‘adet-i nişân-ı iftihârın ihdâsıyla lağv olunup ba‘demâ taltîf ve ikrâm buyrulacak zevâtın nişân-ı mezkûr ile ikrâmı kâide ittihâz buyrulmuş ve nişân-ı mezkûrun ibtidâ-yı ihdâsında Hristiyan me’mûrlarından ba‘zısına ve ez-cümle sâbık Boğdan kâ’immakâmı İstefnaki darbhâneye mübâyâ‘a sarrâfî Artin ve Barutçubaşı Simon nâm kimesnelere dahi muvâcehe-i humâyûnda iş bu nişânlardan birer kıt‘ası verilmiş idi.

⁶⁰ Yazar sehven Fasl-ı Sâdis olarak (altıncı fasıl) yazmıştır.

[s.94] Devr-i Sultan Selim-i Sâlisde dahi bu yolda bir nişân olubda ancak hâkân-ı şehîd-i müşârun-ileyh zamânının ta'assub u fevkal'âdesinden dolayı iş bu nişânı hafiyen ba'zı ecnebîlere ihsân buyurub sâ'irlerine vermedikleri ba'zı evrâk-ı târîhiye-i ecnebiyyede manzûr u fakîr olmuştur.

Her ne ise devletimizde en evvel resmen ihdâs buyrulan nişân iş bu nişân-ı iftîhârdan 'ibâret olub andan sonra mahall-i mahsûsasında nizâmâtıyla sûreti ihdâsı ber-tafsîl beyân kılınacağı vechle mecidiye ve 'osmâniye ve imtiyâz ve şefkat nişân-ı 'âlîleriyle Kürdistan ve Kırım ve Kars, Girit, Karadağ, Rusya ve imtiyâz ve sâ'ire madalyaları te'sîs buyurulmuş idi.

İş bu nişân ve madalya eşkâl ve tertîbâtının beynlerindeki fark görölmek üzere cümlesinin topluca bir yerde resmi yapılip sahife-i eşkâl (.....) de irâ'e kılınmış ise de beherine 'â'id olan tafsîlâtın mahall-i mahsûsasında zikr ve îrâd olunacağı emr-i tabi'îdir.

1250 târîhine kadar seyfiye ve mülkiye ve 'ilmiye rütbelerinin birbirine nazaran derece-i mutâbakatı husûsuna dâ'ir bir nizâm yapılmamış iken târîh-i mezkûrda herbir rütbenin i'tibârât-ı mahsûsası bilinmek üzere bir nizâm kaleme alınmasına irâde ve kaleme alınan âtiyü'z-zikr nizâm mücebince seyfiye ve mülkiye ve 'ilmiye ashâbı beyninde teşrifât ihdâs buyrulmuştur.

Şöyle ki; sadâret ve meşihat hem-kadr ve i'tibâr olunduğu misillü rütbe-i sâmiye-i ser'askeri merâtib-i celîle-i seyfiyenin en büyüğü ve müntehâsı i'tibâr olunarak rütbe-i vezâret andan sonra gelmesi ve 'ilmiyenin intihâsı Sadâret-i Rumeli ve manâsıb-ı dîvâniyenin müntehâsı dahi rütbe-i ûlâ olduğundan şu iki rütbe birbirine muvâzin demek olmağla ba'demâ devlet kethudâlığı ve riyâset mesnedleri ile mansûre ve darbhâne defterdârlıkları vüzerât mâ-dûnunda ve Sadâret-i Rumeli sırasına i'tibâr olunması ve rütbe-i sâniye sınıf-ı evvel mütemâyizi ya'ni pırlanta nişân-ı iftîhâra nâ'il olanlar feriklik rütbesi ve Sadâret-i Anadolu sırasında bulunması ve rütbe-i sâniye sınıf-ı sânisinin rütbe-i mîr-i mîrânı ve İstanbul pâyesi mâdûnunda olması ve rütbe-i sâliseden Bâb-ı âlî me'mûrları sâlise sınıf-ı evvel mütemâyizi i'tibârıyla 'askerîden mirlivâlık ve bahriye sancak beğliği rütbesi ve 'ilmiyeden harb pâyelileriyle hemrütbe kılınması ve rütbe-i sâlise sınıf-ı sâniisi dahi miralay ve bilâd-ı

erba‘a râddesinde olması ve rütbe-i râbî‘a ashâbı kâ’immakâm ve alay emîni ve kapucubaşı ve mahreç mevleviyeti râdde ve pâyesinde i‘tibâr itdirilmesi karar-gîr olmuş idi.

İş bu teşrifât elli dört târîhine kadar böylece gidüb târîh-i mezkûrda çünkü rütab-i mülkiye zâta olmayub makâma mahsûs olduğundan makâmâtın derecesini bir derece daha büyültmek murâd buyrulmağla rütbe-i ûlâ ashâbının paşalık ‘unvânıyla yâd olunması ve rütbe-i sâniye sınıf-ı evvelinde olanların rütbe-i ûlâyâ nakl ve terfî‘leri ve rütbe-i sâniye sınıf-ı sânisinin dahi rütbe-i sâlise sınıf-ı evvel mütemâyizinde bulunan mansıb ashâbından me’mûriyetlerinin tahammülü olanlar ile birleştirilerek rütbe-i sâniye [s.95] ve rütbe-i sâlisinin sınıf-ı sâniyiyle rütbe-i râbî‘a birleştirilüb rütbe-i sâlise i‘tibâr olunması ve hocalık rütbesi hâmiseden ‘add ile bununda mahsus bir rütbe ‘add idilmesi ve rütbe-i ‘ilmiyye, seyfiyeye takdim olunarak Sadâret-i Rumeli ve Anadolu bir yere getirülüb derece-i ‘ûlâ ‘add ile ba‘dehû ferîkân ve üçüncü derecede rütbe-i ûlâ mansıbı müsâvî i‘tibâr olunmak ve mir-i mîrânlık rütbesi defter-i teşrifâtta tayy ve hakk edilmek ve rütbe-i sâniye İstanbul pâyesi mirlivâlık ve sancak beğliği rütbeleriyle hemrâdde ve rütbe-i salise haremeyn pâyesi miralaylık ve râbî‘a ise bilâd-ı erba‘a mahreç kâ’immakâm ve alay emini ve kapucubaşılık ve hamse hocalık ve İstanbul re‘isini hâmil müderrisîn ve binbaşılık rütbelerine mu‘âdil tutulması tensîb kılınmış idi.

Cülûs u ‘Abdûlmecid Han-ı Gâzi ‘aleyh rahmetü’l-bârî hazretlerinden sonra mesned-i sadâret müsteşarlığıyla hâzine-i ‘âmire ve mukâta‘at defterdarlıkları ve de‘âvî nezâreti sudûr ile ferîkân beyninde olması ve rütbe-i ûlâ sınıf-ı evveliyle harbiye ve evkâf nezâretleri ve sâ’ir müsteşarlıklar ferikânın mâ-dûnunda ve rütbe-i ûlâ sınıf-ı sânisine mu‘âdil ‘add olunması ve sâ’ir rütbelerin evvelki gibi teşrifâtının cârî olması irâde buyrulmuştur.

62’de müşir ve ûlâ sınıf-ı ûlâ mâbeyninde olmak ve sudûra hak takaddümü olmamak üzere mülkiyede zâta mahsus rütbe-i bâlâ nâmıyla bir rütbe ihdâs olunmuştur.

Elkâbın ihdâsı 1263 senesine doğrudur ol vakte kadar elkâbda ifrât yoluna gidilir idi. Târîh-i mezkûrda tertîb olunan elkâb-ı resmîyeden rütab-i ‘askeriyeye mahsus olanları âfide derc olundu.

Ser‘asker ile sihriyyet-i seniyyeye nâ’il olanlar vükela-yı fihâma ; Devletlü ‘atûfetlü efendim hazretleri

Ordu-yı humâyunlar müşirânına ; Devletlü efendim hazretleri

Dâr-ı Şûrâ-yı ‘askeriye re’isü’r-rü’esâliğına ; ‘Atûfetlü efendim hazretleri

Ferîkâna ; Sa‘âdetlü efendim hazretleri

Mirlivâlara; ‘İzzetlü efendim

Miralaylara; Rif‘atlü efendi bey ağa,

Kâ’immakâmlar ile binbaşılara ; Fütüvvetlü efendi bey ağa

Mâ dûnunda bulunan zâbitâna; Hamiyetlü efendi bey ağa.

71’de Rumeli ve Anadolu sudûru kemâkân rütbe-i bâlânın mâ-fevkinde bulunmak üzere sâ’ir rüteb-i ‘ilmiyenin rüteb-i kalemiyye ve mülkiye üzerine birer derece takaddümü tensîb buyurulub 73 evâhirinde dahi ferikliğin rütbesi evveli evveline takdim olunmuşdur. Hulâsa, Devr-i ‘Abdü’l-‘aziz Hân-ı şehidde elkâb-ı resmiye-i ‘askeriyyenin mirlivâdan aşağısı tebdil olunub zamânımızda cârî [s.96] ve mer‘î olduğu üzere mirlivâyâ; sa‘âdetlü efendim ve miralaya; izzetlü efendim ve kâ’immakâma; izzetlü bey ve binbaşîya; rif‘atlü efendi ve bey ve kolağalarına; fütüvvetlü efendi ve yüzbaşılara; hamiyetlü ve mülazımlara; ğayretlü diyü yazılması tensîb ve irâde buyrulmuşdur.

Müşirân ve ferikân elli bir târîhine kadar lücce? irsal etmeyüb bu bâbda bir kânûn dahi yok idi. Sene-i mezkûrede müşirlik ve ferikliğin rütbesine nâ’il olan erkân-ı ‘askeriyenin irsâl-i lücce? itmeleri irâde buyrulmağla ol vakitten beri bu husûs bir kanun makâmına kaim olmuşiken zamanımızda ba‘zı ferîkânın lücce? irsal etmediklerine göre bunun bir ihtiyara bırakıldığı zann olunur.

İşte nişan-ı iftihâr ve teşrifât ve elkâb-ı ‘askeriye ile lücce? irsaline dair ma‘lûmât-ı târîhiye şundan ‘ibâret olub bu fasl ile târîhimizin Kitab-ı Râbi‘i bitmiş demek ise de çünkü fusûl ü mahsûsada verilen ma‘lûmât ve izâhat mutavvel ve bunların birdenbire zihinde cem‘ ve hulâsa edilmesi biraz müte‘assir olduğundan 41 senesinden 59

senesine kadar teşkîlât-ı ‘askeriye hakkında bâlâda beyân olunan mevâddın telhisen beyânı fâ’ideden ğayri hali ‘add olunmuş ve iş bu hulâsadan sonra kitab-ı evvelde tuttuğumuz silk üzere 41’den 59 senesine kadar devletin içinde bulunduğu ahvâle dair bir icmal dercile kitab-ı râbi‘a nihâyet virilmek tensîb kılınmıştır. Ancak kitab-ı evvelde Devr-i Mahmûd Hân-ı Sâni sâ’irlerine nisbetle ğâyet muhtasar yazılmış ve en mühim olan şu devr-i saltanatın daha mufasssalca târîhini bilmek fâide ve muhsinâtı câlib olacağı derkâr bulunmuş idüğünden âtîdeki icmâlde pâdişâh-ı müşârun-ileyhin câlis evranın saltanat olmasından âzim huld-i berîn olduğuna ve andan ‘Abdü’l-mecid Hân Gâzinin dört senelik evâil-i saltanatına kadar olan vukû‘ât yazılacaktır.

Kırk bir senesinden elli dokuz senesine kadar icrâ buyrulan nizamât ve tensikât-ı ‘askeriye hulâsasıdır.

Kırk bir senesinde ‘Asâkir-i Mansûre-i Muhammediye nâmiyla muvazzaf ve mu‘allem bir asker te’sîs olunup bunlar tertîb nâmı altında bin altışar yüzyirmi altışar neferden olmak üzere piyâde ve topçu ve cebehâneci ve top arabacısından ‘ibaret idi. Bunlara binbaşı nâmiyla birisi kumandan ta’yîn olunup ve sekiz tertîbe dahi başbinbaşı ‘unvânıyla mu’anven bir zât ve cümlesine ser’asker âmir ta’yîn olunmuş idi.

Beher tertîb on ikişer sınıftan ‘ibâret idi. Bir tertîbin erkan ve zabıtân ve efrâdının aldıkları ma‘aş ve ta’yînâtlarının kemiyet ve miktârı iş bu târîhin (21 ilâ 23) sahifesinde ber-tafsîl iş‘âr ve irâ’e olunmuş olub mu’ahharan topçu ve top arabacısı ve cebhanecisinin piyâde ile karışık olmasında mahzur görülmekle ve bir tertîbin mevcûdu dahi ziyâde olduğu anlaşılmagla bir tertîb bu günkü taburlar kuvve-i mevcudasında tertîb olunarak [s.97] tabur nâmı verilmiş ve Rusya Seferinden sonra dört tabur birleştirilüb alay ve kırk yediden sonra her alaydan bir livâ teşkîl edilmiş idi. Şu teşkîlât münâsebetiyle miralaylık kâ’immakâmlık alay emînliği mirlivâlık ve feriklik rütbeleri de tabî‘î ihdâs olunup müşirlik ise (1248) târîhinde hâssa ‘askerine ser’asker makâmında kumandan ta’yîn olunmak maksadıylâ ve (müşâvir) den kinâyet olmak üzere Firârî ‘Ahmed Paşa’ya tevcîh olunarak ihdâs kılınmış idi.

Şû sûretle hâsıl olan silsile-i merâtib-i ‘askeriyenin aldığı ma‘aş ve ta‘yînât seferî ve hazarî nâmıyla iki türlü idi. Bunların miktârı târîhimizin (27 ilâ 30) sahifesinde muharrer olmağla oraya mürâca‘at buyurulmak iktizâ eder.

Efrâd ve zâbitâna ibtidâ-yı nizâmda tahsîs olunan elbise pek çok sürmeyüp tebdil olunmuş ve evvelâ şubara yerine fes ve potur makâmına pantolon ve cepken mahalline setri kâ‘im olmuş idi. Mu‘ahharan rûteb-i ‘askeriyeyi göstermek üzere altun ve gümüş ve murassa‘ nişânlar ihdâs buyruldu ki bunlarında tafsîlâtı (31 ilâ 32) sahifede yazılmıştır.

Ta‘limât-ı ‘askeriye ibtidâları üçlü ta‘lîmi eden biraz sonra 1217 senesinde Mısır’da icrâ olunan Fransız ta‘lîmine tahvîl olunup kırk yedi senesinden sonra tabur ve alay ta‘lîmi neşr olunmuş ve Ayastefanos Sahrâsında büyük münâvereleriyle icrâ etdirilmiş idi. Nitekim târîhimizin (39 ilâ 41) sahifesinde buna dâ‘ir tafsîlât-ı kâfiye derc olunmuştur.

Mu‘allim-i ‘asker yetiştirildiği gibi birde mu‘allim-i zâbit yetiştirmek üzere olan alaylarda alay mekteb-i harbîsi ve sâniyen Maçka’da şimdiki harbiyenin esâsı olmak üzere bir mekteb-i harbiye te’sis olunduğu gibi ‘akib Vak‘a-i Hayriye’de Safvet Paşa merhûmun konağı mahalli olan Dolmacıbaşı Konağında bir tabhâne ve 47 den sonra hatab ocağı mahallinde birde cerrahhâne teşkîl ve mu‘ahharan tabhane ve cerrahhâne birleştirilüp şimdiki tıbbiye ihdâs buyrulmuşidiği mekâtib-i mezkûreye dâ‘ir tafsîlât dahi (41 ilâ 47) ve (47 ilâ 48) sahifelerde mestûr ve muharrerdir.

‘Akib-i vak‘a da mu‘allim-i bostaniyân-ı hâssa ta‘bîriyle kadim bostânî ocağı ıslah olunarak mansûre gibi mu‘allem bir ocak daha ihdâs buyrulup Rusya Seferinden evvelce mu‘allim-i bostânî ta‘bîri makâmına hâssa ‘unvânı kâ‘im olmuş ve şimdiki Hâssa Ordusu’nun esâsı teşkîli buyrulmuş idi. Bostânîlerin nizâmâtı şâyân-ı dikkat olmağla nizâmât-ı mezkûre târîhimizin (70 ilâ 79) sahifesine ber-tafsîl derc olundu.

Hâssa ve mansûre nâmlarıyla ikiye tefrik olunan hey’et-i ‘askeriyenin mesâlih-i vâkı‘ası elli üç senesinden sonra birer Dâr-ı Şûrâ ma‘rifetiyle ru’yet olunmağa başlanup 59’da ikisi birleştirilüp tensikât-ı ahîrede lağv olunan Dâr-ı Şûrâ te’sis etmiş ve ‘atîk Dâr-ı Şûrâ nizâmâtı şâyân-ı dikkat olmağla târîhimizin (59 ilâ 66) sahifesine bir sûreti yazılmışdır.

[s.98] Memâlik-i Devlet-i Âliyye'nin füşhat ve vus'atı cihetiyle tedârik ve istihdâm olunan muvazzaf 'asker ile idâre-i umûr u inzibâtîyenin mihver lâyıkında cereyân ve bir düşmana mükâbele ve müdâfa'a eylemek imkânı 'umûr u müşkileden görüldüğüne mebnî 1250 târîhinde redif nâmiyle hîn-i ihtiyacda silah altına alınmak ve bâkî zamanlarda kâr u kesbleriyle ve fakat senede biraz müddet ta'lîm ve ta'allüm ile meşgûl olmak üzere bir sınıf 'asker daha ihdâs olunup bunlarında suver-i irtibât ve tensikâtı kavî nizâmâtla bağlanmış ve evvelen tabur tabur teşkîl olunmuşiken mu'ahharan mansûre ve hâssa gibi alay alay teşkîl kılınmış idi. Ve eyâlât vâlilerine redif müşîri 'unvânı i'tâ buyrularak her vâli dâ'iresi birer redif dâ'iresinden 'ibâret olması da tensîb olunmuş idi ki târîhimizin (79) dan (93) sahifesine kadar olan kısmı buna 'â'id tafsîlât ve îzâhâtı hâvî ve şâmildir.

Ve'l-hâsıl ibtidâ-yı nizâmda neşr buyrulan kânûn-nâme-i humâyûnun 59 senesine kadar gördüğü ta'dîlât (20 - 53) ve idâre-i 'askeriyenin sûret-i cereyânı (53- 59) ve mesârifât-ı 'askeriyeye tedârik buyrulan karşılık (67-69) ve teşrîfât 'askeriyeye ve nişân-ı iftihâr dahi (93) ile (96) sahifelerde mestûr ve muharrer olmağla oralara mürâca'atla mevâdd-ı mezkûreye dâ'ir verilen ma'lûmâtta keyfiyet müstebân olur.

41 senesinden 59 senesine kadar devletin içinde bulunduğu hâle dâ'ir icmâl-i târîhiyye

Kitâb-ı evvelde görüldüğü vechle Sultân Mahmûd Hân-ı Sâni 'aleyhi'r-rahmetü'l-bâri hazretlerinin Taht-ı 'Osmânîye cülûsu fevkal'âde bir zamâna tesâdüf etmiş idi. İstanbul bayraktar vukû'âtıyla herc-ü merc olur iken Rusya İmparatoru Birinci Alexander ile Fransa'nın Petersburg Sefîri Mösyö Kolonkor beyninde garîb bir muhâvere cereyân ediyor idi.

Alexander Devlet-i 'Aliyye'nin ahvâl-i dâhiliyesinin bulunduğu iğtişâsı göstererek Napolyon Bonapart'dan İstanbul'u istiyor idi. Ve Kolonkorun teklîf eylediği Memâlik-i Devlet-i 'Aliyye'yi beğenmiyor idi.

Elçi ise Rusya İstanbul'a mâlik olur ise şark ticâretinin ve hattâ Hind'in hâkimi olur. Ve istediği zaman Korfu ve Tulon Kapularına kadar gelebilir. Bu olamaz diyü Alexander'ı kandırmak ister idi. Çar müttefikini böyle yaptırmak için elinden geleni icrâ eyledi. Bir zaman yalvardı sonra müdâheneye sapdı. Nihâyet mu'teber oldu.

Hattâ tehdîd ve tahvîfe kadar kalkıştı. Her bir fedâkarlığa râzı oldu. Her ne istenür ise verecek oldu. Rusya'nın hırs ve tama'ı bu kadar açığa çıkmamış idi.

Napolyon Tilsit'de eylediği va'din hatâ ve sekâmetini sonradan idrak eylemeğe İstanbul'u Rusyalı'ya bir türlü [s.99] terk edemiyor idi. Mâ'amâfih Fransız ordusunun İspanya'da dûçâr olduğu mağlubiyet ve Avusturya'nın Fransa'yı tehdîd edici tedârikât-ı harbiyesi Bonapart'ı tekrar Rusya kucağına itmiş ve Aleksander ile Erfurt'da mülâkât ederek hafî bir konvansiyon tanzîmine mecbûr etmiş idi.

Bu konvansiyonda Rusyalı'nın Ulah-ı Boğdan ve Finlandiya'ya mâlik olmasını Napolyon tanıdı ve bu üç memleketin Rusya arâzisinden olduğunu tasdîk etmedikçe İngilterelü ile muhâberâta girişmemeği iki imparator birbirine va'd eylediler. İngiltere bundan haberdâr olunca Bâb-ı âlî ile olan muhâberât-ı dostâne-i kadîmesinin i'âdesiçün bu haberi isti'mâl ve matlûbuna nâ'il olarak 1809 senesi (9) Kânûn-i sânîsinde bir mu'âhede-i ittifâkiye tanzîmine muvaffak oldu.

Bâb-ı 'Âli Rusya ile de 'akd-i sulha çalıştı. Lâkin başda mün'akid olan konferaslarda Rusya ol kadr mütâlib-i tahammül-fersâda bulundu ki hakikat-ı hâlde Tilsit Mu'âhedesinden beri inkıtâ' edilen mütâreke inhılâl-pezîr olarak muhârebe tekrar baş gösterdi. Birinci muhârebede 1809 senesi Şubatının birinci günü Üslobozide? mağlub olarak Hırsova ve İsakçı ile Tunanın sağ sahilini Ruslara terk eyledik. Tartarbeça? Muhârebesiyle intikâmımızı almak istedik ise de netice-i muhârebe kat'î olamamış idi. Anadolu'da dahi bahtiyar değildik. Çünkü Poti ve Kaz düşmana geçmiş idi.

Napolyon bunlara aslâ müte'essif değil ve belki memnûn idi. Baharda Ruslar Kamaniski kumandasıyla Pazarcık ve Silistre ile Varna'yı aldılar. Sadrazam tarafeyn beyrinde 'akd-i musalaha olunmasını teklîf etti. Ruslar ise musâlahayı Ulah ve Boğdan ve Gürcistan'ın Rusya'ya terki ve kırk milyon kise tazminât-ı harbiye i'tâsı ve İngiltere Sefîrinin teb'îdi sûretinin kabûlüne ta'lîk eyledi. Bu teklîf-i 'anîf red olunmağla Rusyalı'lar Şumnu'ya hasr ve tazyîk eylediler. Gerçi alamadılar fakat Rusçuktan koşup imdâda gelen sadr-ı a'zam ordusunu târumâr ve bir haylû ganâ'im ve esliha istihsâl ve Rusçuğu istîlâ eylediler. Ertesi sene Ruslar Lehistan mes'elesi münâsebetiyle Fransızlar ile kat'-ı muhâbere eylemek üzere olduklarından Devlet-i

‘Aliyye karşusunda evvelki gibi ziyâde ‘asker bulunduramamış olmalarıyla Ordû-yı Humâyûn Rusçuğu istirdâd ve Tunayı güzâr etmiş ise de serdârın ‘adem-i mahâreti cihetiyle düşman orduyu ihâta etmekle ya karşı yakada kalan otuz bin neferin silahları alınarak harb esiri edileceği veya evelki teklîfin kabul edilmesi teklîf olundu.

Zaman ise kâmilten tebeddül itmişidi. Napolyon Rusyalı ile mu‘âhid iken muhârib oldu. Avusturyalı ile Devlet-i ‘Aliyye’nin tamâmiyet-i mülkiyesine dâ’ir bir mu‘âhede bile ‘akd eyledi. Devlet-i ‘Aliyye’nin muhârebeye devâm etmesi şartıyla Ulah ve Boğdan’ın ve hatta Kırım’ın istirdâdına yardım edeceğini devlete teklîf eyledi. Ancak Bonapart evvelce de böyle va‘adler itmişiken hiçbirisini tutmadığından Bâb-ı âlî bu va‘adlere inanamıyordu.

[s.100] Arzû-yı şâhâne ise bütün bütün Bâb-ı âlî’nin hilâfında muhârebeye devâm cihetinde idi. Hattâ meclis-i meşverete bu bâbda kat‘iyyü’l-mefâd hatt-ı humâyun bile vârid oldu. Ne çâre ki Fransızlarla Rusyaluların beyninde vukû‘u muhtemel olan muhârebenin kat‘iyyen kestirilememesi ve akçe ve ‘asker ve zâhire gibi kuvâyı asliyeden olan üç şeyin temâdî-i muhârebât münâsebetiyle tedârikinin kesb-i su‘ûbet eylemesi ve yeniçerilerin edepsizliği evvelen Bâb-ı âlîyi ve sâniyen me‘a’l-kerâhe zât-ı şâhâneyi Bükreş Müsâlahasını kabûle icbâr eyledi. Devlet-i ‘Aliyye bu müsâlahanâmeyi imzâ etmekle gerçi büyük bir fırsat kaçırdı. Ve Rusyalular ile Fransızların başlayacakları bir muhârebeden istifâde edemediysede Napolyon Bonapart da Devlet-i ‘Aliyye hakkında ittihâz eylediği sakîm bir politikadan nâşî Rusya Muhârebesini ğâ’ib itmesi gibi bir cezâyı çarpıldı. Çünkü yüz bin ‘Osmanlı süvârîsi Napolyona Rusya ovalarında büyük bir mu‘âvin olabilir idi.

Ancak Sırlıların bu musâlahadan sonra bile ihtilâle devâm etmeleri mezkûr müsâlahanâmelerden istişmâm eyledikleri lezzet-i imtiyâz ve istiklâl eserinden neş’et etmiş idi. Ve Rusyalular gerçi Eflak ve Boğdan’ı alamadılsa da Besarabya münâsebetiyle bir ellerini Tuna ağzına atmış idiler. Ve Sırlular birkaç sene sonra bir ufak istiklâle mazhar bile oldular.

Öte taraftan Mehmed ‘Ali Mısır’da ve Tepedelenli ‘Ali ise Epir’de tasallut etmeğe başlamış idiler. Hicaz’da ise Vehhâbîler türeyerek etrâfı harab etmeğe başladılar. Ve

mahâl-i mübârekeyi zabt ile huccâc-ı men‘a kadar vardılar. Vahhâbilerin te‘dîbi Mehmed ‘Ali’ye havâle buyuruldu. Maksat kendisinin za‘fiyet peydâ etmesi idi. Mehmed ‘Ali ise nazar-ı müsliminde nâm ve şân kazanmak için ancak bu me‘mûrini ma‘al-memnûniye kabul eyledi. Ancak evvel emrde düşmanı olan Memlûkleri bitirmedikçe başlıca kuvve-i ‘askeriyyesinin uzak yerlere teb‘îdini tecvîz edemediğinden Memlûkleri bir hîle-i şenî‘a ile ifna eyledi.

Bu hud‘a Memlûklerin Mısır’daki tağallüb ve tasallutlarının nihâyeti olmuş ise de bu nihâyet ile Mehmed Ali’nin tasallutunu ibtidâ etmiş ve devlet bunda karlı çıkamamış idi.

İşte ol vakit Tosun Paşa kumandasıyla Hicaz’a sevk eylediği ordu Yenbû‘, Cidde ve Suğra ve Medine ve Mekke’yi istirdâd eyledi. Ve Vehhâbî rü’esâsını tutup Dersa‘âdet’e gönderdi. Ve Mehmed ‘Ali ilerüde icrâ edeceği harekâta hazır bulunmak için Mısır’da ta‘lîm-i cedîd üzere mu‘allem ‘asker tedârikine şuru‘ eyledi.

Tepedelenli ‘Ali Paşa’nın tuttuğu çıkmaz yol kendisini fermanlı etmiş idi. Paşa bu haberi alur almaz Rumlar ile ittihâda mecbûr oldu. Rum ihtilalinin cesâmet kesb etmesi Tepedelenli’nin Pençe-i seyyi’âtından ve bu da hakkında sâdır olan katli fermanından neş’et etmiş idi.

Rumlar Fransızların Mısır’da inhizâmından sonra şark ticâretini bayağı yed-i istilâlarına almışidiler, hattâ az vakit zarfında [s.101] ya’nî 1815’de bu milletin adalar ahâlisi 600 pâre gemi ve otuz bin gemici çıkarabilür idi. Ticaret sâyesinde fevka’l‘âde servet ve sâ mân peydâ eylediklerinden Dersa‘âdetde Anadolu’da Rumeli de bir takım mektebler yapmağa Rum milletini uyandıрмаğa neş’et eylediler.

Hetari nâmıyla ismi meçhul üç Rum bir cem‘iyyet ‘akd eylemiş idi. Bunun sındığı? Münih’de idiyse de başı Petersburg’da ve merkezi İstanbul’da idi. Bu cem‘iyyetin bânîleri Rusya Çarı’nın cem‘iyyetinin re’is-i mutlak-ı olduğu ve Rusya Sefîri Kapor Esterilya’nın mu‘âvenet ve sahâbeti üzerlerinde bulunduğunu Rumlara ifhâm ve i‘lân ederler idi. 1817 senesinden sonra artık bütün rum milleti bu cem‘iyete dâhil oldular. Bu hal 1820 senesine kadar böylece cereyân idgelmiş iken Tepedelenli Vak‘ası işi bütün bütün meydana çıkardı. Şöyle ki; Tepedelenli Hâlit Efendi’nin ağzından sahte bir mektub düzüp Rumların kâmilten ifnâ olunacağını i‘lân itdirdi. Bununla Rumları

‘alevlendirdi. Ve Sölbonları? imdadına çağırđı. Sölbonlar? re’isleri bu tezârı? kumandasıyla dağlara çıkup i’lân-ı ‘isyân eylediler. Hetariler? içün tepedelenli bir vâsıta-i ihtilâl oldu. Paşa içün ise Hetariler? bir vâsıta-i mukâvemet idi. Her ikisinin emeli dahi Hükûmet-i Osmâniye’nin mahv olub bitmesi idi. Rum Patrikinin i’dâmı bütün bütün Rumların ‘isyânına sebep oldu. Bu ihtilalin tafsîli tersim eylediğımız hatt-ı hareketin şimdilik haricindedir. Neticesini beyan idelim; devlet ordusu ihtilalin teskînine kâfi olmadığından Mısır’dan ‘asker istenildi.

İbrahim Paşa onbeş bin ‘askerle Girid’e çıkup ihtilali teskin eyledikten sonra Mora’ya vâsıl oldu. Bir taraftan İbrâhim Paşa öbür taraftan Reşid Paşa Mora’yı te’dîbe başladılar. Araya diplomasi girmiş ise de Çar Alexandrın vefâtına kadar bu diplomasi ol kadar ilerüleyememiş idi. Birinci Nikolanın cülûsunu müte‘âkib İngiltere’nin mu‘âvenetiyle Akkerman Konvansiyonu ki, Bükreş Mu‘âhedenâmesinin tasdîki ile berâber Rusya’ya Bahr-i Siyahı Küşâd ve Eflak ve Boğdan heves-pudârlarına yedişer sene müddet ta’yîn ve Rusya’nın inzimâm-ı re’yini şart ve Sırbistan’a imtiyaz i’tâ eder idi. Bunun kabulü teklîf olundu.

Halbuki, mes’ele-i Yunâniyeye dâ’ir bunda bir bahs yok iken İngiltere’nin Petersburga gönderdiği Dük Dovlinketon? vâsıtasıyla Rusya ve İngiltere Devletleri 1826 senesi Nisan dördünde bir protokol tanzîm idüp bununla Rumlar ile Devlet-i ‘Aliyye beynini bulmak husûsu karârgîr olmuş ve mu’ahharan Fransa ,Avusturya ve Prusya Devletlerine de birer sûreti gönderilüp anlarında imzâları alınmış idi. İş bu protokolün sûretini Esteraför? Kanteti’a? 1827 (27) Şubâtında Bâb-ı ‘âlîye tebliğ eyledikte (zât-ı şâhâne kendi ile teb‘ası beynine aslâ bir tavassut [s.102] kabul etmez ve istikbâlde bu misillü bir teklîfe cevap vermez) cevâbını almış ve fi’l-hakîka bu cevâbın verildiği zaman Atina Rumların elinden istirdâd olunmuş idi.

Düvel-i müşârun-ileyhim protokolü mu‘âhedeye tahvîl ve Bâb-ı âlî ile Yunânîlere bir ay müddet tahsîs eylediler. Bu müddetin güzârında Bâb-ı âlî cevab-ı sâbıkını tekrâr eyledi. Avrupa Devletleri sefâ’in-i harbiyelerine hareket emrini verdiler. Ve hattâ ticârî hareket ve hicrete hazırlanmaları emrini aldılar.

Navarin Vak‘a-i mü’ellimesi zuhûr idüp kâffe-i sefâin-i harbiyemiz ya’ni altmış iki tekemiz bir belâ-yı kadre uğradıldı ki, sene 1827 idi. Bâb-ı âlî Yunan mes’elesinde

hiçbir teklîf vukû‘ bulmamasını ve sefâin-i şâhâneye edilen tahkîre tarziye ve zarar ve ziyânın tazmin olunmasını devletlere tebliğ etmekle üç devletle kat‘ı muhâbere olunmuş ve bunların süferâsı Dersa‘âdeti terk etmiş idi.

Şimdi bir sene kadar girüye ‘atf-ı nazar idelim. Mısırluların Mora’da vukû‘ bulan hüsn-i hidemâtı mahzên mu‘allim ‘asker sâyesinde olduğu cihetle Hakân-ı Merhûm artık ne olursa olsun mu‘allim bir ‘asker te’sîs idüp Avrupa Devletleri’nin tekâlîf-i bârda ve bî-insâfânesine karşı tedârikli bulunmak zamânının gelip ve belki geçmiş olduğunu idrâk buyurmuş olduklarından 1826 senesi 12 Haziran’ında sekbân nâmıyla bir ‘asker te’sîs buyurdıkları hâlde yeniçeriler ref‘i livâ ‘isyân eylediklerinden Vak‘a-i Hayriye zuhûr itmiş idi.

Bunu müte‘âkib zât-ı şâhâneleri ‘asker-i cedîdeyi teksîr için ol kadar himmet ve ğayret bezl eylediler ki, hakîkaten eslâf-ı ‘izâmlarından hiç birisi bu derece cihansiperâne himmet etmemişler idi denilse becâdır.

Yeniçerilerin mahv ve ilkâsı netâyic-i tabî‘iyyesinden olan ıslahat ve tensikât-ı ‘askerîyeden pek ziyâde ürkmüş ve Devlet-i ‘Aliyye’nin az vakit zarfında i‘âde-i miknet ve kuvvet eyleyeceğinden korkmuş olmasıdır ki, Rusya’yı 1828 muhârebesinin i‘lânına mecbûr eyledi.

Rusya Devlet-i ‘Aliyye’yi eski ordusundan mahrum ve yeni bir ordu teşkîline de vakti olmadığından her türlü vesâ‘it-i tedâfü‘iyyesi mefgûd bir devlet zan ederler idi. Müdde‘â-yı vâkı‘amıza isbât olmak üzere Çar’ın Pâris sefirî olan Dopuz ve Diborgonun 1828 senesi 10 Teşrîn-i evvel târîhli tahrîrâtının bir fıkrasını âtiye derc ederiz.

Zât-ı şâhânenin hârekâtı üzerine Bâb-ı Alî aleyhine silâha sarılmanın zamânı hulûl idüp itmediğini bilmek için kabîne-i imparatoru mes’eleyi mu‘âyene ve tedkik eylediği vakit Devlet-i ‘Aliyye hükümdârının bir kuvve-i müdhişe ile icrâ eylediği [s.103] kanlı ıslahatın hâsıl edeceği netâyici bilmeyenler ve ‘umûm Avrupa kabînelerince ve bâ-husûs Rusya’ya karşı pek ol kadar haber-hevâh bulunmayan kabînelerce bu devletin istihsâl-i kuvvet ve iktidâr etmesinin ne kadar arzu olduğunu anlamayanlar silaha sarılmanın lüzum-u mecbûriyeti ile kâ‘idesi bahtında dûçâr-ı tereddüd ve şübhe olabilürler idi. Şimdi ise icrâ etmiş olduğumuz

tecrübeler (iş bu tahrîrât birinci muhârebeden sonra yazılmış olduğundan bu tecrübe birinci muhârebede edilen tecrübe demek idi.) Efkâr ve ârâ-yı müte‘addide ve muhtelefe ashâbını ittihâz edilen sûretin lehinde bulunduracağından İmparator Türk sistemini muhakk-ı tecrübe ve imtihâna çekti. Ve zevât impratoru Devlet-i ‘Âliyye’yi şimdiye kadar kendisinde mevcûd olmayan bir ıslahat ve tensikât-ı ‘askeriye bidâyetinde buldu. Zat-ı şâhâne yeni ıslahat ve tensikâtını hemen icrâya başlar başlamaz bu derece muntazam ve şedîd bir mukâvemet ibrâz eylediği hâlde bu ıslahata daha ziyâde takviyyet vermek için kendisine vakit kazandırmış olsaydık ve velev ğayr-i mükemmel olsun kendilerinde bulunan zâyî‘ münâsebetiyle tabi‘atın hâsıl eylediği mevânî’i ya‘ni nice meşakkatler ile geçebildiğimiz şu hudûdu (Tuna Nehri ve Balkan murâd olunur ve anların istihkâmât ile takviyesi î mâ idiliyor.) geçilmez bir hâle getürmelerine kadar bekleyseydik Devlet-i ‘Âliyye’yi ne derece kavî ve metîn bulur idik..... ilâ ahirihi.

İşte şu tahrirat bütün bütün isbât eder ki, Rusya yeniçerilerin mahv ve ifnâsını bir nazar-ı hıkd ve hasedle görerek teşkîlât-ı ‘askeriye tamâm olmadan Devlet-i ‘Âliyye’yi bastırmak ve bu bâbta kuvvet ve fırsat etmemek arzusuyla bu muhârebeyi i‘lân etmiş idi. Hattâ ol derece sür‘atle hudûdu tecâvüz eyledi ki, Ser‘asker Ağa Hüseyin Paşa kumandasıyla sevk olunacak ordu daha tecemmu‘ etmemişken Yaş’ı işgâl eyledi. Ve Bükreş’i de aldıktan sonra Ulah ve Boğdan artık Rusya hesâbına idâre olunmağa başladı. Ceneral Rot, Silistre’ye ve Ceneral Vovalof ve İbrâîle hücum ve bir üçüncü kol İbrâ’il ile İsmâ’il arasından Tuna’yı güzâr ederek Bahr-i Siyâh ve Balkan’a doğru hareket ve Devlet-i ‘Âliyye donanması kâmilten tahrib edilmekle Bahr-i Siyâha hâkim olan Rusya donanması da orduya müzâheret edecekti.

27 Haziran’da İbrâil bir mukâvemet-i şecî‘ânen sonra teslim oldu. Mâçîn bunu görerek Rusya eline düşmekle buradan bir geçit açıldı. Köstence, Davulcu, İsakçı muhârebesiz dinebilecek sûrette verildi. Varna muhâsara olundu. İmparator Nikola bi’z-zat emr kumandayı eline alıp Pazarcık’ta karagâhını kurdu. Ba‘dehû kırkbeş bin kişi ile müdâfa‘a olunan Şumnu’ya yürüyüp İstanbul yolunu küşâd eden eski İstanbul’u işgâl eyledi. Lâkin ordusunda hastalık zuhûr eylediği gibi ‘Osmanlılar’ın kal‘adan dışarıya hurûc ve muhâcemeleri Ceneral Bodiz’re? eski İstanbul’u terk ettirdi. ‘İzzet Mehmed Paşa Varna’ya erzak ve ‘askerce imdâd [s.104] idhâline

muvaffak olabilmek Varna'da emr-i kumandayı bi'z-zat kendisi der'uhde itmiş idi. Rusyalular imparatorlarının teşvikiyle gâyet hevâheş ve arzu ile hücûm eder. Ve bir sürü mu'âvin ve imdâd-ı 'askerî gelir idi. Halbuki Sadr-ı a'zam Selim Paşa yirmi bin kişiyle Varna'ya imdad etmeğe savaşıp isede bir fâ'ide-i muntic olamamış idi. Nihâyet Yusuf Paşa hâini Varna'yı (10 Temmuzda) düşmana teslim ve daha doğrusu bey' ve furûht eyledi. Hâin Rusya'ya hicret ederek orada kemal-i 'azametle vakit geçirmeğe başladı.

Sultan Mahmud vezîri cesur 'İzzet Mehmed Paşa'ya mükâfaten sadâret pâye-i celîlini ihsân eyledi ise de fenn-i harbde bî-behre olması cihetiyle 'azl ederek bu pâye Reşid Paşa 'uhdesine sarf ve tahvîl buyuruldu. Ol vakit Rusyalular kâffe-i kuvvetlerini Varna'ya cem' eylediler ise de Hüseyin Paşa'nın hücûmu Silistre muhâsarasından ferâgat etmelerini mûcib oldu. Ve yine bu sene zarfında Prens Mençikof Anadolu'da Anapa Kal'asını ve ba'dehû Poti'yi alup Paskeviç kumandan ta'yîn olundukda Kars istîlâ ve İnhaklik? ile Kirtoviz'i? zabt eyledikten başka Ahalatzik? civârında otuz bin 'Osmanlı'yı bozmuş ve Ardahan'a ve toprak kal'a? Diyadin'i aldıktan sonra kışlık karârgâhında oturabilmiş idi.

Hulâsa 1828 muhârebesi Ruslar'a me'mûl eyledikleri netâyici bahş etmemiş idi. Ve nizâm-ı 'askerînin eski yeniçeri dââyilerine ne derece fâik olduklarını tecrübe ile anlamışlar idi. Avrupa telaş idüp Avusturya kabinesi Devlet-i 'Âliyye'nin içinde bulunduğu hatar ve tehlikeden istihlâsıyla mümkün olduğu kadar ehven-i şerâ'itle 'akd-i musâlaha edebilmesîçün Londra ve Pâris ve Berlin kabînelerinin kendi kabînesine müşâreket ve mu'âvenet etmelerine da'vet ve İngiltere her ne kadar bu da'vete bi'l-memnûniye îcâbet eylediysede Fransa'nın emeli başka idi. Fransızlar'ın onuncu Şarlı (ben Rusya ile müttehid ve müttefik kalmak arzusundayım. Eğer İmparator Nikola Avusturyalılar'a hücum ederse ben hâzır bulunup icâb-ı hâle göre hareket edeceğim fakat eğer Avusturya Rusya'ya hücum eder ise der'agab Avusturya 'aleyhinde hareket eyleyeceğim) demekte idi. İmparator Nikola bu havâdisi istirâk eder etmez muhârebenin devâmıyla doğrudan doğruya İstanbul'a yürümeğe isti'câl eyledi. Bu cihetle 1829 Rusya Muhârebesinde Rusyalılar Diyebiç kumandasında olarak Silistre üzerine yürüdüler lâkin Tuna taşığından hareketlerine mâni' oldu. Ve mevki'in civârı pek mükemmel müdâfa'a olundu. Reşid Paşa Silistre'yi tahlîs için

Ceneral Rot'u bozup Pıravadi'yi muhâsara eyledi. Bu haber üzerine Diyebiç Silistre muhâsarası kumandasını Karasufiski'ye ihâle ederek Ceneral Rot'un imdâdına şitâb eyledi ve (11 Mayıs'ta) Gülçikada bir kanlı muzafferiyete nâ'il oldu. Reşid Paşa Şumnu'ya dehâlete mecbûr olmağla Silistre muhâsarası kesb-i şiddet eyledi. Ve yirmi gün sonra şartsız şurutsuz teslim oldu.

[s.105] Ol vakit Diyebiç arkasını te'min etmekle Şumnu önünde 'Osmanlılar'ı tevki için bir kuvve-i kâfiye bırakarak bu mevzî' metnini çevirip Kamçıktan bi'l-mürûr Burgaz'a vâsıl oldu. Sadr-ı a'zam düşmanın bu harekâtından hiçbir şüpheye zâhib olmadığı hâlde (12 Haziran'da) Köprüköyü'nü müdâfa'a için bir kuvve-i kâfiye göndermiş ise de düşman daha evvelce orada olduğundan 'asker-i 'Osmâniye Ruslar'ın harekâtından haberdâr olur olmaz Balkan'ı Nâdir Derbentinden geçüp Aydos'a vâsıl oldularsa da düşman kendilerini mağlup eylemekle Balkan'ı artık Ruslar geçmiş demek idi. Her ne kadar Sadr-ı a'zam İslimiye'ye kadar ric'at etmiş ise de orada mağlup olduğundan Diyebiç bilâ-mâni' ve mezâhim Edirne önüne geldi. Şehirde yüz bin nüfus ve on beş bin muhâfız var idi. Bilâ-mukâvemet teslim oldular.

Artık Ruslar'ın pişdârı İstanbul yolu üzerindeki Kırkkiliseyi işgâl eyledi.

Rusya Donanması ise sâhil boyunca Vasilikos Ahtapol'u İyine Adayı müte'âkiben almış idi. Diyebiç İnöz ve Dimetoka ve İpsala'yı aldığından sağı Bahr-i Siyâh ve solu Cezâ'ir-i Bahr-i sefide isnâd eyledi. İstanbul birbirne girüp Anadolu'da dahi Ruslar'ın tâli'i pek yâver idi. Muhârebenin bidâyetinde 'Osmanlılar Ahalatzik? Kal'asına hücum eylediler ise de Paskeviç vâsıtasıyla dûcâr-ı inhizâm ve ta'kîb olmuşlar idi. Paskeviç mâhirâne hareketle Erzurum Ser'askeri'ni ve Trabzon Paşası'nı da mağlub eyledi. Ba'dehû Soğanlı Dağları'nı güzâr ve müte'addid muhârebelerden sonra Erzurum'u zabt ve istilâ eyledi. Trabzon üzerine yürürken musâlahanın in'ikâd eylediği haberini almakla tevekkuf eyledi.

Bâb-ı âlî der'akîb Diyebiç'e bir mütâreke teklîf eyledi. Mazhar-ı hasen kabul olmağla Prusya maslahatgüzârı tevessutuyla muhârebât-ı sulhiyeye mübâderet olundu. Garibdir ki, Fransa ve İngiltere maslahatgüzârları tevessuttan istiğnâ idüp Diyebiç'e sathî bir tahrîrât yazılmağla iktifâ eylediler. Bu tahrirâtta Diyebiç'e

hareketini ta'vîk ve te'hîri teklîf etmek gibi bir mes'ûliyet-i 'azimeyi üzerlerine alamayacaklarını yazup ma'nen Rusları da'vet bile etmişler idi.

İşte bunun üzerine Edirne Musâlahanâmesi 1829 sene 14 Eylülünde imzâ olundu. Bu mu'âhede ile Avrupa'da Prut iki devlet beyninde hudud kalmış ise de Tuna ağzları Rusya'ya terk olundu. Ve Delta dâhilinde olan Devlet-i 'Âliyye sâhili bir fersah bu'd ve mesâfede ğayr-i meskun kaldı. Bahr-i Siyâhtan Bahr-i Sefid'e Rusya sefâ'ini serbestane gidebilmeleri şart ittihâz olundu. Asya'da Ahalatzik? Paşalığının lağviyle havzasına sokulan bir kısım-ı cüz'îsini almağla Çar iktifâ eylemiş ise de bununla Çerkesistan Türkiye'den ayrı bulunur idi. Eflak ve Boğdan imtiyâzât-ı sâbıkalarını muhâfaza idüp heves-podârları kayd-ı hayat şartıyla intihâb olunmak [s.106] ve hâlât-ı fevkal'âde iki devletin ittifâkıyla 'azilleri mücâz olmak ve Sırbistan, Akkerman Mu'âhedesinde mevcut ve mûnderic kâffe-i imtiyâzâne mazhar olmak ve Devlet-i 'Âliyye tahmînen on altı milyon frank kadar Rusya ticâretine tazminât vermek ve ilâ ahirihi gibi mevâddan başka Yunan mes'elesine dâ'irde bir bendi hâvî idi.

Çünkü vakit mûruruyla Yunan mes'elesinin rengi değişmiş idi. Ve Fransa Devleti Mareşal Mazon Kumandasıyla bir ordu sevk idüp İbrâhim Paşa ise ordusuyla Mısır'a ric'at eylemiş idi. Ve Yunâniler başlu başlarına bir hükûmet teşkîl idüp dünyânın her tarafından akçe ve sâ'irece mazhar-ı mu'âvenet olmakda idiler. Edirne musâlahanâmesiyle zât-ı şâhâne Londra'da 1827 (.....) sinde imzâ edilen mu'âhedenâmeyi tasdik eyledi.

Ve musâlahanâmenin te'âtîsinden sonra Yunan mesâ'ilini fasl için Fransa ve İngiltere ve Rusya murahhaslarıyla bulunmak üzere tarafından bir murahhas ta'yîn edeceğini ta'ahhüd buyurdu. Ve Rusya'ya tazminât-ı harbiye olarak 125 milyon frank te'diyesinden Edirne Musâlahanâmesine zeylen tanzîm olunan diğer bir yerinde va'd eyledi. Rusya tüccârına verilecek tazminât dört senede verilüp tazminât-ı harbiye dahi on senede ve senevî 12.500,000 frank olarak verilecek ve birinci taksitde Ruslar Edirne'yi ve ikinci de Balkan'ı ve üçüncü de Tuna'yı güzâr ile Bulgaristan'ı hulâsa nihâyet ki, taksitde Devlet-i 'Âliyye memleketini kâmilten tahliye edecekler idi. Bu sûrette Ulah-ı Boğdan on sene işgâl olunmuş olacağından devlet memleketeyn vâridâtından bu müddet zarfında istifâde idemeyecek idi.

İş bu iki memleketde hiçbir müslümanın ikâmet etmemesi de meşrû olmağla ‘Osmanlı emlâkinin bey‘i içün on sekiz mâh mühlet tahsîs kılınmış idi. Bu mu‘âhedenâme sûret-i zâhirede hafîf olmağla berâber ma‘nen pek ağır idi. Zîrâ tazminât-ı harbiye münâsebetiyle Devlet-i ‘Âliyye sefâin-i harbiye ve bir ordu tedârik edemeyecek idi. Zâten mevcut olanını Nâvârin’de ğâ‘ib eylemiş idi. Hulâsa Edirne Musâlahanâmesinin nihâyetki neticesi Yunanistan’ın devletten iftirâkı oldu.

Hâkân-ı gayûr a‘mâl ü efkâr-ı hâlisânesine karşı zorkâr-ı zorkârın imâle-i sedd-i mümâna‘at eylediğinden kat‘an me‘yûs olmayup giceyi gündüze katarak tensikât ve ıslahat-ı ‘askeriye ve mülkiye ve mâliyyeye hasr-ı evkât ider idi. Ne çâre ki, birbirini müte‘âkib Dersa‘âdet’de zuhur iden harîk-i memleket ve devlete bir mesâ‘ib-i ‘azîmeyi müceb oldu. Bosna ve Arnavutluk ve Bağdat’da zuhûr eden ihtilaller gerçi çabuk bastırılıp oralarda kuvve-i hükümrânı te‘ekküd eylemiş ise de Mehmet ‘Ali öte taraftan baş göstermeğe başladı .

Mehmed ‘Ali Memlûkler’in ‘ırkını hıttâ-i Mısır’dan kestikten sonra memleketin te ferrûd eden bir felâh ve zirâ-‘ı makâmına kâ‘im [s.107] olmağla hubûbât ve zehâ‘ir mahalline pamuk zer‘ itdirerek ve kâffe-i hubûbâtın bey‘ini kendisine hasr ve tahsîs eyleyerek ol kadar servet ve sâ mânâ nâ‘il oldu ki, bununla Mısır’da te’sis eylediği kuvve-i ‘askeriye ve mu‘allime-i ecnebiyye ve inşâ‘ât ve i‘mâlât-ı cesîme-i sanâ‘iye mesârîfâtını ferah ferah te’diye ve îfâ eder. Ve ma‘a-mâfîh beri taraftan bîçâre felâhları bir fakr u zarûret-i kâmile içinde inil inil iniliyor idi. Birkaç felah bu zulûmden tahlis-i gerîbân etmek emniyesiyle Sûriye’ye firâr ve hicret itmişler idi. Mehmed ‘Ali vâliden bunları istedi. Vâli re‘âyâ-yı Devlet-i ‘Âliyye Memâlik-i Devlet-i ‘Aliyye’den olan Mısır’da ikâmet eyledikleri gibi Sûriye’de dahi ikâmet idebileceklerini bi’l-beyân felâhını virmedi. Artık beklediği ve aradığı fırsatı bulmağla oğlu İbrahim Paşa’yı otuz bin kişiyle der‘akab Suriye’ye sevk eyledi. Hareketinin te’hîri hâlinde felahların i‘âde olunacağı bâ-fermân her ne kadar kendisine bildirilmiş isede Mehmed ‘Ali bunu isgâ itmeyerek Suriye’ye hareketine devâm eyledi. Az vakitte Yafa, Gazze, Hayfa ‘usâta geçti.

İşte ol vakit donanma ve ordu-yı humâyûn bâğî üzerine sevk ve üserâ olundu ise de Mehmed ‘Ali’nin ‘askeri daha mükemmel olduğu gibi ordu-yı humâyûnunun yetişmesi

de vakte muhtaç idi. ‘Akka şecâ’atle muhâsaraya dayanmış ise de Dersa‘âdetten imdâd gönderilmediğinden vâlisi ‘Abdullah Paşa teslimden başka çâre göremedi.

Bu fütûhat üzerine İbrahim Paşa Şam’a yürüyerek bilâ-mukâvemet şehre dâhil ve (18 Hazirân’da) yedi bini ‘asâkir-i muntazamadan ve kusûru mu‘âveneden ‘ibâret olan yirmi bin kişilik ordû-yı humâyunu dûçâr-ı inhizâm eyledi. Beri taraftan Sultan Mahmud Han-ı gayûr Hüseyin Paşa kumandasıyla otuz altı bin kişilik bir kuvvet daha sevk etmiş ise de Ağa Hüseyin Paşa’nın fenn-i harbde behrever olamaması cihetiyle Bilan’da âna da galebe çaldı. Ve Hüseyin Paşa on bin neferini ancak kurtarabildi.

Mehmed ‘Ali Sûriye’nin dört paşalığını talep ve Hazret-i Pâdişâh ise red etmeğe Reşid Mehmet Paşa’yı celb ve emr-i kumandayı ihâle buyurarak İbrâhim Paşa üstüne sevk buyurdu. İki ordu Konya civârında birbirine karşı gelüp Reşid Mehmed Paşa’nın başı bozukça hareketi kendisini dûçâr-ı esâret etmekle ordû-yı humâyûn perişân ve târumâr oldu. Rusya ile Hazret-i Şehriyâr Hünkâr İskeleyi mu‘âhede-i ittifâkiyesini ‘akd eylediğinden Rusya Ordusu Hünkâr İskeleyi’ne çıkar iken İbrâhim’de Toros Dağları’nı ve Esfâdiye? tekrar geçerek ‘avdet eylemekte idi.

1834 senesi ibtidâsında Sûriye’de Mısırlı ‘aleyhine ‘alâ’im-i ‘isyân görünmeğe başladı. Çünkü halk bu idâreden müteşekkî idi. Ve Kudüs ve Nablus, Cibal ahâlisi silahlarını teslim eylemeği ve ‘askere yazılmağı istemezler idi.

Ve yine bu sırada ‘asîr şeyhinin da‘vetiyle Yemen ve Hicaz tarafından dahi hareket sadâları işidilür idi. Vakit hulûl eylediğinden ve hazret-i şehriyâr memâlik-i ‘Osmâniye’nin şu hâlde kalmasına tahammül edemediklerinden Sivas’da Reşid Mehmet Paşa kumandasıyla [s.108] teşekkül eden kolordu Suriye’ye doğru ilerüledi. İbrâhim Paşa ise cibâl ahâlisini te’dîb eylediğinden Fırat üzerinde kâ’in Rakka ve daha öte tarafda vâki‘ Urfa Sancakları’nı işgâl eylemiş ve iki ordu karşı karşıya çatışmış idi. Tarafeyn’den her gün i‘lân-ı husûmete intizâr olunur idi.

Hazret-i Pâdişâh Edirne Musalahanâmesinin ahkâm-ı seyyi’esinden bir an evvel tahlîs giribân idebilmek için bezl-i himmet bî-şümâr ederd. Petersburg’da 1834 Kânun u sânisinde ‘akd olunan bir konvansiyon ile Rusya’ya Eflak ve Boğdan tahliye ittirildi. Ve tazminât-ı harbiyenin bir sülüsüne mukâbil Ahalatzik? Sancağı

terk olundu. Hulâsa Silistre tazminât-ı bakiye-yi harbiyeye mukâbil sekiz sene Ruslar'da kalarak 1836 senesinde Rusya'ya verilen 80 milyon gurus ile o da istihlâs olundu. Sultan Mahmud bir taraftan şu belâyâ ve mesâ'îye karşı tedâbir-i sâ'ibe ibrâzıyla berâber ıslahatında arkasını kesmeyerek Avrupa'ya genç 'Osmanlı zâbitânı göndermek ve redif teşkîl eylemek yollar inşâsı kırânet? te'sis ve re'âyânın himâyesi gibi mülkü ma'mûr edecek vesâ'ite müsâra'at buyururlar idi. Ne çâre ki, şu ıslahatın hiç biri sızıldısızca icrâ olunamazdı. Hattâ redif teşkîli cihetiyle Arnavutluk ve Bosna da yine hayli gürültüler vukû' buldu. Bu aralık Avrupa kabineleri âmir ile me'mûr ve sultan ile köle ve hâkim ile teb'a arasını bulmağa cehd iderler idi. Fakat Mehmet 'Ali mutâlabâtında ısrar ettikçe kabinelerin bu gayretleri semeresiz kalur idi.

Zât-ı şâhâne Mısır ve Akka ile Trablus'un Mehmed 'Ali'ye yâverâtın? tevcîhine kadar râzî olmuş ise de Mehmed 'Ali Adana ile Sûriye'yi de kâmilten isterdi. Ve bir derece daha metâlib nâ-meşrû'asında ısrâr ederek kuvve-i vefîre cem' ile Sûriye'de tahaşşüd ve hazîne-i celîleye verdiği vergiyi i'tâdan istinkâf etmesiyle zât-ı şâhâne artık haber ve tahammül edemeyerek orduya hareket emrini verdi. Hâfız Paşa Fırat'ı murûr ve tarafeyn 'askeri Nizip civârında karâr eyledi. Tâli'i harb Hâfız Paşa'nın adem-i tedbirine munzam olarak Mısırlı tarafında 'arz-ı dîdâr etmekle koca ordu işte böyle bir kumandan-ı câhil elinde perişan oluverdi. Bereket virsün ki diplomasi İbrahim'i Mar'aş ile Urfa'da tevkîfe mecbûr eyledi.

Şu kadar belâyâ ve mesâ'îye tahammül hakikaten kudret-i beşeriyenin hâricinde olduğundan o ğayûr Pâdişah Nizip Vak'âsı'nı işittikten pek az sonra halkının bile gözüne görünmekten hayâ buyurarak Çamlıca Köşkü'nden ihtiyâr-ı 'uzlet ve terk-i dağdağa-i kâr ve bâr-ı saltanat buyurdular. Ve vâris-i sultanlarını en mühim ve müşkil bir mevki'de bırakup gittiler. Hâkân-ı huld âşiyân müşârun-ileyh Anadolu Rumeli ve Arabistan'da derebeyi nâmıyla törebân ve hükümet içinde hükümet teşkîl eden Paspanoğlu Tuzcu ve Nasûh ve Yılık ve Dağdeviren ve Hasan Paşa ve Kalyoncu ve Tekeli ve Kâtib [s.109] ve Halebli Halil ve Haroğullarıyla İbrahim Ağa ve Sarı 'Osman ve Kara'Osman ve Dede Bey ve Es'ad Bey ve Karafıkı ve Kel 'Ahmed ve Hasköy A'yânı Emin Ağa ve Tepedelenli 'Ali Paşa Revandızlı Kör Mehmed Paşa ve İshak Paşa ve İşkodralı Mustafa Paşa ve Bağdad Vâlisi Davud Paşa gibi nice mütegalibeyi terbiye ve Kürdistan'ın ekser mahalleriyle Akçadağ Sancar Dağı gibi

mevâki‘-i tuğ‘âtı feth ve küşâd ve Vahhâbîler’e Mehmed ‘Ali’yi teslîl ederek re‘is-i havâric olan ‘Abdullah ibn-i Suûdu katl ve i‘dâm ve yeniçeriler gibi Memâlik-i ‘Osmâniye’ye nice ‘asırlardan beri nâire-i cansız tasallut olan ocağı mahv ve ifnâ ve Mansûre-i Muhammediye ve Hâssa ve Redif namlarıyla ‘asker-i muntazama te’sis ve mekâteb-i harbiye ve tıbbiye icâd ve elli üçte Dâr-ı Şûrâ-yı ‘Askerî nâmiyle bir meclis-i meşveret teşkîl ve küşâd ve Meclisi Vâlâ-yı Ahkâm-ı ‘Adliye ve Dâr-ı Şûrâ-yı Bâb-ı ‘âlîyi tertîb ve düvel-i mu‘azzama nezdine ikâmet eylemeleri üserâ ve tesrîb ve düvel-i ecnebiyyeden mu‘allimler celb ve cîsr-i ‘atîki inşâ ile kırâ’etına usûlünü tanzîm buyurmuşlar idi.

Ve Dolmabahçe Sarayı Humâyunu civârında metîn ve kâr-gîr tüfenk fabrikası ve Kuleli de süvârî kışlası ile verâsında muferrah bir hastahâne ve ahurlar ve Davudpaşa ve Selimiye ve Râmî Çiftliği ve Tophâne ve Maçka’da Mekteb-i Harbiye ve Tersânede Mekteb-i Bahriye ve Humbarahanede Mühendishane ve Eyüp taraflarında İplikhâne ve Feshâne ve Davudpaşa ve Râmî Çiftliği civârındaki Maltepe’de ve Haydarpaşa’da cesîm hastahâneler ve Bâb-ı Ser‘askerî Dâ’iresiyle Harîk Kulesi ve Dâr-ı Şurâ Dâ’iresi ve Kışla ve Hafif Hastahâne ve Beykoz’da Debbağhâneler ve Tophâne’de fabrikalar ve top sekbana? mahsus vapur makinehânesi ve müceddeden ta‘mir yollu âzâdlı ve Ayastefanos baruthaneleri gibi burada ta‘dâdı güç mü’essesât ve inşâatı ‘askeriyede bulundukları gibi Tuna hududunu Palanka ve kal‘alar ile tezyîn buyurmuşlar ve bunları kâmilten fevkal‘âde ahvâl-i müşkile-i siyâsiye içinde inşâ itdirmişler idi.

Hakkâ ki, şehriyâr-ı müşârun-ileyh hazretleri zamânının şâir-i mâhiri ve en birinci silahşör ve ‘asker ve cündisi olub eğer Büyük Petro’nun Avrupa’dan mazhar olduğu mu‘âvenet-i mâdiyeye mazhar olarak memalik-i şâhâneleri envâ‘ı rekabet-i siyasiye ile kabinelerin cevlangâhı olmasa ve menafî‘-i zâtiyeleri uğurunda mukaddes olan menâfî‘ saltanat ve devleti fedâ eden ba‘zı serkârân yerine zât-ı şâhâne ve Devlet-i ‘Aliyyeleri’ne sâdık vükelâ ve vüzerâyâ muvaffak bulunsalar idi Petro’nun nâ’il olduğu sît ve şöhreti kat ender kat geçerler idi.

Biz Sultan Mahmud Hân-ı ‘Adlî Hazretlerini bugünkü ordumuzun mü’essisi ve varis-i saltanat ve hilâfetleri olan Sultan ‘Abdûlmecid Hân ve Sultan Abdûlaziz Han Hazerâtını dahi ordu-yı şâhânenin nâsık ve nâzımı tanıyarak evvelen ‘asker

olduğumuz cihetle babamız ve sâniyen teb‘alığımız hasebiyle pâdişâhımız ve sâlisen münselik olduğumuz dîn-i celîl-i ahmedî cihetiyle [s.110] halifemiz tanıyarak her üçünüde cidden takdis ederiz.

Ve padişâhımız velîni‘met-i bî-minnetimiz Sultan Abdülhamid-i Sâni Halife-i bî-medâni efendimiz ecdâd ve peder-i ‘izâm-ı şâhânelerine hayru’l-halef olmağa bi-hakkın müstehak ve vatani en büyük tehlikelerden tahlis ve de moralize olmuş bir orduyu kâmilten tensik buyurmuş oldukları cihetle eslâf-ı ‘izâm-ı şehir-i yâriyelerine fâ’ik pâdişâhımız ve bu dîn-i mübini ihyâ eden halifemiz ve ordumuzu yeni baştan tanzîm ve ihyâ eden başkumandanımız tanıyarak hulûs u kalb ile âhenk-i ‘urûk hayâtımız olan du‘â-yı temâdî-i ‘ömr ve iclâl-i şehriyârîlerini averde-i tizkâr beyân-ı iftihâr eyleriz.

Devr-i Mahmud Hân-ı Sâni’nin ahvâl-i târihiyyesi bâlâda beyân olundu. Devr-i mezkûr vukû‘âtını mufassalan yazmak lâzım gelse birkaç kitâb teşkîl edeceği bedîhi ise de maksadımız vukû‘ât-ı mezkûrenin en ehem olanlarını mücmelen ‘arz ile hâkân-ı huld aşîyân müşârun-ileyhin ne gibi müşkilât-ı ‘azime içinde bulunduklarını ve bu gibi müşkilât-ı ‘azîme arasında ıslahât-ı esâsiye-i ‘askeriye ve mülkiye icrâ ve idâre-i hükûmeti bütün bütün kalıp ahara tahvîl ve ifrâğ etmek ancak Sultan Mahmud Hân-ı ‘adli gibi fevkâl‘âde metânet-i efkâr ve sebât-ı ‘azm ve karâr ile mütehallik olan müceddidlere mahsus olabileceğini göstermek olub bu ise velev muhtasar olsun bâlâda birkaç sahifecikde mestûr ve muharrer olan icmâl ve hulâsadan müstefâd olacağı me’mul ve devr-i mezkûrda vukû‘ bulan muhârebât-ı cesîme edvâr-ı sâ’ire muhârebâtı gibi inşâallahü te‘âlâ fusûl ü mahsûsasında sırasıyla ber-tafsîl ‘arz olunacağı eltâf-ı sübhâniyeden müsted‘î ve mes’ul idüğüne ve mezkûr icmâl-i vuku‘ât-ı kevnîyeyi siyâset nokta-i nazariyle muhâkeme eder bir hulâsa olunmakla ol vakit ki ahvâl-i ‘askeriyemize dâ’ir mutâlâ‘at ve muhâkemâtı tabî‘i şâmil olamayub bu gibi muhâkemâtı hâvî olmayan târihler ise ‘ilm-i târihden maksat-ı aksâ olan fevâ’idi bahş edemeyecekleri aşîkâr bulunduğuna mebnî zîrde 41 – 59 seneleri arasındaki ahvâl-i ‘askeriyemizin ‘askerlik nokta-i nazariyle hulâsaten muhâkemâtı bi’l-icrâ kitâb-ı râbî‘a ol vechle nihâyet ve hitâm verilmek tensîb olundu.

Devr-i Mahmud Hân-ı Sâniye Dâ'ir Mülâhazât ve Mütâla'ât-ı 'Askeriye

Bâlâda görüldüğü vechle Devr-i Mahmud Hân-ı Sâniye başlıca dört muhârebe zuhûr eyledi. Bunun ikisi devlet ve diğer ikisi birer eşkiyâ muhârebesi olup devlet muhârebeleri Rusya ile devletimiz arasında eşkiyâ ve muhârebâtı dahi evvelen Rumlar sâniyen Mısırlılar ile devlet beyninde vukû'-yâfta olmuş ise de Mısırlı bizden pek çok zaman evvel mu'allim ve muvazzaf 'asker ve leşker teşkiline ibtidâr eylediğinden bunu da bir devlet muhârebesinde olduğu gibi muntazam bir harb farz etmek şöyle dursun 'add ve i'tibâr eylemek lâzime-i hâlden görölür.

Rusya ile 1810 senesinde vuku' bulan muhârebeye yeniçeriler 'asrına ve anlarında en sonraki devrine müsâdif ve bu ocağın [s.111] ol vakitler bütün bütün dirliği şetâreti mahv olup yerine cibânet ve hıyânet kâ'im olduğundan muhârebe-i mezkûrenin ziyâ'ına en çok bunlar sebep olmuş ve bu bâbdaki mutâla'at kitâb-ı sâniye ber-tafsîl îzâh kılınmış idi.

Yunan mes'elesi de 'aynı bu muhârebe gibi yeniçerilerin evâhir-i idbârlarına yakîn zuhûr idüp gerçi bu mes'eleye muvazzaf 'asker biraz karışabildiyse de 'asâkir-i mezkûrenin mikdârı ol kadar az ve vakt-i teşekkülü ol kadar yeni idiği muvazzaf 'asker bu vukû'âta karışmadı dense daha münâsib olur.

Şimdi 1828 Rusya Muhârebesiyle Konya ve Nizip vukû'âtını hâvî olan Mısır mes'elesi kaldı ki, bunlarda hayliden hayliye muvazzaf 'asker istihdâm olduğundan nazar-ı dikkatimizi bu iki muhârebeye 'atf etmekliğimiz lâzım gelür.

Ecnebî müverrihleri 1828 muhârebesinde bulunan muvazzaf 'askeri hakîkatten pek ba'îd bir sûrette irâ'e ve ez-cümle ba'zıları Rumeli cihetindeki muhârebâtta 'asakir-i mezkûre piyâdesi mevcûdunu altmış bine ve ba'zısı dahâ ziyadeye iblâğ ederler. Halbuki devletin Rumeli cihetine ol vakt sevk eylediği mansûre 'askeri topu topu yirmi iki tabur kadar olup bunlar ise bir anda sevk olunmayarak birbiri ardınca dâru'l-harbe üserâ olunmuş ve her biri ötede berüde müteferrik bir hâlde istihdâm kılınmışlar idi. Ve Dersa'âdetde ancak bostânî nâmiyle ma'ruf iki alay olup süvârî ve topçu ile berâber Rumeli'ye sevk olunan 'asker yirmi bini tecâvüz etmemiş idi.

Şimdi bu kadar az ‘asker ordu-yı humâyûnda ben gibi kalmışiken ne kadar bir aralık gösterdikleri te’emmül olunur ise ‘Asâkir Mu‘allime-i ‘Osmâniye’nin hakikaten az vakitte kesb eyledikleri melekeye ta‘accüp olunmamak elden gelmez. Evvelâ İbrâ’il gibi hiçbir istihkâmât-ı hâricesi olmayan bir kal’a yirmi yedi gün muntazam bir hücumu karşı hakkıyla müdâfa’a olundu. Mareşal Moltke bile ‘Osmanlılar’ın burada ibrâz eyledikleri şecâ’atı takdîr eder.

Daha garibi mareşal-i müşârun-ileyh İbrâ’il’de bulunan topçularımızın Rusya topçularına fâik olduğunu da beyân eyliyor. Silistre ile Tirazen divarı beyninde vâki kılâ’ı sâ’ire-yi ‘Osmâniye’nin heman bilâ-mukâvemet düşmana teslim olması ise buraların muhafazasına ‘Asâkir-i Mansûre ta’yîn olunamadığından ilerü gelmiş idi. Pazarcık Muhârebesinde ‘Osmanlılar’ın kuvveti sekiz bin nefer ve bunların ekserîsi süvâri olduğu hâlde Rusyalular’ı bozdular ise de mu’ahharan düşman imdâd alup süvârîlerimiz açıktan açığa düşman topçu ve piyâdesine hücum eylediğinden muvaffak olamayıp ikiyüz şehîd bırakarak ric’at eylediler. Bu muhârebede ‘Osmanlı süvârisinin harekâtında gâyet intizâm ve itâ’at mevcûd olduğunu ve evvelden icra eyledikleri gibi intizamsız ve dağınık bir usûlde hareket etmeyüb emrlerinin kumandasıyla ber-mûceb-i ta’lîmnâme hatt açıp düşmana hücum eyledikleri ve sonra yine nizâm üzerine cem’ oldukları ve kezâ on iki Temmuzda Kozluca’da [s.112] ‘Osmanlı süvârisi Ceneral Budirz’i sıkıştırub ihâta eylemiş iken Rahob Alayı’nın imdâdıyla Rusyalılar yakayı ancak kurtardıkları Mareşal Moltke’nin cümle-i iş’ârâtındandır.

Mareşal-ı mûmâileyh târîhinde der ki, ‘Osmanlılar’ın şimdiye kadar vukû’ bulan muhârebatda gösterdikleri gayret ve cesâret ve tedbir ve basîretleri el-hak takdîr ve tahsîne şâyân bir yolda söylenebilir. Ruslar’ın ol kadar mehûf ve müdhiş olan nümâyişâtına karşı muhârebât-ı sâbıkada iki üç tabur piyâde ile birkaç bölük süvâriden başka karşılarında ‘Osmanlı ‘askeri görememiş idiler. Şumnu’da muntazam iki alay piyâde ve iki üç bin kadar süvâri ve on beş bin gayri muntazam muâvene vâir ve Rusyalılar 48 tabur piyâde ve 36 bölük süvâri kuvvetinde iken Şumnu’yu alamadılar. Halbuki Ruslar’ın karşısında kuvve-i muntazama sekiz dokuz bin kişiden ziyâde değil idi. Moltke Şumnu hakkında şu vechle ‘ilâve-i mutâla’a eyler ki, (Şumnu Kal’ası’nda bulunan müdebbir ve mütebassir ‘Osmanlı ‘askerinin

etvâr ve harekât-ı ‘âlem-pesendânesi sâyesinde Rusyalular Şumnu önünde hiçbir muzafferiyet ve muvaffakiyete nâ’il olamayacaklarını anladıklarından Varna Kal’ası civârındaki kuvvetin tahkim ve takviyesine karâr verdiler)

Rusların tarassud ve muhâsara için bıraktıkları ‘asker pek güçlûkle Şumnu karşusunda durabilürdü. Hattâ ol vakte kadar ordu-yı humâyunca icrâsı pek nâdirâtan olan gece baskını icrâsıyla ‘Osmanlılar düşman rudûdlarına girerek düşmanın yüz neferiyle bir ceneralini katl etmişler idi.

Hulâsa ‘Osmanlılar Rusları Şumnu Muhâsarasından ferağat etmeğe kadar uğraşıp fi’l-hakika Kumandan Kont ve Penceteş mevcûd ma’iyyetini Pazarcık’da cem’ ve tahşîd ile muhâsara ‘amelini yalnız bir tarassud ve nezârete tahvîl etmeğe mecbur olmuş idi. Varna ve Silistre Muhasaralarına gelince Rusyalılar Varna istihkâmâtının hiçbirine dâhil olmak şerefine mazhar olamadığı gibi dâhil olan Ceneral Simanseki’de telefât-ı külliye vererek ric’ate mecbûr olmuş idi. Çünkü müstehfizîn-i muhâcemîni süngü ile tepeler idi. Ne çâre ki, Yusuf Paşa’nın hıyâneti ve Rusyalular’ın olanca kuvvetiyle Varna’ya yüklenmesi mevki’i mezkûr u elden çıkarmış ve Silistre’nin istihkâmı pek fenâ bir hâlde iken yine dayanmış idi. Muharebenin 1829 senesinde aldığı renk vasıfça sene-i sâbika gibi ‘Osmanlılarca parlak değil idi. Çünkü Silistre 3000 Rusya’lı telef ederek düştü. Gerçi Reşid Mehmed Paşa Poravedi ve eski Arnavutlar hucûmunda fevka’l-âde metânet ve ‘Asâkir-i ‘Osmânîye ağıyârın bile tasdîk etmekte olduğu şecâ’at göstermiş ve hattâ mezkûr iki mahalle ayrı ayrı Reşid Mehmed Paşa ve Halil Paşa kumandalarıyla sevk olunan ‘asâkir-i şâhâne kemâl-i intizâmla hücûm idüp kumandanları bile birer yara alarak ‘ibret ve misâl olmuşlar ise de [s.113] Sadr-ı a’zam her nasılsa mu’ahharan hasmın tedâbir-i ‘âkılânesinden gaflet ile Külefçe de ol kadar fenâ bir mevzi’ sevkü’l-ceyşde sıkıştırılmış idi ki vuku’ bulan muhârebe bir netice-i kat’iyye hâsıl idüp ‘Osmanlı kumandanını bir daha çıkmayacak sûrette Şumnu’ya tıktı. Ve artık düşman bilâ-mâni’ Edirne’ye yürüdü.

Bu muhârebenin tafsîlâtını veren Avrupa meşâhir-i muharrirîn-i ‘askeriyesinden ba’zıları Diyebiç harekâtını ve eski Arnavudlar ve Silistre ve Rusya kuvvetlerinin ictimâ’iyle anların yürüyüşlerini Reşid Mehmed Paşa’nın gözü önünde icrâ itirdiği hâlde vezirin bunlardan gafil olarak Külefçe’de sıkışmasına i’tirâz ve sâ’ir

münâvereleri türlü ürlü tahdi'e ederler biz bu gibi meşâhîr-i muharrirîn-i 'askeriyeye i'tirâz eylemek gibi bir terbiyesiz ve hırsızlıkta bulunmaktan tehâşşî eder isek de şûrâyı da ihtâr ve ifâdeden kendimizi alamayız ki, Reşid Mehmed Paşa ve Ağa Hüseyin Paşa yeniçeri lağvına kadar manevra ve fenn-i harb lıkırtılarını bile işitmemiş birer vezir idi. Artık iki senede biraz alay ve tabur ta'lîmini icrâ eden neferâtı seyr etmekle dünyâda hiçbir insan yoktur ki, fenn-i harbin dakâyık ve gavamızını anlayarak Diyebiç gibi bir fenn-i harb-i mütebahhirî karşusunda at oynatarak mat etsün. İşte Ağa Hüseyin Paşa da Reşid Mehmed Paşa da bu insanlardan biri idi. 'Osmanlı kumandanları her ne yapmış iseler mahzâ şecâ'at ve zâtlarında merkûz ve mevhibe-i rabbâniye olan zekâ ve tek irâ'e eylediği tariki icrâ edebilmişler idi.

Her ne ise Külefçe hezîmetinden sonra 'Osmanlı ordusu da moralize olmağla şu sû-i te'sir artık nihâyet muhârebeye kadar imtidâd eyledi. Ve nâfile yere Reşid Mehmed Paşa Şumnu'ya kapanıp kaldı.

İşte 1828 senesindeki zâyi'ât Kumandan Ağa Hüseyin Paşa'nın lüzumsuz yere betâ'etle hareket ile bir yerde kapanarak düşmana hücûm eylemeğe cesâret etmemesinden ileri geldiği hâlde 29 senesindeki zâyi'ât dahi Kumandan Reşid Mehmed Paşa'nın yine lüzumsuz yere sür'at ve şiddet-i hareketinden ileri gelmiş ve birisi hareket etmediğinden diğeri hareket eylediğinden dolayı muhârebeyi gâ'ib eylemiş idi.

Bâdî-i emrde bu hasûs biraz ğarib görünür. Evet 28 senesinde Ağa Hüseyin Paşa'nın önünde bulunan Ruslar sene nihâyetine doğru açlık ve hastalık münâsebetiyle pek ziyâde zâ'iyet peydâ eyledikleri hâlde kendi 'askeri taze olduğundan işte ol vakt betayy tavır etmeyip hucûm eylemiş olaydı büyük bir muhâtara melhûd olmaksızın bir netice kazanması me'mûl ü kavi idi. Halbuki Reşid Mehmed Paşa bi'l-'akis 29 senesi bidâyet muhârebesinde muntazam ve kavî olan düşman 'askerine birdenbire hücum ve hareket etmeyerek münâverelerini kemâl-i basîret üzere icrâ eylese idi kendi kendini ilkâ eylediği muhâtara düçar olması me'mûl değil idi. Zîrâ ol vakt ya'nî 29 bidâyetinde Ruslar 'Osmanlılar'ı bir saf muhârebesi etmeğe mecbûr [s.114] edecek yolları zâten kendileri arayub dururlar iken düşmanın aradığı 'Osmanlı kumandanı kendi eliyle ihzâr itmiş oldu.

Artık iş bu pereseye gelmişken Balkan'ı ferah ferah geçen Ruslar yanında Yanbolu, Aydos İslimiye'de vuku' bulan ufak tefek muhârebeler zâten istihsâl edilen netîce-i kat'ıyyeye nisbetle ehemmiyetsiz kalır idi.

Şu vukû'âta müddetgâh dikkat olunur ise görölüyor ki, bu muhârebede Rusya'ya edilen mukâvemet 1811 muhârebesinden ziyâde ve buna da sebep yirmi iki tabur mansûre idi. Kumandanları fenn-i harbe âşinâ olsalar 'asker-i 'Osmâniye'nin mukâvemeti ve müdâfa'ası belki daha ziyâde olur idi. Ruslar da yüz elli senelik intizâm olub memleketlerinde fesâd ve ihtilâl ve müdâhalât-ı ecnebiye yok iken bile Bulgar casusları Sadr-ı a'zam Reşid Mehmed Paşa'nın icrâ edeceği tedâbiri evvelce Rus kumandanlarına haber vermemiş olsalar idi, düşmanın hasar ve telefâtı daha ziyâde olacak idi.

Gelelim Konya ve Nizip Muhârebelerine; bu iki muhârebe hakkında pek ol kadar tatvîl-i kelâm etmeyerek tafsîlini mahal-i mahsûsuna havâle ve esbab-ı inhizâmı şû sûretle ifâde eyleriz ki, Konya Muhârebesinde devlet haylüce tedârikli iken ordu-yı humâyunun inhizâmına sebep yine Reşid Mehmed Paşa'nın yalın kılınç 'askerin önüne düşerek dûçâr-ı esâret olmasıyla ve 'asker denilen heyet kumandanlarına bir rabita-i ma'nevî ile bağlı bir esir demek olub kumandanları bir kere dûçâr-ı hatr olur ise kendilerinin pay-ı sebât ve şecâ'atı tezelzül olacağı vukû'ât-ı harbiye ile kirâran isâbet olunmuş bir hakikât bulunmağla müşârun-ileyhin esâreti orduyu tarumâr edivermiş idi.

Nizip Muhârebesine gelince, bu muhârebede devlet yetmiş bin kişilik bir kuvvet tedârik etmiş her türlü fedâkarlığı kevninde aldırarak Başkumandan Hâfız Paşa'nın kâffeyi metâlibi tesviye ve topçu ve top ve âlât ve mühimmât-ı harbiye hulâsâ her ne talep eyledi ve lüzum gösterdi ise istihzâr ve sevk eylemiş idi. Ancak iş bu yetmiş bin neferin nısfı redif olub nısf-ı diğerinin de çoğu acemi kur'a efrâdından ibâret ve redif ve 'acemi efrâd bir nefere lâzım olan ma'lûmâtı yarı öğrenmiş yarı öğrenmemiş derecede gayri mu'allim idi. Temâdî-i sefer ve harekât münâsebetiyle vefât ol kadar ziyâde idi ki piyâdenin nısfı telef olmağla efrâd-ı cedîde kâmilten Kürdistan'dan alınmağa başladı. Her ne kadar efrâdın elbise ve zahîre ve ma'aşı mükemmel ve mebzûl idiyse de Kürtler'in tab'ıyyeti cihetiyle 'askerlikle alınır alınmaz hastalanub hastaneye gider. Andan dahi ya fevt olur veyâ kaçarlar idi. Zâbıtânın hey'et-i

mecmu‘ası ise liyâkat ve ehliyetli değildiler. Me‘a-heze İbrâhim Paşa ordusu her ne kadar mu‘allim [s.115] idiyse de orduyu humâyûna nazaran ânın hâli de pek ol kadar eyü değil idi. Zîra bir sene evvel Kürdistan Muhârebelerinde pek çok zâyî‘at virüp sıralarını doldurmak için o da Kürdler‘den pek çok ‘acemî efrâd toplamış idi. Mu‘ahharan Sûriye‘den ve Adana‘dan alınması mümkün olan kuvvet-i kâmilin alındı. Ve kuvve-i mevcûdesi Hâfız Paşa kuvvetinden hemen on bin nefer kadar ziyâde oldu. Piyâdesi piyâdemizden daha iyi münâvere icrâ eder idi. Topçusu daha çok ve mükemmel idi. Lâkin bu ‘askerinde efkârı Hâfız Paşa ‘askerinin efkârından pek ol kadar farklı değil idi.

Nizip karârgâhına muvâsalat olundukda her gün eslihalıyla yirmi otuz zâbıt ve nefer Mısırîlerden ordû-yı humâyûna firâr eyledikleri eksik değil idi. Hâfız Paşa ordusunda mesârifât-ı külliye icrâ olunduğu hâlde öteki orduda bir zarûret-i fevkal‘âde hükmünü sürer idi. Bu sonrakilerin ta‘yînâtı bizimkinin hemen üçte biri idi. Efrâd çadırsız açıkta hastalar hemen mu‘âvenetsiz bir hâlde idiler. Tekmîl Sûriye ve bâ-husûs büyük şehirler halkı i‘lân-ı ‘isyân için bir işârete muntazır idiler.

Şu ahvâle nazaran galebe ihtimâli ordu-yı humâyunda idi. Lâkin kâffe-i fevâ‘id ve mahâsin ve bir hatâ ve kusur sebebiyle mahv ve hebâ oldu. Çünkü Mısırîler tarafında ancak bir kumandan ve âmir var idi. Halbuki ordu-yı humâyûn tarafında birbirinden ayrı ve ğayr-ı tâbî‘ kumandanların ‘adedi dört idi. Bu kumandanların herbirinde birer menâfi‘i zâtiye ve birbirine karşı hased ve nifak olduğundan birinin yaptığını diğeri bozar ve hiç diğerrinin iş gördüğünü istemez idi.

Hattâ ‘İzzet Paşa kolu kısıryede yüz elli fersah girüde ve Hacı ‘Ali Paşa Konya muhafazası hidmetiyle Konya‘da kaldığı vakit tertîbte karakol ğavğalarına başlanmış idi. Ve Konya kolu ol sûretle ğayr-i müteharrik bir hâlde idi ki İbrâhim Paşa Konya‘ya giden geçidlerdeki muhâfız ‘asâkirini hemen kâmilin yanına celb ile teksîr-i kuvvet etmiş idi. Hâfız Paşa muhârebeye pek hevâheşker idi. Ve silah patlamasına bin türlü vesile arayıp birkaç Arap avcılarının harekâtını emelinin icrâsına muvâfık buldu. Mareşal Moltke Hâfız Paşa‘yı muhârebeye başlamaktan men‘ ve diğerr kollar gelinceye kadar sabr etmesine ol kadar cehd eyledi ki Hâfız Paşa yerine bir başkası olsaydı Mareşal-i müşârun-ileyh gibi fennen ve ‘aklen her sözü muvâfık-ı hikmet ve isâbet olan bir zâtın nesâyih-i hayır-hâhânesini me‘al-

memnûniye ısıġâ eder idi. İbrâhim Paşa'da bu harb emeli yok idi. Fakat vukû' bulan bir başıbozuk muhârebesinde Mısırîlerden seksen esir alınıp ve istikşâfât kullarımız Mısırîlerin hudûdunu beş fersah geçmişler idi. 'Ayntab'da ahâli-i müstehfizîn-i beldeyi [s.116] kal'aya koyup kal'a ise hafif bir ateş eder idi. 'Ayntâb müstehfizîn-i Mısriyesi on sekiz aylık güzesteleri tesviye olunmak va'diyle teslim olub orduyu humâyûna ilticâ eyledi. İbrâhim Paşa artık bu hâlin sâ'ir kollara sû'i sirâyetinden titredi. Ve mayıs yirmide harekete kat'ıyyen 'azm ederek Mezar Boğazı'nı mürûr ve yanaşık kol ile ordu-yı humâyundan bir buçuk fersah ötede geçidin birisinde mevki' tuttu.

Bizim taraftan icrâ edilen istikşâfât sâyesinde Mısırîlerin kuvvetçe bizden daha fâik oldukları anlaşıldı. Başıbozuk süvârilerimiz ile yerli muntazam hâssa süvârisi ve seyyar bir batarya ve mezarda münhezim oldular.

Ve çadırlarını bile düşmana bıraktılar. Bu vukû'at üzerine Hâfız Paşa kolu sür'atle karârgâhın bin adım ilerisinde saff-ı harb nizâmına girdi. Düşmanın der'agab hücumu bekleniyor idi. Lâkin İbrâhim ol gün ve gece hareket etmedi. Ordu-yı humâyun silah altında geceyi geçirdi. Ertesi 21 Haziran'da sabahleyin dokuz alay süvâri ve on sekiz pâre koşulmuş top ve bir livâ piyâde hareketle mevzi'mizin merkez ve sol cenâhına yürüdü. Düşmanın kuvve-i bakiyesi karargâhından dışarı çıkmadı. Moltke bunun 'âdî bir keşiften 'ibâret olduğundan başkumandanı haberdâr eylemiş idi. Ve fi'l-hakika silah patlayub ordu-yı humâyunun başıbozuk 'askeri muhârebeye tutuşmuş ise de düşman muhârebeye cidden başlamayub geri çekildi.

Moltke 'askere istirahat ettirilmek üzere çadırlara girmeleri ve yemek yemeleri husûsunu ihtar eylemiş ise de, başkumandan bu ihtârı muhâlif-i hazm ve basiret buldu. Ve 'asker ikinci geceyi de silah altında geçirdiler. Ordu-yı humâyun mevzi'inin sağ ve sol cenahları sa'bû'l-mürûr cibâle isnâd merkez ise istihkâmat ile mestûr olarak hafifçe girüye doğru kesb-i intihâ itmiş idi. Fakat hatt-ı harbin tûlü lüzûmundan ziyâde ve 'umgu az idi.

Mâh-ı mezkûrun yirmi ikisinde düşman ordugâhında pek çok hareket görüldü. Birkaç bin deve ve anları müte'âkip süvâri heyeti ve biraz piyâde Mezar Boğazı'nı tekrar geçip giderler idi. Düşmanın bu hareketi ric'at zannedildi. Moltke bu hareketin sol

cenahımızı çevirmek maksadıyla icrâ olunduğu ihtâr ve öğleye doğru bu ihtârını kumandanın yanına giderek bir kat daha te'kîd eyledi. Düşman pîşdârı bir buçuk fersah kadar orduya tekarrub eylemiş idi. Düşmana bir hücum u 'umûmî icrâsını müşârun-ileyhe teklîf eylemiş ise de başkumandan süvârimizin neticesiz bir gösteriş icrâsına kadar müsâ'ade edebilip ilerisine gitmedi.

Öğleden sonra Paşa ile Moltke tepeye çıktılar. Ol vakit mareşal (düşmanı çevirme hareketini icrâ eder iken [s.117] üzerine hücum u 'umûmî icrâsına râzî olmadınız şimdi üç fersah girüde Birecik mevzi'-i metînine ric'atten başka çâre yoktur) demiş ise de paşa (geri çekilmek bir 'ârdır Birecik pek metîn olduğundan düşman üzerimize belki hücum edemez diye korkarım) diye cevap verdi. Moltke (sağ elimi keserim eğer İbrâhim muhârebe etmeksizin Haleb'e dönerse siz hele Birecik'e çekilin yine muhârebe olunur) demiş ise de fâ'idesi olmadı. Lâkin vakt gâyet nâzik olmağla Mareşal Mustafa Paşa, Mazhar Paşa ve sâ'ir ordu ümerâsı muvâcehesinde bir kat daha hâlisâne ihtar ve ısrâra şitâb eylemiş ise de yine fâ'idemiz olmadı. Fakat biraz zaman sonra Başkumandan Moltke'nin teklîfine razı olub Birecik üzerine ric'at için hareket sa'ati ve kulların 'adedini ta'yîne başladılar.

Moltke bir sa'at sonra düşmanın kısm-ı 'aslîsi de Giresun Köprüsü'ne doğrulduğunu ve pîşdârı yarım sa'ate kadar buraya vâsıl olacağını haber vermek üzere paşanın yanına gitmiş idi. Başkumandanı molla ve hoca ve dervişleri etrâfında toplamış buldu. Ve ric'at efkârını kâmilten tahvîl eylemiş olduğunu me'a't-te'essüf gördü. (Aldığım ma'lûmât yanlış olamaz, düşmanın efkârı yarın Haleb'e çekilüb gitmekden başka şey değildir. Hudâ yâr ve muhibbimizdir. Ve her türlü ric'at nâmusumuzu pay-mâl eder. Siz köprünün önünde sol cenahımızda mevzi' tutunuz.) diyü paşadan cevap alınca artık bütün bütün dūçâr-ı ıstırâb ve ızdırâr olarak paşanın verdiği emri kâmilten red ile berâber çadırına çekilmeğe mecbur oldu. Ve heman bî-mecâl yatağına düştü. Moltke'nin dediği gibi Mısrîlerin köprüye gelüp hücum eylediği haberi ma'lum olunca ordu-yı humâyunda olan sukûnet telâşe tahavvül eyledi. Birkaç günkü istikşâfât münâsebetiyle hastalanıp yatağına hemen yatmak üzere olan bî-çâre Moltkeyi akşama yakın paşa tekrar çağırıp istişâre eyledikte şimdi ric'at olunmak üzere daha vakt ve fırsat olduğundan ğâ'ib edilmeyüp hemen ric'at edilmesini ve idilmezse ertesi akşam paşa ordusuz kalacağını ve fenn-i harbe vâkıf olmayan bir

takım hocaların sözüne kapılmamasını tekrar ifâde ve yanında bulunanlardan re'yinin kabul etdirilmesini ricâ eylemiş ise de Hâfız Paşa yine ric'ati kabul etmedi.

Ertesi gün şafak doğuncaya kadar vakit boşu boşuna geçüb ric'at içün bir karâr verilmemiş idi. Başkumandan hatt-ı harbin sol cenâhına gidüb orada bi'z-zat bir mevzi' intihâbına mübâderet ve Moltke'yi da'vet eyledi. Moltke Paşa'yı tekrar ric'ate da'vet ve orada 'adem-i kabul ve icâbet edince artık bütün bütün me'yûs olarak isti'fâsını verdi. İbtidâ-yı emrde paşa kabul etti. Birkaç dakika sonra böyle bir vakitte kendisini yalnız bırakmak müğâyir-i insaf olduğunu ve pâre pâre etseler ric'at etmeyeceğini ve mevzi'in hâline göre her [s.118] her ne yapılır ise yapmasını tekrar Moltke'ye beyan etmeğe mareşal nâ-çar kalub elinden geleni diri' etmemiş ise de mevzi' zâten fenâ ve düşmanın hareketi çevirme hareketi olmağla bu muhârebede ğâ'ib edildi. Biz muhârebenin tafsîlini burada zâ'id 'add ederiz. Maksat sebab-i inhizâmı tedkîk etmektir. Bu da Kumandan Hâfız Paşa'nın Birecik'e ric'at etmemekdeki ısrârı düşman gözü önünde yan yürüyüşle münâvere yapar iken hücum etmemiş, Konya ve Kayseri'deki Hacı 'Ali Paşa ve Mehmed Paşa kollarını celb itmeden kendi kuvvetine fâ'ik olan Mısırlılar ile harbe mübâşeretini 'asâkir-i şâhâne efrâdının Kürdler'den ve rediflerden derme çatma ve ekserîsi barut kokusunu işitmemiş 'acemi efrâtdan 'ibâret olması gibi sebebler olduğu şu tetkîkâtan müstebân oluyor.

Hâfız Paşa, Amasya Müftüsü İsmâil Efendi ve Malatya ve Harput ve Diyarbekir ve Sivas ve Tokat ve Zile Müftülerini mahsûsan Tatarlar çıkararak ordu-yı humâyuna celb itmiş ve ordu-yı humâyunda mevcûd emr u erkân ve bâ-husûs Moltke ile istişâre etmeyerek gâh tesbih ve teshîl veya Râşid Târîhi'ni mutâla'a ile emrâr-ı evkât ve gâh eski Timurlar'dan bi'z-zat dakk ve darb ederek tasni' eylediği seyf ve tüfenk ve tabancanın menzilini ve i'mâl eylediği barutun kuvvetini tecrübe yolunda oturduğu odanın der ve divâr deriçe ve revzenesini hedefe alarak odayı kafese döndermekle iştiğâl eder. Ve orduda bulunan Süvâri Mirlivâsı Ser'asker Esbak Hacı Râşid Paşa ile Piyâde Mirlivâsı Zabtiye Müşîri Mehmed Paşazâde Sâlih Paşa ve Sâlim ve Kavaklı Mustafa ve Kalonyalı 'Ahmed ve Muhtab Rüstem ve Filibeli İbrâhim Hâlid ve Sirozlu Yusuf Paşazâde ve Mustafa Mazhar ve Haydar ve Kürd Mehmed ve Kürd Mahmud ve Sâmi Bekir ve Hâfız Paşa birâderi Bahri ve Şerif ve Topçu Mirlivâsı

Bekir ve Hacı Hasan? Paşaları istişâreye lâıık görmez idi. Daha garibi Nizip Muhârebesi gününün sağ cenah ‘askeri başkumandan tarafından verilen emr üzerine silahlarını bırağıp ellerini kaldırarak dergâh-ı ülûhiyetden temennî-i zafer ve ğalebe etmişler idi.

Ni‘met-i nusret ve nekbet hezîmet gerçi vâbeste-i irâde-i rabb-ı ‘izzet ve istid‘â-yı fevz ve zafer-i farîza-i zimmet beşer ise de ‘abd evvel emrde elden geldiğı kadar esbâb-ı sûveriye ve zâhire-i ğalebeyi istihsâle mübâderet ve müsâra‘at ve fevâ‘id-i fenn-i harb ve sitîze muvâfık hareket eyledikten sonra bu gibi esbâb-ı ma‘neviyeye teşebbüs ve eltâf-ı rabbâniyeyi istimdâd itmek gerekdir. Yoksa düşman hücum eder iken silah atılacak yerde du‘â edilmek neye yarar. Ve tutulan mevzî‘ ve mevki‘ metîn değıl iken metîni aramayubda fenâ bir yerde harbe tutuşmak ve istimdâd eylemek ne fâ‘ide verir.

Her ne ise işte gerek Rusya gerek Mısır mes‘elelerinde görülen inhizâma başlıca sebep zâbitsizlik kumandansızlık idi. ‘Askerde hiçbir vakit itâ‘atsizlik görülmedi.

[s.119] Halbuki bu ‘asker yeniçeri ‘askerini oynadacak kadar eski değıl iken nizâm ve intizâm ve zabt-ı rabt kendilerini halâ metin itâ‘ate bağlamış idi. Bir de nizâm ihdâs olunduğı vakit müddet-i ‘askeriye tahsîs olunduğundan bir kere ‘asker olan ölünceye kadar ‘askerlik etmeye mecbur idi. Gerek şu mecbûriyet ve gerekse elbise-i ‘askeriye ve manevranın mâni‘i şeri‘at olduğı zan ve zehâb bâtulî halkı ‘askerlikten tebrîd ve tenzîr etmiş ve Kurâ ahâlîsine irâ‘e-i batn ve şiddet olunmadıkça efrâd-ı cedîde alınamamakta bulunmuş idi.

Ve her yerde mükemmel hastahâneler mevcûd olmadığından kolları elleri bağılı götürülen efrâd-ı cedîde yollarda çektikleri mihn-ü meşâkdan dolayı hasta olunca iyüce tedâvî olunamayarak ekserîsi telef olur gider idi.

Disiplin nokta-i nazarınca ‘askerin itâ‘at ve inkıyâdına diyecek yok idi. Ancak ol vakit ki, mücâzât-ı tabî‘i pek ağır ve ekserîyâ yüz elli ikiyüz değınek urulmamak nâdir idi.

Moltke gibi bir nâdire-i zamânî tâli‘ ve bahtiyârî devletimize ihsan itmişken ânu elden kaçırmak ve elde iken bile re‘yinden istifâde etmemek şu hatâyânın en büyüğü

‘add edilse sezâdır. Zirâ müşârun-ileyh devletimizde kalmış olsaydı belki 1854 ve 1876 muhârebeleri bir sûret-i âharle hitâm-pezîr olurdu. Efsûsuki? rûzgâr-ı zorkâr Moltke’yi elden kaçırdığımızdan dolayı bizi ve Prusya ordusunda bulunduğundan nâşî Fransız ve Avusturyalular’ı te’dib itmiş idi.

İşte elli dokuz senesine kadar olan ahvâl-i ‘askeriyemize dâ’ir hulâsa-i mutâla‘at kâsırâne ve ‘âcizânemiz şundan ‘ibâret ve’l-mennihî li’l-lâhi te‘âlâ kitâb-ı râbi‘ dahi vâsıl-ı hadd-ı nihâyet olmağla Kitâb-ı Hâmis’in tahrir ve tenmîğine bir veche bir mübâderet olundu.

Temmetü’l-cildü’s-sânî

Ve yelîhi cildü’s-sâlis

SONUÇ

Osmanlı ıslahat hareketlerinde en başta askeri alanda yapılan yenilikler gelir. Diğer alanda yapılan yeniliklerin bir bölümü de askeri ihtiyaçlar nedeniyle yapılmıştır. Transkribesi yapılan Tarih-i Askerî-i Osmanî(Kitab-ı Râbi'), askeri yeniliklerin kökleştiği dönem olan II. Mahmut ve sonrası dönemin askeri ıslahatlarını içermektedir. Eserin müellifi olan Ahmet Cevat Paşa'nın hem asker hem de döneme tanıklık etmiş insanlardan bilgi almış olması; ona, bu eseri yazmasında büyük kolaylık sağlamıştır.

Ahmet Cevat Paşa, 30 yıla yakın memuriyet hayatı boyunca çeşitli görevlerde bulunmuştur. Şüphesiz bunlar içinde mevkice en yüksek olanı sadrazamlıktır. Bunu yanında çeşitli yerlerdeki askeri kumandalıkları ile elçilik görevleri bulunmaktadır. Paşa, bir yandan memuriyet görevini sürdürürken bir yandan da kitaplar telif etmiş ve dergiler çıkarmıştır. Şüphesiz bu çalışmaları bilim ve kültür hayatımıza önemli katkılar sağlamıştır.

Târih-i Askerî-i Osmânî (Kitab-ı Râbi'), Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılması sonrası girilen askeri yenilikleri anlatmaktadır. Eserin yazımında, dönemin kronikleri ile devletin resmi gazetesi olan Takvim-i Vekâyi'den büyük ölçüde yararlanılmıştır. Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılması askeri reformların tamamen önünü açmıştır. Fakat bu arada başta Rusya ile savaş ve Mehmet Ali Paşa Meselesi yeniliklerin daha iyi ve esaslı yapılmasına büyük engel teşkil etmiştir. Bir yandan savaş ve bir yandan da askeri ıslahata devam edilmesi kolay olmamış; buna ilaveten ekonomik zorluklarda devletin, askeri yeniliklerin çerçevesini büyütmesine engel teşkil etmiştir.

Eser anlaşılır bir dille yazılmış ise de, yer yer Arapça ve Farsça tamlamalarında kullanıldığı görülmektedir. Anlatım da, ihtiyaç hissedildiği yerlerde dipnotlar kullanılmış ve böylelikle konuya açıklık getirilmiştir. Yine, yazar konularla ilgili Hatt-ı Hümayunların suretlerini de esere koymuş, böylelikle verilen bilgileri belgelerle de desteklemiştir.

KAYNAKÇA

- Akbayar**, Nuri; Osmanlı Yer Adları Sözlüğü, Târîh Vakfı Yurt yay.İst.2001
- Anadol**, Cemal; Târîhin Işığında Ermeni Dosyası, IQ Kültür Sanat, İst.2002
- Babinger**, Franz: Osmanlı Târîh yazarları ve Eserleri, Çev: Coşkun Üçok, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay. Ank. 1982
- Bayrak**, M.Orhan: “Osmanlı Târîhi” Yazarları, İstanbul, Milenyum Yay. 2002,s.20-21
- Dağlı**, Yücel – Üçer, Cumhure; Târîh Çevirme Kılavuzu, c.V, TTK, Ank.1997
- Danişmend**, İsmail Hami:İzahlı Osmanlı Târîhi Kronolojisi, c.4, İstanbul, 1955
- Devellioğlu**, Ferit: Osmanlıca – Türkçe Ansiklopedik Lugat, Ank,2001
- Devrim**, Şirin: Şakir Paşa Ailesi, Çev: Semra Karamürsel,İst.,Doğan Kitap, 2000
- Efe**, Ayla: Silistre Eyaletinde Osmanlı – Rus Savaşları Küçük Kaynarcadan Berline, Eskişehir, Anadolu Üniv., 2007
- Genel Kurmay Başkanlığı**, Türk Silahlı Kuvvetleri târîhi, C.III, 5.Kısım, Genelkurmay Askeri târîh ve Stratejik Etüt Başkanlığı, Askeri Târîh yay., Ankara, 1978
- Gökbilgin**, M.Tayyip: “Cevad Paşa” İslam Ansiklopedisi, c.3, MEB, İstanbul, 1988
- Gürün**, Kamuran: Ermeni Dosyası,TTK, Ankara, 1983

İnal, İbnülemin Mahmud Kemal, Osmanlı Devrinde Son Sadrazamlar, c.III, İstanbul, MEB, 1982, ss:1473-1534

Mercan, Mehmet: Ahmed Cevad Paşa, İst., Marmara Üniv, Basılmamış Doktora Tezi, 1998

Metin, Halil: Türkiyenin Siyasi Târîhinde Ermeniler ve Ermeni Olayları,MEB, İstanbul, 1997

Muallim Naci: Lugat-ı Naci, Asr matbaası, İstanbul, 1987

Osman Nuri, Abdülhamid-i Sani Devri Saltanatı II, İstanbul, 1327

Özcan, Abdülkadir: “Cevad Paşa”, İslam Ansiklopedisi, c.7, TDV, İstanbul, 1993, ss.430-431

Pakalın, Mehmed Zeki: “Cevad Paşa (Ahmet Cevad Paşa)” Sicilli Osmani Zeyli: Son Devir Osmanlı Meşhurları Ansiklopedisi,c.5, TTK, Ankara, 2008,ss. 18-29

Şemseddin, Sami: Kamus-u Türki, İstanbul, 1998

Tektaş, Nazım: Sadrazamlar, İstanbul, Çatı yay,2002, ss.663-666

Yaramış, Ahmet: II.Mahmud Döneminde Asâkir-i Mansûre-i Muhammediye(1826-1839), Ankara Üniv.Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Doktora tezi), Ank.2002

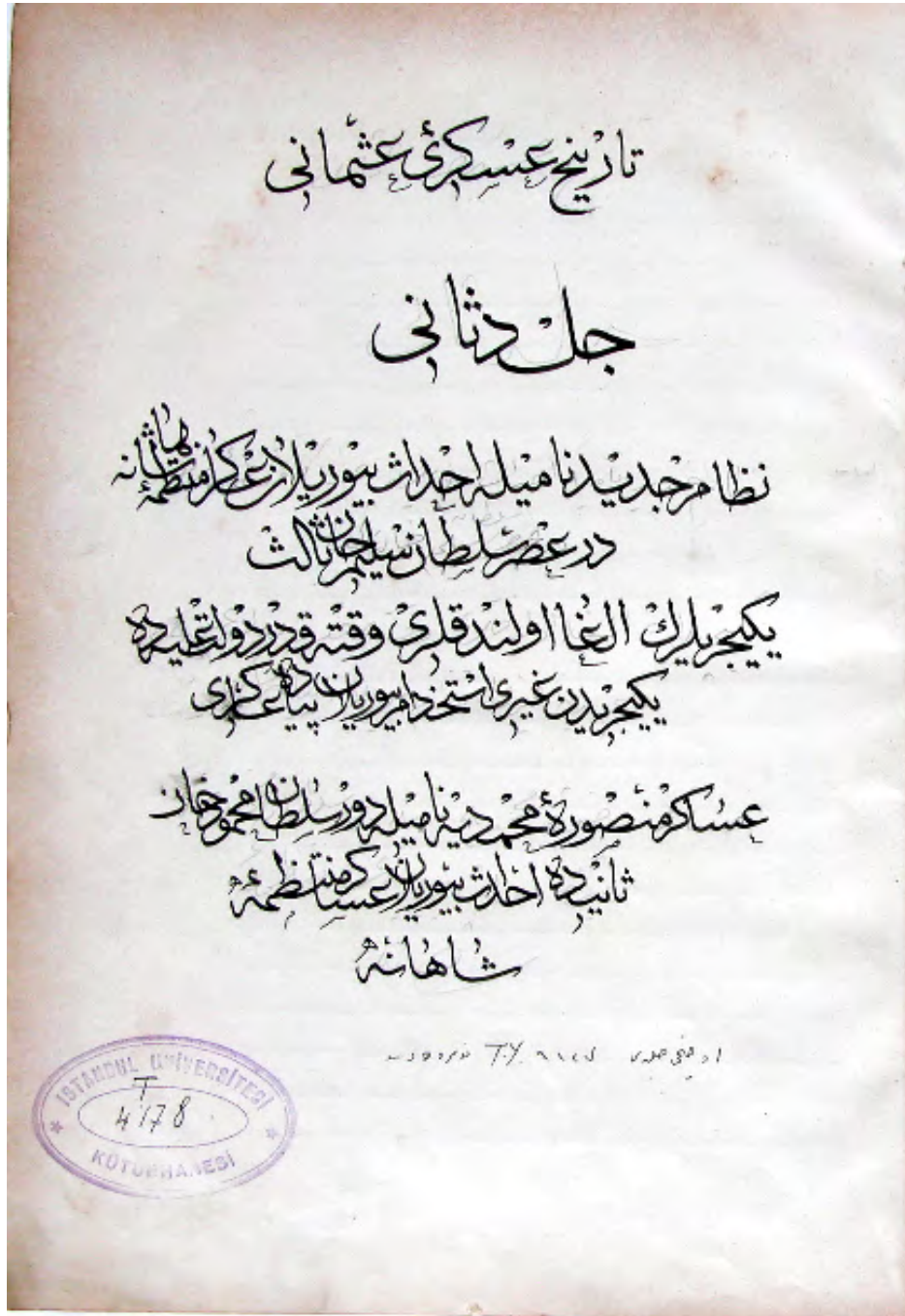
EKLER

EK 1 Ahmet Cevat Paşa

EK 2 Ahmet Cevat Paşa'nın ve Ailesinin Bulunduğu Kabristan

EK 4 Ahmet Cevat Paşa'nın Şeceresi

AHMET CEVAD PAŞA'NIN ŞECERESİ

CELİL EFENDİ

HACI AHMET EFENDİ

FATMA HANIM (HACI MUSTAFA KIZI)

MUSTAFA ASIM BEY (? – 1862)

ZEHRA HANIM (HÜSEYİN KIZI)

Sare Hanım

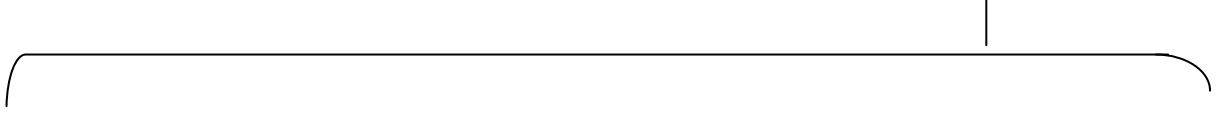
Ahmet Cevad Paşa

Mehmet Şakir Paşa

(1849 – 1916)

(1850 – 1900)

(1855 – 1914)

Cevat Şakir Kabaağaçlı

Hakiye Koral

Ayşe

Fahrünnisa Zeyd

Suat

Aliye Berger

1890- 1973

1893 – 1911

1895 – 1978

1901 – 1991

1899 – 1972

1903 – 1974

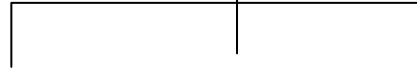
Sina Kabaağaçlı

(? – 1997)

Füreyâ Koral

(1910 – 1997)

Nejat Devrim

Şirin Devrim

Emir Raad Bin Zeyd

(1923 – 1995)

(1926 - ...)

(1936 - ...)